

ETUDES ROUMAINES ET AROUMAINES
STUDII ROMANEŞTI ŞI AROMANEŞTI
III

S O C I E T E S   E U R O P E E N N E S

1) L'Ecole sociologique de Bucarest. 1935-1985. Paris, 1986, 27 p. (sous la rédaction de Paul H. Stahl).

2) VASILE TEGA - American, English and French Travellers on the Vlachs (19th-20th Century). A Bibliography followed by a subject and a place-names index. Paris, 1986, 81 p.

3) HENRI H. STAHL - Nérej, un village d'une région archaïque. Matériaux et Documents. Paris, 1987, 55 p. (sous la rédaction de Paul H. Stahl).

4) VALER BUTURA - Enciclopedie de etnobotanicà româneascà. Vol. II: Credinţe şi obiceiuri despre plante. Paris, 1988, 93 p.

5) HENRI H. STAHL - Povestiri din satele de altàdatà. (Photographies par Paul H. Stahl). Paris, 1989, 167 p.

6) SERBAN VOINEA. 1894-1969. Contribution à l'histoire de la social-démocratie roumaine. Paris, 1990, 89 p. (sous la rédaction de Paul H. Stahl).

7) Les Roumains orientaux. Românii din Ràsàrit. Paris, 1990, 180 p. (sous la rédaction de Paul H. Stahl).

8) Etudes roumaines et aroumaines. I. Paris-Bucarest, 1990, 158 p. (sous la rédaction de Paul H. Stahl).

9 a) OLGA SAPKIDIS - Kaissariani. Un quartier de refugiés, à Athènes. Paris, 1991, 68 p.

9 b) CRISTINA CODARCEA - L'ancien système fiscal roumain. Paris, 1992, 77 p.

10) Etudes roumaines et aroumaines. II. Paris-Bucarest, 1993, 170 p. (sous la rédaction de Paul H. Stahl).

11) Constantin Bràiloiu et Henri H. Stahl. Paris-Bucarest, 1995, 87 p.

12) MONICA TRIPON - Povestiri din Beliş. Paris, 1996, 56 p.

Les volumes ne se vendent pas, ils sont offerts gracieusement aux institutions de recherche et d'enseignement. La collection paraît sous la rédaction de

PAUL H. STAHL

Adresser la correspondance à l'adresse suivante:
L.A.S. - 52, rue du Cardinal Lemoine; 75005 Paris

sociétés européennes

13

ETUDES ROUMAINES ET AROUMAINES
STUDII ROMANEŞTI ŞI AROMANEŞTI

III

sous la rédaction de
sub redacţia lui
Paul H. Stahl

Paris-Bucarest, 1996

S O M M A I R E

B A S A R A B I A

***

Coperta: ţàran din Nereju (colecţia H. H. Stahl)
Pag. 35: casà veche din Gorj (foto P. H. Stahl)
Pag.81: piatrà de mormânt evreiascà din România (foto P. H. Stahl)
Pag. 128: casà veche din Sàlaj (foto Gh. Siseştean)
Pag. 134, 136, 137, 138 (foto Vera Tàtaru)

PRIETENE, DE CE-AI PLECAT?

"celor exilaţi"

Prietene, de ce-ai plecat?
Nu te-a iubit acest pàmânt,
Nu te-a'nfàşat şi legànat,
Nu ţi-a cântat
"Odor, odorul meu nevinovat?"

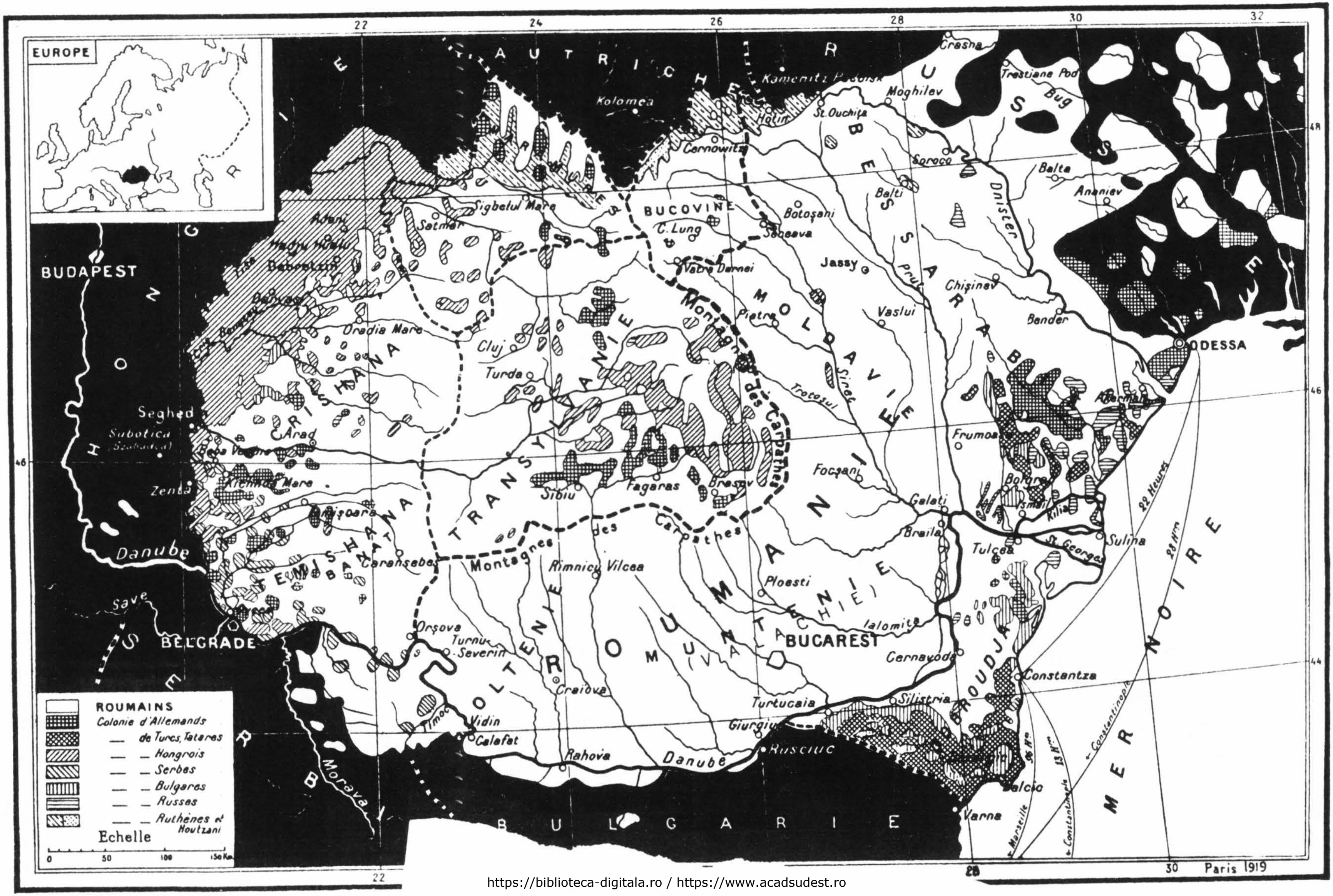
De ce-ai plecat? De ce-ai plecat?
Pe plac, chiar nimeni nu ţi-a fost?
De ce te-ai despàrţit de noi?
Nu te-ai jucat şi n'ai umblat
Cu mintea ta în sus şi-n jos
Şi'n orice chip şi'n orice loc
Sà scoţi din umbre-un orizont?
De ce nu te-a înduioşat
Mâhnirea noastrà a tuturor?
A c e s t p à m â n t
E plin de jertfe şi de flori
De suferinţe şi eroi!

Intoarcete'n pàmântul tàu,
Intoarce-te cât de curând
Intoarce-te'napoi zburând
Sà-L adoràm pe Dumnezeu
De-aicea de la noi!

Mila Sbiera

CARTE ETHNOGRAPHIQUE DE LA ROUMANIE ET DES RÉGIONS HABITÉES PAR LES ROUMAINS

DRESSÉE PAR LE PROFESSEUR A. D. ATANASIU

B A S A R A B I A

In fiecare dimineaţă
Imi iau feciorul de mână.
Il duc la poalele apelor
Şi-i arăt; iată feciorul meu,
Acolo, peste ape,
E a doua jumătate
A Patriei tale.
....
....

Vedeţi aceste oase albe?
Acestea sunt oasele străbuneilor voştri.

Vedeţi aceste oase albe?
Acestea sunt oasele buneilor voştri.

Vedeţi aceste oase albe?
Acestea sunt oasele taţilor voştri.

Toţi au luptat până li s'au înălbit oasele.
Şi au luptat cu o singură speranţă -
Unirea.
U n i r e a .

Nicolae Esinencu
"Cu mortul în spate"
Chişinău, 1993
Universitas

ELIBERAREA BASARABIEI

Printr'o întâmplare, ani de zile după ce autorul lui trecuse într'o lume mai bună, au fost găsite foile acestui "jurnal de campanie", ascunse cu grije. Este uşor de închipuit ce i se putea întâmpla autorului dacă ieşea la iveală în anii grei ai dictaturii. Afli din paginile lui viaţa de toate zilele pe front, gândurile intime, sentimentele, numele celor alături de care lupta să-şi elibereze ţara. Am ezitat dacă să-l public sau nu de teama interpretărilor la care poate da naştere; dar, deşi legat de preocupările unui singur om, este de fapt un document. Ori, dacă lucrări despre războiul din răsărit au apărut, nu cunosc nici un jurnal personal în care războiul se amestecă cu preocupările zi de zi ale cuiva. Tocmai datorită acestui caracter intim, personal, însemnările grăbite pe care le conţine nu ne permit să ne îndoim de sinceritatea, de adevărul lui.

Intr'un război, în care tovărăşia morţii este continuă, în care îţi este greu să nu urăşti pe cel din faţă care trage în tine - te puteai aştepta să întâlneşti mai peste tot accente pătimaşe. N'am întâlnit niciunul; în notele scrise în fugă, adesea cu creionul, uneori aproape şterse şi greu de descifrat, nu apare nicăieri neomenia. In mod normal îţi porecleşti duşmanii, uiţi că şi ei sunt oameni; aici, duşmanii sunt doar "ruşii", cel mult "ciolovecii". Prezenta neîntreruptă a omeniei străbate ca un fir roşu jurnalul. Când lupţi doreşti victoria, nu te gândeşti la suferinţa celuilalt, te gândeşti cum să scapi tu cu viaţă. Şi de aceia comentariile jurnalului sunt adesea surprinzătoare prin omenia lor; într'un loc spre pildă notează că nemţii au scufundat în Mediterana un vapor cu 800 de soldaţi americani, şi adaugă imediat, "cum te poţi oare bucura că au murit 800 de oameni?"

Aş vrea să pot spune că toţi cei care participau la acest război au simţit, au gândit la fel, dar m'aş înşela singur. Sigur însă că n'a fost singurul care nu iubea războiul; din liniile jurnalului, din felul cum apar ofiţerii sau soldaţii, nu puţini erau aceia care în timpul luptelor n'au uitat că sunt oameni, şi nici că cei din faţă sunt oameni. Curajul, cel adevărat, fără vorbe umflate şi searbede, apare pretutindeni, cu suişuri şi cu josuri.Unele portrete de comandanţi, chiar şi din caracterizările rapide ale jurnalului, au caractere amintind pe cele ale eroilor antici.

Aurelian Costin era un avocat strălucit al baroului bucureştean; avea o cultură adevărată, cunoştea mai multe limbi; cultura lui se iveşte adesea printre note, cu atât mai autentică cu cât jurnalul nu era destinat altcuiva. Mobilizat, pleacă pe front; notele de campanie merg de la începutul războiului până în toamna lui 1941, apoi se opresc. Se reiau în toamna lui 1942 cu ocazia luptelor din Cuban. Urmează retragerea în Crimeia şi apoi demobilizarea. Dorul de ţară îl arde tot timpul; nu se plânge că este departe, ştie că trebuie să-şi facă datoria, se plânge doar că nu-i sosesc destule scrisori.

*

Comuniştii ruşi şi naţional-socialiştii germani îşi împart Europa. România pierde parte din Transilvania, sudul Dobrogei, Bucovina, Basarabia. Două imperii dictatoriale hotărăsc soarta statelor mici. România n'a fost singura în această situaţie; de-a rândul fuseseră ocupate în răsărit părţi din Finlanda, din România, ţările baltice, Polonia, în timp ce în apus se ocupa Austria, Cehoslovacia, Polonia. Două dictaturi egal de odioase termină prin a se lupta; ambele au avut aliaţi, aliaţi nu din plăcere ori din împărtăşirea sentimentelor rasiale sau dictatoriale, ci din nevoia de a-şi apăra viata, libertatea. Finlandezii erau tot atât de rasişti pe cât erau americanii de comunişti.

Finlandezi, români, lituanieni, letoni, estonieni, tătari, popoare caucaziene - toate doreau nu victoria armatei germane, ci înfrângerea celei sovietice. Au fost acuzaţi de colaborarea cu dictatura germană, pentrucă naţional-socialiştii au pierdut războiul. Dar aliaţii comuniştilor? Alianţa lor este explicată ca acceptabilă, dar în fapt şi această aliantă era inacceptabilă; şi de data aceasta cei care o acceptaseră doreau să-şi salveze libertatea.

Trebuiau oare trupele române să treacă Nistrul? avea România nevoie de Odessa? Discuţia nu s'a încheiat în această privinţă. Românii locuind dincolo de Nistru sunt numeroşi, sate româneşti vieţuiesc până în apropiere de Kiev. De altfel, Stalin a adăugat republicii moldoveneşti (în fapt Basarabia) teritorii situate dincolo de Nistru. Generalul Vasile Rudeanu îmi spunea cu ani în urmă că, vorbind cu Antonescu la începutul războiului, îl sfătuia să se oprească cu trupele pe linia Nistrului şi să trateze atunci condiţiile păcii. Dar poate cel mai greu de admis este tragedia evreiască; antisemitismul şi deportările apasă şi azi conştiinţa europeană. In ţară, casa regală, ierarhia bisericească, ansamblul partidelor istorice româneşti, intelectualii cei mai de seamă nu doreau nici dictatura, nici antisemitismul. Armata română avea în rândul ei excelenţi ofiţeri evrei; participarea lor alături de români începe încă de la războiul de independenţă din 1877-1878. Dar cum să te opui unui guvern rasist, sprijinit din afară?

Nicolae Iorga (în cursul lui prea puţin cunoscut din toamna anului 1940, ţinut la Academia Comercială), ataca pe faţă rasismul şi imperialismul german; două luni mai târziu era omorât.

*

Am ezitat dacă să public integral paginile jurnalului, întrucât aspectele intime legate de viata autorului sunt numeroase. Dar orice intervenţie ar fi pus un semn de îndoială pe ansamblul manuscrisului. Las deci jurnalul cum a fost redactat, cu ortogafia lui, numele participanţilor, stângăciile redactărilor fugare, şi în acelaşi timp cu tot ceeace este admirabil în atitudinea autorului sau a celorlalţi.

Paul H. Stahl

ELIBERAREA BASARABIEI

Jurnal de campanie

Aurelian Costin

22 IUNIE 1941: declarăm război Rusiei. Mobilizare.

JOI 3 IULIE: Prima zi de operaţii a Brigăzii 2a Mixtă Munte.

Plec cu autoturismul cu explosiv dela Vârful Câmpului spre Pârâul Negru. Bombardament viu rusesc pe creasta Dealului Mihăilenilor (primul!). Oprim maşina în spatele unei case şi stăm vreun ceas. Apoi spre moara Dersca la cruce de drumuri.

La 17 se declanşează atacul vânătorilor. Cu Ştabu după ei. Trecem de comuna Dersca. De pe un dâmb central o perspectivă largă pe dealurile din jur. Cu harta în mână identificăm. In faţă dealul Bouru pe care se scurg samarele în urma pedeştrilor. 2 ostaşi fără arme în vale. Ii chemăm spre a vedea dacă nu sunt ruşi. Sunt doi români răniţi, unul în spate (ieşit prin piept) celălalt la mână. Stăm de vorbă cu ei. Trecuse o jumătate de oră. Deodată, din vale, un foc viu de mitralieră spre noi. Gloanţele cad într'o băltoacă, la vreo 200 m înaintea noastră. Urcăm în fugă dealul, noi, răniţii şi un sergent dela pichetul de grăniceri. Gloanţele ne urmăresc chiar după ce am trecut de coamă şi am ieşit din vedere. (Nu ne-am culcat la pământ, căci mitraliera rusească era în pădure, pe latura opusă, deci cu vedere perfectă. Regret lipsa căştii; fugind, aplec capul ca să feresc ceafa). Primul atac cu mitraliera pedestră! Ne întoarcem pe drumul Dersca - Culiceni, mergând cu trupele. Din contră vin răniţii, unii pe jos, sprijiniţi de camarazi. Spectacol penibil. Unii sunt cu bandajele îmbibate de sânge. Alţii livizi, gem, plâng. E impresionant. Mă simt prost. Mă trântesc în iarba umedă şi respir larg, rar.

Seara dorm într'o locuinţă părăsită, intrând pe geam, pe pământ (+ paie) alături de Spinei. Pe cuptor Amilcar Nistor. Ştabu, apartament separat!

VINERI 4 IULIE: Plec de dimineaţa la moară. Apoi la Vârful Câmpului. Au venit 4 maşini şi 6 ofiţeri. Cu Coco şi Preoteasa după alimente la Zvoriştea, Birecea, Botoşani.

SAMBATA 5 IULIE: Cu Ford "de luxe", 1940, după Ştab, la Molniţa pod. 4 km sud de Herţa, la graniţă, şoseaua aruncată în aer. Ieşim la mal, Herţa devastată. La Molniţa se repară podul de lemn distrus de ruşi: se face podeţ pt infanterie şi samare. Seara se rupe. Reparăm până la 1 noaptea. Intre timp se întinde şi un pod de vase.

DUMINICA 6 IULIE: Două avioane ruseşti în reunoaştere la pod, la un ceas un altul. Pentru prima oară avion inamic în cap. Un proiectil pentru a-l sili să se decomande. Apoi o salvă. Dispare în nori.

Reglementăm circulaţia pe podul de vase. Pe la 17 plecăm şi noi. Noua Suliţă arde (cine i-a dat foc?) Trecem de Dinăuţi. La jumătatea drumului spre Nedăbăuţi coloana oprită. Agitaţie. Ruşii bombardează înainte, deşi credeam că drumul Hotinului este liber. In viteză, se pun în baterie obuziere grele (150) care bat la 15,8 km. Neexistând încă repere precise, se bate la maximum. (Se zice că ar fi prins bateriile ruseşti din apropierea Hotinului; frumos!). Intre timp se instalează baterii în Nedăbăuţi şi margine. Sunt la 100 m înaintea obuzierului greu. Trage. Un sergent de lângă noi este trântit la pământ, ca de palmă.

Ştabu cere să mergem înainte, între obuzierele noastre şi cele ruseşti care continuă să tragă, între artilerii (Prima oară!). Chestia cam gâdilă. Ştabu este într'adevăr un îndrăzneţ sau bravează? In studiu!

Pornesc fără ezitare, pe jos. Găsim coloană de muniţii vânătorească oprită în câmp. Un ofiţer venit dimineaţa le cere să ducă muniţiile pe liniile de luptă. Sunt intimidaţi, speriaţi, se mişcă greu. Ştabu intervine oportun.

După 5 km, în Nedăbăuţi. Căutăm pe Generalul Dumitrache. Un locotenent motociclist ne ia în ataş şi la spate. Străzi întunecate. Oarecare încordare, nelinişte (în cursul zilei artileria rusă a nimerit într'un grup de cai. Au fugit răniţii, cu călăreţi, răspândind panică). Atmosferă apăsătoare. Noaptea în Nedăbăuţi, în maşină.

LUNI 7 IULIE: Pe la 12, din susul satului iureş; apoi în goană călăreţi, artilerie înhămată, ambulanţă sanitară (ah, sanitarii!). Vin ruşii, ne-au nimicit. Toţi sar la maşini, căruţe, să fugă. Panică, panică veritabilă, fără ieşire, fără soluţie. E groaznic (prima oară!).

Ştabu intervine; e pur şi simplu formidabil. Cu pistolu într'o mână (pistolaş de o palmă), cu cravaşa într'alta, ameninţă cu pistolu, trage cu cravaşa, fără cruţare, fără alegere, pe toţi din linia întâi. Apucă caii vehiculelor de dârlogi şi-i opreşte. Strigă spre soldaţii îngroziţi, răcneşte dominând situaţia. Un moment de ezitare. Incurajaţi, ofiţerii intervin alături de el. Apare si Generalul care calm, admonestând pe speriaţi ("babelor", "căcăcioşilor"), porneşte înainte, de unde venea pericolul, în contra lui. Singur, fără nici o armă.

Soldații își revin, se potolesc, opresc caii. Coloanele refac și întorc.

Ce se întâmplase? 3 tancuri, 3 nu mai mult porniseră spre liniile noastre (vânătorii se retrăseseră lăsând artileria descoperită). Un sablon (?) de tunari oprește sub amenințare pe vânători, regulează un tanc si determină pe celelalte să întoarcă.

Așadar 3 tancuri fuseseră cât pe aci să fugărească o brigadă întreagă - învingătoare și ofensivă - până la Prut și poate și dincolo. Soldați tineri, impresionabili și în atac și în retragere. Element bun, necăliți însă și poate...

Minunea de a schimba inevitabilul o făurise un singur om, o singură voință, tare, de neîntors. Spectacolul a fost într'adevăr măreț. Ștabu și-a pierdut vocea, dar a scos un rezultat extraordinar. Dacă n'ar fi făcut decât asta, cred că a realizat mai mult decât oricare altul. S'a impus singur ca om întreg; merită să comande căci îi depășește pe ceilalți și știe să se facă ascultat!

După masă trupa este dusă înainte, în bivuacuri, spre a evita aglomerații, răspândiri și deci panică.

MARTI 8 IULIE: Dimineața la Mișu Ionescu la pădure. Cafeaua pe iarbă verde. Mai târziu mă duc să-l anunț să trimită două plotoane la Hotin să deratizeze (demineze). Plec cu el dela pădure prin lanuri. 3 avioane sovietice la orizont; fac tur de recunoaștere. Trec pe deasupra cartierului "Patru cârciumi" și apoi se îndreaptă spre noi. Mișu e călare. Descalecă, gonește calul, ne culcăm la pământ. Trag cu mitraliera în noi. (Prima oară mitraliera din avion).

La 14 artileria noastră pornește o tragere masivă peste Nistru, în regiunea Hotinului, pregătind atacul vânătorilor pentru scoaterea rușilor din oraș. Un auto-camion cu gardieni publici și polițai pleacă spre Hotin. O mașină vine dinspre oraș, anunțând că rușii bat intrarea în oraș și trag și din interior.

La 15,30 Ștabu ordonă să plecăm cu mașina în Hotin. Merge și Spinei (se cam codește). N'avem nici o știre asupra situației din oraș. Totuși Ștabu vrea să mergem. Intr'adevăr omul ăsta nu știe ce e frica!

Intrăm primii în oraș, înaintea vânătorilor, înaintea pionierilor. Lenin și-a dat lustru cu argint pentru a corespunde solemnității momentului: ne filmăm cu el și fără el. Buckarin în apropiere, pe soclu de piatră, asteaptă desfășurarea evenimentelor.

Orașul incendiat și devastat de ruși. Drogueria fără nimic, deși cu Stalin și Statul Major în cadru intact și cu geamul nespart.

Nici un alt ofițer superior nu are curiozitatea de a vizita Hotinul. Este într'adevăr un turism cu riscuri. (Prima oară într'un oraș proaspăt cucerit).

Peste un ceas pe o ploaie torențială din nou la Hotin. Evreii sunt strânși și duși la liceu. Mâine trierea.

Seara (după o masă serioasă - cu gâște și găini congelate - la popotă) la Ford-Hotel (a patra noapte).

MIERCURI 9 IULIE: Dimineața spre Varticăuți. La vreo 10-15 km de Nedebăuți, șoseaua desfundată, fără piatră. Așteptăm să se usuce noroiul. Spre seară plecăm în comuna Levinți, după comp. Ia.

După masă mănânc flămând niște brânză (nu știu cine mi-a pus-o în Ruck-sack) și pâine. Noroiul mă sperie, chestiunea posibilităților de aprovizionare devine amenințătoare, în consecință mănânc cu prudență ca să-mi ajungă și pentru a doua zi. (Pentru prima oară, deși am dinainte, mănânc mai puțin decât mi-e foame, ca să-mi ajungă).

Seara, în Levinți, obosit, uit să mai mănânc. Nu e prima oară când mi se întâmplă.

JOI 10 IULIE: Se repară șoseaua Varticăuților. La prânz mă spăl bine (nu pentru prima oară, dar de mult nu mi s'a mai întâmplat una ca asta).

VINERI 11 IULIE: Se repară șoseaua Vărticăuți - Chelmenți și Vărticăuți - Nelipăuți. După masă cu mașina în Chelmenți. Calea ferată distrusă din 10 în 10 m (nereparabilă), stâlpii explodați. La colhoz, 300 găini și alte dulciuri.

Seara, în pat! De mult n'am mai gustat așa voluptate.

SAMBATA 12 IULIE: Cu Fordul prin "Patru Cârciumi", Nedăbăuți, Dinăuți, Noua Suliță, Mămăliga, Lipcani (ars de ruși mai crunt decât Hotinul), la Briceni. Lipit radiatorul, apoi prin Gramincăuți (Grănăuți?), Văscăuți la Româncăuți. La biserică. Seara, în pat cu Amilcar Nistor. Gazda are trei codane: Nadia, Liuba, Dunia!

DUMINECA 13 IULIE: Dela 6 dim., cu civilii (premilitari etc). la reparat șoseaua spre Șerbiceni. Ștabu, toată ziua și toată noaptea în recunoaștere. Seara, cocoș fript în ulei (bun de tot!) și somn în aceiaș companie.

LUNI 14 IULIE: O veste proastă: ungurii ar flanca - cu nemții - malul stâng al Nistrului. Ne reduc implicit veleitățile și îndrituirile cu privire la Ardeal. Așteptăm confirmarea și vom vedea.

Seara ordin de deplasare; adio rață și salată orientală și altele comandate, nemâncate. Cu Fordul: cu Ștabu, col. Georgescu) comandantul artileriei, cpt. Burlacu

Zalesie
Kameneţ-Podolski
Vihvatnevţi
Doljok
Leskovţi
Kulcievţi
Krușanovka
Ceabanovka
Kitaigorod
Zelenie Kurilovţi
Gruşka
Slobodka-Rihtovskaia
Kudrinţi
Panovţi
Bagoviţa
Demşin
Kolodievka
Pijovka
242
Suboci
Zavalie
Hodorovti
Nistru
Studeniţa
Staraia Uşiţa
Cormani
Panevţi
Tviklivţi
Uştie
Slobodka
Comorova
Moldova
Voronoviţa
224
Zbruci
Jvanet
Gruşeviţa
Sokol
Şebutinţi
Prigorodoc
Nistru
Braga
Babin
Buzoviţa
Lencăuţi
Selişte
Rişcov
Hotin
Birnova
Ianăuţi
Chelmenţi
Bordiug
Rucşin
Grinciuk
Grubna
Percăţiu
Şişcăuţi
Suliţa
25
Capilăuca
Varticăuţi
Nedăbauţi
Zarojeni
Nelipăuţi
Văşcăuţi
Vlădicina
Dolineni
Levinţi
258
Rosoşani
Păscăuţi
Lucăceni
Grimăncăuţi
Mihăileanca
Stăuceni
Larga
Cristineşti
Zelena
Briceni
35
Tribisăuţi

- adjutantul - spre Grăzdăuţi - Clocujna, la Brig. 1 M. Mte, repartizaţi în vederea forţării Nistrului. La Brigadă efervescenţă. Lipsă de calm, agitaţie generală, se trece prima oară Nistrul!

Seara, în localul şcolii (Brigăzii) pe o pătură, alături de Cpt. Burlacu, în contact strâns cu podeaua.

MARTI 15 IULIE: Dimineaţa spre Secureni: comună mare cu electrică, bae, radio. Drumurile, basarabene.

Dela Secureni cu Ştabu, Mişu Ionescu şi Cpt. Arsenescu în recunoaşterea plajelor de trecere a Nistrului, la Voloşcova. Cu pistolu automat la spinare, cu casca în mână (că luceşte), prin grâu, porumb, pădurice, aplecaţi, pe vine, spre sat. In Voloşcova nici ţipenie: câte un câine legat, păsări, porci. Peste drum, o linişte totală, atât de bine realizată că e suspectă. Clădiri mari, albe (două), crenelate, camuflează desigur guri de foc. Pe platou un obiect (sau un car de luptă) învelit în paie. Situaţia destul de încordată. Din moment în moment aşteptăm răpăiala mitralierelor sau tunul (pădurea şi câmpurile parcurse cu pâlnii de proiectile mari). Pătrunşi de solemnitatea şi gravitatea excepţională a situaţiei, ne apucăm să mâncăm nişte minunate vişine (încălziţi la refuz) sub nasul ruşilor.

Indignaţi că nu reacţionează, ne întoarcem la maşină în poziţia în picioare. (Că ruşii ne-au văzut, că cunosc cu precizie intenţia noastră de a trece Nistrul, nici o îndoială: dimineaţa ne-au vizitat în Secureni: un avion, răsturnat cu trenul de aterizat în sus, se lasă la 200 metri şi trage în oameni şi în lungul şoselii, stârnind praful şi periclitându-ne Fordul.

Seara surpriză; elev Plot. Băeşanu descoperă o casă ospitalieră şi largă: proprietar, brigadierul silvic Levincovski. Aci mâncăm copios; scrob, ceapă şi pâine de casă şi biscuiţi oferiţi de gazdă. Electrică, radio şi un butoiaş de 25 l de bere rece: 10-15 ofiţeri + gazdele.

Ştabu rămâne să doarmă la Levincovski. Eu în Ford, pe loc de Ştab, Nistor la volan, pe loc de adjutant.

MIERCURI 16 IULIE: Dimineaţa liber; memoriile, jurnal operativ, dare de seamă Brigadă. Seara la Levincovski, bere, Olga grasa - după ureche, cântări apoi concert de 1 noaptea la maşină Ştab şi pe nedormite, cu Lt.Col. Crăciun şi Amilcar N., la cota 277.

JOI 17 IULIE: Peste câmp, la liziera pădurii (Gen. Lascăr şi Lt.Col. Ionescu Răzoare) până la cota 277. Aci cu Gen. Gh. Avrămescu - cdt Corpului de Munte - şi Gen. P. Dumitrescu - cdt Armatei IIIa - sub focul viu al bombardamentului rusesc, care reacţionează la încercarea noastră de trecere a Nistrului, începută la ora 3,45 dimineaţa. De emoţie, adorm!

Pe la 6 pornim (în patru) spre Voloşcova, unde se întinde podul de vase. Aplecaţi, după pomi, prin salturi până în curtea bisericii. Mitralierele în formă. Cum ridicăm capul peste zidul bisericii, răpăiala porneşte. Plictisiţi de stăruinţa ruşilor, ne hotărâm să ieşim (curtea şi biserica răscolite de obuze). Prin salturi în spatele şcolii aşezate pe plaje şi protejând descărcarea maşinilor cu vase: Maiorul cu cm. Antache Ionescu conduce operaţiunea.

Pe la prânz, răzbit, adorm. După două ceasuri deşteptarea şi pe jos la maşină, la câţiva km. Inapoi la Secureni. Mâncat sumar şi la dascăl, cu Nistor.

VINERI 18 IULIE: Dimineaţa mă scol prost impresionat de tunurile care se aud din Secureni. Situaţia pare de neexplicat. Ai noştri înaintaseră în ajun 15 km peste Nistru şi acum!? Plecăm la pod. Situaţia proastă, podul numai pe jumătate întins. Netrecându-se artilerie - nici măcar pe portiţe - vânătorii fuseseră întorşi până pe crestele Coslovului. Ştabu mă trimite să duc maşina sus de pădure, la drum bun: am înţeles...

Gen. Avrămescu încredinţează Ştabului misiunea abandonată de Antache, de a termina podul. Mă trimite cu maşina la Secureni să-l aduc pe Cocoroveanu cu materialul de poduri. Se lucrează cu trei portiţe între podul neterminat şi malul rusesc. Răniţi în serie: lipsa artileriei. Stăruiesc să înceapă de pe malul opus podul Cocoroveanu. Obţin să se treacă materialele pe portiţe. Se lucrează cu înfrigurare. După masă cinci proiectile la 200-300 m în dreapta podului: nu miroase a bine. După câteva minute, alte trei proiectile în aval de pod, la 50 m: chestiunea devine serioasă, este vorba de încadrare de artilerie. Intr'o clipă podul, vasele, plajele evacuate. Orice intervenţie este inutilă. Pe pod: Ştabu, Răzoare şi "bineînţeles" subsemnatul.

La 10 seara podul gata: bravo Nicky, bravo Cocoroveanu!

Incepe să treacă artileria: te unge. Bravo Nicky!

Dinspre malul rusesc sute de soldaţi, ofiţeri, col. Anghel Ionescu (rănit), vor să treacă, intimidaţi, sleiţi; Brig. 4a M.M. care trebuia să treacă mai sus, demonstrativ, pe vase şi care a înaintat totuşi fără muniţii şi subsistenţe a fost dată înapoi cu grele pierderi. Răzoare este intratabil şi măreţ în acelaşi timp: nu se circulă decât într'un singur sens, Basarabia-Rusia, fără nici o excepţie (aceasta pt. a trece unităţile ofensive şi pentru a nu demoraliza pe cei care se duc cu avânt în spinare).

Cu Ştabu şi Răzoare, toată noaptea la pod. N'am mâncat toată ziua, deşi aveam provizii. Seara pui, dimineaţa şniţel dela mine şi vin dela Răzoare. In timpul nopţii bombardament tare, peste crestele Voloşcovei: lumină, detunătură. Nişte semnalizări luminoase suspecte la o casă şi în păduri.

SAMBATA 19 IULIE: Dorm puţin. Prin ?? la cazemată (fata în roşu). La prânz masa în maşină cu Prodan, Crăciun, Ştabu. (Cazemate. Morţi, răniţi, două zile). După masă somn la Voloşcova. Călărie. Comp. 1a: masă, somn (Mosciulschi).

DUMINECA 20 IULIE: Dela Honkovţi, după masă la spitalul civil izolat. Cpt. Niculescu mort. Cu Nistor şi transmisioniştii în paturi suspecte. Masa la Wolf.

LUNI 21 IULIE: Cu Col. Georgescu, Cpt Burlacu, Ştabu într'o maşină, Gral Dumitrache în cea dinainte spre Serebria, Vendiceani (scos icoana Maicii Domnului; ofiţerii se închină, lumea plânge), Sugachi (pod aer, amenajat din şosea), Tropova (jale la pădure). Dormit în maşină. Linii diverse de forţă front.

MARTI 22 IULIE: Cu maşina după companie. Găsit la Vendiciani, la colhoz. Masă la cort. Şoferul Turcu s'a împuşcat. Inapoi la Tropova. Luat în primire 100 prizonieri ruşi de comp. 2a. Prin Beliani-Berezovca (pană diverse); Sadcovţi (lapte acru şi turte dela rusoaică). Calitinca, Sapojanca (cu Ştabu la ...).

MIERCURI 23 IULIE: Inapoi după companii la Sadcovţi, Berezovca, Sadcovţi (borş la rusoaică, prima cafea făcută de mine), apoi Calitinca, cota 314, 301, Peniscovca - Gorâscova (slujbă impresionantă de Maior preot Bat. 10 V.M.), Paldina (??), Vapnierca (biserică devenită teatru). Juravlevca (??). Masa la Wolf (a treia), cu Ştabu la maşină.

JOI 21 IULIE: Companiile la Isablina-Alexandrovca. Inapoi la Moghileff-Podolsk, pe drumul Belaia, Tomospol, Penicovca, Rojniatovca, Volodievţi, Poerezovca, Moghileff, Jurcoviţi (bărci pneumatice). Inapoi la Moghileff (depozit de tutun), înapoi la Berezovca (Ştabu se supără; repar Ford cu un cauciuc), Volodievţi, Rojniatovca, Antoniovca, Gorâşcova (amortizor, cauciuc, arc spate, demontat amortizor). Palanca, Vapniarca (luat greşit la stânga, Ştabu se supără), Juravlovca, Samgorodoc (masa cu ofiţer dela Grup), la Juravlovca după ordine şi înapoi, dormit la popotă (două fete nostime, dar m'au devorat puricii).

VINERI 25 IULIE: Sculat la 8 dim. Ştabu l-am sculat la 3 1/2. Baie artistică în 3 rate. Lapte, turte, dulceaţă smeură. Fordul reparat, şofer nou; Saiman. Masa invitat de maiorul Lugna la Amb. 38. Apoi, uscându-ne noroiul la Vostovca, Belouşovka Timanovca, Dramodaia. Seata la liziera pădurii din faţa Capustianilor, unde s'a instalat artileria grea. Ştabu se supără că n'am găsit companiile deşi...: oricine, chiar fără grad, acelaş serviciu. Nu mănânc. Dorm cu noduri.

SAMBATA 26 IULIE: Inapoi la Odaia să găsim companiile. Apoi spre Capustiani, în afară de comună, sus în şosea la P.C. Brigăzii, bombardat activ de artilerie la 1-1,2 km. După amiază masă cu ştabii Brigăzii, pe iarbă verde. Mă duc să recunosc loc de birouri şi de popotă. Mă întorc cu motocicleta cu cpt. Enescu. Incepe ploaia. Maşinile ca pe sanie: Fordul, Buş pe stânga, eu pe dreapta. La spital la Igna: numeroşi răniţi, Brandurile fac ravagii, Slt. Iordan Ştefan îşi tăia pielea care-i ţinea mâna stângă. Mâncăm într'o cameră alăturată sălii de spital. Il conduc apoi pe Ştab la comp. 1a, să doarmă cu ofiţerii. Il supără drumul lung şi noroiul şi se întoarce. Rămân cu băieţii, alături de Slt. Popescu Liviu.

DUMINECA 27 IULIE: La P.C.Brigăzii (vis-à-vis de cel din ajun). Cartofi fierţi, prăjiţi, etc. Zi agitată. Luptele continuă. La 4 p.m. ruşii contraatacă. Care de luptă. Infanteria cere trageri de artilerie. Seara vine grea, fără să aducă vreo lămurire. Comp. în stare de alarmă, pregătită la minare anti-tanc şi luptă infanteristică. Masă şi somn la maşină.

LUNI 28 IULIE: Diviziile motorizate ungureşti trec de dimineaţă. Ştabul pleacă călare. Il urmez pe la prânz cu maşina, tout-terrain-ul şi pe jos, spre ... Răniţii şi morţii, continuă să fie culeşi. Ruşii - morţi şi vii - nu pot fi găsiţi. Vişine din gros. Apoi spre Cozinţi la şcoală. In recunoaştere spre Vierhovca. O biserică cu 5 turle (una mare centrală): magazie de cereale, zugrăvită până la 2 metri (sfinţii până la talie), racle şi icoane aruncate. Inapoi la Cozinţi. Hartă rusească din secolul 18, cu Basarabia aparţinând Moldovei. Seară masă la Wolf, somn cu Amilcar la şcoală, pe paie.

MARTI 29 IULIE: Cu Ştabu spre Lvodovca ??. La podul aruncat în aer, generalul, leu! Mă ia şi pe mine în primire: "Fute-vânt, avocaţi. N'am punte măcar pentru infanterie". Opel-Blitz; punţi de asalt. Se lucrează intens. Mai puneţi şi nişte blăni longitudinale; întâi nu, apoi da!. Trece Art. Mot. grea etc. Ştabu e mulţumit. Facem baie în lac. Peşte prăjit şi pui. La Wolf: îngheţată. Somn la Brigadă, pe somieră cu paie şi şoricel. Alături Amilcar. Avioane de bombardament şi apoi mai puţine la pod. Recunoaştere spre Straliovca şi apoi prin pădure de conifere şi teren nisipos la Belanovca; cu ungurii de vorbă.

MIERCURI 30 IULIE: Primesc: propunere decorare C.R. cu sp. şi p. de Vânători de Munte clasa 5; 17 pachete ţigări General Antonescu; 2 cărţi poştale, dela babaci

şi Mimi Popescu. Plouă! Seara masă cu ofiţerii grupului de Com. şi somn la séparé cu Mit. Bolocan, Amilcar, Preoteasa, Stoian, Broască.

JOI 31 IULIE: Plouă... Seara somn cu M. Bolocan, Amilcar, Stoian, la séparé.

VINERI 1 AUGUST: Ştabu pleacă călare. Mănânc pe la 10 dimineaţa taur la tigaie, brânză, măsline, galeţi, horincă. 15.000 lei la Bucureşti. Isus Hristos din marmoră şi Madona. Plec cu Fordul prin Jabocricina, Piatcovca, Salainet, Berad, Lesnice. Masă la Wolf. Baie (a 2a la baltă) cu Amilcar, Nedelcu, Vartolomei, Sâmpăleanu, Ionescu P.T.T. etc. Radio Bucureşti. Seara Generalii mari la masă la Wolf.

Mă culc sub cer, cu Amilcar, Vartolomei şi simpaticul duo bănăţean Vicaş - Arsenie. "Giusele" face rost de mâncare dela Wolf. Inainte cartofi fierţi cu sare şi cafea drămuită de Amilcar.

SAMBATA 2 AUGUST: Ziarul Timpul cu poza lui Hoară la Voloşcova-Colov (Nistru). Cu coloana de maşini plecăm (Generalul înainte). Greşim drumul de trei ori: prin Mihailovca la Gielsino. La prânz, în timp ce Ştabul dă ordine, Fordul este luat de un Colonel. Ştabu, foc; şi pe mine! De ce?! Vine Zoiman Plecăm cu Drîscu să recunoaştem drumuri şi poduri la Baibuzovca şi Concelsa (prin Pesceana, Pujacov). Pe jos prin Baibuzovca: Nuşa, frumoasă fată. Apoi la Concelsa, la pod. Lt. rez. Tanoviceanu (dr. drept Paris, asist. drept penal la Iaşi, internat.). In apă, la scânduri. Inapoi: Ştabu pe motociclu, eu 1/2-1/2. Noapte, teren străin. Casă ospitalieră; pui, lapte acru, miere, 100 lei. Inapoi (pe drum, Hoară). Ordin de operaţii, agenţi călări. Ne culcăm sub cer şi straşină cu pătura de vânt a Ştabului. Ploaie (prima oară), bocanci, continuare somn maşină.

Ce e slab, ce trebuie îndreptat.
1) In caz de pătrundere înainte prin terenuri împădurite, cercetare atentă (prin rezerve a flancurilor păduroase. Altfel surprize!
2) Serv. sanitar slab.
3) Transmisiuni insuficiente (ca număr de aparate, material, persoane, deci informaţiuni şi legături insuficiente. Nu numai că nu ştiu situaţia armatelor celorlalte, dar nici de unităţile din Brigadă nu avem cunoştinţe precise. Chestiunea mi se pare esenţială.
4) Artileria, bună ca material, ofiţeri, servanţi - n'a fost totdeauna în măsură să intervină oportun; vânătorii luptă în marginea Hotinului nesusţinuţi de artilerie. Pierderi serioase, demoralizare. Tot aşa cavaleria, la primele contacte. Tot aşa vânătorii la 3 Iulie 1941.
5) Lipsă totală de care luptă şi aviaţie, arme pe care le consider indispensabile, cu eficacitate reală şi mai ales ca suport moral. Aşa la Hotin - care se pare că este unicul nucleu de rezistenţă pe o mare întindere a Nistrului - intrarea în oraş este întârziată - cu posibilităţi de evacuare pentru ruşi - de lipsa tancurilor. Tot astfel, trei tancuri ruseşti pun în panică (vezi jurnalul).
6) Circulaţia neorganizată. Nu există un ofiţer regulator al drumurilor care într'un auto - camion cu ostaşi, să recunoască drumurile, să lase oameni la încrucişeri, puncte critice, poduri slabe, drumuri rele etc. sau să pună plăci indicatoare. Deasemenea lipsesc câţiva călăreţi sau motociclişti care să meargă dealungul coloanei pentru a o sili să meargă pe dreapta, strâns, să nu se angajeze pe două coloane etc. deci: după "Patru Cârciumi" (jud. Hotin) coloana greşeşte drumul; se merge prost, pe mijloc, stânga, se barează drumul. Coloana staţionează la punctul de cea mai mare apropiere de Nistru (la 2 1/2 km) deci în bătaia nu numai a tunului, ci şi a mitralierei ruseşti. După Levinţi, drum impracticabil (a plouat zdravăn în ajun).
7) Ecarisajul tardiv şi insuficient: oameni, cai morţi.
8) Strângerea muniţiilor, a pradei de război, neorganizată.
9) Prizonierii ruşi se plimbă liberi prin linii înaintate, ba merg chiar cu coloanele. Este periculos, chiar dacă e vorba de români.

DUMINECA 3 AUGUST: Bietul Burlacu! Călare Brigada, eu cu 3 agenţi şi Buick după mine spre Percean-Pujacov-Plescajca ?? - Josefovca (jaf la stupi, 3 l benzină la cască dela P.P. Kapităn). La Bacşa; Nina ştie româneşte şi frumoase de 17-70 ani. Reparaţii Ford: atelier mare. Masă de două ori la Wolf. Seara la Dumitrescu - Wilson Hugh-istul la culcare (cu Ionescu P.T.T.).

LUNI 4 AUGUST: Ştabu pleacă cu Amilcar cu Buickul; Fordul se repară -arcuri, klaxon. Bălănescu: în recunoaştere de poduri la Jasnienevo şi Gvozdovca (prin Pogielsa). Lt. Tabarcea-Moca, Col. Bădescu, Cpt. Surdu, Cpt. Apostolescu, Col. Bădescu. Raport Bălănescu, Bădescu la General. Botez (P.P.) Masă Wolf. S'a revenit: plecăm, din nou la Jasnienevo. Gen. Avrămescu; noroc, succes. Lt.Col. Ilie Georgescu: "în gura leului, morţi, răniţi, o grupă prizonieră". Lt. Col. Bădescu: o să retragem trupele din sat. Retrage unităţile pentru a avea "câmp de tragere". Mergem înainte (Ştabu vorbeşte de prudenţă, lipsa pistolului automat. E în regulă: dimineaţa îmi reproşase că nu m'am priceput să fac recunoaşterea!). Podul în formă (nisip pentru stins).

Fotografie trucată: flori, mulţumiri, zâmbete, entuziasmul ucrainienilor pentru armata română! Col. Gribovschi (Cdtul Grupului 58 de cercetare călare al Corp. Munte) cu două maşini. Mâine va fi prizonier la ruşi cu gr. comandă, cifru etc. Bat. 8 înaintea lui 15! Gen. şi Bălănescu în recunoaştere. Bătaie la dos pentru cei cu miere. Seara masă la Wolf. Culcare la Hughes.

MARTI 5 AUGUST: Cu Ştabu la Josefovca la Companii cu hărţi; Sevastopol, Crimeia, Marea de Azov, Odesa, entuziasm fraţi. (O să vă iasă entuziasmul prin piele până diseară). Grâu cu zahăr. Masă Wolf. Radio Codreanu. Cu Fordul şi Burlacu prin Cajustianca, Bobricul ?? Mare şi Mic la Crivoie Oziero. Ruşii au fugit de dimineaţă (mese neterminate, benzină nedistrusă etc). Podul (40 m) peste Valea Codinei, se repară de nemţi; frumos organizat lucru; stâlpi telegraf. Bombardament la marginea comunei. Motorizate şi blindate nemţeşti. Tancuri de 23 tone. Generalul, Col. Georgescu, Cpt. Bălănescu, Comşa, Burlacu, Florea, Slt. Floriţan plecaţi cu Ford şi Plymouth, întârzie. După ei cu motociclu, cu caporal P.P. la Mazurovo (raport. Bat. 9 Lt.Col. Cârlan), apoi după Col. Bunescu la Adamovca (maior Igna). Cricinovo(maior Anastasescu din Brig. 6 cav.) Inapoi; Gen. întors, Bălănescu rănit, Costică şoferul mort. Flacări pe creste. Masa la Wolf, somn maşină.

MIERCURI 6 AUGUST: La 4 dim. agitaţie prin curte. Trag ruşii chiar în sat, lângă noi. Evacuăm maşini, căruţe: 1 mort, răniţi. Dorm în continuare în şcoală până la 7 dimineaţa. Linişte. Inmormântare Costică, decorat Virtutea Militară. Fordul Generalului, Buickul nouă, schimb cauciucuri. Mesaj avion. Ordin de plecare comp. la Bogacevca prin Lucanovca la ora 12, amânat ora 3, când pleacă.Wolf n'are ordin de plecare. Curios, de ce au plecat companiile? Aflăm la 4 că Lucanovca e în mâna ruşilor. Goană după companii. Gătim podurile şi în sfârşit companiile. Inapoi! Peste deal, tunul! Seara spre Lenino. Lună minunată. Plimbare Ştab, masă cu îngheţată straşnică zahăr ars - Wolf. Dormit cu Vicaş, Arsenie pe paie, în curtea şcolii: cea mai bună noapte.

JOI 7 AUGUST: Dimineaţa în Lucanovca; Arsenescu, Mişu Ionescu la serie! In Lucanovca nu e pod. De aci la Bareski pe care-l cucerim (în premieră!). Podul, unul de 50 m, altul de 25, distruse cu foc, explosiv şi unelte. Infrastructura în parte bună. Cu sete la lucru. Punte de asalt. La 1 cu 4 ruşi la Serea. Apoi fruştuc - roşii cu brânză cu Slătineanu. Ploaie groaznică. Ud la piele, la uscat. Pe seară la pod. Ştabu mă pedepseşte fin: dela 1 noaptea la 6 dimineaţa gardă la pod. Roşii cu Cocoroveanu şi Preoteasa. Dorm puţin şi la pod. Lună bună şi frig. La căruţă; purici ca şi la sat.

VINERI 8 AUGUST: La 6 vine Ştabu; mă trimite acasă. Mă las greu, nu mi-e somn. Vin, mă spăl, rad, tund, memorii. Apoi cu Nistor la antricoatele lăudate ale lui Văcuţă (vorba vine, m'a uitat). Masa la Wolf. Sbârnâie motoarele; ce naţie?

La Comp. 2a să-i invit "la pod". Ordin că va trece artileria grea motorizată. Consolidarea podului cu blăni longitudinale. Seara masă cu Ştabu şi ofiţeri din Gr. Com. la gazda mea, apoi somn cu Cocoroveanu, Preoteasa. Spre apus, trei avioane ruseşti deasupra satului. Triunghi antiaerian, trasoare de identificare. Apoi spre antiaeriene. Nu se văd la timp, fiind în soare. Se trage frumos, dar, se pare, fără efect.

SAMBATA 9 AUGUST: Dimineaţa cu Ştabu şi Coco la pod până trece greaua. Apoi cu ambii la gară la Wradiewka. 12 vagoane benzină a 50 tone, ulei, sare, etc. Muniţii explodate. Umplem toate butoaiele de benzină. Spre Malaja Wradiewka. Luăm un cauciuc nou pentru Buick. Cu Auto-Blitzul şi Ford rusesc la Zeredarowka. Masa la Wolf.

După masă pe la 6 la comp. 1a pentru a aduce pe Mişu Ionescu la Ştab. Cu Mişu spre Brigadă. Pe platou că preot botează. 4 avioane grele de bombardament jos, cu mare viteză. Trag cu mitraliera şi tunul (trasoare) şi lansează bombe. Panică între botezaţi şi soldaţi. O bombă în cazan; omoară 2 bucătari; numeroase alte victime. Seara cu Mitică B, Preoteasa, Sever Muntean, Dr. Gligor la Magazie, pe paie. La 2 1/2 dimineaţa, o bombă lansată de avion în apropiere. Credem că e tun. Băieţii se îmbracă în pripă sub comanda lui Gligor, pentru a ieşi afară. Ii sfătuiesc să rămână; sunt la adăpost de schije. Gligor le demonstrează contrariu. Bolocan rămâne. Şi Preoteasa, pe care l-a apucat frigul şi tremură vârtos (bombe frigorifere). Continuă somnul, în aşteptarea bombelor.

DUMINECA 10 AUGUST: Dimineaţa din nou două avioane, pe jos, mitraliază. Toată lumea la pământ. Explicaţia persistenţei aviaţiei ruse: a) benzina din Wradiewka; b) Zarederowka, nod de comunicaţii. Plecăm cu Brigada la sowhozul Alexandrdar (General Frunză): bogăţie (porci, miere, grâne) şi mizerie (îmbrăcămintea şi mai ales locuinţele). Seara, cu slt. de jandarmi Gheorghe Ion (avocat), Vicaş Arsenie, la bucătărie "separată". Noaptea avioane, adăpost betonat: nu le-am auzit.

LUNI 11 AUGUST: Vizităm "porcăria"; masacru supra-ignatian: porcii arşi de vii. Schelete în cenuşe, fără consistenţă. Arşi pe jumătate, sufocaţi, în agonie. Cei mici s'au strecurat. Seara la M. Bolocan la paie (vine Vicaş, Arsenie şi Nestor).

MARTI 12 AUGUST: La Domanowka. Masa la cancelarie cu Ştabu şi P. Stoian. Inainte de masă la Bug, la Akmetschet cu mâinile în Bug! Podul de vase aproape gata,

desfăcut şi trimis pe portiţe la Wosnesenko. Găsim moldoveni; se vaită; le dăm bucuros soldaţilor, dar să nu ne ia ei. Inapoi la Domanowka şi apoi la Frunză. Masa la Wolf. Apoi cu Vicaş - Arsenie şi Nistor, Mişu Ionescu la paie.

MIERCURI 13 AUGUST: Masa la Domanowka, apoi la Frunză. Generalul Dumitrache ne vorbeşte la popotă, la prânz; prima fază a războiului, gata. La Domanowka cu băieţii, cu Fordul rusesc la Bug. 4 pene, ajungem noaptea. La întoarcere alte pene. Vin cu trusa (cam grea) pe jos, cam 8 km. La 12 noaptea mă culc, în Domanowka, la gazda care ştie româneşte.

JOI 14 AUGUST: Dimineaţa mă scol greu. Ştabu plecase în ajun la Frunză şi nu se întorsese. Profit şi fac o baie generală "à ma manière" cu asistenţa lui Marina (devenit caporal şi decorat).

Cu Ştabu şi băieţii sus la pădure: companiile instruite sub arme: mulţumiri: Ştabu le vorbeşte, frumos!

Masa cu băieţii, la cămaşe, ţuică, sirop, clătite. După masă somn la pijama. Seara masa cu Grupul pe lăzi. Urmează cor şi producţii individuale. Seara somn în bune condiţiuni.

VINERI 15 AUGUST 1941; Dimineaţa la pădure, la companiile 1 şi 2. Plec cu Ştabul la Brigadă. Mă întorc singur. Masă abundentă la pădure, invitaţi de Comp. 2a. Apoi iar la Brigadă şi cu Ştabul la Novoselki, după un avion rusesc care nu apare (pentru aparatura de bord). Inapoi la pădure; volley-ball. Masa la Grup pe masă pioniereasscă. Somn cu Ştabu la gazdă românească.

SAMBATA 16 AUGUST: Despre caporalul Şerban Ion în stil romanţat, ordonat. După amiază sus la pădure. Comp. 1a se produce; amuzant, simpatic. Urmează volley-ball între pilaf şi piftie. Joc şi eu până se întunecă. Seara cu Ştabu, dormire în comun.

DUMINECA 17 AUGUST: Dimineaţa scrisori colective către părinţii lui Nistor, Serg. Miron Bălăşescu şi ai mei. Apoi cu Fordul la Akmetschet, la Bug. Plaje excelentă. Apoi pe malul celălalt, renclode şi zarzavaturi. Români din Alexandrowka. Inapoi după roşii, vinete, castraveţi, ardei graşi şi iuţi, ţelină,varză. Inapoi la Domaniowka, la pădure. Match volley-ball; 1a bate pe a 2a. Apoi joc şi eu cu grupul (elev plot. Băeşanu Ştefan, elev serg. Pamfil Marcu, elev. cap. Oană, Dăianu). Câştigăm. Seara cu Ştabu.

LUNI 18 AUGUST: Cu Ştabu la Curtea Marţială pentru frizerul Teompa, Curcă şi alţi cinci: au tras în Secureni după avion. Prezidează Lt.Col. Sergiu Crăciun. Ştabu martor. Apărător din oficiu; cpt. rez. (avocat) Palada. Bine. Intervin şi eu cu privire la schimbarea de calificare din crimă de provocare -panică în călcare consemn. Sunt condamnaţi (în loc de moarte) la o lună pentru risipire de muniţii!

Cu Ştabu şi Spinei la avionul rusesc căzut. Ciuruit de mitralieră şi antiaeriană, n'a picat decât atins la elicea cu spirale. Cunosc avocatul (soldat) Duca, din bateria avocatului (Lt.) Polizu. Mă întorc la masă. 2 necazuri plicticoase: burta şi muştele. Cu toate astea mănânc serios; Dumnezeu cu mila. Somn chinuit cu muşte şi baie la ... ştiu eu unde. Renclode Taniei şi Marusiei. Cu ce eficacitate, randament?

Mă duc să-l văd pe Nenea Simion, întâlnit la popota Stâncii. Vorba vine, mă doare burta. Sus la pădure: masă pentru Maior Reiseneger şi Slt. Schmidt; ficat, creier, pui, ţuică, licheur, vin la ghiaţă dela Plot. Stroie (Stânca), renclode, porumb, cafea. Mănânc. Cadru minunat: 3 lămpi de vânt + ţigan lăutar. Cu Ştabu, culcare.

MARTI 19 AUGUST: Cu Ştabu la Brigadă, plecăm peste Bug. Băieţii fierţi. Mă încântă, mai ales că nu este încă St. R.! Inapoi la Domeniewka. Cerere închisoare la corp pentru cei 7. Nu mănânc nimic; ceai şi vin. Pleacă Dr. Gligor şi Jula la Bucureşti. La Corp din nou pentru cei 7. Il caut pe nenea Simion; foarte încântat de mine. Seara la 6 plecăm. Ziua bună dela Tania; tot nimic. Intovărăşim şi aşteptăm unităţile. Dormim în maşină.

MIERCURI 20 AUGUST: Dimineaţa la Staraja Kantakusenka. Baie excelentă la Bug; plaje lungă, scoici (cu Bolocan şi Stoian). Inapoi cu barca. Masa cu toţi. Apoi la Brig. la Moldanka. Inapoi la St. Kantakusenka. Vine Generalul la Grupul 5 Bălan. Extemporal comandanţi de companii: starea morală şi materială a trupei; suntem condamnaţi să luptăm; şanse 1/10; chiar dacă vom muri până la unul nu trebuie să cedăm...

Masa cu vinete foarte bune (pentru prima oară! cu untură). La 9 plecăm spre Rakovo. Noaptea în Wossnesenskul distrus, la răspântie (am trecut pe podul românesc, nu pe cel clh ?? Dormim în maşină în Rakovo aşteptând Gr. Com. şi maşinile.

JOI 21 AUGUST: Găsesc casă pentru Ştab; Nadia (cu 10 clase) şi Vera (cu 7) - drăguţe. Satul întreg modovenesc (ca şi Novo Grigoriesk în care nu mergem). Case frumoase cu ţiglă sau tablă. Dimineaţa lapte şi, contra pâine, zacuscă, apoi somn sub pom, blindat contra muştelor. La 10 sscularea. In recunoaşterea trecerilor pe Valea Selenaja; prin Razeff, Şerbansky (moldovenesc), Şerbany (moldovenesc). Recunoaştere spre Dmitrowka şi Malinowka. Masa la o rusoaică (zacuscă, conserve fasole, cafea dela noi, pâine şi prune dela ea şi cartofi fierţi). Am trimis după harbuji (nu sunt copţi)

şi zemoşi (galbeni). Jurnal operaţii, memorii. După masă spre Dianowka Trdja unde n'ajungem. In drum la o răscruce un blindat nemţesc şi un tanc rusesc, sfărâmate de mine anticar (Rusul sare în aer, neamţul cred că din tun şi fuge spre el, urmându-l în noroi şi apoi spre cer).

Seara zemoşi (pentru prima oară în anul în curs), brânză stârnitoare, apoi cu ordine după companii. Somn sub cer, cu Mitică, Preoteasa, Stoian. Henia drăguţă, dar cu pete suspecte pe corp.

VINERI 22 AUGUST: Cu Ştabu spre Dimowka, apoi la Malinowka la Brigadă şi înapoi în recunoaştere prin Dimowka 3, Hf. Jassny, Hf. Reno 1 (câmp de mine), Moldavka, Reno 2, Lenino, Maximova şi eu prin vad la Mihailovca. Inapoi, marcând noi plus Cocoroveanu drumul. In Dimowka 3 la spatele lui Grum, pentru a planta două placarde. Iar mă ia burta. Seara masă la şcoală. Somn cu Bolocan la o văduvă. In recunoaştere m'am făcut negru de praf, dinţii şi ochii albi; Ştabu mă filmează!

SAMBATA 23 AUGUST: Cu Ştabu şi Cocoroveanu la recunoaştere Ingul. Prin Lenino - Privoljnoje pe pod de beton spre Gorosano, înapoi pe malul drept la Konstantinowka. Prin Swoboda - Novo Troiskoje şi Selena Dibrowka, la Moldavka - Reno 2. Numeroase câmpuri de mine. Pierd harta, o găsesc. Negru de praf. Masă în 3. Scriu babacilor. Seara masă cu Grupul. Somn în pat de lehuză (la Maternitate) cu doi olteni (Mitică şI Preoteasa).

DUMINECA 24 AUGUST: Dimineaţa cu Ştabul la Moldawka, la Brigadă (nu mă ia decât după ce rad o prea frumoasă barbă, veche dela închiderea lui Teompa). Brigada se deplasează - nemulţumită la Karlowka. Ii urmăm. Partaj cu loterie a vitelor dela kolhoz. Recunosc drumul spre Reno 2. Inapoi la Reno 2, mâncăm cu Grupul la noua popotă. După masă pocker cu Mitică, Preoteasa, Stoian: minus 600 lei. Vine Nistor care pleacă la Bucureşti. Ii dau scrisoarea pentru babaci. Masa cu Grupul. Ştabu pleacă cu Coco (şi bat.) călare. Eu somn bun la Maternitate.

LUNI 25 AUGUST: La 6,29 dau pornirea maşinilor: prin Lenino - Privolnoje la Sokolowka. Incepe să bureze. Ajung la 7,29. Raiul pepenilor verzi (vezi burta!) Pocker cu Mitică, Stoian, Dr. Piticaru, Băeşanu; minus 600 lei. Masă cu Grupul. După masă cu Ştabu, Coco şi Slătineanu Costache în recunoaştere spre Baştemka, Novo Grigoriewka, pe ploaie ţapănă şi cu ghid ciolovec la Novo Vasilievka. Nu mai putem pleca. Transmitem prin radio că ne-am împotmolit şi stăm pe loc. La baba Tatiana (moldoveancă) se aranjează 2 pui cu unt fierţi înăbuşit, ouă, lapte. Gătim cu toţii, cu Vera - dulce şi frumoşi dinţi, afurisită. Băgăm paie pe foc.

Seara la casă cu tablă şi scânduri pe jos, goală, cu Coco (sfor.), Slătineanu şi Zeiman. Ştabu la maşină. Peste noapte purici, pisici în pod, branduri insistente (adică uşi şi obloane) şi rus cu spaimă mutuală.

MARTI 26 AUGUST: Imi toarnă Zeiman. Cafea cu lapte în 4. Vânt, frig. Vin companiile. Masa la comp. 1a. Apoi căutăm Brig. la Novo Ivanovka, unde trebuia să fie, la Staro Soldatskoje. Inapoi la Novo Vasilievka. Masă la noi cu ofiţerii dela companii (ciorbă gâscă, gâscă pe varză, în concurenţa între Gr. Com. şi Comp. 1a). Seara, deşi frig, somn afară, sub cort rezimat pe paie. Nouă pături, iar pe picioare scurtă şi paie suplimentare (cu Mitică).

MIERCURI 27 AUGUST: Memorii, jurnal de operaţii. Cafeaua cu ofiţerii şi subofiţerii Bat., conferinţă şi cazemate. Masa la prânz la compania 2a. După masă cu Ştabu şi Coco după Brigadă; prin Novo Iwanowka. Ştabu pleacă cu Col. Bălan în recunoaştere, eu pe jos la Nowo Wasiliewka. Mă opresc la Comp. 1a (ceaiuri cu pâine cu miere) unde mă interesez cine a comis indiscreţia cu neaprobarea decoraţiilor seria II-a. La Comp. 2a la chibiţit la pocker. Masa la Grup, apoi somn la cort. Vine Busch, mă scoală, eu pe Ştab? facem ordinele de marş.

JOI 28 AUGUST: Dimineaţa Ştabu pleacă călare. Eu la 5 1/2 cu maşinile (în Buick cu Mitică). Zeiman zice "ştiu eu drumul cel bun" şi ne trezim la Crasnopoli. Apoi la Bereznegovatje - Kalnjskoie (unde mă ia în plin Gen. Manoliu: "dac'ai fost... rămâi....." Insfârşit, cu concursul cap. Calmuschi, plecăm. Iau şi pe Dr. Piticaru cu noi. Ajungem la Seljoni Klin. Recunoaştem: mizeria cruntă; şase case, pomi fără frunze din exces de apă la rădăcină, mocirlă, impracticabil. Ne instalăm la Wessiolj. Plec cu Buickul după Ştab la Feodorowka, peste apă de Wellicaja Romanowka. Aştept dela 1-5, citesc reviste nemţeşti, mănânc roşii, castraveţi, ceapă, aduse de oamenii din plot. Ivănică. Vine Ştabu călare. Nervos că nu l-am aşteptat peste apă. Mă trimite la Brigadă la Wladimirowka. Mă duc pe Vormarschstrasse (înapoi). Gen. în recunoaştere pe Inguleţ, zona Nord Est. Vine ordin dela Corpul de Munte să se sisteze mişcarea deoarece au intervenit modificări. Mă întorc la Wessiolj lăsând lui Ivănică (care este cu plotonul afectat Grupului 5 V.M., la Peremoga) indicaţii pentru a ne comunica ordinele de marş ce se vor transmite de Brig. prin G (radio). Găsesc pe băieţi la masă. Fac raport Ştabului. E mulţumit, i-a trecut în parte necazul. Mă culc cu Mitică la o hazaică.

VINERI 29 AUGUST: Mà scol pe la 6. Ştabu mà gràbeşte. Plecàm la Wladimirowka la Brigadà. Luàm ordinul de operaţii şi plecàm cu Slt. Schmidt şi cu Slt. Floriţa la Div. nemţeascà de Munte. In drum oprim la Bat. şi dàm ordin de marş. Apoi spre Nowo Pawlowka (spre Sud-Est càci s'a schimbat direcţia generalà de marş). Aci sunt instalaţi nemţii (Lazaret, dentisticà, artilerie, prizonieri). Mai departe spre Bolşaia Alexandrowka, Dawidow Brod (podul peste Inguleţ la Bolşaia Al. cu stàvilar şi turbinà electricà distrus de ruşi, reparat de nemţi; cel dela D.B. distrus de ruşi. La întoarcere recunoaştem o trecere prin vad peste Ingulet, la Nord de D.B. Inapoi la B. Al. unde mergem la Divizia nemţeascà. Generalul tot nu s'a întors dela baie. Cu un càpitan, locot., ne iniţiem: ce fac nemţii când se deplaseazà, situaţia generalà pe întregul front. Instalaţi comod, cu birouri pliante, în autobuz. Ofiţerul de serviciu în chiloţi de baie şi pantofi gimnasticà. Ne poftesc la casino sà luàm masa. Politicoşi, atenţi, subţiri. Cu privire la şansele de trecere a Niprului pe care o vor încerca mâine, se exprimà cu rezervà şi modestie, cum şade bine omului tare. La Dniepropetrovsk cap de pod (podul intact), reacţie rusà puternicà, rezistenţà germanà dârzà, doboarà 10 avioane ruse. La Zaporoje, jumàtate pod distrus.

Inapoi spre Brigadà. Intâlnim pe General şi raportàm. Ducem pe Schmid şi Floriţa la Wladimirowka, luàm 2 pâini şi înapoi la Wessily unde mâncàm zakuscà, castraveţi, smântânà, cafea Zaiman. Pe pàturà rezolvàm corespondenţa. Apoi spre Nowo Pawlowka şi spre vad (la 1,5 km de Hf. Bredikino). Slàtineanu cu echipa de primà intervenţie şi cu bile din regiune face (complecteazà) pod. La Hf. Bredichino luàm masa, flàmânzi. Somn la pod cu Miticà, Stoian, Piticaru, Scarlete.

SAMBATA 30 AUGUST: Dimineaţa baie în Inguleţ, caldà, liniştità; sport şi curàţenie (spàlat cap), pedicure. Apoi plaje. Un şarpe de 1 m înnoatà şi fluierà: Brrr! Cu maşinile la pod. Ştabu îmi aratà referatul Florin Ràdulescu la raportul lui. Face baie, apoi plecàm la Brigadà, Dawidow Brod. Ştabu ia masa la Wolf (dupà ordin General) cu prune şi cafea Zaiman. Dupà masà, fluierul popii. Seara plecàm spre St. Falik Fein, unde se aflà Grupul (Com. 1a Grupuri). Pe drum Ştabu se supàrà cà n'am luat P.C. Grupurilor V.M. Ne întoarcem la Brigadà şi nimerim la icre negre trimise de Mareşalul Antonescu. 1/5 pahar de vin, roşii, brânzà, ceapà (n'am mâncat), varzà cu carne şi compot; totul splendid asortat cu icrele negre.

Seara cu Vicuş şi Arsene, bàieţii veseli (bietul Vicuş...) pe podea la Biroul 4.

DUMINECA 31 AUGUST: Dimineaţa spàlat şi şters cu sculele lui Popescu Ioachim. Cafea cu lapte Wolf şi în aşteptare. Memorii, jurnalul de operaţii. Masa la Wolf. Dupà amiazà cu maşinile Brigàzii, ca oculari prin sate-colonii nemţeşti, la Novo Rajsk (Hf. Rogulin). Apoi înapoi la Gresna-Selno unde se aflà Gr. Comandà. Masà la Grup apoi în acelaşi loc somn. Pe la 2 noaptea circulaţie ca pe stradà; intâi un rus care vine sà-şi arunce un scaun, apoi ostaşi din Brig. 1a care vin sà se instaleze.

LUNI 1 SEPTEMBRIE: Ne sculàm la 3 1/2 şi plecàm. Pe la 8 la Hf. Rogulin. Pe la 9 plecàm la Comp. cu Stoian (2a la Grupul 5, lângà movilà şi fân - 1a la Grupul 7 unde ràmân solitar cu floarea soarelui). Masa la prânz la popota Grupului (a intrat în funcţiune Rusu, bucàtar bun, fost la Mihàileni, det. la Eug. Dumitriu, apoi ajutor şofer la auto sanitarà). Seara masa tot la Grup cu Maior Nicolaiescu, care este chemat, fiind ràniţi la Grupul 7. Inainte de a intra în cort (cu Miticà), spectacol de mare artà: un sector de orizont - direcţia B. Alexandrowka - luminat puternic şi succesiv de rachete - paraşute. Se aude bombardament intens; dormim în formà.

MARTI 2 SEPTEMBRIE: Dimineaţa la Grupul 5, de acolo pe jos la bat. 9, fixàm locul celor 2 bàrci cari vor lega (prin canalul de descàrcare, refulare al Niprului) companiile Bat. 9 V.M., ne întoarcem pe marginea canalului, luàm maşina şi la Grupul 7. Cristoloveanu ne spune de o rachetà paraşutà. Plecàm spre Berislav (eu insist). Pe drum bombardament de aviaţie şi antiaerianà (schije inofensive lângà noi, làcuste, greieri). Ştabu vrea sà se întoarcà, nimic, înainte. Inainte de Berislav (1-2 km) douà maşini nemţeşti în aer, aruncate de mine anticar pe un drum parcurs constant de 8 zile: paraşutişti sau terorişti sovietici. Ştabu nimic - înainte! (Pe drum informaţii de la un locot. şi apoi un plot. neamţ: intrarea în oraş oprità).

In oraş, Ştabul nu vrea cu maşina; o luàm pe jos; oraşul bombardat de artilerie şi aviaţie - un Horch cu un locot. dela Flammenwerfer + 2 morţi de bombà aviaţie - cafenele, bufet, decoruri, uşi etc. ca paravan pentru stràzile care duc la Nipru, ràniţi ruşi numeroşi, convoi de prizonieri cu ràniţi purtaţi în chip roman, mergem la Nipru - nu la pod - spectacol plin; maluri abrupte, insule, verdeaţà, làrgime, valuri, podul început; pe malul advers, digul înainteazà vreo 100 m în fluviu şi merge apoi plin mlaştinà pânà la drum bun. Ştabu filmeazà. Messerschmidtul patruleazà. Nemţii au trecut 15 km; ruşii rezistà, contraatacà. Inapoi, suntem opriţi la locul minat şi îndrumaţi pe altà direcţie (dau làmuriri la nemţeascà; Ştabu, "cel puţin cât tine"). Masa la Grup. Seara idem. Somn cu Miticà, Dàianu şi Preoteasa, plus Scarlete ş.a. la cancelarie, fostà fabricà de brânzà. (Marina îmi face surprizà cu un pui de pernà!).

MIERCURI 3 SEPTEMBRIE: Zi albà; masa la Wolf, apoi somn, apoi la Vicoş pentru a-mi face dispozitivul Grupurilor, apoi masà la Grup şi somn la fabrica de brânzà; curent.

JOI 4 SEPTEMBRIE: Dimineaţa cu Ştabu la B. Alexandrowka, la Armata 3a. Mergem pe un drum aproximativ, ne întoarcem, marcând, prin M. Alex., Davidov Brod, Hf. Rogulin. Masă la Gr.Com. După masă 11 avioane ruseşti lansează bombe. Memorii. La Brig.: Wilson, adj. Câmpeanu, elev serg. Nichita şi alţii nu mai dorm de câteva zile, din cauza alarmei aeriene. Repar geamurile lipsă (semn că ne vom muta). Seara somn la parfum (lipsit de curent) de brânză. (De remarcat, că cele 11 sau 12 avioane au lansat bombele - cu grele pierderi - în sectorul Brigăzii 4a M.M.).

VINERI 5 SEPTEMBRIE: Dimineaţa la Gr. 7: Hoară, Lt.Col. Fl. Rădulescu, apoi - şi cu maşina Plymouth a Col. F.R. - la Bat. 16 (Col. Vătămanu, soţul dentistei). Cu toţi pe malul Niprului la observ. înaintate (Cpt. Eraclide, Apostoleanu). Cu noi şi lt. Voicu şi Maior Handoca. Inapoi la Bat. 16, apoi la 15 la Lt.Col. Bădescu. Masa la Wolf. Apoi la Gr. 5: Col. Bălan, bombă cu paraşută, neexplodată. Inapoi la Hf. Rogulin. Masă şi somn în noul local, la etaj, lângă Brigadă. Lida, tânără, brunetă, eburifată, deschisă.

SAMBATA 6 SEPTEMBRIE: Dimineaţa cu Ştabu (care se supără că n'am luat paraşuta Cpt. Apostolescu) la Grupul 7. Cu Lt.Col. Fl.Răd. şi Hoară la Bat. 15. Il iau pe Lt.Col. Bădescu în recunoaştere. Rămân cu Cpt. Balaban, Maurer, Surdu. Cercetăm companiile, adăposturile. Dorm în adăpost. Vine Ştabu; a văzut contraatac rus cu comisari călări în urmă, apoi după bombardament artilerie românească, fugă cu comisarii înainte. Ofiţerii din avant-posturile Bat. 15 au văzut ieri - spectatori, ca la teatru - un desăvârşit atac german: purtaţi pe plotoane sau grupe, după tancul al cărui tun acţionează, la necesitate, scurtă revenire înapoi pe 100 m, uşoară repliere, care nu face panică, nu sperie. Apoi reluarea puternică a atacului: magistral.

Spre seară, Wilson Dumitrescu - submaistru militar Hughist ne tratează cu ţuică pentru nunta lui prin corespondenţă (cu Cpt. Burlacu şi Spinei).

DUMINECA 7 SEPTEMBRIE: Dimineaţa trataţie Oltei cu licheur şi bomboane Iaşi (aduse de Vartolomei). Apoi cu Ştabu şi Arsenescu la Monastirsk pe malul Niprului. Lăsăm maşina, pe jos, tupilaţi pe lângă capelă, în curtea mânăstirii de maici: steaua lui Lenin în locul crucii. Cu Lt. din 35 B.M.D. şi Slt. artilerie la observatoare pe zid şi în pod. Inapoi, spre Nord, la Bat. 9 al Lt.Col. Cârlan. Cu el în insula Niprului: peste o vale văzută de ruşi, peste două podeţe, făcute de plotonul Slt. Ordeanu în ostrov; e minunat, vegetaţie bogată, canale numeroase, păsări în voie. Mergem până la limita de vedere. Inapoi la Brigadă. Luăm masa cu toţi ofiţerii Bat. Spinei, Drişcu. După masă spălare 1/2, primenire, veston cu decoraţii şi la nunta lui Wilson: Col. Georgescu cu Cpt. Burlacu (şi el proaspăt însurat prin corespondenţă), Ştabu, Cpt. Spinei, Lt. Bolocan, Slt. oficiant Ionescu Teodor, Slt. Preoteasa, elev Plot. Băeşanu. Ţuică, ouă răscoapte, zakuscă, ficat la grătar. Seara, asistent la masă şi somn la etaj cu fraţii.

LUNI 8 SEPTEMBRIE: Spălat restul 1/2 şi primenire; conferinţă la Brigadă. Generalul: mersul comand., serviciilor, popota Wolf. La prânz masa la noi, după masă studiu de limba rusă după tratatul Ştabului. Conferinţa ofiţeri. Masă. Vizită avioane: bombe. Somn.

MARTI 9 SEPTEMBRIE: Ştabu peacă cu Coco la Monastirsk pe Nipru (unde fusesem şi eu) şi prinde peşte şi aruncă pe Karl Marx în aer. Aduce crap mare cu icre, ştiucă. La prânz la masă vine şi Col. Georgescu şi maior Nicolaiescu. Se serveşte; ciorbă de pui, şalău rasol cu untdelemn Sasso (al doctorului şi şalăul şi untdelemnul)), clătite. Vicaş aduce o sticluţă Otonel: lumea bună bea, prostimea miroase, toţi sunt mulţumiţi. După masă mă pun la veston rafistolat de Marina. Afară bombardament, antiaeriană, alarmă. Steiner mă cheamă; un avion rusesc lovit de unul german se prăbuşeşte. Pilotul sare. Avionul cade: o flacără şi apoi fum gros. Pilotul vine încet la pământ. Se trage în el cu antiaeriana. Ştabul s'a dus cu Buickul; se întoarce cu Gen. Dumitrache, cu paraşuta şi casca (presse-montagne în blană şi microfoane). Pilotul a fost rănit în fesă. Seara, aşteptăm represalii (antiaeriana a tras pentru prima oară şi şi-a demascat poziţia). Nu se produce. Somn.

MIERCURI 10 SEPTEMBRIE: Dau o scrisoare lui Slătineanu care pleacă cu Slt. Mihăilescu la Bucureşti. Plec cu Ştabu şi Coco (eu în maşina Maior Panaitescu) la Berislav. Mergem la pod. Se circulă sens invers. Ruşii repară drumurile. Portiţe trase de băieţi cu motor. Ruşii bombardează în fiecare noapte dar nu nimeresc podul. Nemţii au înaintat 30 km sud, 15 dreapta, 8 stânga. Plotonierul neamţ îmi spune că este cea mai dură luptă de pe frontul de Est. Ne întoarcem înapoi. Pe drum oprim la avionul căzut ieri: s'a îngropat 2 metri sfărâmându-se numai aripile. La prânz icre de crap (amare, căci au ulei prost), ciorbă de crap, saramură, ştiucă. După masă se întorc Slătineanu şi Mihăilescu întorşi dela B. Alexandrovca. Seara somn cu bombardament râpâitor.

JOI 11 SEPTEMBRIE: Cu Ştabu şi Coco la Nipru, la insulă. Cu bărcile pe canalul Kamenka dealungul insulei şi apoi în Nipru. Trece Coco cu un căpitan (după ce renunţase Puşcaşu) şi apoi alţii. E pasionant. Bravo Coco! Inapoi: musaca de vinete. După masă injecţia 2a. Nu mai există avioane nici bombardament nocturn.

VINERI 12 SEPTEMBRIE: E vorba să vie Mareşalul Antonescu şi Generalul Schobert. La 8 plecăm la insulă cu Coco, Spinei, apoi Lt.Col. Cârlan, Col. Bălan, Cpt. Bonaţiu. Se fac treceri peste Nipru în insula 2. Eu rămân cu Spinei şi aruncăm jumătăţi de Kgr de trotil în canal, după peşte: prindem 3 ştiuci, 4 şălăiaşi, 6 scrumbii şi diverşi, cam 3 kgr. Ne întoarcem, eu cu Spinei. După masă la 4, lecţia de rusă; goange şi bancuri de şcoală elementară, amuzant. Seara: ciorbă de peşte acrită cu roşii (excelentă); rasol de şalău, purcel la tavă cu varză călită, struguri. Marina mi-a bazonat chiloţii, mi-a făcut 2 feţe de pernă şi 3 şerveţele (unu Ştabului).

SAMBATA 13 SEPTEMBRIE: Dimineaţa la 10 pepeni cu Coco şi Drişcu. Studiez regulam. Informaţii şi contra-informaţii date de Cpt. Florea. După masă lecţie de rusă. Seara la masă furnizată de Boris. Seminţe, seminţe, seminţe... Noaptea bombardament aviaţie.

DUMINECA 14 SEPTEMBRIE: Dimineaţa ras, tuns, baie şi spălat la cap la casierie. Pedicure şi automanecure. Vine Spinei cu o colecţie impresionantă de crapi, şalăi, somni, ştiuci prinşi în mijlocul Nlprului cu trotil. Seara masă mare cu Maior Igna, Slt. Mircea Niculescu Duvăz, Maior Nicolescu, Maior Ursache, Cpt. Drişcu. Orgie de peşte în crap minor; saramură, ciorbă, rasol, prăjit, la grătar. Struguri Spinei. La cortul lui Duvăz, de unde ne întoarcem cu un pepene.

LUNI 15 SEPTEMBRIE: Dimineaţa cu Ştabu la Berislav pentru recunoaşterea şi programarea trecerii Brigăzii. La pod, portiţa 1 şi 2 de 2 tone 16 und 24 To Fäl. Bărcile cu motor,miraculoase (ca Snagov, Herăstrău?) Cu maiorul de St.Major Stephanus. Teodosie la portiţa 2a. După masă cu Lida: sărutări pe gât, contra muşcături gură, amor (cât p'aci) pe cartofi. Ştabu rupe idila, mă ia din nou la Berislav. In Chevrolet cu un maior şi cu Cpt. Scridon. Seara la masă sunt chemat de Buş pentru ordine la Brigadă. Lipsesc 10 minute; dispare cuţitaşul-briceag din serviciul "di Torino". Muzică de cameră bucătar Rusu, Curcă. O abandonez (ah!) pe Lida în braţele lui Mitică Bolocan şi plec cu Zaiman la 11 noaptea spre Berislav. Ştabu înainte cu trupa, călare. Zaman aprinde farul; Ştabu îl gratulează. Trec eu la volan: vreo 10 km prin beznă, fără pic de lună, din când în când fază scurtă. La capul străzii pietruite din Berislav opresc, dorm în frigare, aştept.

MARTI 16 SEPTEMBRIE: Dimineaţa la 6 vine Ştabu. Supărat că nu l-am aşteptat unde ordonase: matematic! Cu Frâncu la plaja nr. 1, apoi la pod. Generalul Dumitrache mă trimite după Wolf. Cu Ursache îl caut şi-l găsesc la 2 km, orientat spre Rogulin. Vine şi generalul la popotă. Apoi cu Bolocan şi cu mine pleacă la plaja 2. Scoborâm la plaje: Lt.Col. Cârlan (care îmi spune că s'a împăcat cu Ştabu căruia tot el îi reproşase că le încurcă pe toate), Slt. Mazilescu Constantin (v. Aiud). In susul Nlprului, spre pod, cu Generalul; familiar, prietenos. Lt.Col. Florin Rădulescu şi Bădescu la plaja 1, Col. Bălan şi Mateescu, Lt.Col. Vătămanu la pod, Lt.Col. Cârlan la portitya nr. 2, trec în cursul zilei. O vacă în apă, de pe pod; se chinuie vreo jumătate oră. Nemţii se înduioşează şi-i salvează viaţa (ca s'o taie)."Kriegsbeute: wir haben's gefischt". Podul 146 m românesc: Cpt. Cazaciuc. Pontonierii - ca toţi care lucrează cu ei - încântaţi de nemţi. Masa la prânz cu Mitică: zakuscă, struguri. Seara cu serg. Puşcaşu după Grupe. Intr'o cameră fără geamuri, somn în frig. Pentru prima oară ruşii nu bombardează Berislavul.

MIERCURI 17 SEPTEMBRIE: Dimineaţa la pod. Vine Generalul Avrămescu: "Cu ce te ocupi? Cu avocatura?" Pe la 12 trecem. In mijlocul podului, un cal cu echilibru spre apă. Trecem pe malul stâng; emoţionant. Prin Kahowka la Liubimowka. Masa la Brigadă. Pepene în loc de minciuni. După masă la Grup Comandă. Seara la masă se aude bombardament aviaţie spre Nipru. Mă duc la Brigadă după ordin de operaţii. Mă întorc: plecarea spre Ceacrec dimineaţa după Reg. 4 Art. Mă culc cu Mitică, Drişcu şi Cristoloveanu. Carte poştală tata.

JOI 18 SEPTEMBRIE: Dimineaţa Stănculescu mă anunţă că s'a schimbat ordinul; plecăm după Gr. 5. Mă îmbrac şi plec. Ştabu mă ceartă pentru întârziere. Ştabu cu Bat., înainte, călare. Eu la 8 cu maşinile. La orizont explodează o mină anti-car. Fac naveta înainte - Ştab. Ajungem la Constantinovka. La statuie întrunire Col. Bălan, Georgescu, Bădescu, Ursache etc. Vine şi Gen. Dumitrache. Plecarea spre Blagowescenko. Eu cu maşinile înainte, Ştabu + trupa după. Intrarea în comună minată. Fântâni adânci, multe. Pepeni în serie. Cu maşina şi Grum înapoi la câmpul minat. Pui motocicleta de-a latul. Apoi înainte pentru a împiedica coloana pionierilor să o ia pe drumul de abatere al Reg. 4 artilerie. Ştabu, Cocoroveanu, apar călare. Ştabu mulţumit că l-am aşteptat (mi-a trecut supărarea - zice). Pascu rămâne cu 2 căruţe de-a latul şi 2 oameni pentru supraveghere şi îndrumare. Cu Ştabu la Brigadă (Cpt. Florea), apoi la Gr.Com. masă; conserve "haché",brânză, roşii, pepene. Somn în 5 la podea.

VINERI 19 SEPTEMBRIE: Dimineaţa la Brigadă şi la câmpul de mine. Apoi jurnal de operaţii şi memorii. Seara, pe Busch la Grupul 5.

SAMBATA 20 SEPTEMBRIE: La 5 plecarea cu maşinile la Grupul 5. A căzut Kievul. Cu schiţa-ordin a Grupului la Ştab. Apoi spre Rubanowka. Lăsăm maşinile şi plecăm cu Buickul (Col. Bălan şi Dr. Piticaru) în recunoaşterea drumului spre

Novo-Alexandrovca. Intâi pe drumul Lt.Col. D. Cârlan (prea spre Sud). Apoi înapoi la Robanowka, la Brigadà (s'a fàcut un detaşament motorizat - comp. cercetare, 2 Esc. V.M., artilerie, -pentru a rezolva un pretins incident - rupere de front 35 km Vest Melitopol - în realitate o coloanà blindatà germanà confundatà). Pe drumul Lt.Col. Florin Ràdulescu. Il ajungem: e cu Lt.Col. Vàtàmanu şi cu Maiorul Gicà Ionescu (colegul meu de clasa 3a şi a 4a dela Şincai). Ne trateazà cu tartine cu unt şi plecàm cu Florin spre Pokrowka, apoi la Novo Alexandrowka. Sate mari, ospitaliere, apà, lac, pepeni, "moloko iaiţa". Inapoi în şoseaua mare, vedem maşinile, klaxonàm, le oprim, ordine scurte de cartiruire, camuflare: Florin e încântat, mai ales când aude cà sunt rezervist. Marcàm drumul, làsàm pe Bàlan apoi pe Florin şi înapoi dupà Ştab. Gàsim Bat. 10 V.M., 35 B.M.D., dar nu se vede 9 V.M. şi Bat. 1 P.Mte. La 5 km Reg. 4 Art. Intrebàm; nu se ştie nimic de Pionieri. Càutàm şi întrebàm de Ştab şi Pionieri, înapoi la Blagovescenko la gazdà (plinuţà, dràguţà, ochi albaştri, aluzionistà şi direct îmbietoare - fonfi am fost! -; ne trateazà din plin cu cârnaţi, buni de tot, roşii, lapte, pepene verde, galben, pâine de casà), pe drumul Lt. Col. D. Cârlan, Brigadà, Bat. 10 V.M. Nimic, nimic, nimic! Plini de praf şi nervi înapoi la Novo Alexandrowka. Càpitanul Scridon (Grupul 5) ne spune cà Bàlan e dupà Bat. 9. Aşteptàm muzicà ràsunàtoare direcţia Ştab. Pe la 6 seara - cu 4-5 ore mai devreme decât gândeam - apare. Sunt încântat; raportez ciulit cele întâmplate. Ştabul nu se supàrà, dimpotrivà; "ai spirit de corp". Bravo, a ieşit bine, împotriva aşteptàrilor.

Cartiruire trupà în case, càci e frig serios. Ververi mi-aratà un suspect: un slt. de artilerie care vorbeşte ruseşte. E slt. Codreanu din 4 Art. din Stoicani-Soroca. Cunoaşte pe Vintilà Candiani. E în trenchul lui. La Brigadà cu bicicleta, cu Busch, dupà ordine. Il las, mà întorc. Masa; testiculele orbitate ale lui Bàlàşescu ne aduc la discuţia gheţii şi a lui zero grade. (Eu: la -4 grade îngheaţà apa, şi la 0 se topeşte; toţi, la 0 ambele; pariu 1.000 lei cu Stànculescu). Somn tot în 5, tot la podea. Am mai gàsit unul cu pàduchi. Puricii în formà.

DUMINECA 21 SEPTEMBRIE: Cu Ştabu la Brigadà în vederea recunoaşterii cu Bàlan şi Vasile Cârlan. Mà lasà, mà întorc la Bat. Masa la 11,30, Ververi dupà benzinà. 4 cafele cu lapte, pepene galben. Memorii, jurnal operaţii. Dupà masà plec càlare (pentru prima oarà) cu Ştabu şi Coco, însoţiţi de Pàdureanu. Iapà roibà, blândà, bleagà, îngàduitoare. Prin Novo Alexandrowka, unde se bombardeazà, spre Pokrowka, apoi spre Togmanowka, cam 15 km, merge bine càlare, mai e chestia cu timpul! Masa la şcoalà. (Ştabu supàrat cà Miticà a plecat cu Buickul în comuna vecinà. Seara plec cu Zaiman şi 2 biciclişti înainte (Busch şi Stanciu) la Pokrowka la Brigadà, cu lumina lui Busch. Vorbesc cu Florea, las bicicliştii şi înapoi. Mà dezbrac la baterie şi mà culc cu mulţi.

LUNI 22 SEPTEMBRIE; Buickul nu merge. Cu Fordul nou al aprovizionàrii (Fleancu) la Corniewka la Col. Bàlan. S'a întors din recunoaştere, confecţioneazà ordinul şi schiţa de marş. Vine Buickul. Plecàm cu Bàlan prin Calinowka la Ukrainko unde vom cantona. Alarme aeriene. Pepene cu ouà. La Rascoşeno unde va veni Brigada. Ne întoarcem la Corniewka, dàm drumul la maşini, luàm masa la companii, ne mitraliazà un avion şi plecàm, dupà lungà aşteptare a scurgerii lui 4 Art. la 3 1/2. Asistàm la trecerea întregului Batalion şi apoi cu Buickul dupà ei. Intâlnim cai sparţi de bombe şi cartuşe explosive. Dàm de Coco cu bicicliştii şi caii. La orizont 15 avioane. Mà urc pe cal, singur. In vizità la Katuşia cu decolteul ultrabronzat (şi insensibilà la sàrutàri şi cercetàri) şi la Dunia, amorul lui Miticà. Katiuşa, refugiatà Odesa, orfanà Nipru, bucàtàreasà 9 V.M., pàzità la capitolul virginitate de frizer care vorbeşte ruseşte... Ne cântà la patefon. Dupà masà, culcare la 8 la şcoalà în cinci + Scarlete. La chambre séparée, Coco.

MARTI 23 SEPTEMBRIE: La 5 dimineaţa cu Ştabu cu Buickul, dar Buickul nu vrea. Ştabu pleacà înainte cu aprovizionarea cu Bàlan, eu dupà el cu maşina lui Vasile Cârlan. Plecàm cu toţi comandanţii de Grupuri şi Batalioane (eu cu Ştbau, Spinei şi Oltei în maşina Spinei) la Bolşaia Belozerka pentru a discuta cu comandamentul german schimbarea sectorului. La intrarea în comunà, bombardament în sat. Nemţii bine instalaţi, serviabili, curaţi. E şi Brig. 4a: Gral Manoliu, Lt.Col.Catanà. Plecàm (dupà cercetarea hàrţilor de ansamblu şi a primitelor explicaţiuni) cu Packardul Generalului - cu un Lt. activ dela 2 Ob. M. - la Malaia Belozerka. Aviaţia activà. Steiner comand. inf. şi Lt.Col. Lang comand. unitàţii de care. Se discutà predarea calm, cu ràbdare şi atenţie, ca şi când n'ar plesni bombele alàturi. Un impresionant exemplu de ràzboi acceptat "total". Dela nemţi, la Pescoşeno pe drum direct.

LE VILLAGE DÉNIGRÉ ("SATUL HULIT")

Le rituel de purification

Ana Graur

L'urbanisation excessive des dernières années a fait disparaître de nombreux éléments caractérisant les villages traditionnels. Pendant des siècles les villages étaient caractérisés entre autres par la mentalité des habitants; celle-ci garde l'empreinte de l'histoire et des traditions du peuple auquel les habitants appartiennent. Au cours de l'histoire, ces aspects se sont exprimé à travers des dictons, des toponymes, des anecdotes, des récits. Des différences en apparence insignifiantes (concernant les vêtements, la coiffe, la manière de prononcer les mots et même le vocabulaire) sont en fait clairement perçues par les voisins proches; entre les communautés voisines les échanges sont d'ailleurs courants. Une expression bien connue est celle qui affirme "autant de coutumes que de villages" ("câte sate şi bordeie, atâtea obiceie" - Zane, IV, p. 300). Chaque communauté essaye de conserver ses propres traditions, mais cela n'apparaît pas comme évident pour un étranger: "Hé, Tzigane, le village brûle! - Laisse-le brûler, moi je vais ailleurs" ("Măi ţigane, arde satul! - Lasă-l să ardă, eu mă duc în altul" - Zane, X, p. 352).

Une description exemplaire de la vie d'un village est celle signée par Ion Creangă dans ses souvenirs d'enfance; il présente son village originaire, Humuleştii; "village gai", qui "n'est pas un village écarté, assoupi et privé de vue sur le monde, comme tant d'autres"; (Creangă; 1963, p. 352).Si dans un ouvrage littéraire l'auteur peut idéaliser la réalité, la description de Creangă est véridique. Les habitants de Humuleşti étaient des paysans non-asservis (Istoria literaturii române, III, p. 293). Les villages libres étaient dirigés par les assemblées où siègent les pères de famille, fiers de leur origine sociale jusqu'à aujourd'hui, plus d'un siècle après la parution du texte de Creangă, et après plus d'une moitié de siècle depuis la confiscation de leurs biens par le régime communiste.

Les villages ont surmonté chacun de manière différente les épreuves du temps; ainsi, peu nombreux sont ceux ayant réussi à empêcher les autorités soviétiques de fermer leur église, comme cela a été le cas des villages de Visoca - Donduşeni, de Costeşti - Ialoveni, de Căşliţa-Prut, de Vulcăneşti, en suscitant l'admiration des villages voisins.

Si le bien-être matériel préoccupe les paysans, cette préoccupation s'accompagne des vertus de l'hospitalité, de la justice, de la bienséance. Si on affirme par exemple que les paysans de Holoşniţa - Soroca "ont un chariot à deux timons" (au carul cu două proţapuri" - Zane, V, p. 516), ce qui veut dire qu'ils trouvent des solutions pour se tirer de n'importe quelle situation, étant habiles et intelligents. On trouve par contre des références opposées sur les villagecis habitant Ocniţa - Ocniţa. On affirme que c'est ici que "le chariot des sots s'êst arrêté", affirmation répétée par les habitants du nord de la Bessarabie. Les villages racontent l'historiette du "chariot de sots" ("carul cu proşti") comme suit: "Dieu ordonne à Saint Pierre de rassembler les sots dans un chariot et de les emporter ailleurs. Mais voilà que le chariot est endommagé lors de son arrivée à Ocniţa et que les sots commencent à se sauver. Saint-Pierre crie alors: - Bon Dieu, les sots se sauvent, que faire? - Donne à chacun une louche de sagesse. Saint Pierre prend la louche et distribue la sagesse déposée dans un récipient. Mais la sagesse êst en train de se terminer et Saint Pierre crie à nouveau: - La sagesse se termine, que faire? - Donne-leur avec une cuiller. Et Saint Pierre continue ainsi jusqu'à la fin de toute la sagesse; il appelle à nouveau le Bon Dieu: - Il n'y a plus du tout, que faire? - Donne aux autres une serviette et un bonnet en fourrure et laisse-les errer à travers le monde."

La mauvaise réputation du vilage de Ocniţa pourrait avoir pour origine un fait du passé; l'habitat est cité en 1431 comme appartenant à un certain "Durnea Ceatariu", appelé aussi "Durniţă" (Nicu, p. 90). Par association avec le mot russe de "dornoï" - bête, idiot, on apprécie les qualités des habitants du village. Le toponyme est souvent à l'origine de la mauvaise réputation d'un village (Paşca, VIII, pp; 119-212; Iordan, 1963, pp. 313-334; Coatu, 1990, p. 21; Eremia, 1981,p. 91).

Certains noms dépréciatifs des villages d'autrefois ont tendance a disparaître; les villages sont rebaptisés. Ainsi Nucăreni-Teleneşti vient remplacer celui de "Îndărătnici" - entêtés, village connu en 1671; celui de Purceleni - pourceaux connu en 1620 est remplacé par Oneşti-Edineţ; celui de Scroafa - la truie, connu en 1767, reçoit le nom de Troiţa-Nouă - Anenii-Noi; et ainsi de suite (Nicu, I et II). Des noms aujourd'hui considérés comme inacceptables, scabreux même, étaient normalement inscrits dans les documents du passé; noms de villages ou noms de personnes. Peut-être aussi que les gens du passé n'appréciaient pas de la même manière que aujourd'hui les sobriquets qui sont à l'origine de nombreux pareils noms (Stahl, 1993, p. 135).

Une légende liée au village de Măcreşti (Măcăreşti) faisant partie de la commune de Cârpeşti-Cantemir (Nicu, vol. I, p. 206; R.S.S. Moldovenească, p. 156), explique le manque de perspectives du village par le fait que "son seigneur n'a pas voulu que

le village s'agg.randisse". Pour ce faire, il a donné à une sorcière six hectares (4' fàlci de pàmânt') "et c'est elle qui a fait ça". La vieille sorcière a pris "le bras d'un mort, du cimetière en faisant avec lui le tour du village". Le village est alors resté tel qu'il était à l'époque; aujourd'hui même la sorcière ne permet pas de construire de nouvelles maisons (Arhiva de folclor, 1974, ms. 267, 248).

Les villageois essaient alors de redresser la situation; accepter un tel malheur signifie perdre sa bonne réputation. Les moyens employés sont pris à la tradition et constituent un rituel de purification: "Lorsque le village est dénigré, qu'il est blâmé par tous, alors 9 femmes filent durant 9 jours. Ensuite en une seule journée elles tissent et cousent une chemise. Ce même jour, une fois la nuit tombée, elles font le tour du village. Elles posent la chemise comme si elle était gonflée d'air, l'une après l'autre, chacune à son tour et elles font 9 fois de suite le tour du village." On le fait par exemple lorsqu'un village ne vaut rien; ainsi, personne ne passe à travers le village de Lipnic-Tomoleuca, ni de jour, ni de nuit. (Voir en annexe le texte roumain).

Lors du tissage de la chemise les femmes disent: "Que le village travaille dur et qu'il se débrouille de la même manière qu'il a travaillé. Qu'on t'appelle, qu'on te tienne en grande estime, comme lorsqu'un homme habille un nouveau vêtement. Que le village soit tenu en grande estime et qu'il soit fameux". Lorsqu'elles font le tour du village les femmes ne disent rien (informations que j'ai recueillies en 1990 au village de Sàuca-Ocniţa, au nord de la Bessarabie; informateur Olga Ciornâi, 70 ans, connaissant un grand nombre d'incantations).

Cette pratique rappelle celle par laquelle on protège un village contre les maladies, telle la peste, le choléra. Elle est connue parmi les autres Roumains sous le nom de "chemise de la peste" (Pamfile, pp. 331-332): Chelcea, pp. 103-110; Candrea, pp. 137-139; Bârlea, p. 97; Ispas, pp. 119-130). Le rituel destiné à protéger le village ou a lui rendre l'honneur semble être archaïque; celui qui défend contre la maladie, sacralisant un habitat peut être répété à certains moments, de même que tout changement de l'emplacement d'un village suppose la reprise de la pratique du rituel de fondation (Ghinoiu, p. 201).

La fonction d'un tel rite est d'accroître le prestige d'un village et en même temps de nouer de bonnes relations avec les voisins. Les riteq qui relèvent des intérêts vitaux d'une communauté sont pratiqués d'habitude aux confins du village (Eliade, p. 22; Stahl, 1973; Creţu, 1988). Ainsi est portée "la chemise de la victoire", ainsi se déroulent les rituels contre la sécheresse et c'est ainsi que l'ordre violé est reinstauré dans les limites de l'ensemble d'une localité. Ces actions, qui protègent un village sont connues depuis longtemps. Pérennes, elles caractérisent la vie des anciennes communautés rurales.

OUVRAGES CITES DANS LE TEXTE:

ARHIVA DE FOLCLOR
a Institutului de etnografie şi folclor al Academiei de Ştiinţe din Moldova, ms. 267, fila 248.

BARLEA, Ovidiu
1976 - Mica enciclopedie a poveştilor româneşti. Bucarest.

CANDREA, I. A.
1944 - Folclorul medical român comparat. Bucarest.

CHELCEA, Ion
1940 - Neam şi ţarà. Pagini de etnografie şi folclor. Bucarest.

COATU, Nicoleta
1990 - Legende populare româneşti. Bucarest.

CREANGA, Ion
1963 - Opere. Bucarest.

ELIADE, Mircea
1991 - Eseuri. Bucarest.

EREMIA, A. I.
1981 - Graiul pàmântului. Chişinàu.

GHINOIU, Ion
1979 - "Consideraţii etnografice asupra fenomenului de 'întemeiere" a aşezàrilor". Revista de etnografie şi folclor, nr. 2, tom. 24.

IORDAN, Iorgu
1963 - Toponimia româneascà. Bucarest.

ISPAS, Sabina
1984 - "Motivul 'chinul plantelor' în folclorul românesc". Revista de etnografie şi folclor, nr. 2, tom. 29, Bucarest.

ISTORIA LITERATURII ROMANE
1973 - Bucarest.

NICU, Vladimir
- 1991 - Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi. Chișinău, vol. I, II.

PAMFILE, Tudor
1916 - Mitologie românească. I - Dușmani și prieteni ai omului. Bucarest.

PAȘCA, Ștefan
1936 -"Supranume colective intercomunale". Dacoromania, vol. VIII, Bucarest.

R. S. S. MOLDOVENEASCA
1988 - Orânduire administrativ-teritorială (la data de 1 Aprilie 1988). Chișinău.

STAHL, Paul H.
1973 - "L'organisation magique du territoire villageois roumain". L'Homme, XIII, 3, Paris.
1993 - "Les noms des princes roumains". Revue des études roumaines, XVII-XVIII, Paris-Iași.

ZANNE, Iuliu A.
1901-1912 - Proverbele românilor. Bucarest, I-X.

A N E X E

Chișinău, 29 Ianuarie 1995

Stimate domnule Paul H. Stahl,

..... Informatoarea de la care am înregistrat materialul despre "satul hulit" posedă un bogat repertoriu de descântece: materialul înregistrat de la ea cuprinde aproape 100 pagini dactilografiate. Vă scriu aceasta pentru a vă asigura de veridicitatea informației. Este cea mai bună descântătoare pe care am întâlnit-o în șapte ani de teren.

Colecția mea cuprinde în special descântece, dar n'am publicat încă nici un text. Practica magică referitoare la satul hulit va fi prima, fapt pentru care vă mulțumesc și îmi exprim speranța de a continua colaborarea cu Dv.

Chișinău, 27 Mai 1995

..........Am avut ocazia să-mi continui investigațiile de teren; informatoarea care mi-a povestit despre "satul hulit" mi-a mai povestit câte ceva și vă solicit părerea dacă ași putea să anexez aceste materiale la sfârșitul articolului.

S'ar putea ca informatoarea să fi "adaptat" descântecele de dragoste, de curățenie pentru oameni și la descântarea satului. Sau, mai bine zis, le-a luat din acel fond comun în care nu există distincțiile și împărțirile noastre. Textul cu "răsai soare" este aproape în toate culegerile ca descântec de dragoste.

Informatoarea afirmă că la ea au venit femei din mai multe localități ca să-și descânte satul: "Eli grăiesc mai multi, da vini o fimei șî discântî. O vinit di dincolo di Lipnic, din Gârbova /localități din raionul Ocnița/. Esti sat câ di ghini, esti sat că-l discânț șî di rău: cu țărnî di la 9 morminturi, cu scăldători di la mort, cu chedicî di la mort". Informatoarea zice că sunt 9 descântece pentru sat dar mi-a spus numai unul. Ca să descânte mi-a zis să aduc iarbă din 4 părți de sat: răsărit, asfințit... din localitatea pe care intenționez să o descânt. Altfel nu era dispusă să descânte, să spună. Am venit în altă zi și a descântat ceva în șoaptă (indescifrabil la magnetofon), apoi mi-a spus textele pe care le anexez. Păstrez înregistrările de la această informatoare (și cele din 1990 și cele de acum).

La întrebarea mea dacă au venit din satul Ocnița să descânte localitatea (cea despre care se spune că acolo s'a răsturnat carul cu proști), informatoarea confirmă că ar fi venit și de acolo, dar a refuzat să descânte. N'am avut posibilitatea să mai ajung o dată în acest sat pentru a concretiza unele aspecte. In satul Ocnița am făcut teren în 1989, dar pe atunci nu știam nimic despre faima lui. In unele sate, Ocnița este privită ca o localitate de tipul gabrovenilor, ei singuri povestesc despre ei diverse anecdote. In satul Țaua - Dondușeni (localitate apropiată) am înregistrat câteva; dacă vă interesează pot să vi le trimit.

In mare parte aceste "anecdote" sunt adaptate după cele despre "ciukcea" (numire populară a ținutului din regiunea Ciukotca - în apropiere de Vladivostok) Despre ea se povesteau în fosta Uniune diverse anecdote. E adevărat că rușii adaptau asemenea istorii și la alte popoare ..... Despre moldoveni spre exemplu am auzit asemenea anecdote și la Chișinău și la Moscova.

.....Mi-a povestit cineva din etnologii din București despre Caracal și carul cu proști dar n'am îndrăznit să folosesc informația. Am căutat printre snoavele populare acest subiect dar n'am găsit nimic. Iar snoava modernizată și celelalte istorioare actualizate după anecdotele despre "ciukcea" m'au făcut să cred că povestea despre carul cu proști ar putea fi preluată de la scriitorul P. Cărare. Acesta a tradus cartea "Corabia nebunilor" de Sebastian Brant (1457-1521), scriitor clasic german, lucru pe

care îl declară în precuvântare la poemul "Carul cu proşti". Iată şi versurile din prolog:

Intr'o zi a vrut Păcală
Pe toţi proştii grămăjoară
Din republică să-i scoată
Şi să-i ducă'n altă ţară.
Dar pornind la vale carul,
Ce-a făcut - l-a răsturnat;
Carul stă şi azi pe-o coastă,
Proştii s'au împrăştiat"

Săgeţi. Carul cu proşti şi alte snoave
Chişinău, 1990, p. 151.

Zilele acestea am vorbit cu domnul P. Cărare care a afirmat că a luat expresia din folclor şi că a auzit-o nu o dată. Tatăl scriitorului (băştinaş din satul Zaim - Căuşeni) zicea adesea soţiei: "la voi în sat s'a răsturnat carul cu proşti" (era băştinaşă din satul Hagimus - Căuşeni).

.....Aş mai avea unele precizări; informatoarea pomeneşte de o localitate Tomoleuca: "niş nu'nsara nimi'ntrânsu, niş nu'nzâua". Am căutat acest sat în toate îndreptarele dar nu l-am găsit. Acum însă informatoarea a numit acest sat Somoleuca. Localitatea Samoleuca a existat, dar nu aproape de Lipnic, ci de Rudi - Donduşeni, transcris în formă rusificată - Samoilovca (după R.S.S.M. Orânduirea administrativ teritorială, p. 158), acum contopită cu satul Rudi. S'ar putea să fie acest sat, dar deoarece informatoarea afirmă că era aproape de Lipnic, ar trebui să aflu dacă aproape de Lipnic a mai existat vreo localitate (sau mahala) numită Somoleuca. E cert însă că a fost o localitate fără perspectivă.

La fel, n'am putut preciza vârsta informatoarei; la 1990 zicea că are 70 de ani; în 1995 spunea 80. N'a găsit la moment (sau poate n'a binevoit să mai caute) vreun act al ei socotind acest lucru neesenţial.

* * *

"Pintru sat: eş afarî şî ti uiţi când răsari soarili:

Răsai soari
Şî luminez ş'adivirez
Cu razî curatî;
Sî rasarî satu nostru
Şal mai vestit,
Şal mai curat,
Şal mai văzut,
Şal mai întrebat,
Şal mai luninat.
Cum să ridicî soarili
Pişti crânguri,
Pişti dealuri,
Pişti văi,
Pişti livez,
Aşă s-şi ridişi satu nostru,
Luninos şî frumos;
Soarili 'nainti
Şi el din urmî.
Undi-o stat soarili s-şi hodineascî
Şî satu o stat, s'o continit
Şî s'o hodinit,
Casî şî clădiri pi dânsu s'o pornit,
Luninos şî frumos,
Adivarat şî luninat
Şî di tătî lumea 'ntrebat,
Di tătî lumea în samî luat
Şî di Dumnezău di sus
Aiş l-o 'nsemnat,
Aiş l-o pus,
Aişea s-şî hodineascî
Toatî lumea
Şar să creascî,
Şar s-şî căsătoreascî,
Şi narodu a s-şînmulţeascî
Cum sînmulţăşti năsîpu'n mari.

Eu trebu sî cat 9 vârfuri di odolean şî disarî li-oi discânta şi când îi pute, îi vini şî li-i lua-li şî ti-i folosî-ti cu dânsăli. Odoleanu îl strânz, îl pui: pui pâni şi sari, prescură. Când îţ trebu ti duş şî ei şî ti speli: îl scuturi di apă ghinişor ş'al pui înapoi la loc. Iţ trebu pi sat: aduş apă din 3 fântâni, şî-l speli acolo şî ti duş şî dai în 3 locuri în sat. Cî eu am sî-l discânt şî el a sî şii discântat, numa li-i spalalî-n apî...

/A repetat textul, iarăşi foarte diferit/:

- Răsai soari,
....
Niş pi biseriş zugrăziti,
Niş pi curţ şândiliti,
Niş în casî pi masî,
Niş pi nevesti grasî,
Niş pi feti frumoasî,
Răsai pi satu nostru,
Răsai în 3 părţ di sat,
Pi 9 cuvinti s'o'nanţat,
Cu 9 razî di soari s'o luninat.
Cum sî rădicî soarili
Aşă s-şî ridişi satu nostru,
Sî nu poatî nimi gura casca,
Limba rădica,
Cuvinti di rău asupra satului nostru
da.
Satu nostru-i văzut,
Satu nostru-i întnrebat,
Satu nostruî luninat,
Di toatî lumea'n samî luat
Şî Dumnezeu cu ghini ni l-o'nsamnat.

Discânţ cu iarba ori c'o crenguţî verdi. Discânţ macar 3 zili. Da sângur şi ai nevoi di tot satu, aio nevoi di sângurî.

Duminică dimneaţa al mai /bine să descânţi/; "Zî curatî, zî vestitî, zî băzutî, zî sărbătoritî" /Descânţi duminică, luni, marţi/.

Iarba /descântată. s'o pui într'o marzinî di sat, ş'apu'n alta; da di la răsărit întâi sî 'nşechi; pui în răsărito soarilui ş'apusî treş în asfinţît... ş'apu spri miazî noapti. Faş cruşi, o pui; "cu ghini ş'cu sanatati, cu..... ş'cu ferişiri pintru sat.

Cari-o fost dincolo di..... / să descânte satul/ apu s'o mânţânit, o zâs cî li-o ajutat. O vinit pi urmî la mini şî ni-o spus.

Eli's multi /descântece/, da, vrasâzicî,aiasta cari cu soarili şî li'nşechi cu -acestea. Sânt mai multi, da n'am când eu li corecta. Ai nivoi di sat? ai nivoi di sângurî. Da fiindcă eşti pi lucru ista, trebu sî li dai răspuns.

Ei 9 znişeli di măr dulşi. Ş' când dă soarili sî răsarî ti duş şî ti uiţ la soari:

Răsai, soari-frăţioare,
Niş pi biseriş zugrăziti,
Niş pi curţ şândiliti
(cu-aşelea'n mâni)
Niş pi bevesti grasî,
Niş pi feti frumoasî,
Rasai pi satu nostru
Di la răsărit,
Răsai di la asfinţît,
Răsai di la ameazî,
Răsai di la niezu nopţîi,
Sî şii satu nostru vestit,
Şinstit,
Di toti lumea catat,
Di tăti lumea luat,
Di tăti lumea cuvinti buni şi li-o dat,
Cum sî scuturî frunza di pi pom,
Aşă rău di pi satu nostru,
Cum o rămas pomu luninat
Şi curat şî'nverzăşti,
Aşă satu nostru
S-sî vestească,
S-sî linineazî
Ş-s-sî curăţascî.

Un oun sî ştii din şi zî-iouat; anumi din şi zî-i ouat. S'aduş apî ninşeputî şî-i dai drumu'n apî:

Cum îi uşor ou,
Aşă uşor sî şii satu nostru,
Vestit, luminat, curat.
Cum nu poati tătî lumea forî apî
Şî dimneaţî când s'o sculat la apî aleargî,
Aşă după satu nostru,
Sî şii curat, luninat.
Cum izvorăşti izvoru limpedi şî curat
Şi sî curăţăşti,
Aşă satu nostru
Sî sî limpezascî,
Sî sî curăţascî,
Sî sî marturisascî,
Sî sî foloseascî,
Locuitorii dintr'ânsu sî şii sănătos,
Vestit, luninat,
Di toatî lumea'n samî luaţ.

Ou, ai spalat, şî ai aşa o "coropşicî" /cutie/ s-al pui în coropşicî ş'al pui pi-un pom undeva sus şi şadî; şi când îţ trebi îi iei... ş'apu iar îi pui /tot acolo/. Di 9 ori, de-amu dac'ai discântat a noua oarî apu lă-i pus undeva pi iarbî curatî şî el sî usucî la soari.

Pi verdeaţî, numa când îi discânta sî şii asupra răsăritu soarilui: "Cum sî măreşti zăua, aşă s-sî vestească satu". Da noaptea di rău sî faşi.

Aşal cari ştii a discânta sî discânti apu i s'aratî în somn aşeia persoanî, cî-i om, cî-i fimei. Apu de-amu sî ştii cum o făcut rău.

Dacî-i satu huliit, pascudit /din rusă "poskodnom"-pop.- josnic, murdar, scârbos; se foloseşte foarte rar, în română îl întâlnesc pentru prima dată/; s'o dus iaca, sî zişim aşă într'un oraş, s'o dus cu răsăritî, undi s'o dus. Sânt oameni din satu şala, di pistătlocu, apu numa i'nghiontesc, îi râd, îi stuchesc. Iaca cum.

- O fost cineva din satu Ocniţa să-l descânte?
- O fost, da eu n'am vrut.
- De ce?
- Aşă. N'am discântat.

Discânţ pintru sat şî trimeţ pi drumu roghilor.

- Şî di dragoste tot poţi să tirmiţi pi drumu roghilor?
- Tot pi drumu roghilor, da. Şî spui acolo. Acestea di dragosti îs cuvinti mai multi, trebu sî ai streamţî anumi di la persoana pi cari o discânţ. Da pintru sat - iarbî."

VECHILE COVOARE ROMANEŞTI BASARABENE

Numirile culorilor

Gheorghe Mardare

Coloritul vechilor covoare româneşti din Basarabia a trezit interesul specialiştilor preocupaţi de acest domeniu (1). Majoritatea studiilor remarcă armonia şi caracterul particular al acestui colorit, dominat de o gamă caldă şi de nuanţe potolite, care îşi au analogie în culorile naturii basarabene (2). Majoritatea cercetătorilor motivează aceste caractere prin faptul că ţărăncile basarabene extrăgeau coloranţii aţelor de ţesut din ierburi, teză ce se regăseşte de la un studiu la altul; ea ar putea fi convingătoare dacă la mijloc n'ar apare câteva contradicţii.

După cum se ştie, până la sfârşitul secolului trecut, colorenţii vegetali erau folosiţi şi în covoarele orientale, îndeosebi de Cozah, anatoliene, armeneşti şi altele. Dar culorile lor sunt totuşi diferite de ale celor basarabene. De reţinut şi că, oricare ar fi culoarea aţei, coloritul oricărei piese de artizanat şi al covoarelor îndeosebi, depinde şi de alăturarea culorilor, de ansamblul lor. Interesat de această problemă, am încercat nu atât să verific adevărul celor scrise de alţi cercetători, ci să caut o motivare a originii fenomenului.

In acest scop a fost aplicată o metodă lingvistică bazată pe confruntarea comparată a fondului lingvistic dialectal, metodă aplicată şi mai devreme în special în determinarea conţinutului semantic al multora din motivele ornamentale ale vechilor covoare românesti din Basarabia (3). Este îmbucurător faptul că, deşi multe din concepţiile tradiţionale ale ţesutului covoarelor vechi au dispărut, unii termeni populari au supravieţuit (4).

Corespondenţilor li s'a propus următoare metodă de adunare a materialului: li s'au prezentat o serie de aţe colorate cu coloranţi vegetali, şi în paralel aţe colorate cu coloranţi chimici contemporani. Ele erau întovărăşite de o singură întrebare; "numiţi vă rog culorile aţelor cu denumirile lor vechi populare". Ca exemplu, se propuneau uneori denumiri cunoscute deja, spre pildă "curechie", "stocagle", "vişinie".

Incă de la primele rezultate ale sondajului răspunsurile au fost surprinzătoare prin faptul că pe culorile aţelor din covoarele vechi, sunt folosiţi alţi termeni deât pe aţele colorate cu anilină. Spre pildă, dacă pe prima categorie de aţe cei mai frecvenţi termeni sunt de tipul "bostaniu", "nucariu", "năhutiu", etc. la aţele colorate cu coloranţi moderni predominau numirile de altă natură semantică - "roşu", "roşior", "verzişor", "albăstrel", "roşu-pară", "roşu focagiu".

In general în rezultatul sondajului efectuat (5) au fost depistaţi peste 70 de termeni ficşi dialectali, dintre care circa 50 (cu excepţia derivatelor şi sinonimelor) prezintă un vădit interes ştiinţific sub diverse aspecte: lingvistic (dialectal), semantic, etimologic (6), dar mai ales ca echivalenţi corespunzători unor anumite valoraţii cromatice existente în natură şi în artizanatul tradiţional ţărănesc. Ori, tocmai ultimul dintre aspectele menţionate a şi constituit reperul scopului urmărit de sondaj; găsirea prin intermediul lingvistic - dialectal a originii fenomenului coloristic al covoarelor vechi româneşti basarabene.

Colectarea, sistematizarea şi clasificarea termenilor depistaţi conform unor anumite criterii au reliefat mai întâi stratificarea lor în diferite perioade de timp precum şi diversitatea originii lor semantice. Astfel au fost găsite trei grupe de termeni: a) arhaici, de conţinut metaforic - asociativ; b) contemporani, de origine livrescă; c) contemporani, metaforic - asociativi.

Din prima categorie fac parte termenii de tipul "năhutiu", "pătlăgeniu", "cânepiu" ("cunichiu") şi alţii de acest gen. Deşi termenii grupului "c" sunt de origine contemporană, ei continuă de fapt tradiţia grupului "a"; aceasta o dovedeşte natura lor metaforică ce formează denumiri pitoreşti ca spre pildă "roşu para", "focagiu", "pielea cucoanei", "vişina coaptă", "verdeţ", şi aşa mai departe.

Cercetările efectuate au arătat că termenii grupului "b" sunt de cea mai recentă provenienţă şi că la baza lor se află cei mai obişnuiţi termeni livreşti, dotaţi cu o pronunţată tentă dezmierdătoare după modelul "roşu-roşior", "verzişor", "gălbior", "albăstrel". Ca purtători ai unor anumite semnificaţii cromatice termenii grupului "a" (care au constituit principalul obiect al sondajului) pot fi împărţiţi în cinci grupe mari a câte 5-8 (uneori şi mai multe) denumiri. Acestea redau adeseori cele mai subtile gradaţii de trecere a unei culori spectrale în alta. Luate în ansamblu şi repartizate conform acestor criterii, denumirile pot fi grupate în următoarea ordine:

GRUPUL NUANŢELOR DE LA ROŞU SPRE ROZ, VIOLET ŞI PORTOCALIU

1) Gheorghevaniu (roşu aprins cu nuanţă liliachie; etimologia, o anumită speţă de liliac "gheorghevan");
2) Vişiniu (purpuriu; etim. culoarea vişinelor coapte cu nuanţă purpurie).

3) Liliachiu (roz violet reținut; etim. o anumită nuanță a florilor de liliac).
4) Turungiu (roșu de nuanță portocalie; etim. neprecizată; în turcește "turunç"-portocală amară).
5) Cărămiziu (brun roșcat deschis, etim. clară).
6) Stocagiu (roșu aprins; etim. neprecizată, se presupune de la colorant).
7) Sfecliu (roz violet; asociativ culorii sfeclei roșii).

GRUPUL NUANȚELOR DE PORTOCALIU INTRE ROȘU ȘI OCRU-GALBIU

1) Goș-meraș (oranj aprins; etim. neprecizată).
2) Portocaliu (oranj aprins; etim. asociativ culorii de portocală).
3) Bostaniu (oranj moderat cu nuanță de galben; asociativ cu miezul de bostan).
4) Morcoviu (oranj cu nuanță de galben; asociativ culorii morcovului).
5) Năranjiu, nărămzat, nărănzat (galben portocaliu; etim. neprecizată, legată probabil de "nerenzi", în grecește portocală sălbatică).

NUANTELE DE GALBEN-VERDE ȘI GALBEN-OCRIU

1) Bobociu, verde bobocel (verde galben destul de aprins, cu nuanță de gri, de la boboc-mugure).
2) Brotaciu (verde galben mai închis; de la brotăcel).
3) Ziliniu (verde consistent cald, ca irba de zilină).
4) Fâstichiu (verde galben cu alb; etim. nuanța faschiului de ceapă).
5) Cachiu (ocru verzui; etim. neprecizată, probabil neologism, francezul "kaki", englezul "khaki", după cuvântul den Hindustan "khāki", culoarea prafului, gălbui spre brun).
6) Cunichiu (verde deschis cu nuanță de gri; etim. culoarea cânepei).
7) Năhutiu (galben deschis cu o ușoară nuanță de verde gri; etim. de la culorea păstărilor de năhut).
8) Postârniciu (alb gălbui, cu o ușoară nuanță de verde; etim. de la culaorea rădăcinii de postârnac).
9) Nucariu (verde ocru deschis; etim. de la culoarea frunzei tomnatice de nuc).
10) Pătlăginiu (verde albastru consistent cu ușoară nuanță de gri; etim. de la culoarea frunzelor de pătlagină).
11) Hachiu (verde brun de consistență moderată; etim. neprecizată).

NUANȚELE DE ALBASTRU-VERZUI ȘI ALBASTRU-LILIACHIU

1) Albăstreț (azuriu consistent; etim. neclarificată).
2) Chiclaraziu, chilaraziu (verde albastru deschis; etim. neclarificată).
3) Jandarovcă (albastru deschis; etim. neclarificată).
4) Curechiu, curichiu (verde alabstru moderat; etim. de la culoarea frunzelor de curechi).
5) Mir, miriu (albastru întunecat cu nuanță de gri; de la pomușoarele de mure).
6) Stânjeniu (albastru violet moderat; de la culoarea florilor de stânjenel).
7) Fiuliu (violet deschis cu nuanță de gri; etim. neclarificată).

NUANȚELE DE BRUNURI SPRE LILIACIU, OCRU, GALBEN ȘI ALB

1) Bălângiu (brun deschis cu nuanță de ocru; etim. neclarificată).
2) Vizdogiu (ocru deschis cu nuanță de roz portocaliu; etim. de la florile de vizdoave).
3) Alb, bălan (diferite nuanțe de alb spre galben, cu tentă de gri; etim. neclarificată).
4) Șarg (galben deschis ocriu cu nuanță de gri; de la numele dat calului de aceiași culoare).
5) Sainiu (alb gri, cu ușoară tentă albăstrie; etim. de la oile cu lâna de aceiași culoare).

Acesta este un repertor al denumirilor culorilor populare așa cum au putut fi identificate din răspunsurile primite. Trebuie însă adăugate unele observații. Astfel, pe parcursul contactului pe viu, majoritatea corespondenților au relatat următoarele: gospodinele basarabene, conform unor obiceiuri și tradiții, efectuau colorarea ațelor pentru țesutul covoarelor toamna târziu, începând cu a doua jumătate a lunii octombrie, și până în noiembrie. Este curios faptul că printre denumirile arhaice ale culorilor, aproape că nu figurează numirile legate de plantele de la care provin coloranții respectivi. Așa spre exemplu, câteva nuanțe de roșu (care în majoritatea cazurilor se extrăgeau din șovârf) nu poartă numele de "șovârfie" ci acela de "vișinie", ori "stocagie". Același lucru poate fi spus și despre majoritatea celorlalte denumiri arhaice ale culorilor ca "năhuție", "bostanie", "postărnicie", etc. care nu corespund plantelor sau scoarțelor de copac din care erau extrase (coaja de salcie, de măr, sau coaja de ceapă). Culoarea "nucărie" spre exemplu, conform relatărilor multor corespondenți, se numește astfel nu de la coaja de nucă (din care se extrag o întreagă gamă de tonalități

de la bej deschis până la negru închis), ci de la nuanța frunzelor "coapte" de nuc, pe care acestea o capătă toamna când încep a se îngălbeni. Acest principiu a metaforizării a termenilor populari cu referință la denumirile nuanțelor coloristice se referă aproape ca la toate arhaismele de tipul "pătlăginiu", "brotăciu", "fâstichiu", "bostaniu". Este adevărat că tot din acest grup de termeni fac parte și numiri ca "chiclaraziu" și "portocaliu". Primul, conform relatărilor unor corespondenți provine de la "chiclaz", care ar însemna "albastru-verziu deschis, ca marginea de sticlă", iar altul, firește, se asociază cu nuanța cojii de portocală.

In ori ce caz, cu unele mici excepții, rezultatele obținute dovedesc cu prisosință că în imaginația româncelor basarabene a existat un sistem colorimetric ideal care își avea drept repere cel mai adesea modelele concrete inspirate din natură (7). Prin aceasta se explică două fenomene interesante legate de arta covoarelor basarabene; pe de o parte, un repertoriu deosebit de frumos, inedit, al denumirilor culorilor; pe de altă parte, o armonie evidentă a gamei coloristice cu culorile plaiurilor basarabene.

Trebuie remarcat faptul că odată cu răspândirea coloranților moderni, în special cei de anilină, au dispărut nu numai nuanțele coloristice tradiționale ci și multe din denumirile acestora. Cu toate acestea, confruntarea materialelor din anchetă a scos în vileag pragmatismul simplu și optim al țăranului basarabean, care, cu ajutorul unor termeni sugerați de modelele naturii a redat o mulțime de nuanțe concrete. Acest sistem permite să se identifice nuanțele uneia și aceleiași culori cu termeni mult mai preciși decât prin intermediul termenilor livrești.

1) A se vedea: D. Goberman - Covrî Moldavii. Chișinău, 1960. Zelenciuc V. și Postolachi E. - Moldavskii covior; Chișinău, 1990. Gore P. - Comentariu la albumul lui Gh. Remmer 'Albiom uzorov moldavskih covrov'. Crijanofskii B. - Ornament ucrainskih i rumanskih kilimov. Materiali po etnografii. T. III, ed.I, Leningrad, 1925.

Numeroase sunt și studiile publicate de către autori din România,din care cităm: Bănățeanu Tancred, Gh. Focșa, Emilia Ionescu - Arta populară în R.P.R. Port, cusături, țesături. București, 1857. Nicolae Iorga - L'art populaire en Roumanie; Paris, 1923. George Olszewski - Covoare vechi românești; București, 1926. George Oprescu - Arta țărănească la Români; București, 1922. Paul Petrescu și Paul H. Stahl - Scoarțe românești; București, 1966. Al. Tzigara Samurcaș - L'art du peuple roumain; Genève, 1925.

2) In acest context, în afară de studiile marcate, o deosebită atenție merită eseul consacrat artei și îndeosebi coloritului covoarelor din Moldova și Basarabia semnat de către A. Marian, tradus și publicat în rusește de A. Iacimirskii, în "Osnovnîe motivî rumanskogo prostonarodnogo iskusstva". Ref. "Iskusstvo i hudojestvennaia promišlennosti"; n° 10 M-Z, 1901, pp. 63-68. A se vedea și Bennet I. - Tapis du monde ancien. Bordas, Paris, 1982.

3) Gh. Mardare - "Ce înseamnă sănătău" Chișinău, Orizontul, n°11, 1986, pp. 54-55. Același - Hudojestvenno-morfologhiceskaia osnova moldavskogo covra. Opît issledovania tradicii i vozmojnostei ih sovremennogo ispolizovania".Autoreferatul tezei de doctorat, Moscova, 1990.

4) Sondajul care stă la baza acestui material a fost efectuat între anii 1985-1989.

5) Sondajul ca și selectarea mostrelor s'a făcut pe întreg teritoriul Basarabiei, începând cu satele românești din regiunea Cernăuți și terminând cu cele de pe litoralul Mării Negre dintre fluviile Nistru și Dunăre. Pentru a putea ajunge în cele mai diverse localități, au fost angajați studenții de la facultatea de arte de la Universitatea Ion Creangă; studenții de la Institutul de arte; elevii de la liceul de arte Ion Vieru din Chișinău. Majoritatea materialelor selectate pe acestă cale au fost mai apoi verificate pe parcursul expedițiilor personale ale autorului.

6) Dat fiind faptul că obiectul cercetării este arta covoarelor vechi basarabene, multe din aspectele sondajului (etnografice, lingvistice, sociologice) au rămas în afara acestui articol. Aspectul etimologic al termenilor depistați pe teren este reflectat doar în măsura informației culese și succint introduse în paranteze după fiecare termen indicat.

7) Firește, acest sistem era ideal, deoarece nu toate frunzele de nuc, pătlagină ori păstările de năhut au aceiași culoare. In schimb, valoarea cromatică a ațelor colorate conform "idealului" marcat prin denumirea respectivă, era destul de concretă și stabilă.

SUPARAREA BOIERULUI VRABIE

Dumitru Nàstase

Luptàtor fruntaş pentru cauza româneascà în Basarabia anexatà împàràţiei ţarilor, Dimitrie A. Vrabie s'a nàscut pe la 1860. Tatàl sàu se numea Andrei. Vràbieştii se tràgeau dintr'un neam de ràzeşi ridicaţi la ranguri de boiernaşi, neam înregistrat şi de paharnicul Sion în "Arhondologia Moldovei" (1) şi din care, dupà tradiţia familiei, o ramurà trecuse din Fàlciu în stânga Prutului. Acestei ramuri îi aparţinea şi Dumitru Vrabie - sau Vraghie, dupà rostirea moldoveneascà. Màrunta boierie a înaintaşilor i-a îngàduit desigur sà devinà ofiţer în corpul de elità ţarist al ulanilor. A pàràsit însà repede cariera armelor, cu gradul de locotenent. A arendat apoi moşii, iar mai târziu, prin 1907-9 s'a stabilit la Bàlţi, unde, spre sfârşitul vieţii a devenit notar public.

A fost càsàtorit cu Elena, nàscutà Andrianov, din ramura basarabeanà de moşieri a unui neam la origine de Greci, colonizaţi la Nejin, în Ucraina pe vremea Ecaterinei a II-a, şi înnobilaţi de aceasta. Crescutà la ţarà, în mediu moldovenesc, Elena vorbea o frumoasà limbà româneascà, pe care a transmis-o şi copiilor ei, şi când se prilejuia cânta soţului şi prietenilor sài cântece populare moldoveneşti. In casà se vorbea româneşte şi copiii mai mari, crescuţi şi ei la ţarà, n'au ştiut ruseşte înainte de a merge la şcoalà.

Dimitrie Vrabie a fost unul dintre promotorii mişcàrii naţionale româneşti în Basarabia de dinaintea primului ràzboi mondial. Colabora "la revistele româneşti de dincoace de Prut" (2) şi în casa lui se întruneau conducàtorii de mai târziu ai luptei pentru unirea cu România, Erhan, Dr. Cazacu, Pelivan (3), viitoarea doctoriţà Bujoreanu, Cately, ş.a. In 1917-1918 şi-a pus toate puterile în slujba unirii devenind, în 1918, primul primar român al oraşului Bàlţi. A murit de cancer la sfârşitul anului 1920, într'o clinicà din Viena.

Dintre copiii sài, Petre Vrabie, luptàtor pentru unire alàturi de tatàl sàu, a fost şi el, mai târziu, primar al Bàlţilor. Un alt fiu, mai mic, Victor Vrabie, a fost inginer la C.F.R.

O ficà, Olga Vrabie (1902-1928), poetà, a fost eleva lui G. Ibràileanu şi a colaborat cu versuri la Viaţa Româneascà şi la Adevàrul literar A murit tânàrà, fàrà sà-şi fi putut da màsura talentului. A izbutit totuşi, în scurta ei viaţà sà realizeze şi o culegere de "Cântece populare din Basarabia", ràmasà în manuscris (4). Olga Vrabie a fost càsàtorità cu Gheorghe I. Nàstase, dintr'un neam de ràzeşi soroceni, deputat în 1918 în Sfatul Ţàrii din Chişinàu şi membru al delegaţiei basarabene care a însoţit pe reprezentanţii României la Congresul de la Versailles. Ulterior a fost profesor de geografie la Universitatea din Iaşi. Semnatarul acestor rânduri este fiul lor.

Asimilat, ca boernaş, condiţiei nobiliare ruseşti şi ofiţer "în retragere", Dimitrie Vrabie era, sub ţari, membru de drept al Clubului nobilimii din Chişinàu, unde a putut astfel provoca episodul relatat mai jos. Intâmplarea a fost consemnatà în memoriile sale de Ion Pelivan, martor ocular şi bun prieten al familiei Vrabie. Unul din capii mişcàrii româneşti din Basarabia, apoi cunoscut om politic în România întregità, Ion Pelivan şi-a sfârşit zilele în gulagul sovietic. Manuscrisul memoriilor sale se pàstreazà la Academia Românà. Pasajul citat mai jos a fost reprodus dupà acest manuscris de prof. Nitreanu, în lucrarea amintità (5), dupà care se reproduce şi aici.

*

N o t e :

1) Paharnicul Costandin Sion - Arhondologia Moldovei. Amintiri şi note contemporane. Boierii Moldovei. Ediţie de Rodica Rotaru şi Ştefan S. Gorovei; prefaţă de Mircea Anghelescu, Bucureşti, 1973, p. 46.

2) Ion Nistor - Istoria Basarabiei. Bucureşti, 1991, p. 273.

3) Cf. mai jos.

4) Recent, profesorul basarabean Vasile Nitreanu a reunit într'un amplu volum dactilografiat şi fotocopiat opera edită şi inedită a Olgăi Vrabie, însoţind-o de un bogat material documentar şi de o biografie a scriitoarei, semnată de el, precum şi de un studiu asupra poeziilor ei.

5) Op. cit.

"In decembrie 1911, la finele anului, la Adunarea anuală a Clubului nobilimii de la Bălţi, Dimitrie Vrabie, ofiţer în retragere, ofiţer de ulani (ofiţer de cavalerie uşoară), care cu ocazia serviciului său militar cutreierase multe locuri şi localităţi din diverse Gubernii din vastul imperiu ţarist rus, a văzut şi cunoscut bine viaţa, obiceiurile şi metehnele societăţii ruse, atâta a celei de sus cât şi a celei de jos, şi îşi dădea bine seama despre viaţa poporului.

La Adunarea anuală a Clubului, în urma unei provocări (cu ocazia propunerii de candidaţi pentru Comitetul Clubului) de către boierii nobili moldoveni, pe marginea propunerii candidaturii boierului Fotescu (din judeţul Soroca) - câţiva dintre vechii membri ai Clubului nobilimii, ruşi şi rusificaţi, funcţionari superiori, avocaţi, zemchii nacealnici, ofiţeri, medici, profesori, moşieri, etc. - se împotriveau propunerii de a fi ales boierul Fotescu ca membru al Comitetului Clubului, pe motivul tăinuit ca nu cumva moldovenii şi 'moldavofilii' să capete majoritatea. In cele din urmă boierul Fotescu tot a fost ales ca membru, dar numai cu o majoritate de 5-6 voturi faţă de opoziţie, ceeace boierul Fotescu a socotit-o ca o ofensă şi a refuzat alegerea.

Boierul Dimitrie Vrabie, nemulţumit de ura ruşilor faţă de moldoveni, aştepta un moment potrivit ca să se răzbune şi acel moment i-a venit cu ocazia Adunării generale anuale a Clubului nobilimii din decembrie 1911.

După ce au vorbit unii membri ai Clubului, pe marginea gestiunii şi a dării de seamă anuale, a lut cuvântul şi Dimitrie A. Vrabie care, după ce critică darea de seamă şi administrarea gestiunii clubului, cuvântul lui alunecă pe nesimţite pe panta politică şi atacă de-a dreptul opera mârşavă de deznaţionalizare a moldovenilor basarabeni de către puterea ţaristă ocupantă a Basarabiei. Bineînţeles, el a vorbit în limba rusă pentru ca să fie înţeles de toţi participanţii la adunare. In cuvântarea sa, printre altele, el a declarat în mod public şi cu curaj cele de mai jos: "

"...pământul nostru este bogat şi mănos. Soarele nostru e dulce şi binefăcător. Poporul nostru e muncitor, blând şi primitor. Voi v'aţi năpustit nepoftiţi asupra Basarabiei, binecuvântată de Dumnezeu, ca un potop de lăcuste flămânde, venind zdrenţăroşi şi rupţi de foame din regiunile veşnic înfometate ale Kamei şi Volgăi, unde făceaţi serviciul de kuiuciniki /hamali/ în porturile Iaroslavl, Nijnîi, Kazan, Samara, Saratov. V'am primit cu bucurie în casa noastră şi, după obiceiul vechi al pământului v'am poftit la masa noastră.

Dar voi, după ce v'aţi săturat, în loc de bogdaproste, aţi început să ne ocărâţi bucatele şi băutura (mămăliga, brânza i kislo vino...) - să ne batjocoriţi obiceiurile străbune şi scumpa noastră limbă strămoşească, poreclindu-ne 'baran' /berbec/, cap de bou, 'trinadţataia vera' /a treisprezecea credinţă/ ...etc. Mereu voi ne tot faceţi observaţie că noi am fi necivilizaţi, că voi sânteţi 'kulturträger' şi aveţi misiunea sfântă de a ne scoate din întuneric, la lumină; din barbarie, la civilizaţie. Ei bine, iată răspunsul ce vi-l datorăm:

Mai bine rămâneaţi în guberniile voastre, Saratov, Tula, Tambov, ca să scăpaţi pe compatrioţii voştri velicoruşi de 'hlâstovşcină' /sectă religioasă care-şi face liturghia prin păcătuirea sexuală/, de 'skopacestva' /sectă religioasă care-şi scopeşte-castrează bărbaţii/, de 'snohacestva' /relaţii sexuale ale socrului cu nora, în lipsa fiului cât este încă nevârstnic/, şi alte asemenea manifestaţii naţionale ale înaltei voastre culturi şi civilizaţii, manifestaţii pe care nu le veţi observa nici la cele mai înapoiate seminţii, cum sânt samoiezii, zârenii, veatcii, chirghijii, sarţii, şi alţii. Voi credeţi că noi nu vă cunoaştem poporul şi starea de cultură şi civilizaţie în care se află? Ei bine, să ştiţi că, pe când ţăranul velicorus trăieşte în bordeie fără sobe şi hogeacuri, la noi în Basarabia nu există căsuţă ţărănească fără sobă şi hogeac şi care să nu fie cel puţin de două ori pe ani văruită atât înlăuntru cât şi pe dinafară.

La voi văruitul nu se pomeneşte, căci pereţii bordeielor sânt din bârne de brad, din care ploşniţele nu dispar decât atunci când incendiul distruge bordeiul. Toată mobila şi decorul bordeiului velicorus se reduc la rogojini, care slujesc şi ca aşternut şi ca pernă, şi ca păretar, şi ca scoarţe, pe care ţăranul moldovean le foloseşte pe toate din saltele şi plapome de lână, având divan şi pe divan în camera ce se numeşte 'casa mare', în clinuri /teancuri/ de lăicere, toate, păretare şi covoare, iar scrinul fiind plin de felurite prosoape, feţe de masă, pânzeturi, albituri.

Mai departe: ţăranul velicorus încă nu a ieşit din epoca opincii de tei, pe când la noi numai porcarii şi văcarii mai poartă opinci, dar şi acelea sânt din piele, iar gospodarii nu se încalţă decât numai în ciubote /cizme/.

Degeaba vă tot lăudaţi cu feredeele voastre săteşti. Când eram ofiţer într'o garnizoană velicorusă, am avut ocazia să văd cum ţăranul şi muncitorul velicorus, după feredeu, îmbrăca aceoaşi cămaşă murdară şi plină de păduchi pe care nu o schimba decât atunci când se destrăma cu desăvârşire.

Apoi, voi credeţi că noi am uitat că ţăranii ruşi au scăpat de robie de abia în 1861, şi că până atunci erau socotiţi şi trataţi ca vitele, fiind vânduţi la iarmaroace, deseori femeile şi copiii separaţi de bărbaţi şi de părinţii lor. Ei bine, noi ne mândrim că ţăranul nostru moldovean n'a ştiut niciodată instituţia barbară a sclaviei. La noi numai ţiganii au fost sclavi.

Acum comparaţi şi voi stările de la noi cu cele de la voi şi mărturisiţi cinstit: unde este mai multă civilizaţie? Dacă totuşi moldovenii nu pot progresa aşa cum ar fi dorit şi cum ar putea, aceasta se datoreşte tocmai 'kulturträger'-ilor voştri, care ne-au încătuşat limba natală în şcoală, biserică, justiţie şi în administraţie. Vreţi să ne deznaţionalizaţi? Zadarnică încercare. Nu aţi reuşit în câteva sute de ani să asimilaţi pe tătari, pe başchiri, pe buriaţi şi alte seminţii asiatice. Cu atât mai mult nu veţi reuşi şi aveţi mai puţine şase să rusificaţi pe moldoveni, care se mândresc că îşi trag obârşia din nobilul şi renumitul popor al râmlenilor /romanilor/... Ceeace voi sânteţi în stare să faceţi e numai să opriţi propăşirea noastră. Dar pentru aceasta, noi nu vă zicem 'spasibo' /mulţumesc/ - şi pe aceasta noi nu v'o iertăm, nici noi şi nu vă vor ierta nici copiii noştri".

"In timpul acestui discurs, ruşii şi renegaţii moldoveni rusificaţi, membri ai adunării clubului, surprinşi de violenţa limbajului lui Vrabie, părăseau unul câte unul sala adunării retrăgându-se în alte saloane ale clubului şi cu revoltă în suflet se întrebau: 'Ce? Vrabie a înnebunit? Ce muscă l-o fi înţepat?' Dar, după cum povesteşte Ion Pelivan, martor ocular invitat, fiind judecător la Bălţi, atunci, dintre membrii adunării clubului s'au găsit şi persoane care, la atacurile violente ale lui Dimitrie A. Vrabie aplaudau frenetic. Printre aceştia erau fraţii Victor şi Mihail Ciugureanu cu rudele şi prietenii lor, cunoscuţi ca moldavofili incorigibili, precum şi alţii, asemenea buni patrioţi basarabeni.

Când Dimitrie A. Vrabie şi-a terminat discursul, preşedintele adunării clubului, boierul A. C. Pisarjevski l-a obiectat personal, mai în intimitate: 'Nu faci bine că încordezi raporturile'. La aceste vorbe Vrabie îi ripostă:

'Dar cine a început ofensiva? Noi? sau domniile lor? Adică noi nu trebuie să ne apărăm domnule preşedinte? Să ne lăsăm 'barani' şi 'cap de bou'? cum ne poreclesc domniile lor?'

Şi îndată intervenise vocea puternică a voinicului Victor Ciugureanu, de care se temeau rusnacii ca de dracul, pentrucă le era încă de notorietate publică palma ce dânsul o aplicase la clubul nobilimii din Chişinău unui ofiţer husar, pentru că îşi permisese la un joc de cărţi să pronunţe cuvântul 'barbar' la adresa moldovenilor.

Ion Pelivan care era prezent la această adunare şi a ascultat întregul discurs al lui Vrabie, era îngrijorat pentru Vrabie. 'Mă temeam (mărturiseşte Pelivan) ca nu cumva vreun ofiţer de ulani să-l provoace la duel. I-am atras atenţia lui Vrabie, la care Victor Ciugureanu mi-a spus: 'N'ai grijă Ivan Egorovici, nu fac ei asta, că sânt nişte laşi.' 'Să pofteascâ' a adăugat Vrabie.

Şi într'adevăr, niciun rusnac n'a reacţionat pe faţă, numai în saloanele clubului se vorbea tare: 'Aceştia sunt buni de expulzat din Basarabia!', adică basarabenii să fie deportaţi.

Intâmplarea aceasta a avut loc în ajunul serbărilor ce se pregăteau pentru aniversarea centenarului anexării Basarabiei de către Rusia (16/28 Mai 1812) şi cei de la Petersburg nu voiau să întunece atmosfera şi să micşoreze însemnătatea acestei sărbători naţionale ruseşti".

RUSIFICAREA PRIN INVAȚAMANT

Maia Robu

In urma evoluției politice din ultimile secole, teritoriul istoric al Moldovei a fost epizodic fărâmițat; componente ale ei au făcut astfel parte din România, din Rusia țaristă, din Republica Socialistă Sovietică Ucrainiană, sau a constituit o organizație statală în componența Uniunii Sovietice (1).

Toate aceste perturbări de ordin politic și teritorial au influențat considerabil fondul etnico-cultural al românilor din Moldova de Est (Basarabia). Guvernul țarist bunăoară, în scopul unei dominații lingvistice a acestei regiuni a imperiului, a deschis școli lancasteriene care, cu mult înainte de apariția lor pe teren "erau considerate drept un mecanism de rusificare a ținutului, de învățare a locuitorilor acestui teritoriu proaspăt anexat a limbii comune a imperiului" (2). Astfel, autenticitatea etnică a băștinașilor din Basarabia este direct dependentă de evenimentele politice din zonă, punctul cel mai vulnerabil al culturii naționale - limba - fiind atacat cu insistență.

O cercetare conjuncturistă din 1950, care vizează perioada de reunire a Basarabiei cu România (1918) spune că: "Oamenii eminenți din Basarabia, tineretul progresist, cu ajutorul și sub conducerea organizațiilor clandestine de partid din România și Organizației comuniste de tineret luptau pentru cultura rusă, pentru limba rusă - limba revoluției socialiste din octombrie, limba lui Lenin și Stalin, limba celui mai puternic stat socialist" (3).

Această descriere tendențioasă reflectă de fapt reperele pe care se bazau metodele ideologice bine aplicate in faptă după cel de al doilea război mondial de către organele centrale de putere, asupra popoarelor care făceau parte din Uniunea Sovietică. Modalitatea cea mai eficace de "internaționalizare" (adică rusificare) era până nu de mult elaborarea programelor de învățământ unionale și aplicarea obligatorie în sistemele educaționale din orice republică.

In acest fel au fost ignorate intenționat particularitățile specifice fiecărei etnii, culturi, limbi. Ultima, fiind la români de altă origine decât cea slavă și având deci alte principii fonetice, se studia după programele "care se alcătuiau în corespundere cu obiectivele programelor la limba rusă..." (4). In acest fel postulatul de "apropiere și unificare a națiunilor" promovat intens în perioada sovietică, crează o bază fertilă pentru cosmopolitism sau chiar nihilism național. Din sistemul educațional decade acel potențial cultural, care constituie baza fundamentală a modului de viață și a spiritualității poporului.

Recensământul unional din 1970 arată că din 2.303.916 de "moldoveni" (români) locuind în Moldova (Basarabia), 52.422 nu cunosc limba "moldovenească" (română) (5). Același document indică o situație mult mai tragică, dispariția (adică asimilarea totală) a câtorva popoare mici din uriașa Uniune Sovietică - iangobi, vartani, vahani, rușani (6).

Procesul de "mancurtisare" atinge pe de o parte mediul lingvistic, pe de alta pune în mișcare mecanismele censurii ideologice. Astfel, marea majoritate a obiceiurilor și tradițiilor populare sunt interzise sub orice formă de manifestare. Este acuzat atât cununatul la biserică cât și botezul. Sunt persecutați copiii observați cu colindul sau uratul în noaptea de Crăciun și Anul Nou. Profesorii sunt impuși să urmărească elevii care vin pentru ritualul creștin la biserică în noaptea de Paști. Milițienii supraveghează culpabilii ce aprind ruguri în aceiași noapte de Paști. Părinții bătrâni ai membrilor de partid (sau ai organizațiilor comsomoliste) nu se înmormântează după ritualul creștin. Alte tradiții populare care n'au fost suprimate se profanează: claca se transformă în subotnik comunist, tinerii căsătoriți vizitează în ziua nunții ca loc sfânt monumentele conducătorilor de partid, etc.

Acestea sunt în general condițiile moștenite de actuala generație a Republicii Moldova, în care se încearcă a se schimba ceva pentru redobândirea clară a identității culturale și etnice. Evident, timpul a făcut mult pentru a avea consecințele actuale - o românofobie în unele straturi sociale, alimentată de criza economică a perioadei post-socialiste.

Concomitent însă avântul conștiinței naționale ia amploare. Se revine la alfabetul latin; limba oficială de stat este proclamată cea a băștinașilor, deși parlamentarii nu îndrăznesc încă să o numească "română" și Constituția folosește numirea de "moldovenească". Aceste schimbări frustrează persoanele cu conștiința "imperială", care rămân indignate de "îndrăzneala" timidului moldovean, și viața pașnică este deseori agresată de reminiscențe totalitariste.

Astfel, este maltratată unica școală de limba română deschisă acum câtiva ani în Tiraspol (localitate aflată în centrul conflictului armat din Moldova, nesoluționat până în prezent și complicat prin prezența masivă a trupelor ruse). De altfel, Universitatea Pedagogică din acest oraș a fost silită să se evacueze la Chișinău. Și, ca devotament

al aceloraşi idealuri din 1917, conducerea transnistreană impune şcolilor româneşti din satele de est ale Nistrului păstrarea alfabetului rusesc.

Aceste deformări au evident urmări nefaste în procesul educaţional. Trebuie totuşi remarcat că în pofida tuturor restricţiilor şi asemenea atracţiei "fructului interzis", satele basarabene au păstrat multe din cele mai vechi obiceiuri. Aşa după cum ocupaţia imperială rusă n'a putut distruge limba care dimpotrivă se păstrează în forme arhaice, tot aşa imperiul sovietic n'a putut lichida - ci a stimulat existenţa clandestină a credinţelor şi tradiţiilor.

Manifestările obiceiurilor rămân bogate; obiceiurile creştine şi cele familiale sau ale calendarului o dovedesc. Bătrânele care cunosc descântecele trăiesc încă; ele ştiu tainele bucătăriei (pâini şi copturi) legate de ritualuri. Terenul pentru studii etnografice, sociologice, rămâne extrem de fertil. Şcoala, care îndrumă activitatea sa spre educarea tinerei generaţii în păstrarea tradiţiilor proprii, este acum la început de cale.

1) Istoria R.S.S. Moldoveneşti. Chişinău, Cartea Moldovenească, 1967.

2) Crăciun, T. A. - Ocerki po istorii razvitia skolî i pedagogiceskoi mislî v Moldavii. Chişinău, 1969, Ed. Lumina.

3) Crăciun, T. A. - Ocerki po istorii narodnogo obrazovanija Moldavskoi S.S.R. Chişinău, Şcoala Soveitică, 1950.

4) Cotelea, V. I. - Razvitie reci uceascihsea v 1-2 klassah moldavskih skol. Leningrad, 1977.

5) Itoghi vsesoiuznoi perepisi naselenia 1970 goda. Moskva, Statistika, 1973, tomul 4.

6) Idem.

MAGIA IN GORJ

Ioana Andreescu era cunoscută prin literatura ei, dar interesul pentru viaţa tradiţională a satelor româneşti se întrevedea încă de atunci. Cu vremea, acest interes devine pentru ea o adevărată pasiune de cunoaştere a obiceiurilor şi, stabilită la Paris, îşi ia diploma în etnologie la universitatea René Descartes (Sorbona). Apoi, urmând cursurile de la Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, pregăteşte în cadrul seminarului de etnologie a Europei de sud-est o teză de doctorat.

Rădăcinile ei, ale părinţilor şi strămoşilor ei, o atrag spre Oltenia. Şi, cu toate greutăţile unei cercetări de teren în anii dictaturii când fiecare se ascundea, când răspunsurile se obţineau greu, a ştiut cu talent şi pricepere să adune în regiunea Gorjului (şi mai insistent în Stoina, satul de baştină) materialele bogate necesare obţinerii titlului de doctor în etnologie.

Magia nu numai că nu pierise din sate în anii 70, dealtfel ca şi alte obiceiuri neagreate de putere, ci dimpotrivă părea a fi acoperit noi domenii din viaţa socială (cum să influenţezi preşedintele colectivei, cum să te aperi de miliţian, cum să-ţi faci binevoitor secretarul de partid). Lucrările despre magie sunt relativ puţine, dacă ţinem seama de abundenţa informaţiilor ce s'ar putea culege pe terenul românesc. Datele adunate de Ioana Andreescu, ca şi interpretările pe care le propune sunt de un deosebit interes şi trebuiesc cunoscute; de data aceasta prezintă aci primul capitol, cel privitor la obiceiurile legate de naştere.

Paul H. Stahl

LA MAGIE DANS LA REGION DE GORJ (OLTENIA)

La naissance

Ioana Andreescu

Les rites relatifs à la naissance prennent une importance particulière sur le plan magique puisque cet événement représente "un intervalle critique, de passage, un état par excellence de communication entre deux ou plusieurs plans" (1). Cet intervalle critique doit être ponctué par un certain nombre d'étapes assurant le bon fonctionnement de l'arrivée du nouveau membre de la communauté (2). Il s'agit tout d'abord de séparer ces différents plans pour individualiser celui qui vient de naître (rupture du cordon ombilical); ensuite d'assurer la purification nécessaire de l'enfant et de la mère pour confirmer cette séparation et donner un statut autonome à l'enfant; enfin établir l'intégration du nouvel être dans son environnement familial, communautaire et cosmique. C'est pourquoi le caractère magique des rites est toujours présent et n'entre en contradiction ni avec le plan religieux, ni avec celui de la coutume profane. Il renforce et dépasse le premier et intègre le second dans une reconnaissance collective mutuelle des membres de la communauté par le biais de l'enfant (3).

Une distribution opérante s'établit entre l'espace religieux et l'espace magique, mais à aucun moment on ne voit se créer de frontière définitive entre ces deux espaces. L'espace religieux est en fait celui de l'extérieur, celui où il faut se rendre. L'espace magique est celui de l'intérieur, celui de la maison, où les pratiques seront centrées autour de la notion d'accueil de l'enfant, des Destinées, de la nouvelle identité par la pratique magique du premier bain, etc.). Mais ces deux espaces se répondent dans une complémentarité qui renforce leurs attributions. Ainsi, au baptême religieux répondra sur le plan magique le premier bain de l'enfant chargé d'une signification particulière. Inversement, le régime de pureté que doivent respecter la mère et l'enfant et qui est soumis à une valeur magique, sera intégré dans la pratique religieuse par une interprétation autonome qui reconnaît la nature non religieuse de la pratique. L'échange entre les deux ordres, religieux et magique, est permanent. La frontière entre les deux est difficile à établir.

Les rites proprement dite recouvrent une période qui s'étend au-delà et en deçà de la naissance même. Ils intéressent la grossesse, acceptée ou refusée, attendue ou redoutée, l'accouchement, les différentes étapes de purification et d'intégration du nouveau-né dans la communauté des hommes, et se prolongent tout au long de la petite enfance avec les préoccupations inhérentes à la fragilité et aux problèmes de l'enfant.

Les conditions matérielles particulières à cette région ne présentent pas l'arrivée d'un nouvel enfant comme un événement très heureux, surtout si la famille est déjà nombreuse. La région est assez pauvre, sans terres cultivables pour laisser un héritage aux descendants. Il n'y a non plus de possibilités d'élevage et le bétail est depuis toujours négligé par manque de savoir technique. Dans ces conditions, les familles déjà surchargées d'enfants considèrent comme une malchance toute nouvelle naissance. La majorité des femmes du village supportaient une succession de grossesses rapprochées et il y avait encore des bébés au berceau quand les aînés étaient en âge de se marier.

Aussi, l'on sent dans la discussion que les femmes parleraient plus volontiers de ce qu'elles auraient du faire pour ne plus avoir d'enfants. Mais là encore il est difficile d'obtenir des informations, car les interventions pour l'interruption des grossesses sont considérées comme un péché capital; selon les croyances populaires, c'est l'une des causes qui vont entraîner la fin du monde.

Il faut noter aussi que les avortements provoqués sont interdits par la loi et l'on craint la punition juridique si l'on diffuse ces pratiques. On me laisse entendre qu'il y a des plantes, des pratiques manuelles pour tuer l'enfant dans le ventre de la mère, et des pratiques pour faire cesser le flux des naissances. Mais on prétend que ceux qui les connaissaient sont morts où qu'ils ont été punis d'une façon ou d'une autre.

Les soucis commencent dès l'arrivée au monde d'un enfant. Puisqu'on ne possède pas de moyens matériels pour assurer son avenir, il faut lui assurer une chance dans la vie d'une autre manière; ceci explique la permanence de la tradition liée aux déesses du destin, ainsi que la coutume du premier bain après le baptême. On pense que le destin de chacun est entre les mains des "Ursitoare" (déesses du destin),

LES RITES DE FECONDITE ET DE "CONTRACEPTION"

Etant données ces conditions économiques, il est normal de trouver peu de pratiques magiques liées au désir de maternité. Ce désir se manifeste lorsque une femme est stérile, sujette à de fréquentes fausses couches, ou bien encore lorsqu'elle est mariée

un certain temps et qu'aucun enfant n'est venu combler l'attente et sanctifier le mariage (5).

La femme qui veut avoir des enfants doit procéder ainsi: Elle prend neuf bourgeons d'arbres fruitiers greffés avec la plante nommée le fruit de la terre ("rodul pàmântului" - Arum maculatum), neuf grains de blé et de l'eau bénite. Elle les pétrit ensemble, une peu chaque jour, pendant une semaine, en commençant un mardi, en y ajoutant le résidu calcaire du seau d'eau et des restes de pâte à pain. Il faut ajouter chaque jour un peu de calcaire et de pâte. A la fin de la semaine elle fait une galette qu'elle mange. Pendant toute la semaine elle doit être pure, ne pas avoir les règles, ni être "touchée" par un homme.

Le parallèle s'établit symboliquement entre les fruits de la terre et les fruits de la femme. Cette plante suggère l'abondance de toutes les plantes qui murissent en été; la germination est assurée dans les neuf grains de blé et les neuf bourgeons qui sont eux, arrivés à un stade de développement ultérieur. Cette association de deux éléments, blé comme germination et bourgeon comme création, rend également compte de la complémentarité entre la femme et l'homme, complémentarité sanctifiée par l'adjonction de l'eau bénite, destinée à éliminer l'influence des mauvais esprits. Mais le facteur important demeure celui d'oeuvrer sur la matière en la pétrissant pour la faire lever, pour la faire croître. Ainsi, dane le même ordre d'idées, une incantation magique révèle que:

Mais je pétris le coeur de la femme (une telle)
Son coeur et celui de son enfant,
Comme la pâte qui lève dans le pétrin,
Comme le miel dans le rayon,
Comme le rayon dans la ruche,
Comme l'herbe sur la terre,
De même lèvera le coeur de cette femme.
(S.B.)

L'analogie est encore plus flagrante lorsqu'on constate l'adjonction dans cette mixture du résidu calcaire de l'eau comme élément structurant, et surtout de la pâte à pain. Le travail sur la matière s'inscrit également dans un temps répétitif, condensant en lui-même les influences bénéfiques du renouvellement. Cet élément important se retrouve dans "l'incantation pour avoir des enfants", reprenant le thème des matières transformées par la croissance et y ajoutant de manière plus développée la référence à une nécessaire pureté de la femme. Cette purete requise, qui s'obtient en évitant toute relation avec un homme, en n'ayant pas ses règles pendant la semaine de la pratique, est ici renforcée lorsqu'on constate que la femme ne pouvant avoir d'enfant a été en fait soumise à un sort, qu'il s'agit "d'extirper" avant que de pouvoir la rendre mère:

Sors, toi le revenant
Sors, toi le mort-vivant,
Avec toutes le jettatures,
Avec tous les maléfices,
Sors de son coeur,
De sous son coeur.
(S.B.)

Cette apparente contradiction opposant la pureté requise pour demander des enfants et la souillure de l'accouchement, s'inscrit dans un cycle qui finira bien après la naissance: il s'agit de faire un travail de purification avant l'accouchement de la même manière qu'on le fera pendant le temps des relevailles, isolant ainsi l'accouchement proprement dit dans un statut de bouleversement d'un ordre qui doit être retrouvé. Tout comme la mort, la naissance représente la rupture de quelque chose, et pour donner la vie, il faut tout d'abord annihiler les effets de la mort puisque l'état de pré-naissance est lui aussi l'état de l'indifférencié.

Une autre pratique peut également rendre compte de la nécessaire relation entre les différents âges de la vie. La personne qui n'a pas d'enfants et qui souhaite en avoir doit passer sur son nombril sa première mèche de cheveux qu'on lui a coupée à l'âge d'un an ou de deux (E.A.). En effet, lorsque l'enfant atteint cet âge, une fête nommée "la coupe des cheveux" a lieu, fête pendant laquelle on coupe pour la première fois les cheveux de l'enfant.

On consacre ainsi la sortie de l'enfant d'une période critique prolongée liée comme on le verra - aux dangers de la souillure. On s'adresse alors à l'enfant de la manières uivante: "Sois sage, tu es déjà grand, on t'a coupé les cheveux". Cette boucle doit être ensuite gardée par son propriétaire jusqu'à sa vieillesse. La mère dont l'enfant a subi cette première coupe fait circuler la mèche dans tout le village comme preuve de fécondité. Ces boucles sotn très recherchées par les femmes. Ma mère me disait que les boucles de ses ancêtres se sont égarées de cette manière, car elle avait accouché douze fois. On doit ajotuer que l'on ne garde que les boucles des aînés dans le cas d'une famille nombreuse.

Une autre pratique magique pour avoir des enfants fait intervenir un don réciproque. Les femmes qui ont trop d'enfants et qui veulent arrêter ce flux, offrent

ceux à venir aux femmes stériles qui désirent en avoir. Pendant la nuit de la Résurrection, après la messe, sur le chemin du retour, les femmes trop fécondes distribuent du pain béni aux femmes sans enfants tout en leur souhaitant: "Que vous aussi vous ayez des enfants, tout autant que j'en ai eus moi-même" (M.S.).

Pour que ce transfert symbolique du don de la fécondite puisse opérer, il faut que la femme qui offre ne désire plus avoir d'enfant; elle donne ainsi à celle qui en souhaite ses propres enfants qui suivraient et qui seraient non désirés. Par cette pratique, un rapport de réciprocité s'établit entre les deux femmes, car les deux bénéficient de l'échange. Il faut remarquer l'ambiguité du don; on offre en effet à quelqu'un la possibilité, voire le danger, d'en avoir trop! On se décharge de son fardeau pour en charger quelqu'un d'autre. Voici pourquoi le don se conclut parfois par ces mots: "Si c'est comme ça, tu sera servie toi aussi; je te donnerai tous les miens pour que tous tu les aies".

L'efficacité du don dépend en dernier recours d'un certain nombre de conditions révélatrices: le don se fait à l'occasion d'une grande fête, mais pas de n'importe laquelle puisqu'il s'agit de la Résurrection. Cette renaissance du Christ devient symbolique de la création et elle est accentuée par le don du pain béni, le pain de vie puisqu'il s'agit en fait du corps du Christ. Le don se fait également à la faveur de la nuit, donc des forces obscures qui préparent la genèse du renouveau.

Ces éléments justifient ainsi le choix d'un moment propice et d'un objet chargé de sens (le pain béni) condensant en eux les qualités potentielles de tout ce qui concerne la création et la vie. Il faut enfin tenir compte du fait que les femmes donatrices sont celles qui ont fait preuve d'une fécondité exceptionnelle, voire excessive. Cette pratique rejoint alors le souci primordial, dans cette région assez pauvre, de ne pas avoir trop d'enfants. Même si toute nouvelle paire de bras peut être une source d'aide pour la maisonnée, l'enfant apporterait en premier lieu des problèmes économiques, surtout s'agissant d'une fille.

Les pratiques d'avortement, tenues secrètes par peur de la justice, sont difficilement divulguées. Une femme m'a pourtant confié qu'on lui avait enseigné un massage spécial et indiqué de boire une macération de certaines herbes pour ne plus être enceinte. Pendant la nuit elle a rêvé - et on connaît l'importance des rêves comme technique divinatoire - qu'elle parcourait un long chemin parsemé d'embûches. A chaque obstacle on lui tendait une caisse contenant une fillette rôtie qu'on l'obligeait à manger. (E.C.)

Une autre informatrice (M.A.) ayant accouché douze fois, m'a raconté qu'à l'une de ses grossesses quelqu'un lui avait conseillé de se pencher au-dessus du grand tonneau de saumure, le ventre bien appuyé contre le rebord, pour expulser le foetus. Elle est tombée dans le tonneau et aurait pu mourir si son mari ne l'avait pas trouvée. Elle pense que Dieu l'a ainsi avertie, aussi par la suite a-t-elle laissé les enfants venir au monde.

On m'a fait aussi part d'une pratique magique pour provoquer l'avortement, pratique qui s'est "évidemment" retournée contre celle qui y avait eu recours (M.C.). Une vieille femme était sur le point de mourir; son corps était déjà atteint par les vers. Elle a appelé le prêtre pour se confesser et pendant la confession elle a avoué comment elle avait fait mourir l'épouse du prêtre: "J'ai pris une poule noire (6) qui avait un oeuf en elle et je l'ai cousue pour qu'elle ne puisse pas pondre. Je l'ai gardée sept jours, puis je l'ai tuée dans un précipice. J'ai entendu sonner le glas et j'ai appris que la femme du pope était morte" (enceinte de sept mois). Lorsque j'ai cousu la poule j'ai dit: 'Comme la poule ne peut faire son oeuf, qu'une telle ne puisse faire son enfant".

Une relation nette s'établit entre ce qui est considéré comme un péché capital (l'avortement, acocmpagne dans ce cas par la mort de la mère) et le fait que la vieille femme était rongée par les vers avant même que d'être morte. La punition était arrivée de son vivant et elle devait avouer son crime pour mourir en paix.

Il est donc bien difficile d'obtenir des renseignements sur ce sujet. Les femmes se méfient, autant par crainte de la loi que de l'interdit moral. Les informatrices interrogées font toujours référence à quelqu'un d'autre qui "aurait fait", mais qui depuis est mort ou bien ne veut pas parler. Une informatrice (N.A.) m'indique que sa belle-mère était au courant de ces pratiques, mais qu'elle ne voulait plus en parler car "elle était trop vieille pour faire du mal". Etant "pardonnée" ("iertată" - elle n'avait plus ses règles étant entrée en ménopause), elle voulait préparer un passage décent dans l'au-delà et ne voulait plus être mêlée à ce "genre de choses". En fait, on me chuchote que l'on finit toujours par se faire avorter, surtout si l'on dispose des moyens financiers permettant de le faire.

On comprendra aisément qu'il n'y a pas de nombreuses pratiques magiques ayant trait au désir d'avoir beaucoup d'enfants. Si quelqu'un le désire toutefois, la femme place une tête d'ail dans le placenta que l'on enterre au pied d'un jeune arbre fruitier. Si l'on désire un fils on remplace l'ail par un piquet dont la nature phallique est évidente. Cette pratique peut également être utilisée (mais sans adjonction d'ail ou de piquet) pour que l'enfant venu au monde soit lui aussi fécond. Cette opération a lieu

après l'accouchement du premier enfant; alors on enterre le placenta en disant "tout comme l'arbre donne des fruits, que mon enfant en amène lui-aussi" (A.B.).

Cette pratique permet d'assurer la continuation de sa lignée et elle s'effectue lors de la naissance du premier enfant, surtout si celui-ci est un fils. Personne ne m'a affirmé qu'il faut procéder ainsi seulement lorsqu'il s'agit d'un fils, mais la préférence pour un enfant mâle est quand même nette. "La joie d'avoir un enfant est bien plus grande s'il s'agit d'un garçon" (7, 8).

On ne serait pas étonne de constater que les pratiques magiques qui visent à influencer le sexe de l'enfant se focalisent sur le désir d'un enfant mâle (9): "Il faut poser la pelle à pain à l'envers pour avoir des filles, à l'endroit pour avoir des garçons" (N.A. et A.B.). "Une femme qui veut un fils doit faire l'amour la bouche ouverte" (N.A. et A.B.). Dans le cas de la naissance d'une fille, si le père n'est pas à la maison, il peut même aller jusqu'à ne pas rentrer et refuser de voir l'enfant, par dépit et par frustration de son attente (N.A. et A.B.).

On m'a communiqué peu de choses relatives au futur état physique de l'enfant, ou à la succession des naissances: "Lorsqu'on accouche un jour de jeûne, le sexe de l'enfant suivant sera le même que celui né en ce jour de jeûne" (N.A. et A.B.). "Pendant la grossesse il ne faut pas toucher directement les fruits, car le bébé serait tâché... Si on le fait par mégarde, on doit après frotter ses paumes sur les fesses" (N.A. et A.B.). "Pour que les enfants soient beaux, les femmes ne doivent pas avoir de rappirt sexuel la nuit, mais le jour" (N.A. et A.B.). On considère que les enfants blonds et à la peau claire sont beaux; un homme n'ayant que des enfants blonds disait "faites l'amour le jour pour que vos enfants aient la peau claire" (N.A.).

Enfin, une pratique divinatoire répandue dans les campagnes roumaines permet à la femme de savoir si elle est enceinte et, lorsqu'elle ne l'est pas, si elle peut avoir des enfants. Cete pratique, nommée "datul cu bobii" ("la donne des grains") consiste à mélanger selon des règles établies 41 graines de maïs tout en les envoûtant ainsi:

41 graines, 41 frères
Rassemblés dans une même chemise
Tout comme vous savez germer
Et verdir pour nourrir le monde,
Sachez me donner des nouvelles d'une telle
Sachez me dire si elle aura des enfants
(ou "si elle en aura encore")
Et si elle en aura de la joie
Graines, dites-moi la vérité
Ne me mentez pas.
(I.C.)

Les graines sont alors mélangées sur la pelle à pain, sur la table ou sur un coussin et leur agencement permettra d'interpéter les résultats donnés par les rangées.

L'ACCOUCHEMENT

L'accouchement facile.

Les femmes travaillent jusqu'au dernier moment et accouchent vite, souvent seules, à la maison, ou dans les champs accrochées à l'essieu du chariot. Il existe peu de pratiques pour alléger les souffrances de l'enfantement, comme par exemple la suivante: lorsque la mariée revient de l'église, elle s'arrête sur le seuil de la maison, prend un oeuf et le passe sous sa robe pour le ressortir par l'encolure. Par analogie avec la poule on espère un accouchement tout aussi facile que la ponte. La même pratique peut utiliser une pièce de monnaie (S.D.). - On peut faire intervenir la pelle à pain avec laquelle on frappe les fesses de la jeune mariée (S.G.). - On utilise un anneau en métal appelé "ceinture" qu'on attache à la taille de la femme enceinte quelques semaines avant l'accouchement. L'anneau est façonné par un forgeron tzigane, pendant la nuit et nu pendant son travail; il utilise une seule tige en métal. La même nuit il fait divers outils en miniature (hache, bêche, pioche, couteau, de nombreuses clefs, des figurines) qu'il attache par des petits anneaux à la ceinture en métal (10).

Je n'ai pas pu examiner cette sorte de ceinture car l'unique femme qui l'avait possédée ne l'avait plus, quelqu'un l'avait prise pour un musée. Elle m'a assurée que "cela avait de l'effet" et qu'elle a accouché facilement. Le même anneau circulait dans la famille et même dans le reste du village. On le laissait parfois aux petits enfants pour qu'ils jouent avec, enfants qui ont eu de la chance plus tard. Ces dernières informations ont été recueillies dans un seul village - Văluţa, où la pratique était courante il y a encore une vingtaine d'années.

Le métal préserve du mal, attire la chance, repousse les mauvais esprits. L'accouchée porte sur elle du métal pendant 40 jours, surtout si elle veut sortir la nuit. Le forgeron qui fabrique ces objets est considéré comme ayant un pouvoir spécial (11), et le fait même qu'il travaille la nuit, à l'aide du feu et nu, assure aux objets un pouvoir magique. Le caractère tranchant de certains outils-miniature est considéré

lui-aussi comme ayant un pouvoir de défense. Ainsi, les paysans qui circulent pendant la nuit dans une forêt et même dans le village, portent passée dans leur ceinture une hache, non pas tant pour se défendre contre des attaques, que pour être défendu contre les mauvais esprits. On doit toujours avoir sur soi, dans la poche, du sel ou quelque chose en métal pour attirer la chance et l'argent (12).

Peut-être que la forme phallique de la plupart des outils-miniature, accompagnées par la forme circulaire de l'anneau, réunissent les deux principes, mâle et femelle.

Souillure et purification.

La naissance proprement dite est un rite de passage et de différenciation des mondes, celui de l'informe et celui du formé; celui du pré-existentiel et celui de l'existentiel, c'est pourquoi de nombreux rites présentent une analogie avec les rites de la mort. (13) Ainsi, dès le départ l'accent est mis sur la nature animale, larvaire et presque non-humaine du nouveau-né; l'accouchement se passe à même le sol, sur une litière de paille, qu'on quitte après trois jours . "Jadis les femmes accouchaient sur du foin et elles restaient trois jours sur cette litière avec l'enfant. Elle n'accouchaient pas au lit, on disait que ce n'est pas bien. On met une brassée de foin par terre, une couverture et la femme reste là trois jours durant. C'est là que doivent se passer les relevailles. Le troisième jour on fait les "Destinées" et c'est alors seulement que la femme reprend son lit, un lit propre bien sûr" (M.E. et E.D.). (14)

Dans un village situé plus au nord de la région étudiée, on fait une distinction nette entre accoucher sur un tas de paille ou sur un tas de foin. Une femme âgée rencontrée à l'hôpital de la commune me disait qu'il est dangereux d'accoucher sur des pailles de céréales et qu'il faut le faire sur du foin: "J'en ai vu des femems défigurées avant même de se lever du tas de paille!" (15).

Le c o r d o n o m b i l i c a l de l'enfant est coupé (16) avec un objet tranchant, puis conservé. La nature de cet objet varie mais il a toujours une deuxième signification - donner par exemple la force. On utilise souvent une faux pour un garçon et des ciseaux pour une fille (17). Le placenta est conservé et enterré au pied d'un arbre fruitier pour que l'enfant ait une descendance (I.D.). Le rapprochement se fait avec le monde végétal, car l'arbre germe et croit comme un être humain et meurt comme lui. L'arbre a lui-aussi une âme. L'enfant est ensuite lavé à l'eau froide pour le purifier et le fortifier et pour qu'il puisse entrer dans sa "nouvelle peau" (18).

On conserve le cordon ombilical, on le fait sécher; on garde aussi la première mèche de cheveux qu'on coupe vers un ou deux ans, et la chemise qu'une personne parmi les parents a cousue sitôt après la naissance, assise par terre et ne bougeant pas avant qu'elle soit au moins faufilée. Ces trois objets seront présentés à l'enfant le premier jour où il se rend à l'école; les deux premiers pour qu'il soit le meilleur de sa classe et qu'il réussisse dans la vie; le second, pour qu'il fasse un bon mariage. Lors de la naissance, tous les enfants d'une même famille auront enfilé cette chemise afin qu'il demeurent unis durant leur existence (L.D.).

L ' a c c o u c h e u s e a un rôle important même de nos jours, car elle est détentrice d'un certain nombre de coutumes, même si aujourd'hui les femmes accouchent à l'hôpital. La femme qui préside à la naissance n'est pas la sage-femme officielle, celle qui fait partie de la structure médicale, mais une simple femme du village, de préférence âgée. On suppsoe qu'elle a une certaine expérience qui la distingue de la sage-femme de l'hôpital, simple technicienne ignorante du savoir traditionnel (19). On choisit souvent quelqu'un de la famille, en général la soeur de l'époux ou de l'accouchée, car cette fonction resserre les liens de parenté existant entre les membres de la famille; on s'assure ainsi aussi d'une certaine forme d'entraide si celle-ci s'avérait nécessaire. L'accoucheuse devient des fois la marraine du nouveau-né, mais ce n'est pas obligatoire. Cette double fonction assumée par une seule personne simplifie les rites de la naissance, car les nouvelles relations s'accompagnent par de nouvelles obligations, surtout si un couple a de nombreux enfants. J'ai appris tardivement que la soeur de ma mère avait été l'accoucheuse de trois d'entre nous, et la marraine de cinq d'entre nous.

L'accoucheuse accueille l'enfant lors de son arrivée au monde; elle le soulève à bout de bras et lui souhaite la bienvenue, le lave à l'eau froide sur l'âtre le purifiant et le fortifiant, après lui avoir coupé le cordon ombilical.

De nos jours son rôle a considérablement diminué puisque les femmes sont obligées d'accoucher à l'extérieur; mais le savoir traditionnel est repris par un certain nombre de vieilles femmes travaillant dans les hôpitaux et qui veillent à ce que les coutumes soient respectées.

L ' a c c o u c h é e e s t i m p u r e pendant 40 jours ce qui explique l'apparition d'interdits qui relèvent du plan sexuel, religieux et social.

Il lui est interdit d'avoir des rapports avec son mari; elle ne doit pas être touchée par un homme. La souillure atteint l'homme aussi et il ne doit toucher ni sa femme ni une autre femme. "L'homme doit être sage chez lui et à l'extérieur. Il n'a pas le droit d'aller chez une autre femme, il ne doit toucher personne. Il doit rester

pur pendant six semaines" (I.D.). La durée de cette pureté rappelle celle qui précède la fête des Pâques et l'informatrice fait un parallèle entre les deux tout en soulignant que l'homme et la femme sont égaux devant les interdits: "Pendant la première semaine du carême et pendant la Semaine Sainte l'homme et la femme n'ont pas le droit de coucher ensemble. C'est défendu. Surtout les hommes plus âgés doivenir 'tenir' six semaines pendant la carême. Les jeunes doivent s'abstenir les trois jours qui précèdent les Pâques. On ne doit pas jurer en invoquant le Diable, il faut être propre, pur, faire des génuflexions, réciter des prières, ce que tu as dans ton âme doit être aussi dans tes pensées. C'est un jeûne stricte, de grande pureté de corps et d'âme. On doit attendre les Pâques en étant propre et pur" (I.D.).

L'accouchée ne doit pas prononcer le nom du Diable; elle ne doit non plus faire le signe de la croix sur les offrandes destinées aux morts avant d'avoir été "déliée" par le prêtre. Ni elle, ni l'enfant ne peuvent aller à l'église avant la fin de la période des 40 jours; l'enfant est aussi considéré impur car il n'est pas encore baptisé et il est encore indifférencié de la mère puisqu'il n'a pas subi tous les rites de purification qui lui permettent d'acquérir une individualité (20).

L'accouchée ne doit pas contrarier l'homme, ni sortir de la maison la nuit, ni voyager loin. Dès le coucher du soleil elle doit se trouver dans sa cour (21). Si elle est contrainte de sortir, elle portera pendant six semaines un morceau de fer à la ceinture, sinon elle ou l'enfant peuvent être défigurés par les esprits malfaisants (22). Si la mère sort le soir, elle doit également déposer du fer sous l'oreiller du bébé pour qu'il soit protégé des mauvais esprits de la nuit: "si on a du fer, rien de mal ne peut arriver". On retrouve ici le caractère bénéfique du métal qui avait déjà été signalé lors de la grossesse. La femme ne doit pas aller chercher de l'eau car elle se souillerait (23); elle ne doit pas enjamber un tombe car l'enfant risque de mourir; elle ne doit pas couper du bois (M.A. et I.D.).

Si le mari découche pendant ces quarante jours, l'enfant sera méchant, malpropre; il risque aussi de tomber malade, car le nouveau-né est vulnérable. On met en relation la situation du nombril non-cicatrisé et la "propreté", l'enfant pouvant attraper toutes sorte de maladies "par la voie ouverte dans le ventre" si le père ne respecte pas l'interdit. L'homme "doit être sage sinon son enfant mourra ou tombera malade" (M.A. et I.D.).

Si la femme est touchée par son mari ou par un autre homme, l'enfant sera baveux, morveux, jamais propre. Même avant l'accouchement (le dernier ou les deux derniers mois) la femme ne doit pas être touchée par un homme. A cette condition l'enfant sera propre, sinon il risque même de devenir épileptique. L'enfant peut mourir, la mésentente s'installe entre les parents. Quelques informatrices croient que l'enfant devient un débile mental, ou à peur de la nuit.

La levée des interdits se fait à la fin des 40 jours; le prêtre vient lire une absoute ("moliftă") et par la suite les parents peuvent avoir des relations sexuelles. "C'est après le baptême que l'homme et la femme sont bons l'un pour l'autre". La prière lue par le prêtre permet de vérifier si la femme a respecté ou non les interdits sexuels demeurant pure. A cette fin, le prêtre ouvre au hasard un livre saint; si la femme est restée pure il lit "l'infante vient avec son enfant dans les bras pour être lavée de ses quarante jours impurs". Si la femme est impure le livre s'ouvre sur le texte "la petite chienne vient avec son chiot dans la gueule pour être purifiée de ses quarante jours, mais elle restera pour toujours impure".

Dans ce dernier cas, on dit que la Vierge est triste; elle sait que la femme "n'a pas été sage" et qu'elle ne peut donc pas la défendre contre les dangers. Une accouchée propre rend la Sainte Vierge gaie.

Ma mère m'a également fait part du fait que, si une femme n'est pas pure, lorsque le prêtre lit le service religieux six semaines après l'accouchement, le livre saint "s'ouvre" de lui-même au passage de la chienne avec son chiot: "Moi, à chaque fois que j'ai accouché, le livre s'est ouvert à la page avec la brebis et son agneau, car j'étais pure".

LES DESTINEES

Dans le déroulement des rites concernant le passage de l'enfant vers une nouvelle identité et acquiert une personnalité, la nuit des Destinées ("Urzitoare") occupe une place primordiale (24). Bien que de nombreuses variantes sont connues, les Destinées sont généralement perçues comme trois femmes qui visitent la maison de l'accouchée trois jours après la naissance. Elles sont accueillies avec la table chargée de mets et objets; elles fixent alors une fois pour toutes le destin de l'enfant. Il faut retenir le caractère définitif de cette prédestination; Gheorghe Pavelescu écrit "nous nous apercevons ici de la croyance selon laquelle l'homme mûr ne se forme pas en tant que personnalité pendant l'enfance et l'adolescence, mais pendant les premiers jours qui suivent la naissance, lorsque se prédestine le fil entier de la vie. Les Destinées, êtres mythologiques dont le nombre varie, sont, nous le croyons, la personnification tardive d'une ancienne croyance" (25 et 26).

Coutume importante (27), ancienne, elle semblait être en voie de disparition. Or, il s'est avéré au cours de mes recherches qu'elle est encore bien présente. Ensemble avec les coutumes liées à l'amour, elle est une sur lesquelles les réponses des informateurs ont été les plus riches. On constate effectivement une évolution dans le sens d'un affaiblissement, du surtout aux conditions médicales dans lesquelles les femmes accouchent (cliniques, hôpitaux). Il n'y a toutefois pas de rupture en ce qui concerne la pratique mais une modification de ses éléments constitutifs. Certaines femmes se plaignent de ce nouveau cadre: "En ville, dans les hôpitaux, on ne reçoit plus les Destinées et c'est pour cela que les enfants naissent défigurés, anormaux et plus tard deviennent des cancres. Ils n'ont pas de destin, ils ne se marient pas, car on n'a pas appelé les Destinées".

Souvent, en l'absence de la mère et de l'enfant qui sont encore à l'hôpital, les ascendantes (grand-mère, arrière-grand-mère, si elles vivent encore) dressent à la maison la table des destinées, en substituant à l'enfant un de ses vêtements; certaines femmes pratiquent cela même dans le cadre de l'hôpital, mais elles le font de manière réduite. Le fait que certains hôpitaux sont installés dans les villages et que la structure d'accueil comprend des vieilles femmes, a pour conséquence de voir celles-ci veiller à l'acomplissement de la coutume à laquelle d'ailleurs le corps médical n'est pas hostile.

L e n o m d e s D e s t i n é e s-"Ursitoarele" les distingue des autres personnages mythiques. Ce substantif est apparenté avec le verbe "a ursi", qui signifie destiner, fixer l'avenir à travers des sortilèges. Il ne s'agit donc pas de fées au sens occidental du terme, car chez les Roumains, ces dernières portent le nom de "zâne" (28): "Les fées dont le nom indique qu'elles descendent de Diana (Dzina - zâna) affichent des traits plutôt ambivalents. Elles peuvent être cruelles, d'où le fait qu'il est imprudent de prononcer leur nom. On les appelle aussi 'les Saintes', 'lee Munificentes', 'les Rosalies' ou tout simplement 'Elles' ('Iele') ". Cette précision est nécessaire car une contamination s'opère qui fait souvent nommer les Destinées "Elles" ou "les Saintes". Les Destinées sont appelées "Elles" lorsque l'on ne s'adresse pas directement à elles, et "les Saintes" par un glissement progressif du sens impliqué par leurs attributions présidant aux destinées de l'enfant, lorsqu'elles sont mises en rapport avec Dieu et la Vierge. "C'est toujours lui qui décide du Destin" insiste une informatrice. Souvent, pour que l'enfant ait de la chance dans son mariage, on s'adresse ainsi aux Destinées: "Oh Seigneur, amène une destinée pure, une bonne fille à mon fils, un bon garçon à ma fille"; ou bien encore "Mère de Dieu, Saintes Destinées, venez... etc" (I.D.).

Elles portent donc plusieurs noms à part celui des Destinées: les Saintes-"Sfintele"; les Pures - "Curatele"; les Bonnes - "Bunele" (29) lorsqu'on s'adresse directement à elles, et "Elles" lorsqu'on en parle (30). Ainsi, par exemple au début des incantations: "Vous les Saintes, apportez une bonne et pure destinée à cet enfant..."; ou encore "Vous, Saintes et bonnes Destinées"; ou encore "Vous, les Saintes, vous les Bonnes, vous les Pures..." S.D.).

L a n a t u r e d e s D e s t i n é e s diffère selon les régions. Pour Laugier "les Destinées...sont trois fées qui vont de par le monde sans être vues et là où naît un enfant, elles lui accordent le destin". Gheorghe Pavelescu (citant Frâncu et Candrea) écrit que "les Destinées apparaissent avec la quenouille passée à la ceinture et la vie de l'homme sera déterminée par la longueur du fil qu'elles vont couper".

Elles sont vues comme trois jeunes vierges (31) ("j'ai eu l'impression que trois jeunes filles entraient par la porte"), "trois jeunes filles blondes, toutes les trois belles" et vêtues de blanc (32); leur taille est différente,"l'une est grande, l'autre petite et la troisième encore plus" (33) mais qui ne sont jamais représentées avec les attributs des trois Parques (quenouille, fuseau, ciseaux (44). On insiste sur le fait que leur venue est réelle, "ce n'est pas leur ombre". Les caractéristiques quand même diffèrent: elles sont parfois "comme de la vapeur", "comme les papillons", "comme l'air". Leur caractère sacré les oblige à retourner dans la catégorie des purs esprits, donc invisibles. On croit aussi qu'elles ne se séparent jamais de leurs instruments de musique, et jouent de la trompette, de la flûte à bec, du violon, des cymbalum, du tambour".

La fête qui est organisée pour les recevoir donne l'occasion à chacune des informatrices de laisser jouer son imagination et alors elles ajoutent des aspects hors du commun et particulirèement beaux. Ma mère dit: "Je ne les ai pas vues, mais je les ai entendues chanter. Elles chantaient dans les cieux, elles étaient en groupe, elles passaient d'un côté à l'autre du ciel, elles chantaient sans arrêt. C'était comme la lumière qui couvre tout le ciel" (M.A.). La coutume peut alors se transformer et devient chez chacun un mythe personnel, survalorisé par la rareté de l'événement.

Dans cette région on dit qu'il y a aussi des mauvaises Destinées qui, à l'instar des contes populaires (voire Cendrillon) prennent les devants sur les bonnes ou bien arrivent en même temps. Si les mauvaises triomphent, le destin de l'enfant sera mauvais. Une informatrice (M.G.) affirme que cela est arrivé pour son fils; les mauvaises ont décidé qu'il quitterait la maison une fois grand et qu'il ne reviendrait plus. Devenu

grand, le garçon a quitté sa famille, sont pays et s'est enfui en Belgique; le malheur pour sa mère était non seulement la distance, mais d'être parti sans l'avoir prévenue.

J'ai pu recueillir une unique incantation sur ce thème:

L'enfant est né
Trois jours après
Les Destinées sont venues et l'ont prédestiné.
Dans le ciel elles ont volé
Pour le défendre des mauvaises Destinées
Car les méchantes étaient venues enlever l'enfant.
La plus grands des bonnes Destinées
A pris la mère et l'enfant sur son dos et s'est envolée,
Ils sont montés au ciel, ils sont redescendus à la maison.
Quand ils se sont rapprochés de la table
Il y avait trois tourtes noires
Préparées par les mauvaises Destinées
Pour donner un mauvais destin à l'enfant.
La mère les a jetées et a mis trois belles et bonnes
Pour les trois bonnes Destinées.
Ainsi elles ont prédestiné l'enfant
Pour qu'il grandisse tel un gaillard sans peur
Et qu'il ait de la chance dans sa vie.
(M.C.)

La référence aux mauvaises Destinées s'accompagne d'une référence aux composantes du conte populaire, faisant intervenir une narration, absente sur le plan du discours dans les autres types de manifestations rituelles.

Les trois étapes de la nuit des Destinées se déroulent selon un rituel précis, même s'il y a des variations personnelles: les préparatifs dans l'attente des Destinées, la nuit des Destinées, et les songes divinatoires, les pratiques du lendemain.

Les préparatifs s'effectuent dans la chambre même où la famme a accouché; le lit est dressé près du lit de l'accouchée et du berceau de l'enfant; dans une variante, elle est située au milieu de la pièce principale (35). En principe, les hommes ne doivent pas dormir dans la même pièce cette nuit. Un informateur m'expliquait qu'il a pu voir les Destinées parce que sa maison avait seulement deux pièces, celle où se trouvait l'âtre et celle où on dormait, unique pièce à dormir.

La femme qui a aidé à l'accouchement dresse la table; elle doit ne plus avoir ses règles, tout comme la femme qui prépare le pain azyme posé sur la table. Cette manière de préparer le pain est la même que le pain azyme préparé pour la communion. Elle ne doit pas non plus eu des rapports sexuels avec un homme pendant la nuit et la journée précédant la cérémonie.

La propreté est absolument respectée; tout est nettoyé pour enlever toute trace de saleté et surtout de sang rappelant la souillure de l'accouchement. Si ces conditions ne sont pas respectées les conséquences seront catastrophiques. Souvent, un problème de croissance, de maladie ou même la mort de l'enfant, sont expliqués par le manque de propreté à cette occasion. "Si elles trouvent quelque chose de sale, d'impropre, bien sûr qu'elles ne préparent pas une bonne destinée à l'enfant. Moi j'ai du les mécontenter avec quelque chose car elles se sont fâchées et ont pris mon enfant".

Les habits de l'enfant, ceux qu'il porte et ceux qui seront mis sur la table, doivent être neufs.

La femme qui dresse la table doit se signer, faire des génuflexions, faire le signe de la croix sur le pain azyme enduit de miel et posé sur la table, nommer les Destinées comme pour une mise en scène, l'entrée des participants étant réglée à l'avance:

Que la première Destinée arrive comme l'eau
Que la seconde vienne comme le pain
Que la troisième entre douce comme le miel.

On leur adresse ensuite des incantations, comme par exemple:

Vous les Saintes
Vous les Bonnes
Vous les Destinées
Prédestinez cet enfant
Ce nouveau-né.
Venez douces comme le miel
Venez lisses comme l'eau
Et bonnes comme le pain
Gaies comme le vin
Limpides comme l'eau
Prédestinez bien mon enfant.
(A. B.)

Vous les Saintes
Vous les Bonnes
Venez douces comme la nuit
Venez bonnes comme le pain
Venez lisses comme l'eau
Donnez intelligence et sagesse
A l'enfant qui vient de naître.
Donnez-lui santé et chance dans la vie
Qu'il soit protégé par Dieu
Qu'il ne peine pas à l'ouvrage.
(S.D.)

On s'aperçoit de l'interférence du domaine magique avec celui religieux; on s'adresse aux Destinées comme à Dieu, à la Vierge ou aux Saints; on fait trois génuflexions pour chacune; on prie d'abord l'aînée, puis la seconde, enfin la cadette.

Il ne faut pas fermer la porte, bien que souvent elles sont censées traverser la fenêtre: "j'ai eu l'impresison que trois jeunes filles entraient par la porte": "vous vous rendez compte, elles passent à travers la fenêtre fermée" (E.S.).

La table des Destinées comprend des objets divers, dont le choix varie selon les régions, les villages et même d'une maison à l'autre. Au départ il s'agit d'éléments symboliques qu'on retrouve habituellement dnas les incantations comme l'eau, le pain, le miel, le vin, et même des fleurs ("Qu'il soit heureux comme les fleurs".

Il faut mettre trois assiettes, trois cuillers et trois fourchettes qui serviront aux Destinées, de l'eau, du vin, du miel, du sel (symbole du bon accueil), un pain azyme, une tige verte, les vêtements de l'enfant (36). A ces éléments de base s'ajoutent d'autres objets dont il n'est pas possible de faire une liste exhaustive; ainsi, on pose des objets multiples comme lors des aumônes pour un mort. Sur une table basse ou haute, un livre, un cahier, un crayon; si c'est une fille, une aiguille, des ciseaux, un morceau d'étoffe; un vase de fleurs ou trois fleurs, ou une fleur verte; des pièces de monnaie (comme dans l'eau du premier bain après le baptême), les cadeaux de l'accoucheuse (surtout des langes), une ceinture tissée et brodée (la ceinture représente le trait d'union, le symbole des liaisons, des liens de vie); "on met la ceinture parce que c'est la coutume qui le demande".

Il s'agit ainsi de renforcer l'image de l'enfant; il est doublement présent, en chair auprès de sa mère et sur la table représenté par ses vêtements. Mais l'inflation atteint ces objets qui perdent leur nature symbolique pour n'être plus que des signes, comme s'il fallait transposer les besoins du monde des humains dans le monde des esprits. On mettra aussi "un pipeau pour que l'enfant sache chanter, un bâton pour qu'il soit vaillant, un miroir et un peigne pour qu'il soit fier, des livres pour qu'il étudie, du blé, du maïs et de l'huile pour qu'il soit comblé" (37).

On peut même constater que les éléments de base ont perdu de leur caractère symbolique; le vin par exemple, "je n'ai plus mis du vin parce que j'ai entendu dire que l'enfant deviendra ivrogne, mais j'ai mis des pièces de monnaie" (M.V.); "on ne doit pas mettre trop de miel car l'enfant deviendra morveux"; l'eau, "si on en met trop, toute sa vie il aura de la flotte" (M.V.). On commence même, en particulier dans le sud de la région, à déposer sur la table des vivres ou des plats préparés, comme dans le cas des commémorations des morts (38).

La fonction des Destinées, qui acceptent ou non de poser leur main sur les sobjets déposés sur la table, est celle de fixer une fois pour toutes l'avenir du nouveau-né (39); la durée de sa vie, sa chance ou sa malchance, etc. Au départ, elels étaient censées apporter la chance et la santé (40). "Elles savent d'elles-mêmes prédestiner, c'est évidemment pour cela qu'elles viennent"; "ce n'est pas à nous de leur donner des ordres". Depuis quelque temps on observe une évolution dans le sens d'une plus grande précision dans les demandes, ce qui détermine le choix des objets posés sur la table. Ainsi, une informatrice précise que "le livre, le cahier, l'encre, le crayon, les plumes ne doivent pas manquer; aujourd'hui c'est le livre qui compte!"

Le caractère de cet échange symbolique (on offre quelque chose pour recevoir quelque chose) s'affirme dans les termes de crainte et considération dont on fait preuve en s'adressant à elles. Il s'agit de les amadouer en utiliser une série de louanges:

Vous, Saintes et Bonnes Destinées
Prédestinez cet enfant, ce petit qui est né,
Venez vers moi douces comme le miel
Paisibles comme l'eau et bonne comme le pain,
Paisibles comme le vin et limpides comme l'eau
Et jettez de bonnes destinées à mon enfant
(G.O.)

il faut adoucir leur caractère capricieux, pour les rendre généreuses, bonnes, bienveillantes, mais sans jamais oublier que le rituel est régi par la loi du don et du contre-don:

Vous les Saintes, vous les Bonnes, vous les Pures,
Venez douces comme le miel, tendres comme le pain
Apportez la santé à mon enfant.
Je vous ai offert le pain, le sel et le miel,
Apportez la santé à l'enfant et à sa mère,
Je vous donne du miel et du pain
Donnez de bonnes destinées à mon enfant.
(E.C.)

L'échange est nettement précisé: "je vous donne" - "donnez"; on leur offre les éléments pris à la nature dans lesquels elles devraient se reconnaître: pain comme

tendresse; miel comme douceur. Mais il ne faut pas perdre de vue leur statut intermédiaire entre le monde des hommes et le monde divin qui leur petmet de prendre une hypothèque sur l'avenir de la conscience morale même du nouveau-né:

> Mère de Dieu, Saintes Destinées
> Venez paisibles comme l'eau, tendres comme le pain
> Et douces comme le miel
> Pardonnez à cet enfant (on dit son rom)
> Car il aura péché
> Prédestinez au mieux pour lui.
> (B.R.)

L'incantation peut alors se clore avec le retour nécessaire sur le plan du discours à son début, pratique magique du retour, réitérant l'acte de soumission de la suppliante:

> Vous les Saintes, vous les Bonnes
> Venez bonnes comme le miel,
> Calmes et paisibles comme l'eau,
> Jetez les sorte meilleurs,
> Que l'enfant soit heureux
> Comme les fleurs.

La prédiction elle-même s'effectue de la manière suivante: les deux Destinées plus âgées se retournent vers la plus leune qui, seule, décide en derniers recours de l'avenir de l'enfant. "Toutes les trois parlaient entre elles; 'Qu'est-ce qu 'on doit faire?' Les deux aînées ont demandé à la petite et c'est elle qui a décidé" (M.E.). Une contradiction se révèle ici dans la mesure où, selon certains informateurs, chercher à voir les Destinées aurait pour conséquence d'attirer de graves ennuis à l'enfant ou à la mère, alors que bon nombre d'entre les informateurs affirment les avoir vues. Dans ce cas il faut rester parfaitement immobile et silencieux "pour qu'elles ne te défigurent pas" (41). La contradiction peut être dépassée dnas la mesure où les informateurs finissent toujours par préciser, suite à mes insistances, qu'elles les ont vues en rêve éveillé ("vis de treaz"). L'attente peut se faire, mais comme on ne doit pas chercher à les voir, la seule solution demeure cet état intermédiaire entre le sommeil et la veille. Lorsqu'une information de ce type est obtenue, on sait précisément quel sera l'avenir de l'enfant, sinon on a recours à la pratique du rêve divinatoire.

La décision des Destinées est influencée par le respect des conditions de pureté absolue de la chambre et de ses occupants et par le contentement qu'elles éprouvent devant les objets dressés sur la table. Dans le cas où les Destinées ne sont pas satisfaites, la décision prise par la cadette sera plutôt négative, voire même mortelle. Si elles voient la table propre, couverte de bonnes choses, elles souhaitent une bonne vie à l'enfant. "C'est la cadette qui a décidé du sort de l'enfant: 'qu'elle ait une vie moyenne, une destinée moyenne' a-t-elle dit. Et ma fille n'a été ni riche, ni pauvre, elle a eu une vie moyenne. Je les ai entendu parler moi-même" (M.E.).

Ma mère et ma soeur (M.A. et I.T.) racontent comment mon grand-père a été témoin d'une discussion entre les Destinées: "Il était chez des amis. la maîtresse de maison venait d'accoucher et c'était le soir des Destinées. Il dormait dans la véranda et de là, il a entendu la discussion. 'Que présagerons-nous pour cet enfant?' - Présageons qu'il mourra noyé'. L'une d'entre elles s'y est opposée mais les autres on dit: 'Qu'il meure noyé le jour de Pâques' ". Il a raconté le lendemain matin aux gens de la maison ce qu'il avait entendu. Les gens ont veillé sur l'enfant pendant dix ans mais à l'âge de dix ans il s'est noyé.

L e r ê v e d i v i n a t o i r e reste encore le moyen le plus courant pour connaître la décision des Destinées. On prend en compte les rêves de la mère, du père, de la famille proche, de l'accoucheuse, des hôtes de la maison.

L e s b o n s a u g u r e s font soit intervenir directement les Destinées dans le rêve, soit intervenir des éléments pris aux contes: "Je rêvais de verdure, et Elles me montraient combien d'enfants j'allais encore avoir; et j'en ai fait autant que le bon Dieu l'a voulu" (M.A. et I.T.). La couleur verte est ici interprétée comme un signe de vie, de propreté, de santé, d'espérance, de beauté et c'est pourquoi on pose une fleur verte sur la table des Destinées.

Le rêve de E.C. entre dans la deuxième catégorie: "J'ai vu une grande maison et une farandole dans sa cour. Il y avait beaucoup de monde. Un canard en or survolait la cour et la foule. Il avait, attachée à la patte, une chaîne d'or." Quelqu'un a interprété son rêve en disant qu'il présageait un futur merveilleux pour l'enfant.

L e s m a u v a i s a u g u r e s apparaissent au rêveur si la cérémonie a contrarié les Destinées: "Je les ai vues un peu tristes, un peu fâchées et j'ai sau que l'enfant allait mourir mais je ne m'attendais pas à ce que ce soit si vite, à trois ans et demi, car il était en bonne santé" (I.D.). Le prêtre du village a interprété le rêve disant que l'enfant mourrait à trois ans et demi. L'enfant ne présentait aucun signe de malarie; un jour il s'est endormi dans la luzerne et trois jours après il est tombé raide mort.

Une informatrice racontait qu'à la naissance de l'un de ses enfants, elle avait rêvé pendant la nuit des Destinées des plates-bandes fraîchement creusées. Il pleuvait sur elles et un enfant pendait à un mûrier. Et à chaque fois que son fils, à présent veuf, a des ennuis, elle tremble de peur qu'il ne se pende, ayant déjà fait cette tentative à plusieurs reprises.

Un exemple complet peut illustrer cette nuit des Destinées. M.O. m'expose en parallèle le cas de sa fille et de la fille de l'une de ses amies, toutes deux du même âge, pour expliquer comment leur destin a été si différent. Elle a fait de grands sacrifices pour donner de l'instruction à son enfant, afin que celle-ci ait une vie meilleure que la sienne. Mais sa fille est morte jeune "parce que les Destinées l'ont voulu ainsi". L'indice permettant d'expliquer ce fait est le rêve qu'elle a fait pendant la nuit des Destinées, où elle voyait une immense étendue d'eau dans laquelle elle s'enfonçait, l'enfant dans ses bras et le tablier rempli de fruits. L'eau stagnante et trouble est habituellement interprétée comme néfaste et de mauvais augure. L'impossibilité de se sauver et la charge de son tablier (les fruits signifiant des enfants à venir), présage l'impossibilité d'avoir d'autres enfants. Elle n'en a effectivement plus eu après (42).

L'autre femme s'était juré de donner de l'instruction à sa fille ("même si je bouffe des racines, j'enverrai ma fille à l'école"). Sa fille n'a pas suivi cette voie mais a quand même eu de la chance car elle s'est bien mariée, et ceci "parce que les Destinées ont été généreuses avec elle". Sa mère a fait un rêve de bon augure dans la nuit des Destinées, rêve qui s'est vérifié par la suite.

L e n o u v e l e n v i r o n n e m e n t a des incidences sur le déroulement de la coutume. Le cas le plus difficilement vécu reste celui de la femme qui doit accoucher à l'extérieur de sa maison, à la clinique ou à l'hôpital. La cérémonie se déroule quand même en l'absence de la mère et de l'enfant, le costume du nouveau-né servant de subtitut. La grand-mère transmet alors à la mère les rêves divinatoires et leur interprétation. Il arrive également que la mère désire pratiquer elle-même le rite là où elle se trouve. Des difficultés apparaissent comme le raconte une informatrice (I.D.): "A l'hôpital, comme à l'hôpital! Comment dresser une table pour les Destinées?" Elle explique qu'étant malade, elle n'avait pas le droit de quitter son lit; elle a donc lavé à genoux sa couverture et ses linges tâchés de sang pour que tout soit propre. Comme elle n'a pas pu laver le matelas, elle en a demandé un autre: mais, au lieu de le lui changer, on le lui a uniquement retourné. Elle a dressé la table. Un jeune médecin aimable lui a apporté ses livres en souhaitant que l'enfant devienne médecin comme lui. "Et mon enfant est très fort à l'école". La nuit où elle a dressé la table elle est sortie dans le couloir et elle a eu l'impression que quelqu'un l'attrapait par les cheveux: elle est revenue dans son lit toute tremblante et pendant six mois elle s'est débattue entre la vie et la mort. Elle suppose que les Destinées se sont vengées contre ele parceque le matelas était tâché de sang, parcequ'elles n'ont pas trouvé tout propre. L'enfant n'a rien eu, c'est elle qui a"payé".

L e l e n d e m a i n , le matin, on procède à l'enlèvement des Destinées ("ridicarea Ursitoarelor"). Comme lors de la pose ("punerea Ursitoarelor"), il s'agit ici d'une cnotraction de l'expression "desservir la table après le passage des Destinées", rituel de clôture achevant le premier passage de l'enfant dans la communauté de ses pairs, tout comme le baptême et le premier bain constitueront son passage dans la communauté des hommes. On invite en effet au matin trois enfants, une fille et deux garçons (si le nouveau-né est une fille), ou un garçon et deux filles (si le nouveau-né est un garçon) comme si on voulait constituer deux couples. Les enfants doivent avoir des parents vivants et non séparés, ils ne doivent pas prononcer un mot pendant le déroulement du rite. On leur donne ce qu'il y a sur la table de telle sorte que, aidés par l'accoucheuse, ils "enlèvent les Destinées". On leur offre à boire de l'eau et du vin et on rompt le pain azyme en trois morceaux qu'on leur donne à manger. Le rite des Destinées ne se termine qu'à ce moment-là - selon la plupart des informateurs.

LE BAPTEME: DEUXIEME PURIFICATION

Le baptême consacre le passage à une nouvelle identité de l'enfant avec la levée des interdits et l'attribution du nom (44).

En allant vers l'église, l'enfant est déposé trois fois par terre pour qu'il soit tranquille et qu'il dorme bien. Pour le baptême il faut veiller à ce que ses vêtements soient neufs, lui soient passés à l'endroit, la rosette sur le devant. Le nom sera prononcé à l'église; la déclaration de la naissance et le nom qu'on lui a donné dans les registres d'Etat civil ne suffisent pas.

En revenant de l'église, l'accoucheuse et la marraine (M.A. et E.S.) vont dans la soue du cochon et posent l'enfant sur la litière en disant: "Tout comme le porc dort sur sa litière, que cet enfant dorme aussi dans sa litière". On repète trois fois la phrase en posant l'enfant par terre à chaque fois afin de lui assurer un sommeil tranquille.

On allume le cierge apporté de l'église et la marraine ensemble avec la mère se passent l'enfant par-dessus la table à trois reprises, ainsi que le cierge allumé et une assiette dans laquelle on a mis du pain et du sel. Après, la marraine éteint le cierge sur la partie supérieure du chambranle de la porte en disant: "Qu'il vive, qu'il vive, qu'il vive de nombreuses années" (M.A. et E.S.). L'enfant est ainsi accueilli à la maison après la cérémonie du baptême puisqu'il est à présent pur et que les interdits sont levés.

Le doublet magique du baptême: le premier bain.

Les rites d'intégration continuent par la pratique du premier bain de l'enfant, qui se déroule le lundi qui suit le baptême. L'enfant ne doit pas être lavé le jour même car il est oint d'huile sanctifiée par le prêtre. La marraine prépare le bain et lave l'enfant (M.A. et E.S.).

On prépare une bourse en coton dans laquelle on met toutes sortes d'objets et qu'on dépose dans le bain. Puis on attache la bourse avec deux fils, l'un blanc (pour la chance), l'autre rouge (pour la santé) dans le linge emmaillotant l'enfant, à la hauteur du nombril. La bourse est laissée à cet endroit jusqu'à ce qu'elle se déchire toute seule. L'eau du bain est versée dans un endroit pur, à la racine d'un arbre (car elle contient de l'huile sacrée) par la marraine ou l'accoucheuse (45). Le contenu de la bourse sera lui aussi enterré au pied d'un arbre lorsque celle-ci se sera déchirée, ou dans un endroit propre (46).

Tout ce qui a été mis dans la bourse en coton représente la chance de l'enfant. A chaque fois qu'on y dépose un objet, on l'accompagne par une courte incantation qui correspond avec la nature de l'objet. On peut mettre (47) des plumes de volaille ("tout comme le coq se pavane au milieu des poules, que mon enfant paraisse en public"); des graines diverses ("comme ces graines donnent des fruits, que mon enfant le fasse aussi"); des grains de blé (tout comme le pain est savoureux, que mon fils soit généreux envers ses parents"); du chanvre ("comme le chanvre est beau et élancé, que mon enfant croisse joyeusement"); des poils de boeuf ("comme le bétail se multiplie dans la cour, que mon enfant ait de la chance et vive dans l'abondance"); une pièce de monnaie pour la chance future, pour qu'il ait de l'argent dans la vie; des tisons (on les utilise aussi en d'autres occasions) et de l'eau bénite, pour éloigner le mauvais oeil, "défendre l'enfant des malheurs, des maladies, de la haine des autres" (48). Le sachet de coton est également censé protéger l'enfant contre "la Vieille de la forêt" dont il est question plus bas.

Le premier bain de l'enfant sert donc de doublet magique au baptême religieux. Il est basé sur la même purification par l'eau et c'est au terme de ces deux baptêmes successifs que l'enfant acquiert totalement son identité et que les interdits sont définitivement levés autour de sa personne. Ce rite magique entretient également une relation avec le rite de la nuit des Destinées puisqu'il est centré autour de la même thématique: la chance et la vie future de l'enfant. A chaque fois et plus précisément lors du premier bain, on aide l'enfant pour qu'il réunisse le maximum d'éléments bénéfiques sur sa personne.

On peut remarquer que les informatrices insistent davantage sur le bain magique que sur le baptême; n'oublions pas que ce dernier se déroule dans l'espace extérieur à la maison et que la naissance est avant tout en relation avec la maisnie, donc avec l'intérieur.

Les pratiques magiques présentées jusqu'ici voient diminuer leur importance lors de la naissance des enfants qui suivent la naissance de l'aîné. Ainsi, les festivités organisées lors de la première coupe de cheveux, les festivités périodiques chez la marraine et chez la sage-femme sont réduites à un minimum si un couple a plusieurs enfants, et ceci même chez des gens aisés. Cette différence est encore plus marquée lorsqu'il s'agit d'une fille; si l'on n'a par exemple que des filles, la naissance d'un premier garçon sera beaucoup plus fêtée. Les familles nombreuses ne sont pas appréciées; aussi, après la naissance d'une kyrielle d'enfants, le dernier reçoit chez les villageois de la Petite Valachie (Oltenia) le nom de "petite queue" (Codiţă). Ses parents espèrent ainsi qu'il sera le dernier, car les besoins matériels pèsent. On peut noter que ce nom de "Codiţă" est fréquent.

LA PETITE ENFANCE: LA VIEILLE DE LA FORET ET LE MAUVAIS OEIL.

Pendant toute l'enfance les mères ont recours à des pratiques et à des incantations destinées à assurer le bien-être physique et mental de l'enfant. Lorsqu'un enfant pleure sans raison on doit chercher la cause de cet état, et on croit le plus souvent qu'il s'agit d'un mauvais sort. Sa provenance est diverse; il est peut-être le fait d'un être maléfique non-humain, tel la Vieille Mère de la forêt ("Muma pădurii"), ou celui d'un revenant ou d'un autre esprit maléfique. C'est peut-être un être humain qui l'a fait, des voisins envieux, des parents ou amis qui le font par mégarde (en s'émerveillant trop des qualités de l'enfant) et déclanchant ainsi le mauvais oeil.

La Vieille de la forêt.

Il s'agit d'un être maléfique classé dans la même catégorie que le diable et les revenants; elle sera alors soumise aux mêmes traitements préventifs ou punitifs qu'on utilise contre ces derniers. Lorsqu'un enfant pleure sans raison on dit que la Vieille de la forêt l'a rendu malade, ou qu'elle l'a effrayé pendant le sommeil. Pour vérifier s'il s'agit bien d'elle, on utilise la chemise ou les langes de l'enfant que l'on pose sur le seuil de la porte cochère lorsque le bétail rentre dans la cour. Si les bêtes passent par-desus sans hésiter, ce n'est pas la Vieille de la forêt qui a provoqué la maladie ou les pleurs. Mais si les bêtes semblent effrayées, se mettent à meugler et refusent de passer par-dessus même si on les force, alors on sait que la Vieille de la forêt rôde aux alentours de la maison et rend l'enfant maladie (49).

Lorsqu'on s'est assuré que la Vieille de la forêt a envoûte l'enfant, il faut procéder au désenvoûtement en utilisant les pratiques et les incantations de rigueur. On brûle alors du cambouis prélevé aux quatre essieux d'un chariot en pocédant en diagonale, et on enfume l'enfant. Dans le même but on feint de lui offrir l'enfant; pour cela, le soir, à la tombée de la nuit, on soulève par trois fois l'enfant à bout de bras à l'intérieur de la cheminée qui, à la campagne, a une large ouverture vers le ciel; si la cheminée n'existe pas, on le fait sur le seuil de la maison. En soulevant l'enfant on appelle la Vieille de la forêt par un long hululement lui annonçant les termes de l'échange qu'on lui propose:

Hou hou Vieille de la forêt
Je te donne les sursauts, les vagissements,
La maladie de mon enfant,
Donne-moi le sommeil de tes bois
Et le repos de tes forêts,
Donne-lui le repos de tes forêts
Et le sommeil de tes bois (50).
(G.O.)

La pratique doit être répétée trois jours de suite, à la même heure, et l'enfant guérit. La Vieille de la forêt, assimilée à la sphère du diable, se voit donc opposer le même traitement; il s'agit de la faire fuir au moyen de l'encens:

Pourquoi frapper, pourquoi cogner?
Je chasse la Vieille de la forêt
Avec la hache je l'ai coupée
Avec l'encens l'ai enfumée
Du coeur de (un tel) l'ai éloignée
Que (un tel) demeure pur et lumineux
Comme le vif argent.
(S.B.)

Une fois les termes de l'échange prononcés, l'incantation se termine par l'expulsion de l'esprit maléfique dans son propre espace:

Toi Vieille de la forêt
Ricanante, échevelée
Ne dérange pas le sommeil de mon efnant
Va-t-en plutôt par les forêts
Que la hache n'a pas coupées
Là-bas tu t'assombriras
Là-bas tu vivras.
(G.O.)

Le "mauvais oeil" jeté par des non-humains.

Tout comme la Vieille de la forêt, d'autres esprits maléfiques peuvent rôder autour de la maison pour jeter un sort à l'enfant et l'empêcher de dormir. Parfois on observe même une assimilation entre les différents êtres, la Vieille mère de la forêt étant nommée fantôme ("nălucă"), revenante ("strigoaică"), alors que ces derniers esprits ont une existence bien individualisée. Dans la même catégorie de jeteurs de sorts à l'enfant on trouve le loup-garou ("vârcolici") que l'on éloigne au moyen de cette incantation:

Toi le loup garou, toi la goule
Va-t-en avec les pleurs de mon bébé,
Laisse-lui le calme de tes bois
Et le sommeil des bois.
(G.O.)

Pour le revenant et le fantôme on utilise l'incnatation suivante, dont la forme répétitive, sa fonction de berceuse, sa longueur aussi, est particulièrement intéressante. L'échange symbolique est ici abandonné pour lasiser la place au transfert symbolique du mal chez celui qui l'a provoqué:

Qu'as-tu à cogner, qu'as-tu à marteler?
Je ne cogne pas, je ne martèle pas,

Mais je pétris le coeur de cet enfant:
Comme la pâte qui lève dans le pétrin,
Comme le miel dans le rayon
Comme le rayon dans la ruche,
Comme l'herbe sur la terre,
De même lèvera le coeur de l'enfant (un tel)
Qui crie, qui a mal et qui a peur. (S.B.)
Sors toi le revenant, sors toit le mort-vivant
Sors toi la goule, sors to le stryge
Sors de son coeur de sous le coeur
Sors de la cervelle
Sors des globes de yeux
Sors de ses joues!
Arrête de l'élancer, arrête de le fouailler
Arrête de le tourmenter, arrête de l'effrayer;
Sors avec toutes les souilures
Avec toutes les jettatures
Avec tous les maléfices
Avec tous les sortilèges!
Celui qui a envoûté l'enfant a crevé
Celui qui l'enviait a trépassé.
Que crèvent les yeux du revenant
Que crèvent les yeux du mort-vivant,
Que crèvent les yeux de l'envoûteur!
S'il a envoûté quelque fille pucelle,
S'il a envouté quelque petit enfant,
Qu'il devienne lui-même sujet d'étonnement;
Qu'il sorte dans la rue la tête telle une baudruche
Le vit comme un basting,
Qu'il soit à son tour la risée des gens
A la place de ce petit enfant!
(E.S.)

Le Diable enfin et d'autres esprits maléfiques peuvent prendre possession d'un être humain ("Îl are în el pe dracu"), qui aura alors le pouvoir de jeter le mauvais oeil. On doit se défendre contre la contamination en utilisant les mêmes moyens que lorsqu'on se défend contre le diable ou autres mauvais esprits. L'incantation qui suit, est pratiquée le mardi, le jeudi ou le samedi soir, et fait appel au caractère sacré du baptême et par là même, au caractère sacré de l'homme baptisé. Ceci permet d'écarter ceux qui font partie du monde impur, catégorie non-consacrée, qui englobe l'ensemble des êtres maléfiques:

Jésus t'a créé,
Jésus t'a baptisé,
Jésus dans ta main droite,
La croix t'a donnée,
De l'impur te protéger
Errant du levant au couchant
Du couchant jusqu'à minuit
De minuit jusqu'à l'aurore.
(A.A.)

En rappelant la protection divine de l'enfant par la croix, on effraie le diable et on provoque la séparation des catégories de pur et d'impur, de sacré et de non-sacré. L'incantation continue en évoquant la pratique utilisée pour éloigner l'esprit impur au moyen d'un balai auquel sont attachés un couteau et un fuseau. Avec le balai on fait le signe de la croix sur le dos de l'enfant, neuf fois de suite, en disant neuf fois l'incantation dont la fin est la suivante:

Toi (un tel) n'aie pas peur
Au balai l'ai balayé
Du fichu l'ai effacé
Et du couteau l'ai coupé.
Qu'il meure et qu'il périsse
Comme rosée meurt du soleil
Le crachat sous les pieds
De la mer l'écume.
Que (un tel) demeure pur et lumineux
Comme le Bon Dieu l'a créé
Comme la Vierge me l'a donné.
(A.A.)

L'incantation peut osciller entre une forme magique et une autre empreinte de religiosité; elle peut acquérir la forme d'une prière comme dans le cas suivant qui reprend des éléments caractéristiques de prières, même du Notre Père:

Très grande Marina Martyre
Qui reçut la grâce divine
Délivre l'humanité de tous ses maux
Viens promptement, bienfaitrice
Et guéris du mauvais oeil mon fils (fille)
Du mal, des méfaits du Diable
De toute maladie qui le tourmente
Au nom de ton époux Jésus Christ
Et en celui du Père, du Fils, du Saint Esprit.

Le mauvais oeil jeté par un humain.

Le mauvais oeil jeté par un humain est la conséquence d'un regard à travers lequel on prend possession d'autrui, dans un rapport de force à son avantage. L'enfant, sans défense et sans possibilité de se rendre compte de ce qui lui arrive est le plus vulnérable; les siens veillent beaucoup à ce qu'il ne soit pas atteint. L'adulte conscient de ce rapport de forces effectue lui-même ce qui est nécessaire à son desenvoûtement, car ces incantations ne sont pas réservées aux enfants. Dans le cas de l'enfant, c'est la mère qui fait le nécessaire.

Le mauvais oeil frappe même sans qu'il y ait désir manifeste de faire mal à quelqu'un (51); s'émerveiller devant un enfant est considéré comme une forme d'étonnement ambigu, composé à la fois d'amour et d'envie, d'idôlatrie et de haine. Durant l'enfance, un enfant porte sur lui comme mesure préventive quelque chose de rouge (les pompons de la layette, un fil attaché au poignet en guise de bracelet). Lorsqu'on adulte est mis en sa présence, il doit faire semblant de cracher à trois reprises sur son visage, toujours de manière préventive. S'il oublie ou passe outre, il est rappelé à l'ordre par quelqu'un de l'entourage de l'enfant pour qu'il le fasse. Pour accentuer l'effet on peut également passer de la salive sur le front de l'enfant en disant: "que tu ne t'étonnes pas de lui pour ne pas lui jeter le mauvais oeil et que tu ne t'émerveilles pas pour ne pas le rendre malade".

Le mauvais oeil peut être jeté par une personne envieuse. On dit que les personnes les plus sujettes à cela sont les hommes et les femmes aux yeux verts, ainsi que ceux qui ont les yeux noirs et qui regardent avec dureté. L'effet du mauvais oeil se traduit par des maux de tête, un état fiévreux, un manque d'appétit, une sensation de mollesse.

Dans les campagnes et même dans les villes roumaines, chacun connait au moins une pratique et une incantation à caractère magique pour combattre le mauvais oeil (51 bis). Ce phénomène si répandu fait partie des attitudes quotidiennes, voire banales. Nous présentone ici quelques pratiques préventives, une pratique de désenvoûtement une fois le mauvais oeil jeté, et un exemple illustrant la traduction en acte de cette situation. On constate à nouveau la référence à l'esprit maléfique qui s'oppose à un être sanctifié par sa foi en Dieu.

Pour protéger les enfants du mauvais oeil et de la maladie on doit les signer sur le front, le ventre et le dos avec de l'encens que l'on se procure lors de la consécration d'une église, en disant:

Que celui qui a la foi et le baptême
Vienne à mon enfant de croix et de baptême
Que celui qui n'a pas de croix ni de baptême
S'éloigne de mon enfant de croix et de baptême.

Quand on sort un enfant de la maison, toujours pour le protéger, on fait le signe de la croix sur la terre humide qui se trouve sous le seau d'eau; puis avec la trace de cette terre on signe le visage de l'enfant en disant: "Quand cette flaque sera envoûtée, mon enfant le sera aussi". L'empreinte du signe de la croix doit rester visible sous le seau.

Avec le pouce et l'index on marque la suie de la cheminée avec quatre point en forme de croix, puis on refait le même geste sur le visage de l'enfant pour imprimer l'empreinte de la croix sur ses yeux et on dit: "Que celui qui a la croix s'approche de la croix; que celui qui n'a pas la croix s'éloigne de la croix" (A.A.). Il faut également prononcer ces paroles en signant l'oreiller lorsque les enfants se couchent.

Une autre incantation préventive associe la croix et la suie:

Quand le sort sera jeté sur la croix
Qu'il soit alors seulement sur mon enfant
Quand le sort sera jeté sur la suie
Qu'il soit alors seulement sur mon enfant.
(A.A.)

Lorsqu'on constate que l'enfant a été envoûté par le mauvais oeil on fait de la fumée autour de lui en brûlant de la paille et des brindilles prélevées dans le matelas sur lequel l'enfant dort. Puis on met de la braise dans un pot en terre cuite et on verse de l'eau sur les charbons ardents en maintenant le pot au-dessus de la tête de l'enfant.

Un exemple peut illustrer l'utilisation actuelle de ces pratiques; E.S. raconte qu'un enfant était sur le point de mourir, il ne bougeait plus, seule sa poitrine se soulevait faiblement. On avait même appelé l'ambulance car l'enfant s'en allait peu à peu. Elle a prononcé alors l'incantation contre le mauvais oeil, elle a fait avaler à l'enfant de l'eau "charmée" et il s'est réveillé en disant; "maman,vroom, vroom!" Il venait de voir les voitures passer alors que jusque-là il ne voyait même pas sa poupée. L'ambulance a tout de même emmené l'enfant à l'hôpital mais celui-ci, déjà guéri, s'est mis à jouer dans la cour.

LA NAISSANCE MAGIQUE

Avant la naissance, lorsqu'une femme fait des rêves considérés funestes, ou bien lorsqu'elle n'a pas réussi encore à donner naissance à un enfant ayant vécu, elle procède ainsi: elle se met d'accord avec une femme féconde, pour que celle-ci "prenne l'enfant en charge". Cette dernière demande l'enfant à sa mère de le lui "donner"; la mère adoptive touche le ventre de la femme enceinte avec les paumes de ses mains ouvertes en disant: "que tu vives par ma chance" et en ajoutant "merci à Dieu pour cette chance" (52) (C.G.).

Dans le cas de la femme ayant donné naissance uniquement à des enfants du même sexe, on considère qu'elle n'a pas de chance pour les enfants de l'autre sexe. Elle aussi a recours à une mère adoptive qui a fait preuve de fécondite pour le sexe qui fait défaut à la mère naturelle. Ainsi, dans le cas où elle aura élevé avec succès des filles, en posant ses paumes, elle dira:

Si tu seras fille, que tu vives dans ma chance
Si tu seras garçon, que tu vives dans la chance de ta mère
Car celle-ci a eu jusqu'ici de bons garçons.
Si tu seras fille, tu seras mienne.
(C.G.)

Ce don symbolique est considéré comme efficace par les deux parties; pratiqué pendant la grossesse, il peut être réactualisé après l'accouchement affin d'assurer la chance de l'enfant.

Après la naissance on peut "vendre" l'enfant à la mère adoptive, qui paye en échange une somme minime; elle dit en même temps qu'elle a "payé" (remercié) Dieu pour ce don, lors de l'imposition des mains, et qu'à présent elle paie encore. La mère adoptive dit en s'adressant à l'accouchée:

Je te l'ai déjà pris comme don de dieu
Don pour lequel je l'ai remercié
Je te le paie en plus pour qu'il soit mien
Pour qu'il vive par ma chance
C'est à toi de l'élever mais qu'il soit mien.

Cet "achat" offre à la nouvelle mère un droit de regard et une responsabilité sur l'enfant (53).

La pratique de la nouvelle naissance est souvent utilisée; elle a pour effet de changer l'identité de l'enfant en changeant celle de la mère, dans le but de tromper la mort et de permettre à l'enfant de vivre, même s'il "n'était pas destiné pour cela". On connaît différentes manières de procéder, mais la mise en scène comprend toujours un semblant de naissance de l'enfant par sa nouvelle mère. Les cas qui suivent décrivent cette nouvelle naissance; chacun est en fait l'illustration de techniques souvent utilisées.

Dans le cas de C.G. (l'informatrice qui m'avait expliqué la vente symbolique), l'intérêt vient également de l'explication du réseau des responsabilités et de relations nouvelles qui se créent entre la mère naturelle et celle adoptive. L'enfant adopté devait mourir, confirmant ainsi les rêves néfastes de la mère pendant la grossesse. La pratique se déroule ainsi: la mère adoptive défait les liens de sa chemise (54), passe l'enfant par son encolure en le faisant glisser sur sa peau nue, et le fait ressortir par ses jupes. Cet acte est répété trois fois et il est accompagné par ces paroles également dites trois fois:

Merci à Dieu ("bogdaproste") il est à moi
C'est moi qui l'ai fait
Que cet enfant soit mien
Car c'est moi qui l'ai fait
Merci à Dieu qui me l'a offert (55).

L'enfant est alors l'enfant de la mère adoptive et cette "adoption" crée des liens étroits entre l'enfant et sa nouvelle mère. Il l'appellera maman, comme il le fait pour sa mère naturelle, et sera considéré le frère ou la soeur des enfants de la mère adoptive (56). L'enfant ne quitte pas le toit naturel pendant son enfance mais doit souvent rendre visite à la mère adoptive et des fois, lorsqu'il sera grand, il vivra avec elle si sa vraie mère disparaît. La protection acordée par la mère adoptive s'étend également aux frères et soeurs de l'enfant adopté (57 - D.G.) (68 - I.T.). Des interdits de mariage prennent ainsi naissance entre les "enfants d'une même mère".

Dans la pratique suivante la naissance magique est effectuée par la mère elle-même. Elle défait sa chemise et fait passer l'enfant (tête en avant) par l'encolure en le faisant ressortir par le manche. L'enfant est reçu par la mère adoptive avec sa têt vers le bas, comme pour une naissance réelle, mais de l'autre côté de la fenêtre près de laquelle se trouve la mère naturelle. Elle dit alors merci à Dieu ("Bogdaproste") et considère l'enfant comme sien. L'enfant devient ainsi un nouvel être qui n'est plus reconnu par la mort (59). La mère naturelle le considère comme vendu même si celle adoptive n'a rien payé pour cela (60, 61).

Cette dernière pratique est souvent effectuée comme un doublet du baptême ou du premier bain. Par rapport à d'autres cas de femmes qui reçoivent des enfants et qui les "accouchent" une seconde fois par des pratiques plus complexes, la femme ne fait que baigner, emmailloter et recevoir le bébé des mains de la mère. Le passage de l'enfant à une nouvelle identité est ici marqué par un acte simple signifiant la purification. Lorsque la mère remet l'enfant emmailloté entre les bras de la mère adoptive, elle l'appelle "marraine" en lui disant: "qu'il soit votre, marraine" ("sà fie al dumitale naşe"). Cela se passe dans la chambre où a eu lieu l'accouchement. La mère adoptive remercie Dieu et s'occupe de l'enfant jusqu'à ce qu'il soit un peu plus grand. L'enfant dort la nuit chez sa mère naturelle et reste le jour chez celle adoptive (63).

Le changement d'identité dans le cas d'une maladie et lorsque sa mort devient prévisible, a le même but; que la mort ne puisse pas reconnaître l'enfant. Ces pratiques sont appelées "stratagèmes destinées à tromper le démon de la maladie ou de la mort" par I.A.C. (63). La technique la plus courante consiste à changer le nom de l'enfant. Ce moyen a été souvent utilisé ici ou ailleurs. En agissant de la sorte on suppose que le démon qui s'est infiltré dans l'enfant ne le reconnaîtra plus et s'en ira (64). Ainsi, si dans une famille un enfant meurt à la naissance ou peu après, on change le nom de l'enfant suivant et on lui met une boucle de cuivre à l'oreille (M.C.).

Une pratique plus complexe veut qu'on se rende dans un endroit où un glissement de terrain a eu lieu, ramenant ainsi à la surface les racines des arbres. Il faut passer l'enfant sous l'arc formé par une de ces racines; puis on fait bouillir cette dernière et le liquide est donné à boire à l'enfant; ce qui reste de la racine est mis dans un endroit non souillé.

La même pratique peut être effectuée en se servant d'un arbre creux muni de deux ouvertures qui s'opposent, remplaçant ainsi la racine. On fait passer l'enfant à travers l'arbre. Dans les deux cas, racine ou arbre, le procédé peut servir aux malades adultes.

On donne à manger à l'enfant malade une grenouille qui s'est échapée de la bouche d'un serpent, donc qui a échappé miraculeusement à la mort, comme on désire que cela se passe pour l'enfant.

Ou bien encore on emmène l'enfant près d'une limite ("hotar") et on le déshabille; on jette les vêtements de l'enfant de l'autre côté de la limite et on le ramène nu à la maison où on l'habille de vêtements neufs. La limite a ici une fonction non seulement matérielle, mais une spirituelle, il sépare deux mondes; on renvoie dans l'espace néfaste l'esprit maléfique qui s'est emparé de l'enfant.

Enfin, on peut appeler le prêtre à la maison pour donner à l'enfant une communion spéciale; il fait passer la petite cuillère contenant le vin et le pain (chez les orthodoxes la communion se fait sous les deux formes) à travers l'anse d'une paire de ciseaux (E.G.). Là encore, les ciseaux marquent la limtie séparant deux espaces différents qui doivent être remis chacun à sa place pour que l'enfant vive; ceci sert aussi aux malades adultes.

L'ensemble de ces pratiques met en évidence le fait qu'on acquiert une nouvelle identité; à chaque fois il s'agit pour l'enfant d'entrer dans un nouvel espace défendu contre la mort. En s'intégrant à lui, l'enfant peut survivre car il acquiert les vertus de ce nouvel espace.

N O T E S

1) Florica Lorinț - "Obiceiuri de naştere din Oltenia de nord". Revista de etnografie şi folclor, 1969, t. 14, n° 2, p. 525.

2) Pour les habitants de Nérej "la naissance n'est pas un simple fait biologique; c'est le passage à la vie d'un nouvel être, donc toute une serie de précautions rituelles afin que ce passage, qui doit aboutir aussi à la christianisation, se fasse dans les conditions optimes. Toute naissance évoque un mélange de connaissances positives, magiques et religieuses et réclame aussi tout un ensemble de rites". Henri H. Stahl - Nérej, un village d'une région archaïque, Bucarest, 1939, 3 vol.; p. 264 vol. II.

3) La naissance et la mort sont des actes qui concernent, en parlant sans détour, les autres et non celui qui est en cause, pour lequel, en vérite, ces événements sont des 'mystères'." Artur Gorovei - Literatura populară; Bucureşti, 1976, p. 243.

4) "Le cérémoniel populaire du premier bain du nouveau-né était un moment particulier et important, acte dérivé d'une pratique très ancienne de purification dans laquelle l'eau jouait cette fois-ci le rôle d'élément purificateur". Mihai Pop - Obiceiuri tradiţionale româneşti; Bucureşti, 1976, p. 130.

5) (pour avoir un enfant): "si le carême et les prières ne suffisent pas, suivent les conseils des femmes plus âgées qui disent comment bouillir des roses ou du lilas blanc dans du vin, et boire le jus avec du miel pur, ou bien comment bouillir dans de l'eau-de-vie neuf brins d'ail, les laisser neuf jours au chaud et boire le dixième jour en faisant attention d'en garder assez pour en boire pendant neuf jours... boire de la semence de lapin, ou se baigner dans une eau où ont bouilli certaines fleurs". Artur Gorovei, op. cit., p. 246. "Si cela n'agit pas commencent alors les charmes; les vieilles femmes connaissent des envoûtements pour faire sortir l'Impur du corps de la femme, faisant ainsi disparaître l'origine du mal" (Gorovei, op. cit., pp. 246-247).

6) La poule noire apparaît souvent dans la magie maléfique pour faire venir le Diable.

7) Paul H. Stahl - "La maisnie (gospodària) du paysan roumain". Buletinul Bibliotecii Române, vol. X, Freiburg, 1978, p. 110.

8) "Dans toutes nos campagnes, les garçons sont plus estimés que les filles, au point que souvent le mot enfant ne désigne que les mâles et que les réjouissances pour la naissance d'une fille sont beaucoup moins grandes. D'où divers procédés de divination et toute une collection de présages et de pratiques comme celle-ci: la mère se met debout en chemise et laisse glisser entre ses seins une pièce de monnaie; si elle tombe à droite, c'est un garçon; à gauche, c'est une fille". Arnold Van Gennep - Manuel de folklore français contemporain, t. I, p. 117.

9) Certains proverbes en vigueur chez les Slaves du sud montrent à quel point la naissance d'une fille est peu appréciée: "quand une fille naît, les quatre murs de la maison pleurent", ou encore: "mieux vaut que la femme accouche d'un garçon mort-né que d'une fille vivante". Gh. F. Ciauşanu - Superstiţiile poporului român, Bucureşti, 1914, p. 369 (citant F. S. Krauss).

10) "Il existe beaucoup de moyens pour assurer des couches faciles et haureuses; porter sur soi une ceinture bénie, comme celle de Notre-Dame-de-Lorette; la ceinture et le sachet accoucheur de sainte Marguerite, l'une des grandes patronnes en France des femmes 'en mal d'enfant'; le port de certains talismans et amulettes" (Van Gennep, op. cit . p. 116).

11) Mircea Eliade - Forgerons et alchimistes; Paris, Flammarion, 1956.

12) cf. également Muma pàdurii (la Vieille de la forêt) qu'on agresse toujours à coups de hache.

13) On dépose ainsi trois fois l'enfant par terre sur le chemin de l'église le jour du baptême, tout comme pour le mort dont le cercueil est posé à trois reprises à terre, an allant vers l'église.

14) "Chez les Allemands et chez les Slaves on observe aussi la coutume de poser le nouveau-né par terre; chez les Roumains, on prend de nombreuses fois l'enfant du berceau pour le déposer sur le sol afin qu'il acquière de la force" (Ciauşanu, op.cit., p. 375).

15) Le blé est considéré comme pur, et mis en analogie avec le visage de la Vierge.

16) "On utilise un objet tranchant, très usé, que l'on enterre ensuite avec les eaux de la mère". Charles Laugier - Contribuţiuni la etnografia medicalà a Olteniei. Craiova, p. 24.

17) cf. Ştefania Cristescu-Golopenţia - Dràguş, un sat din Ţara Oltului (Fàgàraş); Bucureşti, 1944, p. 45.

18) "L'habitude de laver les enfants à l'eau froide se retrouve chez tous les Roumains" (Gorovei, op.cit., p. 253). En Russie subcarpathique "dès que l'enfant est né, on le plonge dans l'eau froide, afin qu'il ne sue pas quand il sera devenu grand". Pierre Bogatyrev - Actes, rites et croyances en Russie subcaprathique, Paris, 1929, p. 93.

19) "La sage-femme intervient à diverses reprises dans la vie des enfants; elle les emmène à l'église, purifie la maison, effectue diverses opérations magiques destinées à assurer le bonheur de l'enfant et l'assiste même plus tard quand il est âgé".(Paul H. Stahl, op. cit., p. 151).

20) "Il faut remarquer que les paysans observent très sévèrement, entre autre rites relatifs à la naissance de l'enfant, celui qui oblige la femme à aller se faire bénir à l'église en relevant des couches, avant d'aller travailler dans les champs. On croit que si la femme n'accomplit pas cette obligation 'il grêlera' (Volvoje) ou que 'la grêle

détruira la récolte' (Ljuta). Un prêtre uniate m'a raconté que les paysans veillent sévèrement à l'observance de ce rite, bien qu'il leur eût dit que l'Eglsie n'y attachait pas une grande importance" (Bogatyrev,, op.cit. p. 99).

21) "Jusqu'à l'office religieux de la "molitva", après 40 jours, la femme ne doit pas sortir de chez elle car les esprits maléfiques pourraient la posséder et la rendre folle" (Gorovei, op. cit., p. 260).

22) Pour préserver l'accouchée du mauvais oeil "la sage-femme la désenvoûte et lui lie un fil rouge autour du cou, qu'elle devra garder jusqu'à ce qu'elle aille à l'église. En Bukovina, on dispose un pompon en laine rouge au-dessus de la porte et à Istria on plante un couteau sur le seuil de la maison pour que les esprits maléfiques ne s'approchent pas. Chez les Aroumains, on met sur la porte un fil de coton blanc tordu avec un fil de coton rouge" (Gorovei, op.cit., p. 253).

23) "Chez les Allemands, l'accouchée ne doit pas aller à la fontaine car elle l'assécherait" (Ciauşanu, op.cit., p. 381).

24) Une autre tradition relative à la prédestination des hommes indique: "Au moment de la naissance d'un enfant, une étoile apparaît dans le ciel, étoile qui suit toute la destinée de l'homme. Si l'homme a un grave problème dans sa vie, son étoile s'assombrit... Tant que son étoile brille, il vit et lorsqu'il meurt, son étoile tombe avec lui. La croyance que les météorites sont les étoiles des hommes vient de là" (Gorovei, op.cit., p. 254).

25) Gheorghe Pavelescu - Cercetări asupra magiei la românii din Munţii Apuseni. Bucureşti, 1945, p. 43.

26) "L'acte le plus important de cette nature est celui qui, clôturant la période des trois jours (qui suivent la naissance) influencent l'entière existence de l'enfant. C'est un acte divinatoire concrétisé dans le cycle des coutumes dont nous nous occupons, par 'la table des Destinées'" (Lorinţ; op.cit., p. 521).

27) "La table des Destinées, cérémonial prévu pour recevoir les fées au chevet du nouveau-né est relevé chez différents peuples" (Lorinţ, op.cit., p. 521).

28) Eliade, op.cit., p. 108.

29) "Les autres noms des Destinées sont les suivants; Ursitoarele, Ursitori, Ursàtori, Ursite, Ursoi, Ursoaice, Ursoni. Chez les Aroumains et les Bulgares on les appelle Mire, Albe, Hàràsite, Caşmete, Hàrioase, Nàràcinițe. En Roumanie le nom varie: la plus grande est Ursitoarea (elle possède une quenouille et un fuseau), la moyenne Soartea (elle file), la cadette est appele Moartea (elle coupe le fil). En Oltenia on les appele par ordre: le mois de la naissance, puis le jour, puis l'heure" (Ciauşanu, op.cit., pp. 1 et 8).

30) Constantin Eretescu fait entrer les Destinées dans la catégorie des êtres mythologiques autonomes "justiciers"; les autres catégories sont "les êtres mythologiques bénéfiques, maléfiques, et bénéfiques/maléfiques à la fois". "Fiinţele mitologice în legendele româneşti", Revista de etnografie şi folclor, Bucureşti, 1976, tome 21, n° 2, p. 124.

31) Un certain nombre de différences existe à ce sujet. La liste des Destinées n'est pas homogène d'une région à l'autre. Adrian Fochi (Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea; Bucureşti, 1976, p. 349) relève les nombres suivants: 3, 9, 7, 12, 24, 40 - parfois une seule, parfois deux. Dans la région qui me concerne elles sont toujours au nombre de trois.

32) Une informatrice mentionne qu'une des trois Destinées étati vêtue de noir (Maria Càlina).

33) Elena Niculiţà Voronca (Obiceiuri şi credinţe ale poporului român; Cernàuţi, 1903, p. 349) précise que "les Destinées sont neuf femmes; elles marient les filles, font périr les femmes - lorsque quelqu'un les appelle au moyen d'incantations, celui qui fait cela les envoie chercher ce qu'il veut".

34) "En Transylvanie on dépose près du lit de la mère une quenouille, une hache et un gros gourdin pour que si une fille vient au monde, elle soit attirée par la quenouille et que si c'est un garçon, qu'il soit attiré par la hache et le gourdin" (Gorovei, op.cit., p. 251).

35) Tous ces préparatifs se font également chez les peuples Slaves du sud (Ciauşanu, op.cit., pp. 379-380).

36) "Dans certaines régions de la Transylvanie onmet sur la table des Destinées un morceau d'étoffe neuve (nouvellement tissée, un récipient de farine de blé, du sel, du pain, de la laine et une pièce de monnaie...' (Ciauşanu, op.cit., p. 4).

37) Ion Stànciu - Tezà de licenţà; Bucureşti, 1977, p. 71 (manuscrit).

38) "Le soir des Destinées, la coutume veut que l'on dépose un récipient contenant du saindoux au-dessus de la porte pour que les Destinées, en sortant, le bénissent. L'enfant sera oint avec ce saindoux lorsqu'on le baignera" (Laugier, op.cit., p. 27).

39) Parlant des diverses attributions des Destinées, R.W. Brednich mentionne également celle de décider du mariage de l'enfant (Lorinț, op.cit., p. 526).

40) "Selon la croyance populaire, les Destinées écrivent la vie de l'homme comme elle se déroulera dans tous ses détails et cet 'écrit' constituera le 'livre de vie' ou 'livre du destin'. Selon d'autres croyances les Destinées chantent le contenu du destin" (Ciaușanu, op.cit., p. 17).

41) Il n'est permis à personne d'écouter les paroles des Destinées. Pour cela, celui qui aura regardé vers les fenêtres pendant les trois jours qui précèdent leur venue sera défiguré" (Ciaușanu, op. cit., p. 12).

42) Un détail de la narration est édifiant pour l'importance du rêve dans la vérification de ces données. Au mariage de sa fille la mère découvre et identifie les lieux de la catastrophe dont elle avait rêvé lors de la naissance et c'est là que la mort est survenue.

43) "Dans les coutumes en liaison à la naissance, les moments traditionnellement essentiels relèvent du domaine de la purification, de la consécration dans un nouvel état. Ces coutumes sont du domaine des personnes mures. Les jeunes non mariés n'ont aucun rôle dans ces coutumes".(Pop, op dit., p. 29).

44) C'est un fait reconnu que dans la conception populaire le baptême n'est pas strictement un acte religieux chrétien; il apparaît comme étant considérablement chargé de significations magiques, spécialement apotropaïques" (Lorinț, op.cit., p. 526).

45) "Une véritable cérémonie se déroule lors de ce bain et les choses doivent être préparées à l'avance avec soin... L'eau doit être apportée après le lever et avant le coucher du soleil, et tout le bain donné avec l'eau du même lieu, d'une fontaine, ce qui est le plus favorable".(Gorovei, op.cit., p. 254).

46) L'eau dans laquelle a été baigné l'enfant ne doit pas être jetée dans n'importe quel endroit, pas seulement parce qu'elle contient des traces d'eau bénite mais aussi parce que si on la jette dans un lieu impur, ce sera néfaste pour l'enfant" (Gorovei, op. cit., p. 258).

47) En Russie subcarpathique "on baigne l'enfant dès qu'il est né. Pour qu'il soit robuste on met dans l'eau du bain la racine du 'devjatosil', ainsi qu'un morceau de pain, de l'argent ('hrosi sriberni') et de l'eau bénite du Jourdain" (Bogatyrev, op. cit., p. 93).

48) "En Serbie, en Bulgarie, au Monténégro et en Herzégovine quand une femme accouche, le père de l'enfant tire plusieurs coups de fusil devant sa maison, pour garder le nouveau-né des esprits maléfiques et crie ensuite de toues ses forces 'une louve a mis bas un loup' pour effrayer les esprits et faire fuir les jeteurs de sorts" (Ciaușanu, op.cit., p. 372).

49) La même pratique est utilisée pour vérifier si un mort s'est transformé en vampire; on fait passer un étalon sur sa tombe et s'il se cambre et refuse de passer le mort est devenu vampire.

50) La croyance que la Vieille de la Forêt soit la mère des arbres.

51) "Ce regard, auquel on attribue une puissance magique si grande, est adressé à quelqu'un sans une ombre de méchanceté, sans le moindre désir de faire du tort. Il peut même être plein d'amour et d'amiration. La puissance nocive de ce regard est dans ce cas-là indépendante de sa volonté et représente une sorte d'envoûtement involontaire provoqué uniquement par le malheureux don qu'il a de donner le mauvais oeil'" (I. A. Candrea - Folklorul medical român, pp. 185-186.

51 bis) "La croyance la plus répandue chez les Roumains de part et d'autre du Danube et chez de nombreux autres peuples, les Serbes, les Bulgares, les Grecs, les Germains, les Suédois etc., est que tous les enfants sevrés ayant retourné au sein sont dotés d'une puissance accrue de jeter le mauvais oeil. Chez les Serbes on dit même que de tels enfants peuvent d'un seul regard jeter un cavalier à terre" (Candrea, op.cit., p. 189). - En Hongrie, "les parents dont les enfants ne vivent pas mettent par terre le nouveau-né puis, à l'endroit même où est resté l'enfant il creusent sur une profondeur d'un doigt et jettent la terre qu'il y ont prélevée dans une eau courante pour que le nouveau-né vive" (Ciaușanu, op.cit., p. 374).

52) "Merci à Dieu" est ici la traduction de "Bogdaproste", locution qu'on utilise en guise de remerciements lorsqu'un reçoit une aumône quelle qu'elle soit.

53) "Les parents qui ne peuvent conserver vivants leurs enfants vendent peur enfant nouveau-né en le passant par la fenêtre à une personne étrangère, dont les

enfants sont tous en vie. Celle-ci achète cet enfant; elle est dans la cour avec du pain; elle prononce ces paroles: 'Le père et la mère doivent rompre tout rapport avec l'enfant dans ce monde et dans l'autre...' Alors l'acheteur reporte l'enfant dans la maison des vrais parents et dit, en le plaçant sur la table: 'Grandis, car tu es mon enfant'. Se tournant ensuite vers ces derniers elle dit: 'Elevez-moi cet enfant'. L'enfant reçoit alors le nom de 'vendu' ('Prodan'). On doit l'appeler ainsi et non pas par son nom de baptême" (Bogatyrev, op.cit., p. 97).

54) Il s'agit d'une chemise très large, ressemblant un peu à une chemise de nuit. En défaisant ces liens, la femme accomplit également l'acte sytmbolique de délier le destin, d'écarter la malchance, de créer un nouvel espace où l'enfant sera le bienvenu et ne sera plus en danger de mort.

55) Dans ce cas précis, la mère avait cherché à récupérer totalement sa fille en la "rachetant" à la mère adoptive, mais cette dernière avait refusé, soulignant le fait que l'enfant était devenu "sa chance".

56) "L'enfant l'appellera 'maman' et ne pourra pas épouser l'un de ses enfants" (Lorinț, op.cit., p. 106).

57) Après la mort de la mère naturelle, la mère adoptive a pris en charge tous ses enfants, même ceux qu'elle n'avait pas adoptés (Ciorlia G.).

58) Une informatrice m'explique qu'elle a baptisé une trentaine d'enfants et que tous vivent encore. Elle procède de la sorte: "quand les gens m'en faisaient don, je remerciais Dieu de l'aumône et j'allais 'accoucher'; je défaisais ma chemise et ma ceinture et ja faisais glisser l'enfant sur ma poitrine nue et sur mon ventre pour que ce soit moi qui l'accouche..." Elle ajoute que ceux qu'elle a accouchés ainsi et qui vivent à la ville viennent plus tard avec leurs propres enfants pour qu'elle les baptise et leur donne la chance de vivre. Dans certaines maisons elle a 4 ou 5 filleuls. Elle ne se souvient plus de tous ceux qu'elle a accouchés.

59) "Les parents obligent la force qui a causé précédemment la mort de leurs autres enfants à reconnaître que le nouveau-né appartient à d'autres parents. Cette force est la mort personnifiée, analogue aux maladies personnifiées, et on croit qu'on peut tromper cette mort, comme on trompe une personne" (Bogatyrev, op.cit., p.97).

60) Dans ce cas, l'informatrice était la mère naturelle. La mère naturelle ainsi que la mère adoptive ont énormément insisté sur le caractère sérieux et définitif du don de l'enfant à une autre. "J'ai dit à mon mari (raconte la mère) ne pense plus qu'il est a toi, pour qu'il vive et nous aide dans ce monde-ci; et pour qu'il vive, il faut que nous le donnions". L'enfant le lui a d'ailleurs reproché plus tard en lui disant: "Tu aurais mieux fait de me laisser mourir plutôt que j'appartienne à une autre". Après avoir "donné" deux enfants, elle en a eu quinze, sans compter les six autres qui étaient morts avant qu'elle ne donne les deux premiers qui, eux, ont survêcu. Et elle ajoute: "Lorsque j'ai vu que je n'arrêtais plus d'en avoir, j'ai arrêté d'en faire l'aumône, aucun d'eux ne mourait plus, qu'est-ce que j'aurais fait avec tant d'enfants?"

61) L'exemple suivant m'a été rapporté par le médecin du village. Dans la famille de son beau-père où les enfants mouraient en bas âge, les parents prirent la décision de 'vendre' l'enfant suivant si c'était un garçon. Ils se sont entendus avec la mère adoptive qui a 'accouché' l'enfant (un garçon) par le manche de sa chemise et qui l'a payé. L'enfant a survêcu et est devenu le maire actuel du village.

62) L'épouse du prêtre a adopté ainsi deux enfants et précise que cela représente beaucoup de responsabilités, mais que c'est considéré comme un bienfait et apprécié par Dieu. Elle précise néanmoins qu'elle n'a accepté de recevoir les enfants qu'après le baptême car ils étaient malades et chétifs et elle craignait qu'ils mouront. Elle a préféré attendre un peu que leur sort se décide, car elle ne se fiait pas trop à sa propre chance.

63) Candrea, op.cit., p. 409.

64) Si l'enfant tombait malade les parents simulaient sa 'vente' ou changeaient son nom, de la même manière que pouvaient le faire de nombreux autres peuples: Ion Vlăduțiu - Etnografie românească; București, 1973, p. 8.

65) Les ciseaux sont également utilisés dans un cas semblable, mais d'une autre manière (Laugier, op.cit., p. 29): "...l'enfant malade se voit donner la communion par le prêtre à travers une paire de ciseaux ouverts, ceci au-dessus de la tombe d'un inconnu et une autre personne reçoit l'enfant par-dessus la tombe en disant "bogdaproste". On donne la communion à l'enfant au-dessus d'une tombe pour que l'esprit maléfique, cherchant l'âme du mort inconnu, s'échappe de l'enfant malade".

*

"COMUNIOANELE" DIN RUDARIA (CARAŞ)

Preot Coriolan Buracu

Viaţa în comun a mai multor familii înrudite, sub ascultarea celui mai bătrân sau mai viteaz, era cunoscută şi în regiunea grănicerească din Banat. Pe aceasta se bazează organizarea cnezatelor, voivodatelor, organizaţie cunoscută şi în Banat încă înainte de venirea ungurilor. Cnezatul la care aparţinea Rudăria era cunoscut sub denumirea de Almaj, numire ce s'a păstrat până azi plasei Bozovici din judeţul Caraş. Cnezii Almăjului au jucat un rol important în istoria regiunii, printre cari amintim pe cnezii Gârleşteni, ridicaţi la rang de nobili şi la rangul de Bani al Severinului, vice-bani ai Lugojului şi Caransebeşului - cari erau de origine din Rudăria. Acolo ei dispuneau de mari proprietăţi, ca şi în cele mai multe comune din graniţa bănăţeană.

Pe timpul luptelor cu turcii şi a ocupaţiei turceşti (1526-1717), rolul cnezilor scade mereu ca să reînvie sub o formă palidă după eliberarea Banatului de sub ocupaţia turcească. Prin patentă împărătească din 26 Ianuarie 1737 se aranjează chestiunile administrative: satele stau sub ordinele cnezilor, asistaţi de "asesori" (consilieri). Cnezul reprezenta autoritatea politică, admnistrativă şi poliţienească, ales de popor dintre oamenii cu vază, ştiutori de carte şi confirmaţi de autorităţile militare. Tot în această patentă împărătească se regulează şi viaţa în "comunioane", recunoscându-se ca o organizaţie de drept, pe lângă păstrarea tradiţiei vechi. Se pare că acesta este primul act oficial prin care se recunoaşte traiul în comunioare.

Prin legea "Militärgrenzrechte" din 1754 se aduc dispoziţiuni noi cu privire la viaţa familială din comunioane; cel mai bătrân e capul comunionului şi răspunde în faţa autorităţilor de membrii săi.

*

Din cauza deselor războaie, familiile care locuiau în comune sau în comunioane s'au retras în munţi prin văi, ocupând o suprafaţă corespunzătoare, după nevoile lor gospodăreşti, construindu-şi bordeie sau clădiri de bârne numite "sălaşe". Locurile ocupate de una sau mai multe familii, cu sălaşe construite, se numeau "sălişti", numire păstrată până în zilele noastre pentru locurile unde au fost construite sălaşe. Mai multe sălaşe construite la un loc, pe sălişte, formau cătune, ale căror locuri şi denumiri se păstrează până astăzi în Rudăria.

Viaţa în comunioane trebuie că a fost sobră şi adânc înrădăcinată în sufletul poporului, încât nimeni nu a cutezat să se atingă de organizaţia ei. Deodată cu înfiinţarea Batalionului românesc la Jupalnic în anul 1768, administraţia militară se ocupă în mod special de comunioane. Astfel, patenta împărătească din anul 1787, Februarie 14, în care dispune împărţirea administraţiei militare în administraţie economică şi politică, se înfiinţează administraţia de "canton".

Administraţia de canton avea mandatul să se ocupe de: a) conscripţia familiilor (conscrierea); b) facerea hărţilor topografice; c) împărţirea pe indivizi a bunurilor împărăteşti cu dreptul de uzufruct pe seama familiilor grănicereşti; d) introducerea cărţilor funduare, şi e) fixarea numerilor la case. Din cauza războiului austro - ruso - turc din 1788-1789 aceste lucrări s'au început de abia după terminarea războiului. Hărţile topografice au fost terminate la anul 1802, iar cărţile funduare au fost terminate şi verificate de către Comandantul regimentului Româno - Illiric grăniceresc la anul 1804, Novembrie 1. In baza acestor cărţi funduare (ce se găsesc pentru fiecare comună grănicerească din Banat la judecătoriile de ocol), Rudăria avea următoarea situaţie:

Erau 192 de comunioare româneşti şi nici o familie de ţigani, cu 192 construcţii de case, toate numai din bârne şi nici una din piatră. Erau două sesiuni parohiale cu doi preoţi, cu o biserică din piatră. Şcoala era din bârne, la fel hambarul comunal pentru cereale şi nici o cârciumă. Toate aceste clădiri erau în proprietatea comunei. La caz că o familie se stângea fără urmaşi, casa şi proprietatea se dăruia altei familii de colonişti. aşa a fost cazul şi cu familia generalului Doda, de origine macedonean, care a fost aşezată în casa lui Iancu Dana (nr. 84), familie rămasă fără urmaşi.

In afara acestor clădiri, erariul militar avea următoarele: o locuinţă pentru ofiţeri, un poligon acoperit, o cârciumă militară numiă "han" şi un corp de gardă, toate construite din bârne.

La 1792, împăratul Iosif al II-lea dispune ca toate săliştele să se spargă şi oamenii să se aşeze cu casele lor la drumul mare, adică în văi, pe unde treceau drumurile de comunicaţii. (Şi la 1777 şi 1778 se dăduseră aceleaşi dispoziţiuni privind aşezarea satelor la "drumul mare"). Această dispoziţiune a provocat mari nemulţumiri şi a dat loc la multe reclamaţiuni şi intervenţii. Săliştele Rudăriei s'au spart, iar locuitorii s'au aşezat pe vatra satului de azi, unde a existat un cătun mai mare.

La 7 August 1807 apare noua lege grănicerească numită "Grundgesetze für die Carlstädter, Warasdiner, Banal, Slavonische unde Banatische Militärgrenze". Această

lege se ocupă în mod special de viaţa comunioanelor şi (la cap. 3, art. 55-90) stabileşte norme şi reguli unitare pe cari le vom enumera mai la vale. Tot această lege prevede, ca urmare a jertfelor nenumărate aduse de grăniceri în războaiele cu Franţa, ca fiecărui comunion să se dea pământ arător şi livezi de fâneţe, după mărimea lui. Se recunoaşte dreptul de uzufruct al pământului care rămâne şi pe mai departe în proprietatea erariului militar, uzufruct asupra căruia poate dispune capul familiei, având dreptul să-l şi testeze prin testament. Aceste loturi erau de 4 categorii şi anume;

Categoria I-a: cuprindea un lot de 18 jughere /1.600 stânjeni pătraţi/arătură; 6 jugh. livezi
Categoria II-a: 13,5 jugh. arătură; 4,5 jugh. livezi;
Categoria III-a: 9 jugh. arătură; 3 jugh. livezi;
Categoria IV-a: 4,5 jugh. arătură; 1,5 jugh. livezi.

In baza acestei dispoziţiuni se fac modificări noi în cărţile funduare, cari se refac în cursul anului 1807, dându-se şi noi numere la case, cari între timp au sporit în mod simţitor. Tot în această lege se reglementează viaţa în comunioane; anume, se prevede că toţi descendenţii aceleiaşi familii trebuie să vieţuiască împreună şi să fie supuşi capului familiei pe care trebuie să-l asculte necondiţionat. Capul familiei împreună cu soţia sa se îngrijesc de educaţia religioasă a familiei, de buna purtare, de muncă şi de buna înţelegere între membrii. Nimeni nu putea avea gospodărie aparte. Pentru orice faptă rea răspunde capul familiei şi în anumite cazuri primeşte pedeapsă publică la raportul militar, ce se numeşte până azi "porunci", păstrat pentru comunicarea tuturor dispoziţiunilor comunale.

Averea era comună tuturor; orice cumpărare sau vânzare, schimb ori intabulare se putea face numai cu învoirea tuturor şi pe lângă aprobarea Comandantului Companiei. Toţi membrii mâncau la aceiaşi masă. Fetele primeau de zestre haine, bani şi se suporta cheltuiala nunţii, care dura numai o zi. Capul familei repartiza braţele de muncă şi orânduia cine păzeşte vitele şi cine rămâne la munca câmpului, ce se făcea cu anul, obicei ce se păstrează până azi, unde locuiesc mai mulţi fraţi împreună cu unul dintre părinţi.

Toţi trebuiau să se supună necondiţionat acestor hotărâri; cei cari nu se supuneau erau pedepsiţi şi de capul familiei dar şi de către autorităţile militare. Capul familiei administra averea, el ţinea cheile dela cămară, banii, etc. şi trebuia să dea socoteală de chivernisirea lor. La masă ocupa locul de frunte, pe un scaun înalt, cu spetează, iar membrii familiei în jurul mesei scunde pe scăunele mai mici. Nimeni nu se aşeza la masă înaintea lui şi nimeni nu se scula fără ordinul lui. Copiii mâncau la altă masă, în colţi de odaie.

Din cauza acestor drepturi excepţionale ce s'au păstrat până înainte de războiul din 1914, cap de familie nu putea fi oricine. Nu putea fi un condamnat, incapabil, dezertor, hoţ, gazdă de hoţi, precum nici cei înrolaţi în serviciu activ de cordu sau la război. In cazuri excepţionale putea fi aleasă soţia văduvă dacă dovedea destulă destoinicie, energie şi putere de muncă. Alegerea trebuia să fie confirmată şi de comandantul companiei iar în caz de neînţălegere decidea comandantul regimentului.

Femeile erau întru toate supuse bărbatului. Ele duceau greul muncii casnice, confecţionarea vestmintelor pentru întreaga familie, a hainelor militare, etc. Răspundea când era întrebată şi nici odată nu trecea înaintea bărbatului. Copiii dădeau toată cinstea cuvenită părinţilor.

Viaţa în comunioare era controlată de comandantul companiei, care dădea îndrumări în tot ceeace privea gospodăria casnică, ca îmbrăcăminte, mâncare, grădina de zarzavat, creşterea galiţelor, întreţinerea vitelor, plantarea de pomi roditori. Această controlă permanentă a dat rezultate minunate din toate punctele de vedere. Şi azi se mai păstrează obiceiul de pe vremuri că toate femeile dintr'un sat pleacă în acelaşi timp cu mâncarea la câmp, cu acelaş fel de vase, şi aproape acelaş fel de bucate gătite cu gust şi curăţenie.

S'a admis prin aceiaşi lege comunioanelor mai numeroase să se poată împărţi după anumite norme.

Viaţa în comunioane a avut un efect binefăcător pentru grăniceri, din toate punctele de vedere, dar şi pentru viaţa militară de grănicer. Disciplina militară se resimţea şi în familie, unde toate se săvârşeau după comanda celui mai mare. Gospodăriile s'au aşezat pe baze solide, producătoare de venit, cu multă cruţare şi nici o risipă.

*

Prin legea din 16 Februarie 1868 grănicerii primiră dreptul de a-şi acumula averi până la 150 jughere de pământ. Loturile se pot împărţi, fixându-se minimumul proprietăţii. Membrilor comunioanelor cari până la această dată nu puteau exercita nici o meserie, li se dă dreptul acesta, putând exercita orice meserie atât pe teritoriul graniţei, precum şi în afară de graniţă, fără ca să-şi piardă dreptul ce-l aveau în comunion.

Deodată cu manifestul împărătesc din 9 Iunie 1872 prin care se desfiinţează organizaţia grănicerească, apar şi alte rescripte prin cari se reglementează provincializarea regiunii, precum şi o lege specială prin care încetează

restrângerile politice, primind permisiunea ca oricare cetățean din monarhie să poată achiziționa averi în regiunea grănicerească.

Prin legea din 1 Ianuarie 1871 comunioanele se pot desființa și averea se poate împărți după anumite norme. Aceiași lege mai prevede ca toți locuitorii de pe teritoriul graniței bănățene vor ține în deplină proprietate întreg pământul muncit de ei până la promulgarea acestei legi, avere ce au agonisit în baza legilor în vigoare și trecute în cărțile funduare. Comunioanele pot dispune liber de averea lor și fiecare membru al comunionului are dreptul de a face testament asupra averei sale. Esecuțiunile judecătorești asupra averei unuia dintre membri se admit numai în proporția părții ce-i revine din averea comunionului.

Comunioanele se pot desface cu învoirea majorității membrilor. Impărțirea se face în părți egale și după numărul membrilor se stabilește norma de escontantare a membrilor cari sunt preoți, ofițeri, funcționari de stat, meseriași, negustori, etc. Cererile de împărțirea averei se prezintă primăriei, scutite de timbru și orice cheltuială de judecată. Despăgubirea sau escontantarea se admite și în bani.

Deodată cu desființarea organizației grănicerești și a comunioanelor, la cele mai multe familii situația materială se înrăutățește, lipsind conducerea unitară, iar la acei cari erau isteți și destoinici averea sporește.

Deși legea din 1871 a admis desființarea comunioanelor, totuși multe familii au continuat să trăiască după vechiul obicei înrădăcinat în conștiința grănicerilor. Această viața continuă și azi, deși la puține familii, pretutindeni dovedind un spor de câștig prin păstrarea unitară a averii moștenită dela moși și strămoși.

Dăm numele comunioanelor cari au existat la anul 1804-1808, după cartea funduară păstrată la judecătoria de ocol din Bozovici:

Nr. de comunioane	Numele neamului
22	Șuta
10	Dobren
câte 7	Carașovan, Dancia
câte 6	Didraga, Dragotă, Haramuz, Otiman, Radulea, Turculescu
5	Marcia
câte 4	Imbrescu, Murgu, Motorga, Turnia, Vlădia, Vlădulescu
câte 3	Babici, Brânzei, Craia, Cociaș, Guță Liubimirescu, Soameș
câte 2	Asan, Draia, Hassan, Popovici, Roșu, Sârbu
câte 1	Antonie, Bojinescu, Cornian, Cucu, Doda, Dănuți, Ergania Gâmboașă, Ignați, Medonie, Miulescu, Matei, Miloș, Nicolae Niagu, Orza, Dragu, Pistrețu, Pătruți, Românu, Roșeți Serafin, Ștefănescu, Stoica, Selariu, Simeon, Trenți, Velimir Vădian, Zaharia.

In total erau 192 comunioare cu 1837 de membri. In multe familii numărul membrilor se ridica până la 30-40 de persoane. Din toate comunioanele enumărate mai sus există și azi unele sporite în mod simțitor, iar altele scăzute mult. Se va face un studiu amănunțit asupra familiilor existente pentru a se putea stabili cari familii au scăzut și cari au sporit numeric și în avere. In cele ce urmează dăm date privitoare la:

1) comunionul familiei Murgu din care își are originea marele conducător bănățean Eftimie Murgu, din anii 1848-1849, și fost profesor la Academia Mihăileană din Iași și la Colegiul Sf. Sava din București;

2) comunionul familiei preoțești Dr. Ion Sârbu, istoricul lui Matei Vodă Basarabă și a lui Mihai Vodă Viteazul, lucrare premiată de Academia Română cu marele premiu "Năsturel";

3) comunionul familiei Murgu, nr. casei 186, care trăiește și azi în aceleași condițiuni ca și pe timpul de aur al vieței patriarhale din comunioane;

4) comunionul familiei Gârleștenilor din Rudăria;

5) comunionul familiei Vaida Bonaventura,

6) comunionul familiei Lazăr Almăjanu, nobili de Bozovici.

Ultimele două sunt înrudite cu familia Gârleștenilor.

Preot Maior Coriolan Buracu
Confesorul Batalionului 2 Grăniceresc de Gardă
Inspectorul Echipei Regale din Rudăria - Caraș

Lucrare executată în cadrele activității Echipei Regale din Rudăria în primul an de activitate.

1935

COMUNIOANELE DIN RUDARIA (b)

Paul H. Stahl

Textul semnat de preotul Coriolan Buracu este una din foarte rarele lucrări privind viata din satele foste "grănicereşti", aşezate pe frontierele imperiului austriac. Lucrare pregătită sub imboldul Fundatiei culturale regale si a difuziunii metodei monografice care în anii 30' şi-a găsit manifestarea deplină în România, ea redă unele din aspectele vieţii din trecut a unui sat bănăţean, Rudăria. Din text reiese că autorul dorea să-şi continue studiul; nu cunosc vreo publicaţie semnată de dânsul, ceeace nu înseamnă că n'ar fi putut apare. Publicarea studiului de faţă este justificată pe de o parte de raritatea lucrărilor pe această temă, pe de alta de interesul real al celor relatate în text.

Unele particularităţi de limbă puteau fi eliminate, am preferat să le las aşa cum sunt. La fel, introducerea studiului (în special primul paragraf) pot fi puse sub semnul îndoielii. Informaţiile din text ne lasă să bănuim bogăţia informaţiilor ce se pot afla în arhivele judecătoreşti din România, şi care n'au fost încă folosite, nici de istorici, nici de sociologi în mod satisfăcător. Adaug şi că la Viena, în diferitele arhive privitoare la viaţia imperiului se găsesc informaţii de o încă mai mare bogăţie privind regiunile româneşti aflate odinioară sub administraţie austriacă. Cele mai vechi cadastre sunt cele din Transilvania; planuri de case şi de biserici, recensăminte, aşteaptă să fie studiate. Incercând în anii 80' să le studiez în arhivele din Viena (cele militare în special) munca mi-a fost întreruptă după numai o săptămână, arhivele intrând în reparaţie.

In literatura românească aflăm totuşi o lucrare bogat documentată, unde dispoziţiunile din trecut ale statului austriac sunt redate suficient de precis pentru a interesa. Este vorba de lucrarea semnată de Antoniu Marchescu, avocat al uneia din comunităţile de avere, cea din Caransebeş.

Viaţa sătească, aşa cum e redată de Către Coriolan Buracu se deosebeşte de acea obişnuită românească, "transilvăneană" sau"regăţeană". In satul românesc grupul domestic este compus din perechea părinţilor si din copiii necăsătoriţi; la căsătorie copiii se despart de părinţi, ultimul născut, rămânând singur cu ei. La fiecare generaţie proprietatea se împarte, si dacă părinti si copii se asază deobicei nu departe unii de alţii (atunci când aceasta este posibil), fiecare locuieşte în casa lui.

In comunioa e aceasta nu era posibil; cu toate că uneori despărţirile se făceau în ascuns, regula generală era că părinţii si copiii rămân împreună, despărţirea fiind interzisă de către legile "graniţei". Grupul domestic îşi schimbă deci compoziţia, viaţa se desfăşoară altfel. Un şef, ajutat de către soţie, are întreaga răspundere, privind viaţa în casă, munca, obligaţiile faţă de regimentul grăniceresc. Care era interesul statului austriac de a interzice despărţirile normale la fiecare generaţie ale familiilor româneşti? Şeful familiei nu are obligaţii militare, deci, cu cât vor fi mai puţini şefi de familie cu atât sunt mai puţini "scutiţi".

Aceiaşi politică a fost condusă în regiunile aflate în Jugoslavia; acolo, grupul domestic obişnuit era cel compus din mai multe perechi căsătorite şi viaţa se desfăşura prin tradiţie în felul dorit de autorităţile grănicereşti; dar şi acolo, în secolul al 19-lea începe să se simtă puternic dorinţa de despărţire a copiilor de părinţi, dorinţă în contradicţie cu interesul militar al statului şi deci interzisă. D. M. Utiešenović (Die Hauskommunion der Südslaven; Viena, 1859) tratează unele din aceste probleme. In cele din urmă, la date care variază de la o regiune la alta, vechile alcătuiri ale grupului domestic se şterg. Vera Erlich (Family in Transition. A study of 300 yugoslav villages; Princeton, 1966) dă cea mai completă şi veridică lucrare privind dispariţia acestor forme străvechi de viaţă socială.

Dacă în regiunile slavilor de sud şi mai ales în cele locuite de albanezi grupul domestic ajunge la un număr impresionant de membri (Paul H. Stahl - Terra, società, miti nei Balcani; Messina, 1993; capitolele privind Slavii şi Albanezii), în Rudăria ca şi de altfel în alte sate româneşti, ele nu ajung la aceiaşi importanţă. Coriolan Buracu afirmă că la unul din recensămintele din secolul 19-lea, erau se găseau la Rudăria 192 "comunioane" cu un total de 1837 membri, ceeace ne dă un număr mediu de 9,9 persoane (numărul mediu obişnuit românesc este cuprins între 4,5 - 5 persoane).

Viaţa în comunioane evoluează; aşa spre pildă, din 1868 meseriaşii au voie să lucreze în afara comunionului familial fără a pierde drepturile pe proprietatea comunionului; această situaţia era şi ea cunoscută satelor jugoslave.

Dacă locuinţa obişnuită românească reflectă destul de limpede compoziţia obişnuită a grupului domestic, este normal ca locuinţa în comunioane să fie altfel organizată. Am reconstituit aceste forme pentru regimentele grănicereşti din Hunedoara (Planurile caselor româneşti ţărăneşti; Sibiu, 1958, p. 58-59). Gheorghe Siseştean le descrie încă în picioare în regiunea Năsăudului ("Maison et groupe domestique étendu au village de Şanţ"; Etudes et Documents Balkaniques et Méditerranéens, vol. 17, Paris, 1993). Formele româneşti amintesc pe cele ale caselor din alte regiuni europene unde există acelaşi grup domestic (Paul H. Stahl - "Maison et groupe domestique étendu. Exemples européens"; în Armos. Timitikos tomos, vol. 3, Thessalonique, 1989).

Studiul privitor la viaţa din comunioane este încà unul din exemplele înrâuririi pe care un stat o poate avea asupra unei societàţi. Statul austriac a intervenit în mod hotàrâtor în organizarea vieţii din comunioane, dar şi în instalarea sistemului agricol al "celor trei tarlale" astfel cum îl vedem spre pildà în satele fàgàràşene; în compoziţia planurilor de case, desenate la Viena şi impuse ca forme superioare de construcţii (cele publicate de Grisellini spre pildà sunt tipice şi se regàsesc încà în satele bànàţene). Nu numai case dar şi planuri de biserici erau desenate la Viena şi impuse aiurea (aşa cum le-am vàzut la Kriegsarchive din Viena). Satele româneşti au trebuit sà-şi schimbe modul obisnuit de folosinţà a pàrţilor devàlmaşe la intervenţia statului austriac, schimbare importantà. Existenţa unui "intravilan" schimbà structura aşezàrilor omeneşti; desfiinţarea lui în a doua jumàtate a secolului trecut şi evoluţia rapidà a aşezàrilor care, parcà fugàrite de un duşman, lasà vatra satului pentru a se aşeza departe, dar tot în hotarul satului; exemplele din regiunea Munţilor Apueni sunt gràitoare şi au indus în eroare cercetàtorii aşezàrilor "risipite" care nu cunoşteau existenţa intravilanului.

Revenind la studiul lui Coriolan Buracu, trebuie spus cà genealogiile ce întovàràşesc textul sunt preţioase; poate mai ales cele privind familia de preoţi. Se ştie cà exista la noi tradiţia ca un preot sà se însoare cu o fatà de preot; aci urmàrim situaţia pe mai multe generaţii.

Vor fi tràind urmaşi ai pàrintelui Buracu? Nu i-am putut gàsi pentru a le cere îngàduinţa publicàrii textului stràmoşului lor. Imi cer iertare, dar gândesc cà paginile acestea vor adàuga ceva la buna memorie a pàrintelui monografist.

FAMILIA PREOTEASCA SARBU, din RUDARIA

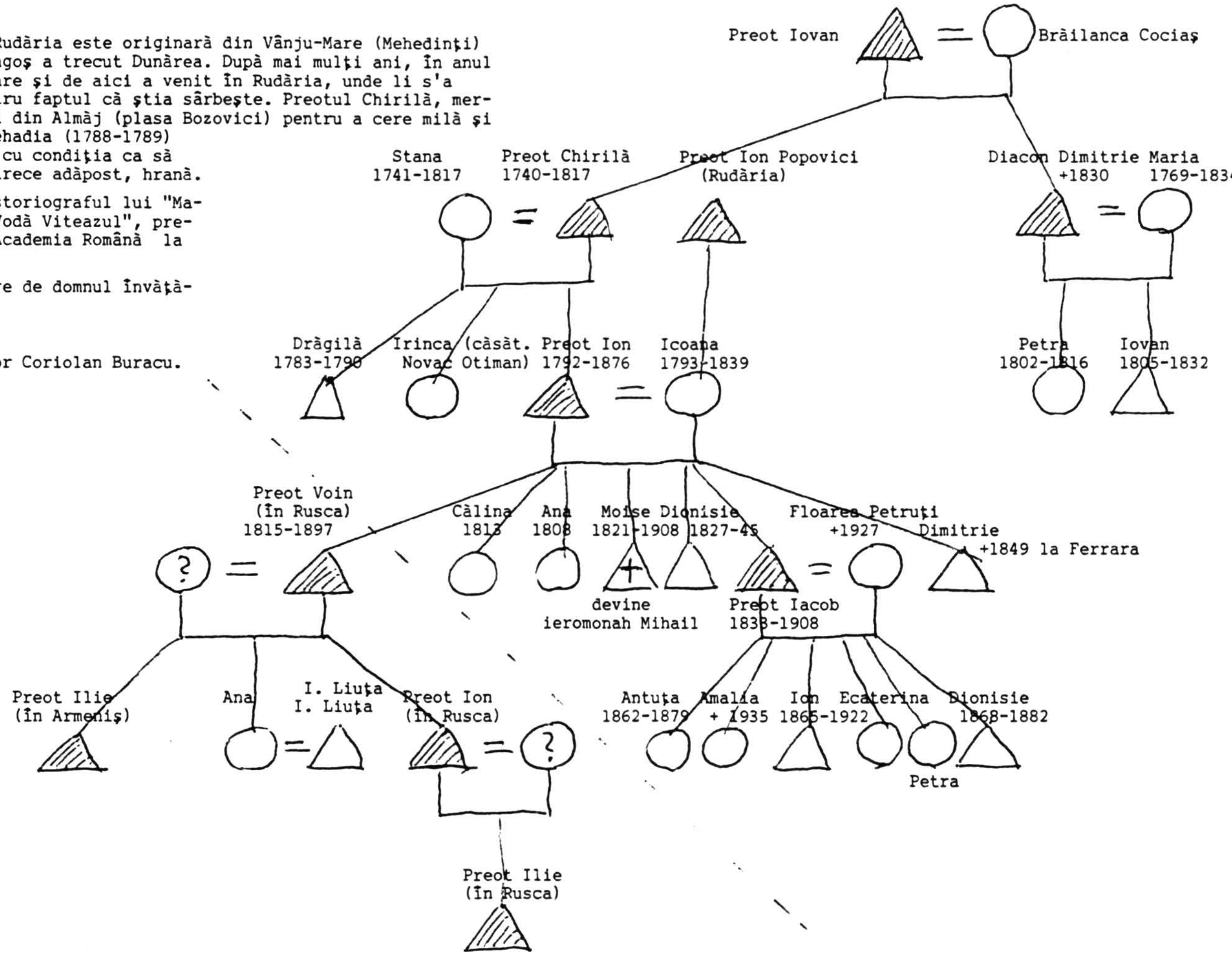
Familia preoțească Sârbu din Rudăria este originară din Vânju-Mare (Mehedinți) de unde un străbun al său, Dragoș a trecut Dunărea. După mai mulți ani, în anul 1739 s'a reîntors la Vânju Mare și de aici a venit în Rudăria, unde li s'a schimbat numele în Sârbu, pentru faptul că știa sârbește. Preotul Chirilă, mergând în fruntea unei delegații din Almăj (plasa Bozovici) pentru a cere milă și îndurare dela Pașa Omir din Mehadia (1788-1789) pentru Almăj, pașa i-a iertat cu condiția ca să dea trupelor turcești ce vor trece adăpost, hrană.

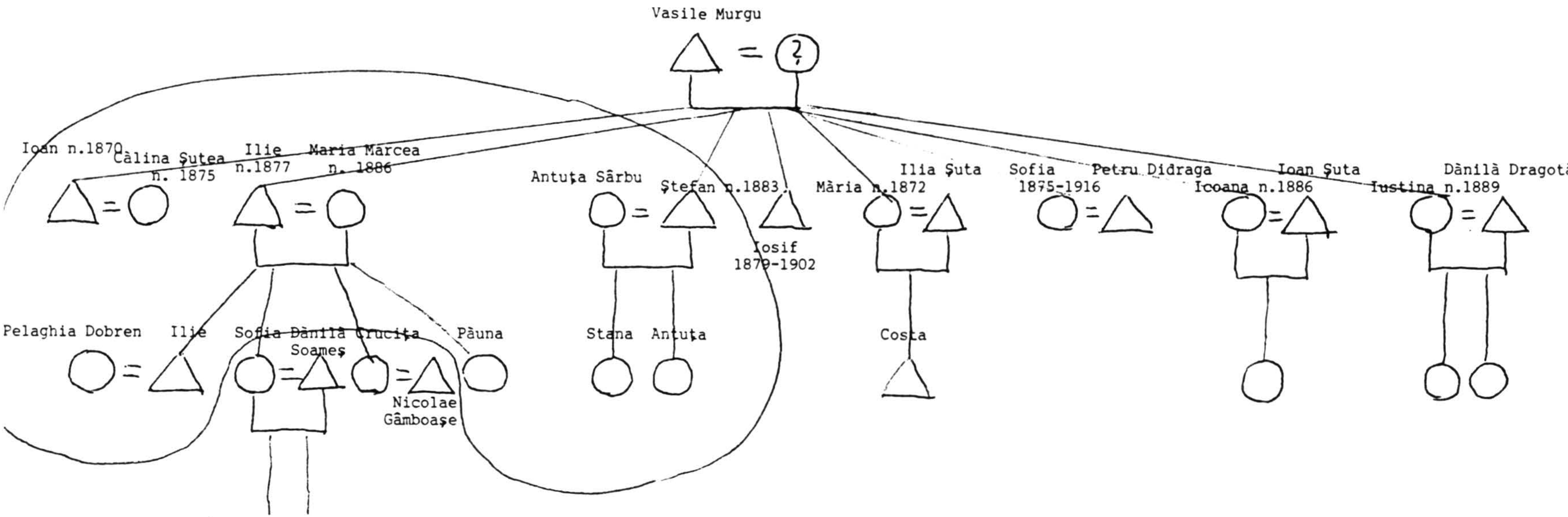
Ioan - fiul lui Iacob, este istoriograful lui "Matei Vodă Băsărabă" și "Mihai Vodă Viteazul", premiate cu premiul Năsturel de Academia Română la 1905.

Datele genealogice sunt adunare de domnul învățător Vasile Nemeș din Rudăria.

Rudăria, 1 Octombrie 1935

Preot maior Coriolan Buracu.

COMUNIONUL VASILE MURGU (RUDARIA, nr. 186)

In acest comunion trăiesc: Ioan cu soţia Călina
Ilie cu soţia Măria
Ilie cu soţia Pelaghia
Păuna (necăsătorită)
Ştefan cu soţia Antuţa
şi cele două fiice
=======================
Total 11 persoane

Rudăria 1 Octombrie 1935 - Preot. Coriolan Buracu

L'IDENTITE DES ROUMAINS DE MENIŢA (HOMOLJE)

Dejan Dimitrjević-Rufu

Ce travail a pour point de départ le problème que pose l'identité des Roumains de Homolje, qui se définissent comme Roumains quand ils sont entre eux et qui se disent Serbes quand ils sont avec les Serbes; les Serbes de la région, pour leur part, les appellent "Vlasi" - Valaques, et les Serbes des autres régions ne font pas la distinction entre Serbes et Valaques de Homolje. J'ai choisi de qualifier cette population de "roumaine" car, d'une part, c'est le nom qui est utilisé à l'intérieur de cette société (les gens se disent "Rumâni", et parlent le roumain - "rumâneasce") et, d'autre part, pour ne pas les confondre avec les Aroumains ("Arumâni") qui se trouvent au sud de la Péninsule Balkanique et que les Serbes appellent également "Vlasi". La complexité de l'identité de cette population qui se déclare roumaine a l'intérieur de la sphère roumaine et serbe à l'extérieur ainsi que sur tout le territoire de l'ex-Yougoslavie, et Yougoslave à l'étranger, a motivé l'entreprise de cette recherche; cela m'a donné l'occasion d'essayer de comprendre ce qu'est une identité, de quoi elle se compose et comment se fait l'articulation entre identité individuelle et identité collective.

Le travail de terrain a mis en évidence qu'au centre de cette problématique identitaire se trouvent les unités sociales, les rites de passage du cycle de la vie et les pratiques religieuses. Pour avoir une vision claire de ce qu'est une identité, cette étude a tenté de saisir le processus de création de l'identité en parlant de l'individuel pour arriver au plus collectif; c'est-à-dire en allant du nom de baptême jusqu'à la citoyenneté yougoslave.

Dans la première partie, l'identité est observée à travers les unités sociale de référence (maisnie, lignage, village, le groupe roumain de la région, et les Etats serbe et yougoslave); il apparaît qu'à chacune de ces unités sociales correspond une identité.

L'essentiel de ce travail porte sur le village roumain de Melnica (en roumain Meniţa), situé dans la région de Homolje.

LA MAISNIE - "CASA".

La composition idéale d'une maisnie comprend un couple marié; l'un de ses enfants mâles reste à la maison, se marie; il en va de même s'il s'agit d'un enfant unique qui est une fille. S'il y a une fille et un garçon, c'est la garçon qui reste; s'il y a plusieurs garçons ou plusieurs filles, c'est l'aîné(e) qui reste avec les parents, ce qui marque une diffèrence par rapport à la situation signalée en Roumanie où d'habitude c'est le cadet qui reste auprès de ses parents (Stahl P. H., 1978).

Chaque maisnie à un chef ("capu càsî "). Cette fonction est assumée par l'homme qui a le plus de devoirs dans tout le groupe domestique. Les devoirs se mesurent en terme d'enfants à élever, de responsabilités envers les descendants immédiats. Une "tête de la maisnie" doit gérer les biens matériels existants, ceux qu'on lui a transmis, aussi bien par obligation envers les ascendants qu'envers les descendants, puisque c'est un bien commun aux membres d'une même lignée, qu'ils soient morts, vivants ou à venir. Ceci est valable pour toutes les sociétés balkaniques traditionnelles (Stahl P. H., 1988, p. 234). Ce chef transmet ses responsabilités quand il a partagé la terre entre ses enfants, donné à chacun les moyens de vivre et de produire, et désigné son héritier, qui restera vivre avec lui et héritera de sa part de biens mobiles ou immobiliers - généralement l'aîné. Mais de même qu'un homme n'épouse pas une femme avant qu'elle n'ait donné la preuve de sa fécondité, le chef de sa maisnie ne se sépare de son pouvoir que lorsque son fils a assuré une descendance à la lignée.

La transmission de pouvoir se manifeste par le droit de porter le patronyme du lignage. Par exemple Stànişa est le fils de Tuoma et leur patronyme est Dràjilan, du lignage des Dràjiloni; tant que Stànişa ne sera pas devenu le chef de la maisnie, il ne sera que Stànişa le fils de Tuoma Dràjilan; il deviendra Stànişa Dràjilan seulement le jour où il aura réuni les conditions nécessaires à la passation de pouvoirs; se marier et assurer une descendance, dans la maisnie de sons père ou bien en fondant une nouvelle maisnie. S'il se marie en gendre ("sà duşie în casà", expression qui parmi les Roumains de Transilvanie est "ginerire pe curte" - Stahl H. H., 1959, pp. 125 sq.) il est adopté par la maisnie de sa femme et prend le nom du lignage de sa nouvelle maisnie, sans jamais avoir véritablement le statut de chef de maisnie.

Bien que la plus fréquente, la cosanguinité, n'est pas le seul facteur de cohabitation. Il y a en effet plusieurs types d'adoption. Le plus connu est l'adoption d'enfants en bas âge; c'est surtout pratiqué par des couples qui s'aiment et qui ne veulent pas se séparer malgré leur incapacité à avoir des enfants. De préférence ils adoptent des enfants issus de leur propre lignage - soit celui du mari, soit celui de la femme - mais quand cela n'est pas possible ils adoptent des enfants non-apparentés,

même des Tsiganes, mais choisis dans la sphère roumaine, car il y a des Tsiganes roumains qui vivent dans des villages roumains, et des Tsiganes serbes qui vivent dans des villages serbes.

> "On prend même un Tsigane. Puisque un Roumain va chez un Tsigane, pourquoi un roumain ne prendrait-il pas un Tsigane. Ici chez nous, un Tsigane est mort, ils l'ont enterré maintenant à la Saint Nicolas ("Sveci Nicola"); il avait adopte une fille de Ranovac (le nom roumain est "Irnovîat", village roumain limitrophe de Menița) d'un certain Mlàgien, je ne sais pas comment s'appelle son lignage, il l'a élevée et il était Tsigane Tsigane. Il l'a élevée et elle s'est mariée chez nous, dans notre village. Elle a une fille et un fils et maintenant ils vivent à l'étranger; elle est devenue une femme forte, tu ne peux pas imaginer. Le Tsigane est mort et elle est venue de là-bas, je ne sais pas si elle est en Suisse ou ailleurs, chanter des lamentations jusqu'à à se tuer, tellement elle aimait ce Tsigane. C'était son père" (informateur Zinca).

Ces enfants prennent le patronyme de lignage de la maisnie des parents adoptifs et le patronyme officiel, serbe, du père adoptif. Les terminologies d'appellation utilisées dans ce type de relation sont les mêmes que dans une relation parents/enfants consanguins.

Le deuxième cas est celui d'un couple marié, déjà en âge et qui, pour une raison ou une autre (mort ou départ des enfants) s'est retrouvé seul. Par souci de continuité de la maisnie, pour s'assurer les services post-mortem dus aux ascendants légataires et par peur des vieux jours, ce couple âgé adopte un jeune home ou une jeune fille qu'il marient chez eux, où bien un couple déjà marié. La personne ou le couple adopté est toujours de condition pauvre. Il hérite de tous les biens à la mort des parents adoptifs et de leur patronyme de lignage lié à la terre, éventuellement du patronyme serbe pour donner plus de poids au contrat d'héritage. Ces jeunes gens ont un statut ambigu, entre domestiques et enfants. Ils appellent leurs parents adoptifs par le oncle - "uicà" et tante - "ceicà"; ou encore beau-père - "taicà" et belle-mère - "maicà" et sont appellés en retour fils - "copil", fille - "fatà" et ensemble enfants -"copii".

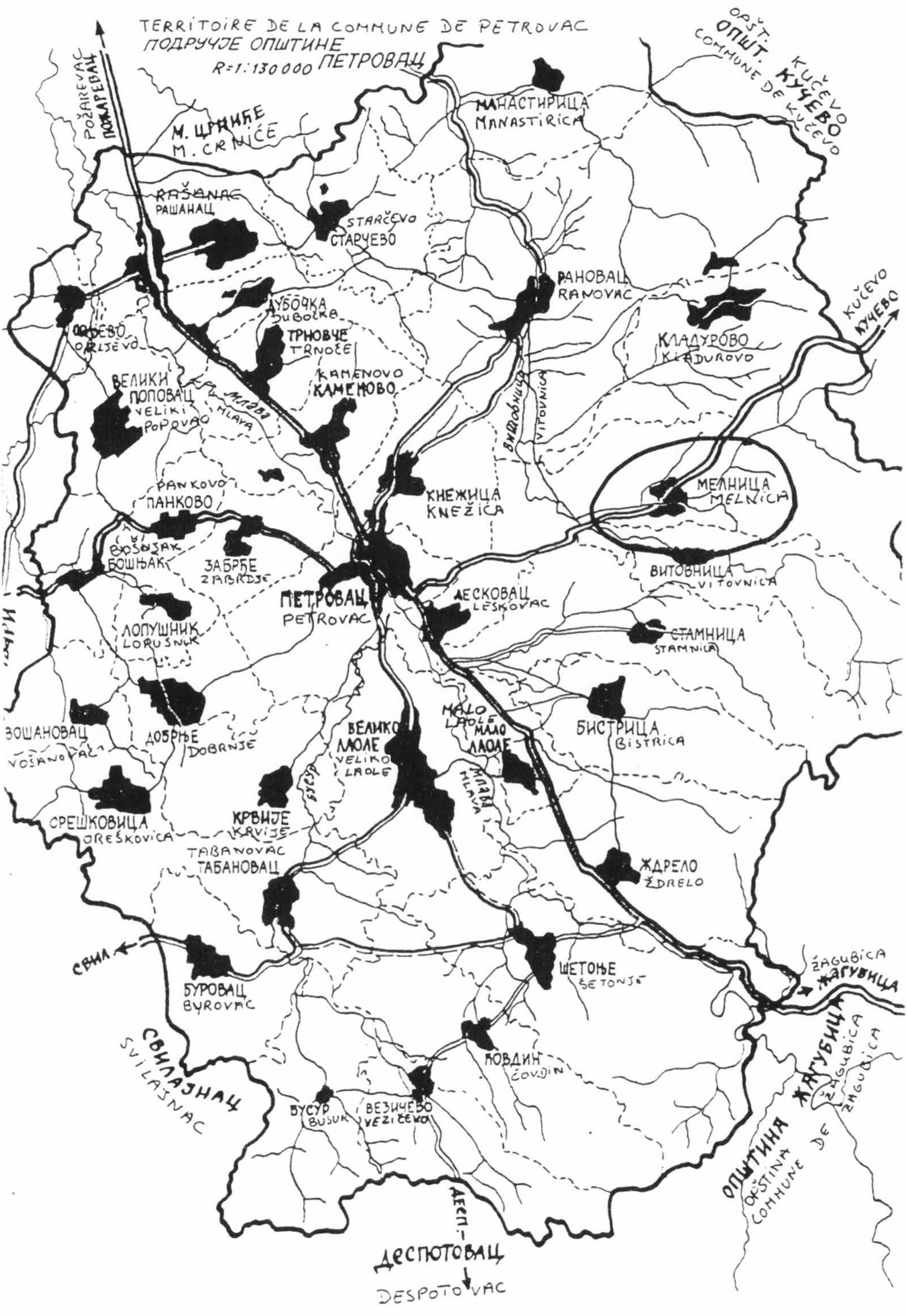
Le troisième cas est celui des personnes qui se retrouvent seules et, ne pouvant plus travailler et n'ayant pas assez de biens pour adopter un couple marié, sont recueillis par une maisnie qui héritera des biens de ces personnes à leur mort; en échange, le groupe d'accueil prend soin d'eux de leur vivant et prend en charge les services funéraires. S'il s'agit d'une vieille femme on l'appelle par le grand-mère de politesse - "babà", alors qu'une grand-mère consanguine est appelée "mamà". S'il s'agit d'un vieux monsieur les adultes l'appellent vieux - "moş" et les enfants grand-père - "dieda", qui est aussi bien le terme de la relation consanguine que celui de la politesse.

Dans les trois cas, l'adoption est appelée "prendre sur les biens" (lîva prà imanie") car l'adoption vise l'héritage. Comme on l'a vu, l'adoption peut concerner les Tsiganes vivant dans les villages roumains, qui sont intégrés dans la communauté roumaine. Par contre, les Tsiganes qui vivent dans les villages tsiganes ou serbes et les Serbes, sont exclus de l'adoption.

Il existe un autre type de filiation non-biologique qui est significatif car il répond à un problème particulier et il souligne l'importance de la résidence et de la maisnie. Un couple marie son fils unique, qui reste vivre dans la maisnie parentale, mais qui meurt sans avoir eu d'enfant. Sa femme reste avec ses beaux-parents et se remarie. Le second mari prend le patronyme de lignage de la maisnie, ainsi que les enfants qu'il aura avec sa femme, mais sa descendance portera son patronyme serbe. Cet arrangement avec la filiation n'a d'autre but que d'assurer une descendnce à la maisnie (situation similaire signalée pour la Roumanie - (Stahl H. H.,1959, pp.126 sq.).

La maisnie a une fete du saint protecteur appelée "slauà" (pour les Serbes "slava") ou praznic" (en serbe "praznik"). On célèbre le saint protecteur de la maisnie comme une divinité domestique de l'antiquité. Il est représenté par l'icôné et le feu domestique. A Menița, de nos jours, le saint protecteur est associé dans les rituels au feu domestique à travers l'encens. L'encens a plusieurs fonctions; il purifie, il protège et il fait le lien entre le monde des vivants et celui des morts. Lors de la cérémonie de la slaua un toast est porté à l'encens: "Que le saint encens nous soit dans la maison, sur la table, autour de la maison, à chacun des quatre coins". Mais l'encens n'est rien sans la chaleur du feu qui le brûle et cette chaleur est celle des braises du feu domestique.

Comme tous les Roumains de la région, ceux de Menița appellent la maisnie "casà", nom qui désigne également cette plus petite unité sociale chez les Roumains de Roumanie; chez ces derniers on utilise aussi le nom de "gospodàrie". A Menița, "casà" signifie également la maison et la pièce où se trouve le foyer. Il y a une correspondance directe entre le foyer, la maison et la maisnie. Le foyer est le centre de la maison et le lien le plus important de la maisnie; il représente la vie de la maisnie. On dit d'une maisnie qu'elle s'éteint ("sà stinje") si elle disparaît faute de membres. La "casa" est la pièce où étaient préparés les repas pris en commun par l'ensemble des membres du groupe domestique,installé près du foyer.

TERRITOIRE DE LA COMMUNE DE PETROVAC
ПОДРУЧЈЕ ОПШТИНЕ ПЕТРОВАЦ
R=1:130 000
POŽAREVAC
ПОЖАРЕВАЦ
М. ЦРНИЋЕ
M. CRNIĆE
МАНАСТИРИЦА
MANASTIRICA
RAŠANAC
РАШАНАЦ
STARČEVO
СТАРЧЕВО
РАНОВАЦ
RANOVAC
ДУБОЧКА
DUBOČKA
ТРНОВЧЕ
TRNOČE
KAMENOVO
КАМЕНОВО
КЛАДУРОВО
KLADUROVO
ORLJEVO
ВЕЛИКИ ПОПОВАЦ
VELIKI POPOVAC
МЛАВА
MLAVA
VITOVNICA
PANKOVO
ПАНКОВО
КНЕЖИЦА
KNEŽICA
МЕЛНИЦА
MELNICA
BOŠNJAK
БОШЊАК
ЗАБРЂЕ
ZABRDJE
ПЕТРОВАЦ
PETROVAC
ЛЕСКОВАЦ
LESKOVAC
ВИТОВНИЦА
VITOVNICA
ЛОПУШНИК
LOPUŠNIK
СТАМНИЦА
STAMNICA
ВОШАНОВАЦ
VOŠANOVAC
ДОБРЊЕ
DOBRNJE
ВЕЛИКО ЛАОЛЕ
VELIKO LAOLE
MALO LAOLE
МАЛО ЛАОЛЕ
БИСТРИЦА
BISTRICA
ОРЕШКОВИЦА
OREŠKOVICA
КРВИЈЕ
KRVIJE
TABANOVAC
ТАБАНОВАЦ
ЖДРЕЛО
ŽDRELO
СВИЛ
ШЕТОЊЕ
ŠETONJE
БУРОВАЦ
BUROVAC
ŽAGUBICA
ЖАГУБИЦА
СВИЛАЈНАЦ
SVILAJNAC
ЋОВДИН
ČOVDIN
БУСУР
BUSUR
ВЕЗИЧЕВО
VEZIČEVO
ОПШТИНА ЖАГУБИЦА
OPŠTINA
COMMUNE DE ŽAGUBICA
ОПШТ. КУЧЕВО
OPŠT. KUČEVO
COMMUNE DE KUČEVO
KUČEVO
КУЧЕВО
ДЕСПОТОВАЦ
DESPOTOVAC

Dans le monde antique païen le feu avait un caractère sacré. En parlant des Grecs et des Romains, Fustel de Coulanges (p. 22) affirme: "Le feu (domestique) était quelque chose de divin; on l'adorait, on lui rendait un véritable culte.... On réclamait sa protection; on le croyait puissant. On lui adressait de ferventes prières pour obtenir de lui ces éternels objets des désirs humain, santé, richesse, bonheur". Georges Dumézil, (p. 141) affirme sur les Iraniens et les Ossètes: "De même que les Romains terminaient par Vesta toute prière où plusieurs Dieux étaient successivement invoqués, de même que l'Avesta nomme volontiers Atar à la fin de la liste des Entités que le zoroastrisme a substitué aux Dieux, de même c'est par le génie du feu domestique que les Ossètes terminaient leurs invocations collectives".

Le foyer a gardé cette puissance car il est toujours un lieu sacré, le contact avec lui étant réglementé. Ainsi, la femme qui a accouché, considérée impure, doit se tenir éloignée de l'âtre pendant une certaine période. Le feu facilite l'accouchement, qui se déroule devant le foyer allumé. On lui accorde également des vertus sympathiques; le jour de Noël, un femme, membre du groupe domestique, vient attiser le feu pour provoquer des étincelles et elle fait des voeux pour la prospérité de la maison.

Nous voyons donc que le foyer est l'endroit central et sacré de la maison. En son absence rien n'est possible car il ne peut y avoir de maisnie sans foyer. C'est la raison pour laquelle le même terme de "casà" désigne trois choses, la pièce du foyer, la maison et la maisnie. Le foyer est représenté comme étant la manifestation matérielle d'une puissance invisible, centrale, unificatrice, elle est l'épicentre de la maisnie.

La maisnie est à la base de l'identité d'une personne, et tous ses membres sont identifiés par le chef de la maisnie.

LE LIGNAGE - "POLICRA"

Le lignage - "policra" regroupe plusieurs maisnies; elles sont unies par un ancêtre commun dont il ont hérité le nom et les terres. Par conséquent il célèbrent la même "slaua" et ont le même saint protecteur, car c'est par les terres que la slaua se transmet. A côté de la slaua principale, héritée de ses parents, peuvent exister autres "slàuri" en fonction des héritages.

Toutes les maisnies appartenant au même lignage ont le même patronyme. Come il est dit plus haut, seuls les chefs des maisnie (ou ex-chefs) portent le patronyme du lignage; ils sont le lignage, les autres appartiennent au lignage à travers eux. Ceux qui portent le patronyme de lignage font définitivement partie du lignage alors que tous ceux qui sont identifiés par les chefs de maisnie peuvent changer d'identité; la femme en divorçant, le fils en se mariant en gendre et la fille parcequ'elle intègre le groupe du mari.

Des distinctions existent entre les maisnies d'un même lignage; elles se reflètent dans le nom du chef de maisnie. Celui de la maisnie la plus ancienne d'un lignage est appelé par son nom de baptême et le patronyme de lignage (par exemple Dragu Pàian), alors que les chefs des maisnies plus récentes sont reliés à l'ancêtre fondateur par l'énumération de la généalogie (par exemple Iovan lu Ivca lu Pàia).

Les lignages n'ont pas tous des patronymes; les chefs des maisnies qui n'ont pas de patronyme de lignage sont identifiés par les noms de baptême de leur père (où de leur mère, si le père est venu en gendre); le plus souvent trois générations sont suffisantes pour identifier et classer un individu et une maisnie dans un lignage, mais il y a des cas où cinq generations sont énumérées, comme c'est le cas de Voinca, qui est une femme chef de maisnie: Voinca lu Floaria lu Angia lu Licà lu Gheorghe (Voinca de Floarea de Angia de Licà de Gheorghe).

LE VILLAGE - "SATUL"

Le village est l'unité sociale immédiatement plus large. Il a sa propre fête, la "zàviecina". Cette fête annuelle est célébrée par maisnies et puis collectivement et dure une journée. Chaque maisnie du village invite ses apparentés qui n'habitent pas le village pour le déjeuner qui donne lieu à des offrandes; à cette occasion, la fonction de prêtre n'existe pas. Ensuite, tous les membres des maisnies du village et leurs invités se rendent au bal; les jeunes des villages voisins viennent également et cela donne souvent lieu à des bagarres entre les jeunes du village et les autres à propos des jeunes filles.

Avant l'électrification du village (dans les années trente), le bal se déroulait l'après-midi, à partir de 14 heures et durait jusqu'à la tombée de la nuit. Il est organisé sur la place centrale du village où se trouvait le "zàpis", arbre (chêne ou tilleul) planté lors de la fondation du village et qui indique son centre. C'est devant lui que les villageois célèbrent les "zàviecini". Cet arbre servait également pour rendre la justice; si la communauté était menacée ou si une personne non-identifiée commettait des acte préjudiciables à la communauté (meurtres, vols, destructions de biens communs), les villageois se rassemblaient devant le zàpis et les femmes maudissaient

le coupable. Cet arbre n'existe plus et les villageois ne savent pas à quelle date il a été coupé. Cependant, jusqu'à la seconde guerre mondiale le centre administratif (installé également au centre du village) était appelé lui aușsi zàpis. J'ajoute qu'à Meniţa il n'y a pas d'église.

Dans toute la région il n'y a qu'une église, un monastère, pour trois villages; c'est le cas aussi pour les villages serbes. Melnica, Vitovnica et Stamnica appartiennent à la paroisse du monastère de Vitovnica (en roumain Vitoniţa), oeuvre de bienfaisance du roi Milutin, datant du XIII-e siècle (Mitošević). Les baptêmes et les mariages de ces trois villages sont célébrés dans ce monastère et le prêtre qui officie aux funérailles appartient aussi à ce monastère. Cette délimitation de la paroisse a été imposée par les autorités religieuses et ne correspond à aucun lien privilégié entre ces trois villages; il n'y aucun terme roumain pour désigner cette "unité sociale".

Le village est lui aussi constitutif de l'identité puis, hors du village, un individu est désigne par son nom de baptême, son nom de lignage et son village: "Velisťcà Bîzàu de la Meniţa". Sans l'incorporation du nom du village dans l'identité d'une personne des erreurs peuvent se produire; même les puissances célestes se trompent comme me l'a raconté une informatrice; un vieux monsieur de ses parents mourut; arrivé au ciel il fut renvoyé sur terre car ce n'était pas son tour de mourir, les archanges ayant confondu Petar Miljković de Meniţa avec Petar Miljković de Jeresnica (Ieresniţa).

LE PAYS ROUMAIN - "ŢARA RUMANEASCA"

L'unité sociale la plus large est le "pays roumain" qui comprend toute le groupe roumain de la région. Le centre de cette romanité est une source dans la montagne appelée "bigàru dà brànic" (la source du bois) où les Roumains de la région se rendent à l'occasion de la fête du "Màdcàlàu", au printemps, faire des offrandes ("pomanà") à leurs morts et communier avec eux. C'est aussi l'occasion pour eux de communier ensemble dans leur romanité. La source où se déroule la fête est à la frontière qui sépare les deux communes de Petrovac (en roumaion Petrot) et de Kučevo (en roumain Cuciva), sur lesquelles se trouve la communauté roumaine de Homolje. Ainsi l'unité et l'identité roumaines sont affirmées.

Depuis le milieu des années soixante-dix le rassemblement à la source a perdu de son importance et l'identite et l'unité roumaine locale s'expriment lors des jeux de Homolje - "homolisko motivi" qui se déroulent tous les ans dans la ville de Kučevo. Lors de ces jeux sont organisés des concours quiportent sur différents aspects de la vie traditionnelle (danses, chants, techniques de travail).

En plus des unités sociales qui viennent d'être présentées, structurées par et pour les acteurs eux-mêmes, il y a deux autres unités sociales dans lesquelles ils n'interviennent pas en tant que roumains et qui pourtant les englobe: l'Etat serbe et l'Etat yougoslave - actuel ou passé.

IDENTITES ET STRUCTURES SOCIALES ROUMAINES

Comme nous l'avons vu, à chaque unité sociale correspond un élément d'identification. Les membres d'une maisnie sont identifiés par leur nom de baptême et le chef de la maisnie; ils "appartiennent" au chef de la maisnie. Leur nom de baptême est suivi de la particula "à" ("lu") - appartenant à - qui les classe dans une maisnie et dans un lignage à travers le chef de maisnie. Dans celle de Tuoma Dràjilan tous les membres sont "à Tuoma Dràjilan" ("lu Tuoma Dràjilan").

Les personnes âgées, anciens chefs de maisnie, conservent le patronyme de lignage car, bien qu'ils ne soient plus chefs ils sont vieux ("moşi", "bàtrâni" - sur la notion de "vieillard" voir Stahl P. H., 1989), vieux et sages, auxquels on doit demander conseil avant de prendre une décision importante.

Théoriquement le mari en gendre prend le patronyme de lignage de sa nouvelle maisnie, mais en pratique, bien souvent, il est assimilé à un simple membre, à un fils, même s'il devient chef de maisnie; il sera identifié à l'aide du nom du père de sa femme ("socru"). A la mort du beau-père la maisnie peut être désignée aussi bien par le nom du mari en gendre que par celui de sa femme, qui, dans ce cas n'est pas chef de maisnie. Une femme ne peut être chef de maisnie ,que si son mari meurt et que leurs enfants n'ont pas encore rempli les conditions nécessaires (mariage et descendance) pour hériter du titre de chef.

Pour saisir l'identité complète de cette population il faut également se pencher sur son identité serbe.

LES NOMS SERBES

Après l'autonomie de la Serbie, en 1815, l'administration serbe a été

progressivement mise en place, instaurant le patronyme comme élément d'identification individuelle. L'administration a attribué alors des patronymes en fonction du nom de baptême du chef de la maisnie (qui le plus souvent était le père), ou bien en fonction du patronyme de lignage. Ainsi, les Roumains de la région ont obtenu des patronymes serbes et par la même occasion, certains chefs de maisnie (ceux dont le nom de baptême est à la base du patronyme serbe) sont devenus fondateurs de lignée; si un chef de maisnie s'appelait Trifu, ses enfants et toute sa descendance avaient pour patronyme serbe Trifunovici. Toutefois ce patronyme se transmet par les garçons et peut donc disparaître faute d'enfants mâles. Le recensement de 1863 (Perunčić-Perun) présente des exemples d'attribution de patronymes:

Le chef de la maisnie n° 31 s'appelle Nikola Pavlović, et son frère cadet Petar Pavlović est le chef de la maisnie n° 32; leur père, qui vit avec son fils Nikola, a comme nom de baptême Pavle.

Ilija Jović, bien qu'il n'ait que cinq ans au moment du recensement est déclaré chef de la maisnie n° 74 où il est censé vivre avec sa grand-mère. Ce même Ilija se trouve être le fils de Jovan Brblece, chef de la maisnie n° 76. Cette séparation des biens a pour but de diminuer les impôts et est tout à fait légale.

Petar Paunović, cnef de la maisnie n° 120 est le fils de Pàun Buzeo, chef de la maisnie n° 121.

Miloš, Janko et Mujica Paunović, respectivement chefs des maisnies n° 143, 148 et 156, sont les fils de Pàun Pàtran, chef ae la maisnie n° 151.

Petar Dragojević, chef de la maisnie n° 71 est le fils de Pàun Dràgoi, chef de la maisnie n° 70. Dans ce cas le patronyme serbe n'est pas décliné à partir du nom de baptême du père, mais du patronyme roumain du lignage.

Les patronymes serbes peuvent aussi avoir été introduits dans une maisnie et dans un lignage par un mari en gendre ("jiniere în casà"). Seul le patronyme roumain de lignage est immuable, car il est lié à la terre et à la maisnie; il se transmet de génération en génération aux chefs de maisnie. Un mari en gendre adopte le patronyme roumain du lignage de la maisnie qui le reçoit, alors qu'il transmet à sa descendance (donc à celle de la maisnie) son patronyme serbe; ce dernier change à chaque fois que la lignée masculine est interrompue.

Les patronymes roumains de lignage des chefs des maisnies de Menița ont formé certains patronymes serbes. En voici quelques exemples:

Patronymes roumains de lignage: Voia lu Dosâtie Brancu; Ticu lu Pàun Vuia; Velia Màcsan; Zoran lu Bujuor; Tinà Tàbieicà; Svetolici lu Milan lu Càtàrina Dàla; Rade Roșca, Milosau Petcan; Licà Giurcà; Milan lu Milucin Anghelan; Dràgutin Todoran. Milovan Putâriu; Dànilà Bugariu; Branà Bugariu; Dràghișa Bugariu; Toisàu Bugariu; Pâtru Sâmpietru; Stoigin lu Marcin Vuia; Danu Ràdan; Bàgàliub Dràjilan; Tuoma Dràjilan.

Patronymes serbes formés à partir du patronyme roumain de lignage: Branković; Vujić; Maksimović; Buzorović; Tebejkić; Delić; Roskić; Petković; Zurkić; Andjeljković; Todorović.

Patronymes serbes formés à partie du nom de baptême d'un ancêtre ou bien introduit par un mari en gendre; Manojlović; Strainović; Ilić; Golubović; Paunović; Djordjević; Lazarević; Vasiljević; Stevanović.

Pour les maisnies sans patornyme de lignage, les patronymes serbes originels ont sans doute été formés à partir du nom de baptême d'un ancêtre.

Les patronymes roumains de lignage et ceux serbes permettent de déceler une rupture de correspondance entre les patronymes roumains et ceux d'origine serbe:

Patronymes roumains de lignage	Patronymes serbes	
Dușan Angian	Andjić	correspondance
Jàvoin Angian	Jenić	rupture de correspodance
Branà Angian	Jenić	" "
Liubu Angian	Jenić	" "
Pâtru Angian	Jenić	" "
Dușanca lu Vlada Màrian	Marjanović	correspondance
Milu Màrian	Marjanović	"
Vàsâlie lu Milan Màrian	Vladuljević	rupture de correspondance

Les ruptures de correspondance entre le patronyme roumain de lignage et celui serbe sont dues à un mariage en gendre. Cependant, le fait qu'un lignage n'a pas le même patronyme serbe peut aussi s'expliquer par l'attribution originelle de ce patronyme. En effet, les patronymes serbes ont été attribués aux chefs de maisnie et non pas au lignage entier. Ainsi, quand les lignages étaient déjà constitués et qu'ils comptaient plusieurs maisnies, ces dernières pouvaient recevoir des patronymes différents, en fonction du nom de baptême du chef de maisnie, où bien en fonction du patornyme roumain de lignage. C'est le cas du lignage Pàtran:

Dobrosan Pàtran	Petranović	Correspondance
Liubu Pàtran	Petranović	"
Tuoma lu Marcu Vàsàlie Pàtran	Vasiljević	Rupture de correspondance
Uràş lu Vlaicu lu Iova lu Vàsàlie Pàtran	Vasiljević	" "
Duşan lu Pàuţu Pàtran	Vasiljević	" "

Il est des lignages qui n'ont subi aucune rupture de patronyme; toutes les maisnies qui les composent portent le même patronyme serbe. Il en est ainsi du lignage des Ruoşca:

Rade Ruoşca	Rośkić
Cieda Ruoşca	"
Meilà lu Tuoza Ruoşca	"
Piera lu Meilà Ruoşca	"
Draghi lu Piera Ruoşca	"
Slàvoliub lu Sandu Ruoşca	"
Mile Ruoşca	"

La variation identitaire touche également les noms de baptême. Jusqu'à l'instauration du régime communiste dans l'ex-Yougoslavie (1945), l'enregistrement des naissances se fait en même temps que le baptême à l'église, où le parrain attribue un nom à l'enfant. Cependant, l'eglise orthodoxe serbe dont dépend la communauté roumaine de la région, n'accepte d'enregistrer que des prénoms serbes. Ainsi, tous les noms de baptême sont devenus serbes, du moins officiellement, car en réalité ils sont romanisés" pour l'usage interne à la société roumaine. Le nom serbe donné au baptême est remplacé par son équivalent roumain, ou bien il est "romanisé" phonétiqueement, à tel point qu'il est parfois difficile, voire impossible, pour un étranger de reconnaître le prénom serbe d'origine. La société a effectué dans ce cas un travail de réappropriation. Tihomir Djordjević (p. 54) qui fait un recueil ethnographique chez les Roumains de Homolje au début du siècle, note que les prêtres donnent aux enfants des prénoms purement serbes, mais qu'entre eux ils continuent de s'appeler par des prénoms roumains.

Actuellement, et depuis la séparation définitive de l'Eglise et de l'Etat décrétée par le pouvoir communiste après la Seconde Guerre Mondiale, il est possible de choisir librement le prénom de l'enfant; mais comme le stock de noms de baptême dans lequel il est possible de choisir un prénom est constitué en grande partie par les prénoms des ancêtres et était devenu serbe, les prénoms restent serbes. Tous les exemples qui vont suivre ont été emprntées à la langue parlée; il y a donc aussi bien des diminutifs que des prénoms entiers.

Prénoms d'hommes dans leur forme serbe et ensuite romanisée: Danilo - Dànilà; Brana - Branà; Tihomir - Ticu; Stojadin - Stoigin, Cinu; Aleksandar - Sandu; Milosav - Milosàu; Trifun - Trifu; Dragutin - Dràgutin, Dràgucin, Dràgutu; Mihajlo - Meilà; Vitomir - Vitu; Dragomir - Dicu.

Prénoms de femmes dans leur forme serbe et ensuite romanisée: Jelisaveta - Saua, Càuta; Ikona - Coana; Jevrosima - Ievresâia; Źivana - Jâvana, Vana; Źivka - Jâuca; Mileva - Milieva; Javorka - Guoka; Dobrosava - Sàuca; Venka - Vienca; Marica - Màriţa; Cveta (Fleur) - Floaria (Fleur); Andjelka - Angia; Veselinca - Selinca.

Chaque individu possède deux identités "officielles", une dans sa propre communauté roumaine, et une autre utilisée à l'extérieur, dans le monde serbe, dans le reste de la Yougoslavie comme aussi à l'étranger. Cette société roumaine étant de tradition orale dans leur langue maternelle, le roumain n'a jamais été écrit et le patronyme roumain ne figure sur aucun document écrit. Partout où l'identité est liée à l'écriture, c'est l'identité serbe qui fonctionne; plus généralement les prénoms et les patronymes serbes sont utilisés dans toute relation à une autorité, qu'elle soit humaine ou divine.

Dans la sphère roumaine l'identité serbe n'est pas utilisée, si ce n'est pour des affaires administratives. En retour, l'identité roumaine est totalement ignorée des Serbes. Aucune des identités n'est niée par les Roumains, au contraire, les deux sont revendiquées car elles ne fonctionnent pas dans le même cadre et ne peuvent donc être confondues, elles ne sont pas en concurrence. Meilà Bechiariu est roumain dans le village et dans toute la sphère roumaine; il est Mihajlo Jovanović et Vlah serbe pour les Serbes de la région. Dans le reste de la Serbie et en Yougoslavie il est Serbe, et à l'étranger il est yougoslave. Depuis la guerre cette dernière appartenance est devenue plus difficile a maintenir, car l'interlocuteur étranger pose systématiquement la question de l'appartenance à l'une ou à l'autre des nationalités de la Yougoslavie.

LES RAISONS DE LA DOUBLE IDENTITE

Cette double identité ne pose pas problème, d'autant plus que pour les sociétés traditionnelles du passé l'unité sociale collective de référence ést le village. A ce

niveau les habitants de Meniţa étaient Roumains et le sont resté. En revanche, l'idée d'appartenance à une unité sociale aussi large que l'Etat-Nation est postérieure à leur arrivée en Serbie; elle s'est formée lors de l'indépendance de la Serbie en 1878 et la création du royaume des Serbes, des Croates et des Slovènes en 1918 (devenu royaume de Yougoslavie en 1929). Dans la langue des Roumains de Homolje le mot Etat n'existe pas, c'est le mot serbo-croate "država"-Etat qui est utilisé. De même, pour désigner la nation on fait appel au néologisme serbe de "nacija". Ceci est en opposition avec les noms des unités sociales traditionnelles qui sont toutes roumaines (casà, policrà, sat, Rumân, ţara rumânească).

Plusieurs facteurs ont pemris l'émergence de l'identité serbe: a) la séparation avec la masse roumaine de Roumanie; b) la non-reconnaissance par les Serbes de l'identité roumaine pour les Roumains de Homolje; c) la fraternisation avec les Serbes dans les guerres d'indépendance serbe, la première guerre mondiale, la création de la Yougoslavie, la seconde guerre mondiale; d) les échanges économiques avec les Serbes.

On peut ajouter que aucun antagonisme n'est intervenu entre les deux communautés au cours de leur histoire commune; au contraire, les liens se sont raffermis et leur destin apparaît aux deux parties comme inséparable.

Dans le contexte actuel de guerre civile, les Roumains ne se contentent pas d'épouser la cause serbe, mais ils se considèrent comme Serbes. Lorsqu'ils parlent des Serbes de Bosnie ou de Croatie en guerre, ils disent "les nôtres" ou "nous". Face à la guerre et à la crise dans l'ex-Yougoslavie, rien ne distingue leur attitude de celle des Serbes; les différentes options envisagées pour sortir de cette situation sont présentes chez eux dans les mêmes proportions que chez les Serbes. Dans le conflit qui oppose les Serbes à d'autres peuples yougoslaves (sud-slaves, qui ont fait partie de la Fédération yougoslave), les Roumains de la région se comportent comme les Serbes et n'expriment aucune revendication communautaire particulière.

Je me suis entretenu en roumain avec une personne originaire du village de Meniţa, immigrée en France; après un moment de silence il me demande en serbe: "Penses-tu que nous pourrons à nouveau vivre ensemble?" Ne comprenant pas qui englobait ce "nous" et si la cohabitation concernait les Roumains de Roumanie, les Serbes (avec lesquels il n'y a jamais eu de problème, encore moins de rupture) ou les différents peuples de l'ex-Yougoslavie, je lui demandai: "Qui nous?" Il me répondit "Eh bien, nous les Serbes, pourrons-nous revivre dans un même Etat que les Croates, les Musulmans, les Macédoniens? Tu vois, moi-même si je vis en France depuis près de trente ans, je ne pourrais pas inviter un Croate à ma table après ce qui s'est passé". Une autre personne originaire du village, établie aussi en France depuis longtemps, fervent opposant au président serbe Slobodan Milošević, pense que "si le monde entier est contre nous /les Serbes/, c'est que notre politique est mauvaise et que ce que nous faisons est mauvais".

LA SAUVEGARDE DE L'IDENTITE ETHNIQUE

Plusieurs facteurs ont permis de sauvegarder l'identité originaire: la situation géographique (la montagne), l'endogamie ethnique, le développement des réseaux de parenté spirituelle à l'intérieur de la sphère roumaine et la religion.

Bien que n'étant pas un village de haute montagne, Meniţa, situé à 600 m d'altitude, est à l'abri d'une implantation serbe; sa situation n'est pas attractive. Le village est éloigné de la ville de Petrovac (Petrot) d'une dizaine de kilomètres et la route qui traverse le village et relie Petrovac à Kučevo (Cuciva), goudronnée jusqu'au centre du village seulement, mène vers une périphérie éloignée des centres culturels et économiques que sont Petrovac, Svilajnac et Požarevac ("Oraş"). Kučevo est dans une situation périphérique car elle est coincée dans la montagne et n'est reliée avantageusement à aucune ville importante. Il est plus avantageux d'être situé à un point de passage important et ces endroits sont occupés par les villages serbes. De plus, les terres de Meniţa sont moins fertiles que celles de la vallée de la Mlava, la rivière qui traverse la région, où sont installées principalement des villages serbes. Toutefois, Meniţa est l'un des plus riches de la région, par le niveau de sa vie, la taille de ses maisons. En règle générale, les villages roumains, bien que situés pour la plupart sur la montagne, sont plus riches que les villages serbes grâce à une pluri-activité astucieuse faite d'agriculture, d'élevage et de travail salarié. Mais la protection est aussi et surtout d'ordre social.

Les échanges matrimoniaux se font entre Roumains de la région et en majorité entre villageois. La situation est la suivante pour la période comprise entre 1946 - 1987:

mariages entre les Roumains de la région........	674 - 84,7 %
mariages mixtes	122 - 15,3 %

Les conjoints serbes originaires d'autres régions ont été inclus dans la catégorie "mariages mixtes"; les Roumains originaires d'autres régions de la Yougoslavie sont aussi inclus dans cette dernière catégorie.

La parenté spirituelle présente la même situation, puisque elle ne lie les

Roumains avec les Serbes de la région. Le parrainage est le plus important (Hammel; Stahl P. H., 1995). Les parrains et les filleuls viennent souvent de villages différents; en tout cas, ils ne sont jamais voisins (appartenant au même hameau), ce qui, dans un village de cette taille et vu la dispersion des hameaux et des maisnies, n'est pas sans intérêt. Il existe une corrélation entre le parrainage et la stratégie matrimoniale car, même si je n'ai pas fait une analyse statistique du sujet j'ai pu constater que l'épouse ou le mari en gendre, lorsqu'ils ne sont pas du village, sont souvent du village du parrain. Le parrain peut avoir un rôle important dans le choix du conjoint; ce choix ne se faisant pas à la légère, des témoignages et des garanties sur la personne pressentie sont nécessaires. Pour ce faire, le parrain, par l'autorité et l'estime qui accompagnent sa fonction, est la personne à qui l'on fait le plus confiance. Quand une maisnie cherche une bru ou un gendre, c'est tout naturellement vers le parrain qu'elle s'adresse. Ce n'est qu'une partie de la fonction du parrainage, mais elle n'est pas négligeable.

Les relations de parrainage n'existent pas entre les Roumains et les Serbes; elles seraient sans intérêt dans la stratégie matrimoniale. Le parrainage contribue au renforcement de la cohésion interne du groupe roumain de la région, isolé au milieu du monde serbe et non reconnu par lui.

A l'étranger, la distinction entre Roumains et Serbes est effacée par l'identité commune yougoslave. Dans ce contexte étranger les relations spirituelles de parenté deviennent possibles entre eux, mais, comme pour le mariage, ce sont des Yougoslaves (principalement des Serbes) étrangers à la région qui sont choisis.

De même que l'identité, la religion est également double. Il y a d'une part la religion officielle de l'Eglise orthodoxe serbe, et d'autre part la religion domestique dont le pilier est la célébration des morts de la lignée et de la parentélé ("neamul") regroupant le lignage du mari et de la femme.

L'Eglise est perçue comme une autorité administrative (elle a exercé cette fonction jusqu'à la seconde guerre mondiale) et spirituelle serbe, coercitive et hégémonique. C'est la raison pour laquelle la place faite à l'Eglise dans la vie sociale et individuelle est faible; elle n'est pas absente dans les différents rituels de passage (naissance, baptême, mariage, mort) mais la place du prêtre, son représentant, est toujours secondaire par rapport aux personnes rituelles traditionnelles: la "moaşa" (la femme qui accueille l'enfant à sa naissance), le "naş" - parrain au baptême et au mariage, les "petrecàtoarli" - les passeuses, qui facilitent le passage de ce monde à l'autre en accompagnant la mort par des chants et les femmes de la maisnie du défunt lors des rituels funéraires et après l'enterrement.

Toutes ces personnes ayant une fonction rituelle sont légitimées par et pour la société roumaine; elles sont internes à la communauté et indispensables à son bon fonctionnement. C'est lors des rituels de passage que les identités individuelles se constituent et que les individus sont intégrés dans les différentes unités sociales (maisnie, lignage, village et groupe roumain). Le prêtre, quant à lui, n'est légitimé que par l'Eglise, puissance étrangère à la communauté, perçue comme un danger. Dans la spiritualité et la morale quotidiennes, l'Eglise est ignorée et la confession ne fait pas partie de la pratique religieuse. De plus, les prêtres sont, en règle générale, peur appréciés et peu respectés; ils sont facilement traités de voleurs et de menteurs et l'idée qu'ils finissent en enfer est répandue: "Les popes, il les font brûler, car ils mentent beaucoup et ils prennent beaucoup d'argent aux gens" (Inf. Piersa).

Ce n'est pas un phénomène nouveau; Tihomir Djordjević (1906, p. 55) notait au début du siècle que les Roumains de Homolje n'allaient pas à l'Eglise qu'aux dates qui correspondaient à leurs propres croyances superstitieuses.

Quant aux unités sociales, le prêtre n'est pas convié à la fête du Saint Patron de la maisnie (slaua) et la fonction de prêtre est assumée par le premier invité arrivé; par conséquent l'Eglise est aussi totalement absente au niveau du lignage; la slaua est une expression du lignage, puisque les maiasnies d'un même lignage ont le même Saint Patron. Les Serbes, par contre, font apel au vrai prêtre pour la célébration de leur slava. L'Eglise n'est pas d'avantage présente au niveau villageois, puisque la fête du village ("Alecsâia") est célébrée pas maisnies, puis collectivement par le bal organisé pour l'occasion. La célébration du groupe humain se fait également en l'absence de prêtre.

En tout état de cause, l'adhésion de la communauté roumaine à la serbité et aux Etats serbes et yougoslave ne s'est pas faite à travers l'Eglise qui, présente au niveau local, est jugée trop dangereuse pour les pratiques religieuses traditionnelles, qui sont en partie garantes de l'identité roumaine de la communauté. Cette adhésion s'est faite par l'intermédiaire du pouvoir politique, de l'administration, qui représente l'Etat laïc. Ce sont d'ailleurs toujours les symboles de l'Etat qui sont mis en avant pour exprimer cette adhésion; pendant la noce, c'est le drapeau national

yougoslave qui est porté en tête du cortège, alors que les Serbes portent la bannière de l'Eglise. Pour ces derniers l'Eglise est indissociable de leur identité, car l'identité nationale s'est forgée sous domination ottomane, alors que l'Eglise orthodoxe serbe, qui disposait d'un Patriarcat autonome (à Peć, supprimé en 1459, rétabli en 1537) était le seul représentant du peuple serbe. "La quasi-totalité des Serbes se trouvaient ainsi réunis dans une Eglise dont la langue liturgique était le slavon serbe, difficilement compris per le peuple, mais assez proche cependant de son parler. De son côté, le système du 'millet' esquissait une communauté admnistrative serbe en confiant l'élection du patriarche à une assemblée de 'narodno crkveni sabor' - assemblée populaire ecclésiastique) composée par les évêques, les igoumènes des grands monastères et des notables laïques; aux yeux des fidèles, elle remplaçait d'une certaine manière l'autorité souveraine chrétienne disparue. Aussi l'historien Ch. Jelavich a-t-il pu parler du Patriarcat d'Ipek (Peć) comme d'un 'Etat-ersatz' pour les Serbes des XVI-e et XVII-e siècles" (Castellan, pp. 243-244).

La langue et les églises étaient des biens culturels importants des peuples balkaniques à la veille de la conquête ottomane: "Outre le grec, langue d'un rite ecclésiastique et surtout langue de la culture, les parlers slaves, bulgares et serbes, avaient bénéficié d'une expression écrite, voire d'une littérature propre. Pour leurs locuteurs, celle-ci constituait une référence savante, tandis que les églises et basiliques bâties par les anciens souverains, avec leurs fresques et leurs saints rois, constituaient les livres d'histoire des masses illettrées. Autant de lambeaux d'héritages qui, durant les malheurs à venir, allaient devenir pour les Balkaniques les références à la fois unitaires et diversifiées d'un âge d'or passé, mais susceptible de renaître" (Castellan, 1993, p. 47).

En Bulgarie aussi l'Eglise et la lutte de libération nationale étaient intimement liées: "La nature de la Renaissance bulgare se manifeste dans trois directions; lutte pour une instruction publique nationale, lutte pour une Eglise autonome et lutte pour la libération nationale" (I. Mitev, p. 272). L'Eglise tient également une place de première importance dans la constitution de l'identité nationale des Roumains et des Grecs, à cause du rôle que les Eglises respectives ont joué durant l'occupaton ottomane et leur autocéphalie. De même, le catholicisme pour les Croates et, à plus forte raison, l'islam pour les Slaves islamisés de Bosnie et de Herzégovine (devenus nation musulmane en 1967) sont les principales références de leur identité nationale.

*

L'identité roumaine ne s'exprime qu'à l'intérieur de la communauté roumaine et l'Etat l'ignore le plus souvent. Lorsque les Roumains ont affaire à l'Etat, ils le font en tant que Serbes; les fonctionnaires voient en eux des Serbes et, quand des Roumains se mettent au service de l'Etat (parfois à des postes élevés - préfets, députés, diplomates, officiers de l'armée etc.) c'est en tant que Serbes qu'ils agissent. L'identité roumaine n'est pas l'objet d'une revendication, elle n'est donc pas un facteur de destabilisation politique.

En revanche, le champ d'action de l'Eglise touche à l'identité interne de la communauté roumaine, car les rituels liés à la naissance, au baptême, au mariage et à la mort structurent l'identité et l'organisation de la société; elle peut devenir donc un facteur déstabilisant pour la société roumaine. Dans ce sens, le régime communiste a rendu service aux Roumains; en combattant l'Eglise ila renforcé la religion domestique. Le communisme n'a pas affaibli la religion domestique car, expression privée, elle est difficile à contrôler; de plus, le parti communiste ne voyait pas en elle l'expression d'un contre-pouvoir à éliminer ou d'une idéologie globalisante mettant en danger le système. Les communistes roumains ont toujours célébré les cultes domestiques, mais n'allaient pas à l'église et ne se signaient pas. Un de mes informateurs, originaire du village mais vivant à Petrovac, a exercé d'importantes fonctions au sein du parti communiste serbe; il a été entre autres maire de la commune de Petrovac dont fait partie Meniţa; il a accepté de témoigner de son rapport avec le culte domestique et la religion officielle: "Moi j'allais chez mon père à Meniţa pour la slaua; je participais aux rituels de l'évocation des noms des ancêtres ("pomană") mais, quand ils se signaient, je sortais de la pièce et je revenais après. Et à l'église, je n'y allais jamais; on ne pouvait pas être communiste et aller à l'Eglise" (Inf. Ianoş).

D'autres témoignages confirment cette situation qui différencie la religion officielle et les cultes domestiques: "Les communistes, quand la slaua était célébée dans leur maisnie, car il n'y avait jamais plus d'un communiste par maisnie, sortaient dans le village pour prouver qu'ils n'y participaient pas; comme quoi, ils ne sont pas au courant de ça, alors que tout le monde le savait. Ça a duré quatre ou cinq ans et après ils ont fait leur slaua normalement. Tu sais, on peut pas déraciner ça, c'est trop profond. Mais ils n'allaient pas à l'Eglise et ils empêchaient les autres d'y aller jusqu'en 57-58" (inf. Liubomir).

Il en allait également ainsi des rituels liés au cycle de la vie; tous les communistes, ou enfants de communistes, avaient une "moaşă" et un parrain qui présidaient aux rituels de la naissance, du baptême et du mariage, mais tout ce qui était du ressort de l'Eglise était rejeté.

Le fait que les Roumains de Menița et de Homolje en général ne s'identifient comme Roumains qu'à l'intérieur de leur groupe ethnique, et qu'à l'extérieur ni eux ni les autres n'utilisent cette identité ethnique, déroge à la règle selon laquelle "l'ethnonyme est essentiel à l'extérieur et secondaire à l'intérieur" (Levi-Strauss, p. 313). Dans le cas des Roumains de Homolje ce sont la nationalité serbe et la citoyenneté yougoslave qui sont essentielles à l'extérieur. Néanmoins, au centre de cette construction identitaire se trouve l'identité ethnique, car c'est sa force interne qui permet l'acceptation des identités serbe et yougoslave, ainsi qu'une coexistence harmonieuse avec les Serbes.

L'identité ethnique des Roumains repose sur une pratique religieuse indépendante de l'Eglise et sur la vitalité des rituels. La religion et les rituels sont des éléments importants de l'identité de toute communauté. Une étude récente l'a souligné pour la Bulgarie. "Durant mes recherches sur les rites de funérailles et de commémoration des Bulgares, à la question 'pourquoi fait-on cela?' j'ai obtenu souvent la réponse 'parceque nous sommes Bulgares', ou 'parce que nous sommes chrétiens'. Cette dernière réponse pourrait venir surtout des personnes âgées, mais elles s'en servent au même titre que de la première. Cette correspondance n'est pas fortuite mais constitue l'expression d'une autodétermination ethnique au moyen des termes d'identité religieuse" (Garnizov, p. 68).

Ce sont des éléments que les Serbes aussi mettent en avant pour définir leur identité: "Les Serbes déclarent généralement qu'ils sont Serbes parcequ'ils sont chrétiens orthodoxes Serbes, c'est-à-dire des chrétiens orthodoxes qui célèbrent la slava (fête du saint patron du lignage)" (Sterlund, p. 54).

Pour la Roumanie il existe un exemple qui est encore plus proche de celui de Menița, car il traite d'une identité régionale: "Aujourd'hui les habitants de Ieud célèbrent leur identité commune à travers les rituels, mais cette identité est enracinée dans l'héritage de la hiérarchie de l'organisation sociale qui est réinscrite dans leurs pratiques rituelles" (Kilgman, p. 277). A Ieud l'identité se maintient avec le soutien de l'Eglise contre l'Etat communiste, dont l'idéologie condamne l'organisation sociale hiérarchisée qui constitue l'identité de la société de Ieud, mais aussi - affirme Gail Kligman - parcequ'en Roumanie il y a toujours eu une distinction entre la société et l'Etat; les habitants de Ieud expriment symboliquement leurs objections à l'Etat: "La coopérative est un symbole représentatif de l'Etat, non d'eux-mêmes. La valorisation des rites du cycle de la vie est leur réponse symbolique. Ces rites sont les leurs; ils sont représentatifs d'eux-mêmes et pour eux-mêmes" (p. 276).

A Menița, au contraire, c'est l'Eglise qui est ressentie comme un danger car elle empiète sur la libre expression de la société. Les villageois ne rejettent pas la religion chrétienne orthodoxe car bon nombre de croyances et de pratiques lui sont empruntées, mais ils rejettent l'Eglise à cause de sa propension à l'hégémonisme et de sa faculté d'assimilation, qui représentent des dangers pour l'identité interne du groupe roumain. Les Roumains sauvegardent leur identité grâce à la capacité de résistance et à la souplesse d'adaptation que leur permet la structure païenne de leur pratique religieuse. Marc Augé (1982, p. 14) donne une définition du paganisme qui correspond bien aux observations faites chez les Roumains de Homolje: "Le paganisme donc c'est d'abord tout le contraire du christianisme; et c'est bien là ce qui fait sa force dérangeante, peut-être sa pérennité. Sur trois points au moins il se distingue radicalement, dans ses diverses modalités, du christianisme dans ses diverses versions. Il n'est jamais dualiste et n'oppose ni l'esprit au corps ni la foi au savoir. Il ne constitue pas la morale en principe extérieur aux rapports de force et de sens que traduisent les aléas de la vie individuelle et sociale. Il postule une continuité entre ordre biologique et ordre social qui d'une part relativise l'opposition de la vie individuelle à la collectivité dans laquelle elle s'inscrit, d'autre part tend à faire de tout problème individuel ou social un problème de lecture; il postule que tous les événements font signe et tous les signes ont un sens. Le salut, la transcendance et le mystère lui sont essentiellement étrangers. Par voie de conséquence il accueille la nouveauté avec intérêt et esprit de tolérance; toujours prêt à allonger la liste des dieux, il conçoit l'addition, l'alternance, mais non la synthèse. Telle est certainement la raison la plus profonde et la plus durable de son malentendu avec le prosélytisme chrétien; il n'a pour sa part jamais eu de pratique missionnaire".

C'est également cette structure païenne et la force des rituels qui ont permis à certains peuples balkaniques de maintenir une identité non islamique pendant la longue occupation ottomane, car l'Eglise orthodoxe était affaiblie et le nombre de prêtres tout à fait insuffisant pour peser sur la vie religieuse de la population chrétienne. C'est notamment le cas des Bulgares: "Du temps de l'asservissement turc, quand il n'y avait pas partout des prêtres ni en nombre suffisant pour accomplir les offices religieux dans les populations, l'enterrement se déroulait souvent sans le service funèbre, mais non sans les lamentations" (Slavejkov, p. 67).

L'Eglise est liée à l'identité nationale, car c'est en son sein que c'est développée l'idée de la nation chez les peuples balkaniques, mais il n'en reste pas moins vrai que son influence concrète sur les pratiques religieuses des populations

était limitée du temps de l'occupation ottomane. Ce travail a mis en évidence que la part des éléments de la religion officielle dans les rituels liés au cycle de la vie reste marginale chez tous les peuples étudiés.

Les rites de passage étudiés ici agissent sur l'identité individuelle selon les séquences de la séparation, de la marge et de l'agrégation, mises en évidence par Arnold van Gennep (1981); les éléments essentiels pour le passage d'un statut à un autre sont l'eau, les pains et les vêtements. Toutefois, les rites de passage ne concernent pas uniquement l'identité individuelle mais aussi celle collective d'une société. Les rituels sont inséparables de l'identité collective dans la mesure où ils constituent le patrimoine culturel de la société. Cela est vrai pour tous les rituels, mais ceux qui sont liés au cycle de la vie offrent l'avantage d'agir explicitement sur l'identité, car ils opèrent un changement de statut. Les rites de passage sont importants parce qu'ils font subir une transformation à un individu, mais leur contenu est tout aussi important comme mode social d'expression.

Ainsi, pour les villageois de Meniţa, l'indépendance vis-à-vis de l'Eglise et le faste des rituels villageois sont une affirmation de leur identité collective. La richesse et l'archaïsme de leurs rituels ne résultent pas d'un isolement géographique qui ferait vivre cette population en dehors de la réalité moderne (Belgrade est à une heure et demi en voiture, et les relations commerciales dépassaient déjà le cadre régional après la première guerre mondiale); les Serbes de la région, qui partagent leur situation géographique, n'investissent pas autant de moyens pour la célébration des rites de passage et leur célébration dure moins longtemps. Les Serbes vivant dans un contexte serbe, leur identité collective n'a pas besoin d'être affirmée avec autant de force, elle va de soi.

Les autres Roumains de Serbie, et ceux de Bulgarie, sont décrits comme ayant des rituels plus riches et mieux conservés que leurs voisins Bulgares et Serbes; de nombreux chercheurs se sont émerveillés devant l'extraordinaire "conservatisme" des Roumains vivant au sud du Danube (Masson, p. 22). La même constatation transparaît des articles de S. Zečević sur le nord-est de la Serbie (la région du Timoc) et dans les études de P. A. Petrov faites sur le nord-ouest de la Bulgarie. Ce conservatisme ne s'explique pas non plus par un retard socio-économique, qui n'existe pas si on compare leur situation à celle de leurs voisins immédiats Serbes et Bulgares, mais par l'utilisation de ces rituels à des fins identitaires; les Roumains du nord-est de la Serbie et du nord-ouest de la Bulgarie cultivent leurs rituels, car ils représentent leur identité.

Des changements interviennent quand même dans les rituels. A Meniţa certains éléments très anciens subissent des transformations; ainsi, le pain traditionnel du parrain préparé à l'occasion du mariage est devenu un gâteau; de nouveaux éléments apparaissent, comme les couronnes mortuaires introduites dans le rituel dans les années soixante. Il en est d'autres encore plus importants; à la naissance, la soeur du père de l'enfant remplace dans la fonction de "moaşă" la respectable guérisseuse d'autrefois. Pour la cérémonie de la noce, la pratique des échanges de dons a changé; on n'offre plus les mêmes cadeaux qu'il y a cinquante ans et le parrain qui ne faisait pas par le passé de contre-don aux mariés est actuellement tenu de faire le cadeau le plus important.

Les rituels restent le mode d'expression essentiel de la culture et de l'identité; c'est pourquoi leur contenu subit des transformations; si leur contenu était resté figé, il n'exprimerait plus la vie sociale mais disparaîtrait. La bannière portée en tête du cortège nuptial n'a pas toujours été le drapeau national yougoslave; s'il a été adopté à un moment donné de l'histoire de ces Roumains, c'est pour exprimer leur adhésion à l'Etat. Les Serbes aussi expriment leur identité de cette manière: "Avant 40-50 ans à Zagradje, la bannière ('bajrak') était empruntée à l'Eglise. C'était le drapeau tricolore serbe (rouge-bleu-blanc), alors qu'il y a 80 ans et plus, la bannière était fabriquée de tissus spécialement achetés pour cette occasion et était appelée 'uruglica' " (région de Zajecar; voir Pantelić, p. 369).

Dans certaines régions, les Serbes expriment toujours leur identité par le drapeau. Dans la région de la Nisava, par le passé, la bannière était un morceau de tissu blanc; c'est maintenant le drapeau national yougoslave (Mihailović, p. 93). Ce moyen d'exprimer son identité était également utilisé en Roumanie; à la fin du dixneuvième siècle, dans les régions roumaines sous domination hongroise, les Roumains décoraient la bannière ("steagul") avec des foulards aux couleurs nationales rouge, bleu et jaune (Marian, 1890, p. 266).

L'étude comparative des rituels liée au cycle de la vie a permis de mettre en évidence qu'il existe une grande unité entre les pratiques rituelles des Roumains et celles des Slaves du sud, que ce soit le fait d'un héritage commun ou d'emprunts. Le constat de cette unité peut apparaître paradoxal puisque tous les peuples affirment que leurs pratiques constituent leur identité. Il est prouvé que la slava n'est pas une cérémonie exclusivement serbe, elles existe aussi chez les Roumains, chez les Bulgares, chez les Macédoniens et son origine est pré-chrétienne: "Le premier archêveque serbe Sava (mort en 1235 à Trnovo) a confié au clergé le problème des coutumes païennes, parmi lesquelles le 'krsno ime' /nom chrétien, de baptême, autre

nom de la slava/ pour qu'il les déracine ou pour qu'il les christianise. C'était le cas aussi chez les autres peuples slaves. Dès que les Eglises ont commencé à réformer les coutumes populaires, des différences sont apparues entre des pratiques qui étaient dans un premier temps communes à tous les peuples Slaves; chez certains peuples, les coutumes ont été mieux conservées (chez les Serbes et les Bulgares), et nettement moins bien chez d'autres" (Petrović, p. 259).

C'est pourtant par la célébration de la slava que les Serbes expliquent le plus souvent leur identité. C'est la relation que ces rituels créent entre les individus et les groupes qui cimente le sentiment d'appartenance à une même communauté et non pas l'originalité de tel élément d'un rituel, ou d'un rituel dans son ensemble, qui n'appartiendrait qu'à un seul peuple. Certains éléments des rituels et les rituels dans leur intégralité pourraient être partout les mêmes, mais ils ne créeraient une identité commune qu'entre les individus et les groupes qui seraient impliqués dans un même rituel dont le but serait de créer une identité commune; l'identité commune est une volonté sociale réalisée au moyen des rituels.

Comme il a été dit plus haut, la richesse des rituels des Roumains de Serbie et de Bulgarie s'explique par leur contexte d'isolement dans un monde slave. A Ieud (Roumanie) les villageois utilisent des rituels pour affirmer leur identité contre l'Etat. En Bulgarie, pour contourner l'interdiction que l'Etat communiste a fait peser sur la pratique religieuse et l'Eglise, la population s'est repliée sur les pratiques domestiques, en premier lieu sur les rituels liés à la mort, qui se sont considérablement développés (Garnizov, pp. 68-70). A Meniţa, les identités serbe et yougoslave ont aussi leur rituel, le départ au service militaire; cette cérémonie est devenue aussi importante qu'un mariage ou un baptême. Dès l'apparition des tensions nationalistes dans l'ex-Yougoslavie, sa fonction était d'affirmer l'attachement de la communauté roumaine à son identité serbe et à la Yougoslavie.

L'idée d'identité collective nationale chez les peuples étudiés ici n'est pas éloignée de celle de la parenté, telle que cette notion se présente au niveau du groupe domestique ou du lignage, ou dans certaines sociétés tribales ou villageoises des Balkans, où tous les membres se considèrent consanguins, même si bien souvent cette consanguinité est fictive (Stahl P. H., 1985). Dans tous les cas l'identité commune est justifiée par les rituels.

Les rituels du cycle de la vie créent un lien entre les vivants, mais aussi entre vivants et morts. Ce double lien est important pour le rôle identitaire de ces rituels; la pratique d'un même rituel unit les vivants dans une même identité, et donne la référence "historique" de cette identité par le lien qu'il crée entre les vivants et les morts. Les rituels de la naissance et du baptême intègrent l'enfant dans un groupe domestique, mais aussi dans la lignée des ancêtres. De plus, le nom qui donne à l'enfant une existence sociale est souvent celui d'un ancêtre, ou d'une personnalité historique de la communauté dont on se réclame. La femme (ou le mari en gendre) est intégrée dans sa nouvelle maisnie: le marié et la mariée deviennent chefs à la naissance du premier enfant et ce sont eux qui doivent veiller au respect du culte des morts. Lors des célébrations de chaque unité sociale (maisnie, lignage, vilage, groupe roumain de Meniţa) l'unité des vivants est affirmée par un repas pris en commun (parfois aussi par des offrandes et des voeux) et le lien avec les morts est fait par le biais du repas qui leur est offert. Tous les morts de la parentèle sont conviés à y prendre part. Tous les membres de ces unités sociales pratiquent le même rituel en même temps, ainsi le lien unissant les morts aux vivants est-il affirmé.

*

A Meniţa l'identité complète d'un individu englobe les identités roumaine, serbe et yougoslave. Toutes ces identités sont nécessaires à l'individu pour qu'il ait une existence à tous les niveaux de la société; la maisnie, le lignage, le village, le groupe roumain, la société serbe et yougoslave. L'identité se réfère à un intérieur et à un extérieur; elle signifie qu'il appartient à une maisnie, un lignage, un village, à la société serbe et yougoslave. Cependant, la référence à l'autre est toujours présente. Dans le village l'identité au niveau de la maisnie classe l'individu dans une maisnie à l'exclusion des autres; il en va de même pour le lignage. L'identité roumaine de la région effectue la distinction avec les Serbes de la région. L'identité serbe fait la distinction avec les autres Yougoslaves et l'identité yougoslave avec tous ceux qui ne sont pas yougoslaves. Chaque identité a son cadre, d'expression et sa référence constitutive; Paul H. Stahl affirme que l'identité est "relationnelle" (1996, pp. 194-200).

La double identité, serbe et roumaine, apparaît comme l'élément structurant le groupe roumain qui, dans son rapport à l'autre et à l'extérieur, nie l'opposition pour sauvegarder la différence. Sur les changements de nom et d'identité en fonction de la société dans laquelle un individu se trouve; une informatrice (Svieta) affirme; "Moi, ça ne me gêne pas de changer de nom. Moi je suis du lignage des Cătrănieşci, mon patronyme serbe est Marković et, lorsque j'ai pris la nationalité française j'ai

demandé à prendre pour patronyme Marc; quand je suis avec des Français je me présente toujours sous le nom de Marc".

La présentation de ce développement le prouve, les identités peuvent être multiples, en fonction du contexte relationnel, mais c'est la somme de ces identités qui désigne l'identité véritable. Un individu peut être fils d'un tel, père d'un tel, mari de telle femme (qui prend toute son importance lors d'un mariage en gendre), de telle maisnie, de telle lignée, tel village, telle ethnie, telle nationalité et telle citoyenneté. Un exemple concret l'illustre bien: "Stànişa lu Tuoma" -classe l'individu dans une maisnie; "Dràjilan" - indique son lignage; "Menişeanu" - indique le village; "rumân" - indique l'ethnie; "Stevanovic" - patronyme serbe; "Srbin" - la nationalité serbe; "Jugosloven" citoyen de Yougoslavie. Les éléments d'identification qui classent l'individu dans une maisnie, un lignage, un village, une ethnie - sont exprimés en roumain, langue de la sphère concernée. En revanche, la nationalité et la citoyenneté se déclinent en serbo-croate et ne sont jamais exprimées en roumain; l'identité serbe fonctionne dans la sphère serbe ou yougoslave, dans laquelle la langue employée est le serbo-croate.

Ces identités se conjuguent sur le plan syntagmatique et c'est cet agencement qui signifie l'identité dans sa globalité et dans son exclusivité, car il instaure la différence avec l'autre. Cela répond à l'apparente contradiction entre identité et multiplicité; l'identité désigne bien un être (biologique et social) unique, mais cet être unique est constitué de plusieurs éléments. L'identité du groupe roumain de la région, dans son ensemble, est à la fois roumaine, serbe et yougoslave.

BIBLIOGRAPHIE

AUGE, Marc
1982 - Génie du paganisme. Gallimard, Paris.

CASTELLAN, Georges
1993 - Histoire des Balkans, Paris.

CASTELLAN, Yvonne
1967 - La culture serbe au seuil de l'indépendance. 1800-1849. P.U.F., Paris.

DJORDJEVIĆ, Tihomir
1906 - "Kroz naše Rumune". Srpski Knijaževni Glasnik. Beograd.

DUMEZIL, Georges
1978 - Roman de Scytie et d'alentour. Paris, Payot.

FUSTEL DE COULANGES, Numa Denys
1984 - La Cité antique. Paris, Flammarion.

GARNIZOV, Vasil
1992 - "Identités et rites des funérailles au temps du totalitarisme". Etudes et Documents Balkaniques et Méditerranéens, vol. 16, Paris.

HAMMEL, E. A.
1968 - Alternative Social StructURes and Ritual Relations in tHE Balkans. New Jersey.

KLIGMAN, Gail
1988 - The Wedding of the Dead. Rituals Poetics and Popular Culture in Transylvania. University of California Press, Berkeley - Los Angeles - London.

LEVI-STRAUSS, Claude
1987 - L'Identité. P.U.F., Paris.

MARIAN, Simeon Florea
1890 - Nunta la Români. Bucarest.

MASSON, E.
1991 - Le combat pour l'immortalité. Héritage indo-européen dans la mythologie anatolienne. P.U.F., Paris.

MITEV, I.
1977 -(in I.Duićev, V. Velkov, I. Mitev, L. Panayotov) Histoire de la Bulgarie, des origines à nos jours. Roanne, Ed. Horvath.

MITOSEVIC
1983 -

PANTELIĆ, Nikola
1978 - Zenidbeni običaji na teritoriji opštine Zajecar. Glasnik Etnografskog Muzeja, n° 42.

PERUNCIC-PERUN, B.
1980 -

PETROVIC, P. Z.
1963 - "O problemu krsnog imena". Izvestija na etnografskija institut i muzei. Beograd.

SLAVEJKOV, R.
1924 - Blgarski narodni običaji i vàrvanija. Sofia.

STAHL, Henri H.
1959 - Contribuţii la studiul satelor devàlmaşe româneşti. Vol. II, Bucarest.

STAHL, Paul H.
1978 - "The Domestic Group in the Traditional Balkan Societies". Zeitschrift für Balkanologie, XIV, Berlin.

1985 - "La consanguinité fictive. Quelques exemples balkaniques". Quaderni fiorentini per la storia del pensiero giuridico moderno, n° 14, Milano.

1988 - "Le départ des morts; Quelques exemples roumains et balkaniques". Etudes Rurales, n° 105-106, Paris.

1995 - "L'accouchement et le baptême. La transmission lignagère de deux formes d'apparentement". La parenté spirituelle (sous la direction de Françoise Héritier Augé et Elisabeth Coppet Rougier); Amsterdam.

1996 - "I miei e gli altri. Esempi europei". Universalità e differenza (par les soins de Giorgio de Finis e Riccardo Scartezzini); Milano.

STERLUND, B.
1993 - "Serbian Nationalism. History and the New Europe". Etudes et Documents Balkaniques et Méditerranéens, vol. 17; Paris.

VAN GENNEP, Arnold
1981 - Les rites de passage. Paris.

ZEČEVIĆ, S.
1968-9 - "Praznik (Slava) u severoistočnoj Srbiji". Glasnik Etnografskog Muzeja, n° 31-32. Beograd.

1973 - "Zavetina u severoistočnoj Srbiji". Glasnik Etnografskog Muzeja, n° 36, Beograd.

MOSES GASTER și AGNES MURGOCI
Corespondență inedită

Virgiliu Florea

48) 44 Ravenswood Road, Redland, Bristol. October, 29th, 1921.

Dear Dr. Gaster,

I have just received from my husband some copies of a group of our little English group of excursionists sitting on our front step at Bucharest. We thought you would like to have a copy. It is specially good of our friend Mr. Wright, in fact the only person who has not had justice done him is Professor Chapman.

We hope you had a good rest after all your successful work in Roumania and had a pleasant journey home. We came by Prague ourselves after all, because of the disturbance in Burgenland.

Did you see that the English news papers are still continuing to publish stuff about Roumanian outrages in Transylvania? I answered a letter in the "Children's Newspaper" (33), whines from "a Hungarian Patriot" because Transylvania etc. had been "torn away". Then I expressed myself pretty forcibly in the "Christian World" (34) on the same subject of outrages and persecution. The latest Hungarian protagonist is Lord Newton (35). Prof. Chapman wrote an admirable letter to the "Manchester Guardian" (36), speaking of "the grievances exaggerated if not invented" by the Hungarians. Lord Newton talks about "Terrorism". Prof. Chapman sais he saw no signs of it and if Lord Newton wandered round freely in exclusively Hungarian society, it does not look much like secret police of terrorism. The people in Roumania will be awfully pleased that he has answered so vigorously on their behalf.

I answered a letter of Lord Newton's in tde "Daily Telegraph",but I don't know whether they published my answer. I ask why if the Roumanians do persecute, we hear absolutely nothing of their persecuting the German who are just less numerous than the Hungarians in Transi Ivania.

Lord Newton talks of Roumanian being obligatory and of our discharging officials. Did you hear of the sweet notice in the Dorna Vatra post-office? The officials are asked to speak Roumanian (to Roumanians) "după cum se poate", I think was the expression. All the post-office folk I met in Transylvania spoke German better than Roumanian.

I have a godd many little lectures for Dec/ember/ and January. I got Take Ionescu to state to the Board of Education that the Roumanian government considered me competent to lecture to schools etc., a nice guarded statement, but better than nothing.

Mr. Fisher comes to Bristol on Thurs/day/ to give away the prizes at Helen's school (among other things) and I have arranged to have a few words with him about Roumania and English in Roumania.

Did I tell you that Helen got 7 credits in her 1st school certificate? It was the maximum for her school (on the strength of this she will have a prize handed to her by Mr. Fisher) and only 5 people in all the 15 Bristol, Somerset and Gloucester schools which enter for the exam got 8 or 9. We were very pleased, we know quite well that Helen is only mediocre as a student, and so are glad that she has at least one nice little success of her own to grace her school days with.

Radu is in the special set of the V's for mathematics i.e; he is in a small group of picked boys who are allowed to go quickly and not be kept back by slow classes, so that the way may pe paved for University scholarships later on.

Anyway, both are well and happy. We all hope you are well. With kindest regards to Mrs. Gaster and your daughter as well as yourself.

Believe me, Yours very sincerely,

A. Murgoci

49) 193, Maida Vale, London, W.9.; 31st October 1921

Dear Mrs. Murgoci,

I am glad you woke me up from the lethargy into which I had sunk, more or less, since I came back from Roumania. To my fatiques there, I added others which I had prepared for myself in Germany, for I was also travelling there from place to place, not staying longer than two or three days, and it is barely a month since I am back again trying to recover and not yet fully succeeding. The people here will not allow me to be quite lazy and grudge me the rest which I se much require. I hope, however, soon to be able to get to work again.

I wish to arrange my notes of the journey, for I have to rely to a large extent upon my memory, not an easy task at all, and then to work up, also from memory the ten lectures which I have given in Roumania (37), also not very easy, but still the reports in the papers, will I am sure to jog it.

The campaign against Roumania has again set in with great vigour. I have scarcely taken up any paper without some denunciation of Roumanian terrorism,

corruption and bribery, intolerance meeting my eyes. It is more or less engineered by the Hungarians, the Presbyterians and the Baptists, because, if I may say so, stupidly enough the Orthodox Church, has allowed itself to be entangled into a course of persecution, which smacks of political bias. I had a long conversation with the Bishop of Arad on this very point and also with then Primate of Roumania, and I pointed out how risky it was to make martyrs, and thus create an impression in the world, as has been the case, of religious persecution in Roumania, whilst such a thing has never yet happened in the country. To Lord Newton I replied in the "Daily Telegraph" (38) and I hope you have been able to see a copy of my letter. It is no good denying point blank all the allegations, but it is necessary to reduce them to their proper proportions and to give such explanation of the facts as would disarm any biassed opinion. I have endeavoured to do my share, and I have, moreover, taken the opportunity of making a full statement of the position of the Jews in Roumania as I found it and saw it, before the Anglo-Jewish Association at a meeting of the council, which was held yesterday. I hope that a full report, or at least the best part of it will appear in the Jewish Press. I have also endeavoured to tel them exactly how matters stand, the good, bad and indifferent. I hope it will also contribute to alter public opinion in favour of Roumania. I have also told your husband before leaving, of other steps which I had takes, in connection with the Minority Clauses and the League of Nations, to eliminate the Jewish Question as far as possible from their deliberations, as far as no real grievance of a serious nature, will show cause for interference. I sincerely trust the leading men of Roumania will recognise the wisdom of pursuing henceforth the path of "cinste şi dreptate", that is all that is required. "Honesty and Justice to all alike" will go along way to regain for Roumania the good will of the West.

I am glad you have received at last a kind of official sanction of competency for lecturing in schools! They might have done it more generously, considering what you have done and what you are still doing with greater competency and greater efficacy than their well paid nonentities.

Now, you being so competent, it passes my understanding how you can declare Helen to be mediocre. I believe that is why Take Ionescu was so chary with his recommendation! You did a great injustice to Helen and the success she has managed to achieve in the best proof of it. I congratulate her in the first place and you I send my congratulations accordingly very grudgingly! She deserved it better at your hands. Maybe parents will also be mending in time. As to Radu, you can see he has his father's head on the shoulders, and his mother's determination. No wonder that he is among the picked. I sincerely trust he will retain his place and continue to go from strength to strength.

To come down to a lower plane, I have to thank you also for your letter from a different point of view. It reminded me of my obligation to your husband, which, owing to that lethargy of mine, I had hitherto failed to discharge. I hope you will not mind, therefore, if instead of going to the bank of Roumania and paying in a cheque to your account, I take the liberty of enclosing it herewith. The amount due was L/ei/ 1400. - , which at the exchange rate at the time was 320 to the £, not the inflated value to which the leu has now sunk, close up 600. Of course, I reckon it at the exchange value of the time and therefore the amount in English pounds now would be £ 4.7.6. and thus I shall discharge my duty with many thanks for all the help I have received, still remaining a moral debtor to you and your dear husband, and in addition to you for the splendid photo you were good enough to /send/ me, from which the only one absent is,

Your sincerely,
/Dr. M. Gaster/

50) 44 Ravenswood Road, Redland, Bristol. Nov/ember/ 2nd, 1921.

Dear Mr. Gaster,

Thank you very much for your long and interesting letter. It was very pleasant to hear from you again. Thanks also for the cheque. I only wish I could get some more money changed at 320, but like a frugal Scotchwoman, I have managed to have money enough to tide me over some time, and I hope eventually the 'leu' will rise.

It is nice of you to be so appreciative of my infants. I send you their photos. But all the same you do overestimate Helen as a student. She is a most cheerful, companionable young creature, but she is far too interested in her fellow creatures and in life to want more than the minimum of books and studies necessary to independence.

I wonder if you can't take the lead in organizing a resistance to the Magyar propaganda among the rest of us, for example, any letter which you did not care to answer and which you thought I could answer, I would attend /...................../* Predeal, I always found more efficiency at the Hungarian post-office than at the Roumanian one. But that is not the point. We are accused not of blundering, but of deliberate harshness.

I'm afraid the ideal of honesty is far off in Roumania. But in the meantine we are not being helped to attain it by the people who manipulate the international exchanges,

and so far as I can understand, the general financial settlement after the war and resulting instability of everything has brought down the already low standard of morality in Roumania.

My husband an your other friends in Roumania will be extraordinarily grateful to you for all that you are doing for Roumania at present. There is no one else who could do it. Although I don't believe there is any danger of Lord Newton being taken seriously at the F/oreign/ O/ffice/. (Mr. Lesper, Lord Curzon's Sec/retary/ recently visited Transilvania with Dr. Setton Watson), still mud throwing always does harm. "Although none of it sticks, still some does".

With kindest regards to Mrs. and Miss Gaster and yourself.

Your v/ery/ sincerely,
A. Murgoci

* This part of the letter is missing.

51) 193, Maida Vale, /London/; W.9. 7th November, 1921 .

Dear Mrs. Murgoci,

Thanks for the children's portraits, a valuable addition to my collection. Could I not get one of your husband, for after all he has been and is the Deus ex Machina, a moving spirit in all that is going on, and I should like to get it. You may write to him about it. I intend also writing presently, for I owe him a special vote of thanks, for all the trouble which he has taken.

Now I am afraid the trouble is mine. I have to fight a battle over again against some of these who tried their hand in Roumania, though not with much success. I am waiting until the whole affair has been finished to send you a collection of the Jewish papers; you may be able to read last week's "Jewish Chronicle"; I have not yet a copy to spare. You will find there a detailed statement made by me before the council of the Anglo-Jewish Association on the situation of the Jews in Roumania. I have endeavoured to keep the balance even or more inclined towards the Roumanian Government although recent news just received do not strenghten my hand. Excesses everywhere and the government ought to surpress them. These news are exaggerated and they get spread, broadcast; they go a long way to support the Hungarian agitation and unfortunately are facts which cannot be denied. There is also a danger in this attitude towards excesses /..... * / and instead of supporting us in our endeavours to dispel the unfriendly atmosphere which is steadily beind created, they make it more difficults for us to do anything. In addition, they display a truly oriental inertia and believe that the world will take for granted whatever they imagine to be the facts and accept as true simple statements made at random by one or another. How then can anything definite and systematic be done to counteract the powerful agitation which is going on from many hostile quarters in face of the extraordinary indifference and self over-estimation of the Roumanians themselves. You know I like the people, but one cannot be blind to their defects, and if these only affected their home life, one could easily put up with it; but if they spoil their chance abroad and do not try to rectify their own shortcomings, what is one to do? One stands helpless. Moreover, they exhibit such a parsimonious economy just in the direction, where a little more lavish expenditure might repay a thousandfold better that all their expenditure where they simply throw money into the gutter. I am waiting to see what the visit of the Journalists to Roumania will do: I wonder whether they will find time and energy enough to write as they ought to, but I understand that work of that kind is for them bread and butter, and memories of a past vis/... * / will not pay to baker's bill, and still less that of the butcher.

Moreover, most of the students here, and I do not wish to do them an injustice, still I watch their proceedings, do nothing or very little for their own country's reputation. I was literally skocked in coming Wednesday to Mr. Beza's lecture (39), at which the principal of King's College presided, to find the room absolutely empty. True it was very bad weather, but if I could come, surely young boys as these students are, could have turned up in honour of Mr. Beza, and still more in order to show to the principal of King's College, that such lectures dealing with Roumanian subjects are greatly appreciated and are able to draw large audiences. With the exception of five friends whom I brought, and two Jewish Roumanian students, I do not think there were half a dozen of the others. I also understand that their only interest is to get the Government grant by th exchange which is given them, the government accepting 800 l/ei/ and giving for them £ 20. Now these young gentlemen are dissatisfied with the control of the Roumanian Legation, through whom the money comes, and would like to get it in their own hands and to divide it among those, whom their own self-appointed committee would decide, and striking off arbitrarily whomever they disliked. It is so typical and so sad I wish you could see your way to apprise your husband and to put a stop to all this kind of action. One gets very disheartened on seeing all these things; it seems that a good long time will have to pass before the real change, for which we are working, will have taken deep root among the Roumanians. I hope it is not a will-of-the-wisp, which we are pursuing, and that out of the mist and darkness of the war, a ray of true light is piercing, forerunner of better days.

And now I am sitting here and waiting for the stock of Roumanian books which I have accumulated. I bought a good few, had got a number, and now these hundreds of books and pamphlets may still be lying there, waiting for the day of redemption. No postal arrangements exist yet by which packets can be sent safely from Roumania to England, and they are too bulky to be sent by book post. I want them badly in order to work up properly the lectures which I have given. I do not wish to assert things, of which I am not absolutely certain, or to ignore things, which have since appeared. Patience must indeed be a very great virtue, for it is so very difficult to practice. But I must submit, and as I am afraid, I have tried your patience too much in this long epistle, I must draw to a close, and remain,

With kind regards,
Your sincerely,
/Dr. M. Gaster/

* This part of the letter is undecipherable.

52) Prof. G. Murgoci; Bucureşti; 9, Str. Transilvaniei; Tel. 11/51
23 decembrie 1921

Venerate Dr. Gaster,

Cred cà m'ai iertat cà nu ţi-am scris deloc; dar am fost foarte ocupat şi puţin bolnav, cum sunt chiar acum. A-ţi mai exprima încà o datà mulţumiri pentru opera fàcutà, din parte-mi cred cà-i de prisos, dar ţi le trimet aci pe ale D-lui Goga, care a ţinut el singur sà-ţi scrie înainte de a pleca de la Minister. Ştii cà acum e prim-ministru Take Ionescu. Iţi mulţumim cu toţii şi pentru articole, dar suntem neràbdàtori de memoriile D-tale din vara aceasta şi de conferinţe. Pe când le vom vedea?

Và urez, D-tale şi întregei familii, cele mai frumoase sàrbàtori şi Anul Nou cu bine şi fericire.

Cu stimà deosebità,

G. Murgoci

53) ROMANIA. Ministerul Cultelor şi Artelor. Direcţia generalà a cultelor.

Bucureşti /December 1921/

To: Mr. Moses Gaster

Dear Sir,

Through Professor Gh. Murgoci's report on the activity of the scientifical English Mission of last summer (40), we were informed of the trouble you took and the work you did in wandering up and down Roumania. We especially approved of the scientifical lectures you gave at our Universities, S.E. European Institute, etc., which besides an expansion of English culture has been a display of high science and of sympathy and brotherly relation with our men of science. For all these we express our best thanks.

We hope these cultural relations will not come to an end but either you or other men of science or scholars of yours, wishing to get acquantied with Roumania, shall follow you for the mutual profit of both friendly nations, which must know and appreciate each other. We therefore beg you to communicate among your scientifical acquaintances, that any of your artistical or scientifical mission to Roumania shall be given our best attention and all possible facilities as to their travelling over the country with regard to lectures and studies.

We also admired your articles in reply to Lord Newton's and other's, who intentionally or through ignorance, are attacking us on the question of religious intolerance in Transylvania. Though it be a right cause, we however feel very thankful to you for the interest you show us and the support you give us in a question which has unfortunately found an echo in England.

We bag you, Sir, to receive the assurance of our highest respect,

Octavian Goga

54) /carte de vizità/ Iunie 1922
Şcoala Politehnicà Bucureşti; Prof. Dr. G. Murgoci /en-tête tipàrit/

Cu salutàri şi uràri de multà sànàtate iubitului D/om/n Dr. Gaster şi la revedere.*

* Salutàrile îi erau prilejuite de trimiterea de càtre Murgoci a unei tàieturi dintr'un ziar românesc, care conţinea articolul: "Organizarea comunitàţilor evreieşti". Conferinţa de la Ministerul Cultelor. Expunerea delegaţilor comunitàţii. Lucràrile pe secţiuni.

55) 193, Maida Vale; London W9; 31th December 1922.

Dear Mrs. Murgoci,

The object of this letter is to send you and yours my best wishes of the season. I do not want you to believe that I am unmindful of the kindness you and your husband have shown to me last year, and of the pleasant time we were able to spend together in the exchange of views and in the experience of new ventures in Greater Rumania.

The impressions are as vivid now as they were then, but ever since I came back, worry succeeded worry and I have seen trouble unending. Nor can I see my way out yet.

I have been greatly interrupted in my literary and the preparation of the lectures which I gave in Rumania is still partly hanging fire. I trust, however, that circumstances will improve and I shall be able to keep my promise and finish my book on the journey and the lectures.

How have you been faring all this time? I hope that your record is a better one, that your son and daughter have been making satisfactory progress and that you and your dear husband have been keeping in perfect health, in spite of the unceasing activity of which Professor Murgoci is such an outstanding witness. If you should happen to write to him, or if perchance you may now be with him and my letter follow you, please give him my best regards and kindest remembrances.

This letter goes on chance to your English address and I trust that it may reach you here, for I am afraid if it be forwarded to Rumania, who knows when and whether it will come to your hands. But we all live in hope, and it is on the strength of it, this my letter with its best wishes goes to you.

Yours sincerely,
/Dr. M. Gaster/

56) 44 Ravenswood Road, Redland; Bristol. Jan/uary/ 10th /1923/

Dear Dr. Gaster,

It was a great pleasure for us to receive your friendly letter. We are very sorry that you have had so many worries. Few of us indeed escape them, but really after all the work you have done in this world, one does think that you have earned a right to peace and quiet more than most people.

We were out in Roumania again in the summer, but our holidays were also too tiring. Now, my husband has bought a little country estate with vines, peaces, almonds etc. on the Black Sea (for about £ 40). We will go there this summer and hope to rest in the sun and to do little else. Even my husband begins to feel the effects of overwork and is arranging to lead a quieter life.

We have been going on normally except for an epidemic of measles. First Radu had it and then Helen. Helen is still rather anemic as she had it very badly, but otherwise there have been no remaining bad effects. Also the fall in Roumanian money, and the general uncertainty about affairs affects us and renders life difficult and anxious. But on the other hand, the children have been doing very well. Helen is the best or one of the best (one cannot satisfactorily compare people taking different subjects) of the upper VIth at her school, and she is head of her house and Vice-captain of the school. She goes to the University as a 2nd year medical next year. Radu passed 1st certificate in July and is now doing special work in mathematics, physics and chemistry. He is really good and is about on a level with the best boys of a year older. There is a boy Aserman of Polacks that he is always competing against. I think Aserman is still a little ahead, but Radu sometimes beats him.

I have been doing a fair amount of lecturing. At Christmas time I gave a series of lectures on Roumania illustrated by music, dances in costume etc. to some of the poorer council schools in Bristol. The children seemed appreciative, and I am more and more struck by the onemindedness of the best of the Council schooll teachers.

I think Helen will be up in London at half term. She will be wayting with Dr. Mary Sanders lecturer on geography at the Furzedown Training College. Dr. Sanders has been travelling in Roumania, she is writing some papers in Roumanian geography etc. "Natural Regionsin Roumania" and she would value the privilege of meeting you. So she and Helen will write and see whether it would be convenient for them to call when Helen is up.

With very best wishes to you all for the New Year.

Yours sincerely,
A. Murgoci

57) 44 Ravenswood Road, Redland, Bristol. Feb/ruary/ 27th, /1923/

Dear Mr. Gaster,

How good of you to send me a copy of your beautiful book! (41) I read it straight through as soon as I got it, some of it on Monday night and the rest of Tues/day/ morning.

I had seen the notices in the "Manchester Guardian" (42), the "Bookman" etc. (43) and to tell the honest truth, if it had not been for the perfectly dreadful state of the Roumanian exchange, and our consequent stoney broke-ness, I would have bought it long ago.

Helen is extremely pleased with it too, but as she was packed off to bed as soon as she arrived last night, and has been at school all day, she has not yet read it. Helen also has made her debut as a public speaker and as a cultural propagandist for Roumania, she went to a Presbyterian Sunday school entertainment dressed in Roumanian costume, told the children, something about the costume and then told them

some Roumanian fairy-tales. We have "Pàcalà" (44) and a volume of Ispirescu, but Helen is very glad to have a fresh supply of fairy-tales, as she has had further requests for stories at entertainments and she likes to have a goos repertoire.

I was interested in the pictures. Quite honestly I did not think them worthy of the letter press, and there were here and there considerable mistakes in the Roumanian costumes. But they were far more accurate than anything I have so far seen published in English, and I think they will give a very fair idea to English folk of the beauty of the costume. I will experiment on several small friends I have here, and see how they like them.

It was a great pleasure and honour for Helen to have the opportunity of meeting you again. Miss Sanders also was glad of the opportunity. I wonder whether you will be able to be at her lecture at the Geog/raphical/ Association on March 5th?

I was glad to hear from Helen that you were well. I hope both you and all your family will continue to enjoy good health.

With kindest regards to Mrs. Gaster and your daughter and with very heartiest thanks for the book.

Believe me,
Your sincerely,
Agnes Murgoci

58) 44 Ravenswood Road, Redland, Bristol; April 26th, /1923/

Dear Mr. Gaster,

Helen arranged some Roumanian dances to show in a school here, Merrywood Junior Mixed. She told some of the children about the way they make their clothes in Roumania and the way they live. I told some of the children some of the stories out of your book. The headmistress afterwards sent me the children's account of the stories. I enclose some of the best of these, just to show you how much your stories are appreciated.

I am sorry to see that such bad reports of the new Roumanian constitution have got into the English papers. I notice that the "Times" and "Manchester Guardian" accounts are all from a correspondent in Vienne. Accordingly I presuppose Hungarian influence and imagine that the correspondent makes the worst of things for Roumania. I don't know if the new constitution is really unfair to minorities. I have written to Duca asking him for information which will enable me to state the other side of the question, I don't know whether he will trouble to send it. The Roumanians certainly do not do much to support those who try to fight their battles. I gather that things are pretty normal in Roumania, only if anything conditions are becoming still more unconfortable.

I am glad you are able to lecture to the Geographical Association in London. I wish I could come and hear you.

Yours sincerely,
Agnes Murgoci

59) 193, Maida Vale, London, W.9; 6th May 1923

Dear Mrs. Murgoci,

I have delayed my letter and for a purpose. In return for the excellent accounts of the children, reproducing my tales with an accuracy and understanding I could hardly expect from such young children, I wanted to send you something new. I waited for the reprints of my lecture from the "Journal of the Folklore Society" (45), in order to enclose one, which I herewith do. I have no doubt that it will appeal to you, as it appealed to the audience when I gave it. As you see, I have reproduced some of the Rumanian charms and carols, translating faithfully line for line, and thus preserving the rhytmical swing of the original.

I am afraid we, the outsiders, do more for Rumania than those within; they do not seem to care what the world things of their doings and undoings, and yet the world is not blind and plenty of enemies are watching every step and every movement. The traditions of Old Rumania will not die out; they seem, on the contrary, to have received a new impetus, and I doubt whether in the long run they may not prove a great danger and calamity. Still, we cannot talk to those who prefer to be deaf or show things to those who prefer to be blind. A campaign seems to have been launched against Rumania in the English and one needs only to read the "Daily Mail" to see what is going on. True, Ciotori tried to answer, but in a somewhat roundabout manner. I believe he has not been supplied with sufficient data to feel sure of his ground and so he had to walk warily. The problem of Minorities is not understood in Rumania properly. It is a wrong view of national dignity, which those assume who try to circumvent the treaty obligations. They would do much better if instead they would put a liberal interpretation upon these clauses, for I am convinced the country will gain immensely in cutting the ground under the feet of those who justified or half-justified, are creating difficulties under these heads. The worst feature of all is the attack on the other churches, especialy the Catholic I can talk about it quite freely and with a true desire to help the Rumanians, since the Jewish question has been to a large extent settled on the lines

which I accepted as satisfactory. Anomalies have still been left and many loopholes of a vexatious character, but one could not expect it otherwise, considering the mentality of the Rumanian legislators. It is a great pity that a handle should be given to those who wish to interfere with the internal affairs of Rumania, and especially in a matter affecting religious principles and religious autonomy, questions which, as you know, are most likely to inflame passion and strenghten prejudice.

What are your intentions for the summer? Are you going to Rumania? I sincerely trust that you will have a through change and good times and I would ask you not to forget to convey to your dear husband my best wishes. When I was in Rumania I bought some books and others were presented to me. I have in vain tried to get them over for all these weary months. Now at last, I understand they have left Constanza, and I must leave it to Providence to see them safely over to London. Some of these books have been gifts and I felt ashamed all the time not to have written to those who had been good enough to give them to me. As soon as they are safely landed, I shall endeavour to make up for lost time and apparently bad manners. Should you have an opportunity of mentioning these facts when in the country, you will do me a very great service indeed. I do not like being ungrateful or making others believe that i can be forgetful of kindness shown to me. But them, it is Rumanian administration which has been responsible for the delay, and if they wish to complain the address lies nearer home.

With kindest regards,
Believe me to remain
Your sincerely,
/Dr. M. Gaster/

P.S. I return herewith also the children's essays on the tales. I have no doubt Helen proved an excellent teacher and that the children greatly benefitted by what she was able to show.

60) 44 Ravenswood Road, Redland, Bristol; May 7th /1923/

Dear Dr. Gaster,

Thank you so much for your delightful "Legends of the Lady Mary" which I have been reading all the afternoon. I am especially interested in the stories of Cràciun. There were a number of them in the book about Christmas you lent me before.

I have written to the school telling the headmistress of your approval of the children's little essays. She will be tremendously pleased.

We are going out to Roumania in the summer. My husband has bought little bit of land on the Black Sea at Balcic and we are going there. I fell that I would prefer to do nothing but rest in the sun. I don't want to travel round. The children will be happy beating and swimming.

Yes, the attitude of Roumania is dreadfully depressing. They don't seem to have grasped the fact England and America count, and count certainly more than any European power, although thay mix themselves so little (all too little) in the European mess. I wrote a long memorandum which I sent to Duca, the foreign minister, and which he read, about the way the Hungarians carry on their propaganda. I suggested the lines on which any efficient Roumanian propaganda should be based. They won't even help me to work to the extent of answering myletters. I cannot contradict Hungarian statements if I am not supplied with exact facts, and they do not think it worth their while to give me these. It is difficult to see how these people can be so ostrich-like in their imbecility, as to imagine that England does not exist or does not matter. I don't know what is happening with the new constitution, but I do think they might have learnt by now how dangerous it is to give their enemies the pretext for saying "religious persecution".

I'll give your messages to friends in Roumania.

With kindest regards,
Yours v/ery/ sincerely,
A. Murgoci

61) /January, 1924/

Very best wishes to you for the New Year from
A. Murgoci

Cu sànàtate pentru D-ta şi întreaga familie încà mulţi ani.
G. Murgoci

May I remind your daughter about Stràtilescu (46)? I shall need it whan I get back.

62) 44 Ravenswood Road, Redland, Bristol, Dec/ember/ 18th, 1925

Dear Dr. Gaster,

Best wishes to yourself and Mrs. Gaster for the New Year. I hope you keep well. I think with gratitude of your kindness in coming to Victoria to see me off. I was rather "in pieces" (47) and your friendliness was one of the things that helped me to

pull together.

I send a picture of Helen, and a card about her travels in the summer. I hear that she did very good work at the European Student Relief Conference at Gex.

Helen is now surgical dresser at the Bristol General Hospital, and has to live in one week in three. Tomorrow is the beginning of on of the weeks in, so it leaves her very little time for writing letters. Accordingly she has asked me to express to you her very best wishis for the New Year and kindest regards.

Radu has just come down from Cambridge, where he enjoyed his first term very much. He has grown very tall now, over 6 feet. He is thin and lanky but is already beginning to fill out. He rowed bow in crock eights, but is nothing like heavy enough for his college boat. (This is just as well, as he would not be able to afford the time for training for his college boat).

I have more time now and am getting something done in the way of collecting, collecting and translating material about vampires (48) etc.

The vampire question interests me very much. Do you think the vampire is connected with the habit of digging up the dead? I mean, if there is this habit, and if dead are buried in limestone soil, they will not decay, and this may have helped to suggest or strenghten the idea of vampire. Another idea which occurs to me is that the vampire idea may possibly be a survival of a time when the ghosts ef all dead ancestors were feared. I have a book by Lawson on modern Greek folklore (49). There is much the same as in R/oumania/, but my R/oumanian/ material is richer and more varied.

Shall you be in London early in the New Year? I shall prob/ably/ be up for a few days staying with Mrs. Beveridge, and should like to have the opportunity of meeting you.

With friendliest greetings and kindest regards,

Yours sincerely,

Agnes Murgoci

63) 193 Maida Vale, London, W.9., December 22nd, 1925

Dear Mrs. Murgoci,

Your letter was a very plasant surprise from every point of view. I had no idea that you were back in England, and still less that you were continuing your Roumanian Folklore studies. Both were very welcome news; no less that Helen is making such excellent progress, and that Radu is holding his own at Cambridge. Never mind the boat. If, as he intends, he goes back to Rumania, his boat will have to remain on dry land. What a pity your husband is not here to see it all. Still, it is not for us to judge God's ways and God's mercy, but He does it always for the best. I am very glad to know that I may look forward to see you here, D.V., shortly. I am, for the time being, still in England, and none will be more pleased to see you than I shall be. We shall then be able to talk over the problem of the vampire. It is an extremely ancient belief, and unless I am greatly mistaken, is found already among the ancient Babylonians. Still, it assumes, in the course of time, a different complexion, and the Rumanian variant is not the least interesting. Let me finally thank you most sincerely for your kind and good wishes for the New Year, which I most heartily reciprocate, in which I include, of course, Helen, and last but not least, for her beautiful portrait in Rumanian dress. Looking forward to a pleasant meeting,

I remain,

Yours sincerely,

/Dr. M. Gaster/

64) 44 Ravenswood Rd., Redland, Bristol, March 21st, 1926

Dear Dr. Gaster,

I am coming up to London this week and wonder if you could spare me a little time? I am very interested in the events in Roumania, especially these in relation with the Jews. I have a friend who is seeking to write an outline study on the Jewish situation. I have here, a few deplorable publications issued by "Studenţimea Românească"!! I also have met and discussed various aspects of the situation with Roumanians of various shades of opinion. I would be very grateful if you would let me come and ask you about it all. I know very little indeed and would be grateful for some Bibliographical guidance:

These are my free times:

Tues/day/, March 23rd - evening
Friday, " 27th - morning or afternoon or early evening;
Saturday morning of afternoon;
Sunday morning or afternoon.

The times happen also to be just about in my order of preference but any of these times would be quite convenient. I shall be staying Monday, Tuesday and Wednesday nights

c.o. Sir William Beveridge,
53, Campden House Rd., W.8.
Could you let me know there, when to come?
Mother is looking forward very much also, to the pleasure of meeting you soon.
I hope that I will be fortunate.
Yours very sincerely,
Helen B. Murgoci
P.S. I hope to spend some time in the British Museum, Friday (in case you might find that convenient for meeting?)

65) 193, Maida Vale, London, W.9., March 22nd, 1926

Dear Miss Murgoci,
Your letter has given me very great pleasure indeed, and i am looking forward with great satisfaction to see you here. Of the dates you mention, I find that Friday afernoon, as early as you can, will suit me best. I have hesitated in accepting this date suggested by you, as you add that you would be on that day at the Museum. I hope, however, that you will be able to arrange your time in such manner that I may expect you for sure on Friday afernoon. I shall be glad to receive a line from you to corroborate this date. The subject which you mention is on in which I take the deepest interest, and none will be more gratified than I shall be if in any way I can help you to do a work as noble and high-spirited, as humane and just, as that on which you are engaged.
With kindest regards, to your dear mother, whom I also hope to see at her earliest convenience, and with anticipated pleasure.
I remain,
Yours very sincerely,
/Dr. M. Gaster/

66) 23.3./19/26

Many thanks for your very kind letter. I shall come on Friday as soon after lunch as I can, and look forward very much to seeing you.
Yours sincerely,
Helen B. Murgoci

67) Ravenswood Road, Bristol, /April, 1926/

I am coming up to down on Monday to stay for some days with
Mrs. Beveridge
53, Campden House Road
W.8.
Are you free on Monday or Tues/day/ afternoons or when? I should so like to see you.
Yours sincerely,
A. Murgoci

68) 44 Ravenswood Road, Redland, Bristol, June 16th, /1926/

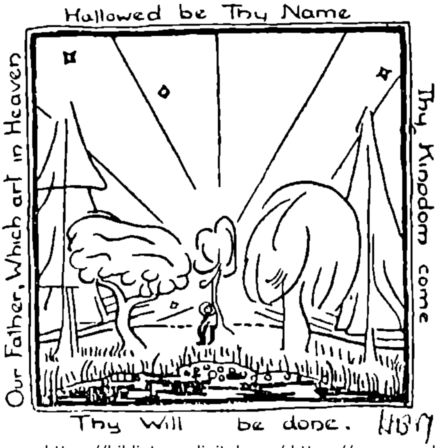
Dear Mr. /sic!/ Grant, *
Thank you for sending off the Birds and Beasts to me.
Please tell Dr. gaster how very grateful I am to him for giving me the book and how very much I appreciate it.
Yours sincerely,
A. Murgoci

* Miss Grant, Private Secretary to Dr. Gaster

69) /Decembrie 1926/

Felicitàri pentru Sfintele sàrbàtoare /sic!/.
Agnes Murgoci

70)

71) /December, 1926/

All Good Wishes for Christmas and the New Year from R.M.Murgoci.
Clare College, 44 Ravenswood Road,
Cambridge Bristol

72) 44 Ravenswood Road, Bristol, Dec/ember/ 19, /1927/

Dear Dr. Gaster,

Best wishes to you all for the New Year. I enclose a photo of Helen, taken at a garden party in Roumanian national costume.

I had great fun last week telling some people stories out of your "Bird an Beast" book and the other fairy tale book. I had been asked, at a day's notice, to give a lecture to the Literary Society at Whitfield's tabernacle. I sauntered in and met the minister, who said he was sure that what I had to tell them would be sure to edify the audience. "Well", I said, "I always aimed at amusing my audience, and was never very keen in edifying them". I told them about the folklore and read some Creation Myths and then stories about Noah, the devil etc. They got more and more interested. When I stopped, the Minister proposed a vote of thanks. According to his usual formula, he was going to say that I had edified the audience, but he stopped in time and said: "I don't know what word to use, but you have certainly created a record here". Your stories were certainly something new ar Whitfield's tabernacle.

Did I tll you that Helen is engaged to a Mr. Hugh Herklots, formerly President of the Union at Cambridge and Editor of Grants (the first man to hold both offices together since Edwin S. Montague). They are both young and will have to wait, but they are very happy.

Radu gains strength and weight and will be going back to Cambridge next term.

With friendliest greetings,
Believe me,
Yours very sincerely,
A. Murgoci

73) 193 Maida Vale /London/, W.9., 22nd December, 1927

Dear Mrs. Murgoci,

I was delighted with your letter. It was brim-full with good news and rural humour.

In the first place, let me reciprocate most heartily for the good wishes for the coming year, but I wish to add, at the same time, my heartiest congratulations to Helen, and to you, on her engagement. I am not surprised she god a good man - anyone seeing her in that lovely Roumanian costume would at once be attracted and then held fast by her spirits and her accomplishments. I think they had better be married when they are young and not pine away for years - it is healthier, better and makes people happy, and if they have to live on a little it would not hurt; this is my experience, for I have on record, or, if you like, on my conscience, close upon nine hundred marriages which I have performed, and the younger the people were the better their future turned out! I often meet many of those people whim I have married and they always come and kiss my hands, and I have had the opportunity of marrying also their children. I believe strongly in people marrying when they are young; what have your young people to wait for? I know you do not mind my writing what I feel - we are old friends and I like Helen, as you know.

I am also glad to hear the good report concerning Radu's health, it was a piece of good luck that the illness war recognized at once and taken in hand, thus the mischief was stopped before it went too far, and he will now be able to resume his academic studies. You know, with Radu, it will be necessary to have a great deal of patience, and I hope that he has now learned the lesson sufficiently to take care of himself.

I should have liked to have seen the face of the minister of the Whitfield Tabernacle after the lecture; I shall not be greatly surprised if I learn that you have introduced the Devil for the first time into that sacred place, and it was a Rumanian Devil too. I never dreamed that my book should form the object of a lecture in a Tabernacle, and I am pleased indeen to know that the people appreciated these stories and tales. In any case, you succeeded in amusing them; that was all that you intended. As for edification, we must leave that to the Minister and for the people to be thankful. Do I understand that the Tabernacle was in Bristol, for surely you do not mean the Whitfield Tabernacle in London? for if you had been here you would not have given me the go-by. Is there any chance of your coming to London at one time or another and if so, I bespeak at once a visit from you.

Many things have happened in Rumania recently and I should like to have a talk with you over all the happenings there.

With ever so many good wishes and kind regards,

Yours sincerely,
/Dr. M. Gaster/

74) 44 Ravenswood Road /Redland/, Bristol, Feb/ruary/ 10th,/1928/

Dear Dr. Gaster,

I was shocked to hear through the Hickmans of the sudden death of Mr. Gaster, the engineer. It is your son, is it not?

I am more sorry than I can tell you. I send my condolences and my most deep sympathy tu you and to Mrs. Gaster and all your family. It is one of the greatest tragedies when man are cut off, just in their prime, in the midst of their greatest activity and usefulness.

With simpathy and affection,
Believe me,
Yours very sincerely,
Agnes Murgoci.

75) 193, Maida Vale, London, W.9., February 13th, 1928

Dear Mrs. Murgoci,

I thank you very much for your kind expression of simpathy and condolence with us in our great bereavement. It is, however, not ever a son that we are mourning, but over my youngest brother, who has been almost like a son to me. We feel the loss equally keenly, and are grateful for every world of confort that comes to us from our friends.

With repeated thanks and appreciation of your simpathy.

Believe me to remain,
With kind regards,
Yours sincerely,
/Dr. M. Gaster/

76) 44 Ravenswood Road, Bristol, 15 March, /1928/

Dear Dr. Gaster,

Have you any chance got Marian's "Inmormântarea" (50)? or a copy of your own "Chrestomachie" /sic!/ (51) ? that you could lend me?

I am preparing a paper on "Ideas about Death and life after death among the Roumanians (52). I have a good deal of material ("Ion Creangà" and elsewhere) but want to make my paper as complete as I can.

I have some interesting extracts about the Lady Mary's journey to Hell, and am told that it is a variant of fuller information published by you in one of your books.

It is very interesting. The pure peasant material shows an increasing gentleness tolerance and humanity, with the Church material we get an almost vicious savagery in the description of the torments of the damned; really worthy of Calvin's best efforts. It is extraordinary where the Christian religion got its intolerance and cruelty from.

It was Whitfield's tabernacle here at which I was talking. I've not been to London for long.

I don't know if I'll be there this summer. We are going to Roumania for the summer. As, except for money business, I shall have no special preoccupations, I hope to collect some folklore material.

Could you also give me your daughter's address before we leave? I'd not like to miss seeing her.

Radu is back from Cambridge. He has stood the term well, and will, I hope, profit by the coming of better weather.

Thank you for your last letter.

Yours v/ery/ sincerely,
Agnes Murgoci

77) 193 Maida Vale, London, W.9., March 16th, 1928

Dear Mrs Murgoci,

I see you are pursuing your Rumanian studies with indefatigable energy and equal success. I have Marian's "Inmormântarea". The book, as you know, is out of print now, and has got very scarce: in fact, all the publications of Marian are almost impossible to be got. When last in Rumania, a year and a half ago, I tried to get a collection, but failed signally. With one single book happened to be one published by the Rumanian Academy, and so I got it through Prof. Bianu. I will none the less place it at your disposal, and as soon as I hear from you I will send you the book.

"The Journey of the Virgin Mary through Hell" belongs to a whole series of Apocalyptic tales of very high antiquity. I have discussed it not in my "Chrestomatie", but in my "Literatura Populară" (53). The only copy which I possess is an interleaved copy full of annotations and references which I have added since 1885, when the book appeared for the first time. Of this book no copy has turned up among second-hand book-sellers for at least twenty years. The legend belongs to the same cycle as the Apocalyptic travels throug Hell of Peter and the by Paul, and they are the remote ancestors of Dante's "Divina Comedia". The people, with its naive and simple beliefs,

has retaines some of the details, and if you look up my "Rumanian Bird and Beast Stories" oh which you have a copy, of which I had the pleasure of presenting you, you will find at the end that wonderful poem of the journey of the soul. If you only recite this, I am sure it will make a very deep impression.

The news of Radu are very satisfactory, and I sincerely hope his stay in Rumania will do him a world of good, and I am sure you will not come through London on your way thither without just looking in for a minute.

As soon as you have done with Marian, I hope you will be good enough and send it back also registered, as I intend sending it to you.

My daughter's address in Bucharest is: Mme H. Reiter, Strada Dr. Capşa 10 (Bulevardul Independenţei), Cotroceni. When do you intend leaving?

With kind regards,
Yours sincerely,
/Dr. M. Gaster/

78) 44 Ravenswood Read, Bristol, March 18th, /1928/

Dear Dr. Gaster,

Thanks very much for your friendly letter. If you are good enough to land "Inmormântare", I will take great care of it, and set to work at once to translate and summarise it. I ought to say, that I may not be able to work as intensively and quickly at this as I should like to, because of Radu's being at home. Our quarters are rather cramped, we have only one sitting room for everything and this means interruption to work. But I will study the book and return it (registered) as soon as ever I can.

I have been talking on Vampires etc. at the Lewin's Mead Literary Society. Dr. Tudor Jones gave parallel instances of witchcraft from Wales. The folk seemed quite to enjoy an entirely different atmosphere.

With thanks and kindest regards from all of us.

Yours v/ery/ sincerely,
A. Murgoci

79) 193, Maida Vale, London, W.9., March 19th, 1928

Dear Mrs. Murgoci,

With even post I am sending you today Marian's "Inmormântarea la români", registered. There is no immediate hurry for the return.

The vampire legends are certainly sure to attract great attention, and the Rumanian matterial is so very abundant. I am glad you are making rhe best use of it.

With kind regards,
Yours sincerely,
/Dr. M. Gaster/

80) 44 Ravenswood Road,/Redland/, Bristol, /March, 1928/

Very many thanks for "Inmormântarea", just arrived. I am looking forward to many plasant hours in its company. My family can't quite understand my cheerful tastes, but I can't help it. I do like Vampires and other horrors.

Yours very sincerely,
A. Murgoci

81) 44 Ravenswood Road, Bristol; May 10th, /1928/

I have read through the "Inmormântarea" and summarized nearly all of it.

I find however, that there is a great deal of the subject that has a direct bearing on Professor Elliot Smith's (54) theory of the origin of ideas of immortality from the drying and consequent preservation of corpses in Pre-dynastic Egypt.

His ideas seem to me to give the key to the understanding of Vampires; I sent him a "Vampire" and he said he was "really thrilled" (55) at the way things fitted in and the confirmation af many things that he suspected were so.

Accordingly, I want to go on and make very careful and exact translations of important parts of the book, e.g. the chapter on suicides, and bits of "bocete". May I still keep the book for this purpose? Please don't trouble to answer, if I may still keep the book a bit. I guard it as the apple of my eye.

Were you too at the Royal Asiatic lunch? I gather that cousin Annette Beveridge was there and also Sir Oliver Wardrop.

With kindest regards to Mrs. Gaster,

Yours v/ery/ sincerely,
A. Murgoci

N O T E S

33) Not available to us.

34) Not available to us.

35) See Lord Newtom, "The Case of Transylvania", in "The Daily Telegraph" of 19 October 1921; also in "The Manchester Guardian" of 22 October 1921.

36) See "The Manchester Guardian" of 25 October 1921, not available to us. Some extracts of Prof. Chapman's article were published by Dragoş Protopopescu, in "Pagini alese", Bucureşti, "Cultura Naţională", 1925,, pp. 233-234.

37) They have never bee published, due to M. Gaster's blindness.

38) See M. Gaster, "The Case of Transylvania", in "The Daily Telegraph", of 24 October 1921.

39) The title of this lecture was "Percy's 'Reliques', Scott's 'Minstrelsy', and the 'Rumanian Folk-poems' ". Chairman: Ernest Barker, M.A. Principal of King's College, London University.

40) See G. Murgoci, op. cit., pp. 3-6.

41) "Children's Stories from Rumanian legends and Fairy Tales" by M. Gaster. Illustrated by C. E. Brock R.I., London, Raphael Tuck and Sons Ltd., 1922 (second edition, "Tales of Wonder", 1933).

42) See "Rumanian Legends and Fairy Tales" by M. Gaster. Illustrated by C.E. Brock. Raphael Tuck, in "Manchester Guardian", of 8 December 1922.

43) See "Children's Stories from Rumanian Legends and Fairy Tales", in "The Benvick Journal" of 9 November 1922; "Fairies and Fantasies", in "The Times Literary Supplement" of 7 December 1922, p. 815; Regina Maria Block, in "The Birmingham Weekly Post" of 7 April 1923. The review published in "The Bookman" is not available to us.

44) Most probably P. Dulfu, "Ispràvile lui Pàcalà", ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Librăriei Naţionale, 1907, also mentioned by Agnes Murgoci in her study "The Devil in Roumanian Folklore".

45) See "Roumanian Popular Legends of the Lady Mary", in "Folklore", XXXIV (1923), pp. 45-85.

46) Teresa Stratilescu, "From Carpathian to Pindus". Pictures of Roumanian Country Life by..., London, T. Fisher Unwin, MCMVI.

47) Her husband, Prof. George Munteanu Murgoci, died in that year.

48) See her work on this subject, "The Vampire in Roumania", in"Folklore", XXXVI (1926), nr. 4, pp. 320-349: "A brief but excellent study of the vampire theme in Romanian folklore". (Raymond T. McNally and Radu Florescu, "In Search of Dracula". A true history of Dracula and vampire legends, New York, Warner Books Edition, 1979, p. 229).

49) John C. Lawson, "Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion", Cambridge, 1910.

50) Simeon Florea Marian, "Inmormântarea la Români". Studiu etnografic, Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române, 1892.

51) See "Chrestomaţia română". Texte tipàrite şi manuscrise (sec. XVI-XIX), dialectale şi populare. Cu o introducere, gramaticà şi un glosar româno-francez de M. Gaster, 2 vol., Leipzig, F.A. Brockhaus- Bucureşti, Socec and C[o], 1891.

52) Probably, the sequel of her earlier work, "Customs connected with death and burial among the Roumanians", published in "Folklore", XXX (1919), nr. 2, pp. 89-102, also in "The Balkan Review", III (1920), nr.5, pp. 366-377.

53) M. Gaster, "Literatura popularà românà". Cu un apendice; "Voroava Garamanţilor cu Alexandru Machedon" de Nicolae Costin, Bucureşti, Ig. Haimann, 1883.

54) Sir Grafton Elliot Smith, Professor of Anatomy at the Institute of Anatomy of the London University College.

55) Thanks to Mrs. Jennifer Clare Nicholson, Agnes Murgoci's niece, here is the whole of Elliot Smith's letter , dated 7 May 1928; "Dear Mrs. Murgoci, I am extremely grateful to you for sending me your paper on the Vampire, a subject in which I have recently become deeply interested, so that your fascinating paper is particularly useful and really thrilling, for it contains so much that I suspected. Later on, when I have had time to study it more carefully, I should like to ask you for further details of information".

EXTREMISME POLITICE ŞI COLAPSURI ŞTIINŢIFICE

Restituiri în sociologie şi urbanism

Ioan Matei

Paginile de faţă sunt consemnări ale unei epoci trăite: extremisme trăite şi colapsuri în dezvoltarea unor discipline umaniste, idei distorsionate, marginalizări sau eliminări de valori culturale. Desigur, detalii se pot da, s'au acumulat vreme de cinci decenii, ne mărginim însă la un semnal de alarmă. Extremismele au o mare viteză de proliferare, oferă nonvalorilor modalităţi de ascensiune. Viteza de proliferare se adaugă, accentuând astfel gradul lor de nocivitate. Restituirea de valori devine o datorie, mijloc de prevenire şi contracarare.

După decenii de extremisme politice, o evaluare a impactului lor asurpa desvoltării unor discipline ştiinţifice prezintă un triplu interes:

- identificarea distorsiunilor şi colapsurilor suferite, pentru a pune în gardă, evitând repetarea lor;
- eliminarea sechelelor de gândire, încă prezente şi nocive într'o cultură abia ieşită sau care încearcă să iasă de sub imperiul extremismelor politice;
- restituiri de valori ostracizate şi a căror reintegrare în cultură este de natură a contribui la progresul disciplinelor considerate.

1) IMPACTUL NEGATIV AL EXTREMISMELOR POLITICE ASUPRA DISCIPLINELOR STIINTIFICE, INDEOSEBI A CELOR UMANISTE.

Note comune extremismelor politice în cultură:

a) Agresiuni în orientarea şi desvoltarea disciplinelor, pentru a le înregimenta curentelor extremiste, oficializate politic sau tinzând a domina scena politică (foarte virulente în faza ascensională de acaparare a puterii. Selectarea de teze sau rezultate ale unor discipline ("adaptate", "comentate", distorsionate prin ruperea de context). Este aservirea politică a disciplinelor, manevrarea lor anexând ce le poate fi util, denaturând ce nu intră în calapod.

b) Suspectarea, apoi încriminarea şi eliminarea a ceeace nu este înregimentabil. Ostracizare nu numai de idei, de opere, ci şi de oameni de ştiinţă, mergând până la eliminări fizice prin diferite metode.

Comportarea faţă de valorile existente într'o cultură este atinsă de cecitate şi surditate (voluntară sau involuntară), nu surdo-muditate. Dimpotrivă, blamări, invective sau elogieri nejustificate, în funcţie de concordanţe sau discordanţe cu poziţiile curentelor extremiste. Comportarea derivă:

- fie din oportunism de arivişti pentru a dovedi loialitate faţă de putere şi deci a promova. Categoria care se manifestă cu maximă virulenţă este aceea a cameleonilor, care vor să şteargă propriile servilisme din trecut;
- fie din lipsă de cultură. Exceptând pe cei cărora li se poate imputa lipsa unui interes personal pentru valorile culturale, majoritatea (în special dintre adulţi şi vârstnici - tineretul fiind deschis către asimilarea de valori) este victima "sensului unic" al culturii impuse de regimurile dictatoriale prin sistemul de învăţământ şi prin mass-media care i-a deformat decenii întregi. Este ceea ce am putea numi categoria "handicapaţilor culturali".

Rezultanta pentru disciplinele umaniste a extremismelor politice, se traduce în colapsuri, în discontinuităţi ale unor discipline (negate, abandonate sau distorsionat receptate), adevărate fracturi în dezvoltarea lor, în pierderi de tradiţii. De aceea, restituirile de valori culturale constituie, după îndelunga lor demolare, o îndatorire.

Ne vom cantona la semnalarea lor, oferind sugestii în abordarea unei probleme de mare actualitate: dezvoltarea aşezărilor umane, a teritoriilor în ţara noastră. Problemă distorsionat prezentată de cei care nu cunosc şi deci nu pot valorifica tradiţiile unui domeniu de abordare comună (sociologică şi urbanistică) şi în care ţara noastră, având unele priorităţi, avea privilegiul, dar şi datoria de a le continua şi dezvolta.

1) PROBLEMELE DESVOLTARII ASEZARILOR UMANE SI EXTREMISMELE POLITICE.

Pe tărâmul dezvoltării urbane şi rurale, această luptă a extremismelor politice, de acaparare şi distorsionare a soluţiilor date de disciplinele care concurau la tratarea problemelor, a fost şi este încă evident acerbă; este terenul care interesează viaţa comunităţilor umane din teritoriu, care se resfrânge puternic în viaţa socială.

Nu este de aceia de mirare că, în superbia dictatorială, orice semnal de alarmă tras de specialiştii disciplinelor umaniste interesate a fost în cel mai bun caz ignorat, dar de cele mai multe ori a provocat marginalizarea. Mai grav este că - nesocotind atenţionările - deciziile dictatoriale puse în practică, au reuşit prin absurditatea lor, iar uneori prin monstruozitatea consecinţelor pe plan social, să inducă în eroare pe cei neavizaţi, discreditând pentru un timp, punând la zid idei, studii, specialişti,

din păcate într'un domeniu chemat să dea soluțiile de dezvoltare cerute de realitățile sociale.

Ori, tocmai aici terenul este minat de decizii eronate, în curs de aplicare, iar uneori executate, de opinii care confundă erorile făcute cu însăși disciplinele urbanistice, riscând incriminarea acestora.

In plus, într'un domeniu în care înțelegerea corectă ar putea fi chemată să valorifice activități și concepții în care avem priorități pe plan mondial, să restituie culturii românești figuri și lucruri ostracizate.

Iată de ce considerăm necesar să punem problema restabilirii valorilor urbanismului și sociologiei românești, fără a intra în detalii (care și-ar putea avea mai curând locul în studii special centrate pe precizarea poziției acestor discipline), făcând trimiteri la lucrări tipărite sau la cele care se mai află, sperăm neepurate încă de extremismele care au bântuit - în arhivele unităților de profil în care s'au elaborat.

Vom reproduce, citând câteva pagini, pentru o cât mai corectă judecare a pozițiilor afirmate, dar eludate în cursul anilor de extremisme politice și care, dincolo de valoarea unor reconstituiri, își păstrează și astăzi valabilitatea pozițiilor teoretice și a soluțiilor elaborate.

3) SCHIMBARI IN DENUMIREA DISCIPLINEI PRIVIND DEZVOLTAREA ASEZARILOR UMANE. JUSTIFICAREA REVENIRII LA TERMENUL LATIN.

In perioada interbelică disciplina se numea urbanism. Cursurile de învățământ superior la Facultatea de arhitectură și la Politehnică erau de "urbanism", dar se întocmeau "planuri de sistematizare" (1), iar autorii (2) cursurilor de urbanism de atunci elaborau - și uneori publicau - planuri de sistematizare pentru unele orașe. Deci, doi termeni; urbanism pentru teorie și metodă, sistematizare pentru rezultatul aplicării pe cazuri concrete.

După cel de al doilea război mondial, cursurile de urbanism capătă numele de "cursuri de sistematizare și construcție a orașelor", termenul de urbanism fiind aproape uitat, în orice caz neutilizat. Renunțarea la termenul de origine latină - urbanism (de la urbs, urbis) și înlocuirea lui prin perifraza "sistematizare și construcție a orașelor" (corespondent al denumirii din limba rusă) a fost semnificativă dar temporară, urmând o perioadă în care cei doi termeni alternează.

In privința termenului (3) de urbanism, credem că este interesant de scos în evidență documentarea bogată a eminentului urbanist român Cincinat Sfințescu (ostracizat sub dictatura comunistă) care corijează data de apariție a acestui termen în sensul atestării unei tradiții mai vechi decât cea menționată de Françoise Choay (4). Autoarea citează pe Gaston Bardet (5) care afirmă că termenul ar fi apărut în 1920 în Buletinul Societății geografice din Neufchâtel sub pana lui P. Clerget. Ori, Cincinat Sfințescu (6) afirmă că "La Karlsruhe urbanismul s'a predat prima oară de Baumeister la 1874-1875. La secția de arhitectură, cursul de urbanism a început în anul 1903. Primul seminar de urbanism pentru ambele secții a fost înființat la acea politehnică în 1907, cu 3 ore pe săptămână, la care țineau conferințe urbaniști eminenți". Dacă nu știm cum se numea cursul lui Baumeister, putem deduce din scrierea în cursiv că din 1907 se țineau seminarii intitulate de urbanism.

Tot Françoise Choay indică data de 1924 ca an de înființare pe lângă Universitatea din Paris a Institutului de urbanism (semnalat de Cincinat Sfințescu ca înființat în 1919 sub numele de Școală de înalte studii urbane și funcționând din 1924 cu denumirea de Institut de urbanism) și 1953 ca dată de introducere a cursurilor de urbanism la Școala de Arte Frumoase (deși menționarea lor în urbanistica generală a lui Cincinat Sfințescu arată că ele existau la data apariției cărții - 1933). Diferența de cinci ani în datarea înființării Institutului de urbanism poate proveni din diferența de denumire (inițial ca Școală de înalte studii urbane), după cum diferența de două decenii privind cursurile de urbanism s'ar putea datora faptului că la început aceste cursuri au fost facultative.

Termenul de sistematizare (7) a fost folosit cu precădere în țara noastră în deceniile 4-8. Urbanismul apare mai centrat pe dezvoltarea localităților. In Larousse el este definit ca "știință și tehnică a construcției și amenajării aglomerațiilor, orașe și sate". In dicționarul Hachette el este limitat la orașe, "ansamblul tehnicilor materiale și estetice privind amenajarea orașelor" (8).

4) ATENTIONARI SI SUGESTII DIN LITERATURA URBANISTICA SI SOCIOLOGICA, NELUATE IN SEAMA IN EPOCA EXTREMISMELOR.

Dacă modificările în denumirea disciplinei constituiau o operație relativ facilă, permitând și aruncarea la coș a tradițiilor, a contribuțiilor incomode pentru cei ce se voiau deschizători de drumuri, în schimb problemele de fond rămâneau fără să primească soluții. In prezentarea atenționărilor vom utiliza citate (sau reproduceri de pasagii) pentru a putea judeca în mod corect pozițiile pe care le marcau și momentul în care au fost aduse - inutil - la cunoștința factorilor de decizie din perioada dictaturii.

Considerăm util să le amintim, ca un memento în evitarea repetării de concepţii şi soluţii eronate pe care le-ar mai putea genera extremismele decizionale. De asemenea, credem că ele pot servi la reconsiderarea unor poziţii eludate şi pot constitui puncte de plecare în rezolvări viitoare.

a) Propunerea introducerii unei noi noţiuni; "urbanism popular" (pentru marcarea interesului de salvare a valorilor urbanistice).

Atunci când se începe acţiunea de distrugere a valorilor arhitecturale ale satelor româneşti, arhitecta urbanistă Mioara Matei denunţă pericolul şi propune introducerea noţiunii noi de "urbanism popular", urmărind "să marcheze necesitatea preocupării de a deposita creaţiile de urbanism populare, ameninţate să dispară, datorită ritmului rapid de modernizare a ruralului" (9).

"Propunerea nu face decât să semnaleze existenţa unor valori culturale, pericolul de a nu le mai regăsi peste 1-2 decenii. Ansamblurile urbanistice create spontan, închegate în decursul vremii, prezintă tot atâta interes ca şi arhitectura populară. Dacă însă pentru aceasta există o preocupare vădită - concretizată între altele şi în Muzeul Satului din Bucureşti, şi a unor muzee de acest gen în curs de închegare în alte localităţi ale ţării - pentru ansamblurile urbanistice, creaţii ale urbanismului popular, o astfel de preocupare lipseşte. De altfel, însăşi absenţa termenului este o dovadă a faptului că în acest sens nu s'au făcut eforturi... Un exemplu fericit de 'urbanism popular' se putea întâlni în Poiana Sibiului, aşa cum arăta ea acum 20 de ani... Innoirea fondului de locuinţe din acest sat, pozitivă sub raportul calităţii, confortului locuinţelor, nu a avut însă un efect similar sub raport estetic. O vizită prin Poiana Sibiului de azi trezeşte regretul de a nu fi făcut sesizările necesare din vreme, de a nu fi militat pentru conştientizarea populaţiei asupra valorilor satului lor. Facem eforturi ca tradiţia să nu se piardă în folclor, port, arhitectură, dar uităm sau nu observăm valorile urbanistice ale satelor noastre".

b) Propunerea realizării de "sate patrimoniu".

Ţinând seama de pericolul ca sistematizarea rurală să ducă la pierderi ale valorilor culturale, acelaşi autor face propunerea de realizare de "sate-patrimoniu" (10), asupra cărora trebuie avută o grijă deosebită privind dimensiunile şi implicaţiile pe care le pot avea deteriorările sau pierderile valorilor culturale rurale.

"Deoarece credem că introducerea unui nou concept în activitatetea de sistematizare este necesară, conceptul de 'sate-patrimoniu' trebuie ferit de notele conceptuale care sânt ataşate la tot ce înseamnă prezervare de valori ale trecutului. Satele-patrimoniu nu trebuie privite ca 'rezervaţii'. Totodată trebuie tranşant deosebite de mentalitatea care prezidează în mod normal la declararea de 'monumente de arhitectură', aceea de conservare inalterată, de 'martori' ai unei culturi.... Este de asemenea necesar să le deosebim de noţiunile de 'sate de vacanţă' şi de 'sate-turistice'. Acestea au alt scop şi prin regimul lor, în deosebi prin frecvenţa relaţiilor locuitori rurali - locuitori urbani, şi pot constitui un mare pericol pentru patrimoniul cultural; acela al alterării, al 'poluării' lor prin împrumuturi nefericite.... Ceeace trebuie să constituie nota definitorie a satelor - patrimoniu este înscrierea lor pe o linie de desvoltare în care păstrarea valorilor culturale să se alieze cu promovarea lor. Este deci vorba nu de sensul static al noţiunii de 'prezervare', de ferire de alterări a unei stări date ci de un sens dinamic, de ferire de alterări a unei evoluţii al cărei miez trebuie să consiste în promovarea de valori în spiritul tradiţional. Conştientizarea populaţiei, potenţele ei de valorificare a tradiţiei, sânt criterii tot aşa de importante în alegerea viitoarelor sate-patrimoniu ca şi existenţa materializărilor acestor valori.... In fond problema-cheie este de a face ca tradiţia să devină potenţial de dezvoltare. Nu o colectivitate care să 'conserve' valori ci care să producă bunuri, a căror producere să ducă la menţinerea şi promovarea de valori tradiţionale.... Este deci vorba de comunităţi deschise la progres care prin valorile pe care le deţin, prin potenţele lor spirituale, să interpreteze ceeace este modern în coordonatele de valori ale tradiţiei. Aceste sate vor oferi o imagine a ceeace a reprezentat un mod de valorificare a teritoriului, a ansamblului condiţiilor de viaţă. Prin modul de asimilare a notelor de modernitate ele vor oferi răspunsuri de specificitate problemelor de progres. Aici va rezida elementul viu, interesant, al mariajului tradiţie - modernitate pe care astfel de sate îl vor putea oferi".

c) Prezentarea mediului natural şi a patrimoniului istoric şi arhitectural, obiectiv caracteristic secolului nostru.

Acordând o importanţă deosebită "prezervării mediului natural şi patrimoniului istoric şi arhitectural", în cartea citată mai sus, printre obiectivele acţiunii de sistematizare, este menţionată şi această prezervare, subliniindu-se în plus că, deşi inclusă în valorificarea raţională a resurselor, "este utilă detaşarea ca obiectiv distinct - cu riscul unor reproşuri de ordin logic - deorece ele trebuie să devină un obiectiv caracteristic secolului nostru, ritmurile şi implicaţiile dezvoltării conducând la acest lucru. Această prezervare trebuie urmărită continuu la toate palierele - în orice categorie de proiect de sistematizare deci - dar soluţiile majore se pot da numai la palierele

teritoriu și localitate, respectiv la cele în care se stabilesc localizările de investiții (unități productive, echipări edilitare etc.), a căror realizare poate impieta asupra mediului natural datorită caracterului lor (industrii nocive, deversări de ape uzate, etc.) și a căror amplasare, în raport de condițiile concrete, poate agrava sau diminua efectele (direcții de vânturi dominante, debitul cursului de apă în care se face deversarea etc.), după cum poate afecta un patrimoniu mai valoros sau mai puțin valoros".

Menționăm că autoarea rândurilor de mai sus a fost și șefa proiectului de sistematizare a zonei Mediaș și că avizul ei negativ relativ la Copșa Mică nu a împiedicat deciziile administrative contrarii, care au antrenat gravele poluări ale mediului.

d) "Demolarea satelor" sau studii de dezvoltare a rețelei de așezări?

O serie de atenționări de maximă importanță, eludate, au privit problema restructurării sistemului de așezări rurale (ne referim nu numai la satele cu valori de patrimoniu, ci la masa așezărilor rurale). Prin măsuri cheie și de durată, extremismele și-au găsit aici și își găsesc câmp larg pentru dispute de politică socială.

Demolarea satelor, din nefericire depășind stadiul de proiect și cunoscând și măsuri de punere în aplicare, în ultimii ani de dictatură, a constituit una din pozițiile extremismului. Cealalta, de menținere a tuturor satelor - și a celor nevalabile - este o alternativă de asemenea nerecomandabilă. Lăsarea în paragină în cursul unei dezafectări lente (unele sate au ajuns la volume demografice foarte mici, de câțiva locuitori, sub cifra de 10 localnici), echivalează cu o agonie. Fenomenul bine cunoscut de îmbătrânire a satelor nu poate conduce la condamnarea lor la subdotare cu servicii sociale.

Intre aceste două extreme s'au preconizat studii teritoriale științific fundamentate, privind perspectivele de dezvoltare a rețelei rurale și s'a atras atenția că procesul de atragere (11), de "polarizare" a populației în localitățile cu perspective de dezvoltare - orașe și sate - va constitui un proces de durată (12). Nici această atenționare (care, deși publicată, nu a scutit de afirmația ulterioară gratuită că "sistematizarea rurală" este sinonimă cu "demolarea satelor"), nu a avut ecou. Soluția dictatorială a buldozerului a prevalat.

5) RESTITUIRI. CONVERGENTE ALE SCOLILOR ROMANESTI DE SOCIOLOGIE SI DE URBANISM IN PROBLEMELE DEZVOLTARII ASEZARILOR UMANE.

Colapsurile amintite (în sociologie și urbanism) și distorsiunile antrenate, conduc la necesitatea evidențierii trăsăturilor valoroase pe care le-au avut în comun cele două școli (a lui Dimitrie Gusti și a lui Cincinat Sfințescu) în abordarea dezvoltării așezărilor umane. Evidențieri care nu sânt numai îndeplinirea îndatoririi de a restitui culturii două valori ostracizate în cele 5 decenii de dictatură, dar pot oferi sugestii de reînnodare a unor tradiții în știința românească.

a) Câteva considerații privind aporturi ale celor două discipline (obiectiv, conținut, paliere de abordare, aporturi metodologice) (13).

Din cele ce s'au decantat sau se pot decanta ca valoros din experiențele acumulate până acum, vom căuta să semnalăm puncte comune dezvoltate în ambele domenii de activitate și în sociologie și în urbanism, care s'au influențat între ele fără a se putea deseori stabili dacă au avut punctul de pornire într'o anume disciplină sau dacă au fost generate simultan, dinr'un spirit de epocă, dintr'un fond comun de idei și preocupări. Un astfel de demers ar fi interesant de făcut, pornind din fiecare din cele trei domenii importante de activitate (urbanism, sociologie, geografie) (14) care au avut aporturi majore în faza experimentală a activităților de sistematizare teritorială în țara noastră.

O serie de aporturi privesc însăși conturarea obiectivului general al dezvoltării teritoriilor și armonizarea - atât în planul proiectării cât și în acel al realizării - în timp și spațiu a factorilor de dezvoltare. O asemenea armonizare trebuie să aibă la bază cunoașterea tuturor potențelor de dezvoltare și a condițiilor de realizare, precum și evaluarea implicațiilor (economice, sociale, urbanistice) a fiecărei variante de dezvoltare.

Ori, o caracteristică esențială a școlii lui Dimitrie Gusti (pe care H. H. Stahl o considera ca una din ideile care - cu toată diversificarea acțiunilor monografice din etapa finală - îi unea pe toți într'o "școală") constă tocmai în necesitatea de a studia realitatea socială, pentru cunoașterea și dirijarea planificată. O asemenea finalitate, înscrisă în centrul obiectivului dezvoltării sistematizate, explică de ce școala românească a putut contribui din plin la activitatea de sistematizare. Similar, școala sociologică urmărea deschis studierea realității pentru cunoașterea și orientarea acțiunii sociale.

In cadrul acestui obiectiv comun, cele două discipline au pus în mod diferit accentul pe componentele lui. Dacă urbanismul și-a centrat atenția pe elaborarea planului de sistematizare, școala lui Dimitrie Gusti a pus accentul pe cunoașterea realităților sociale, în vederea fundamentării științifice a soluțiilor de dezvoltare.

Aportul profesorului Dimitrie Gusti a fost covârşitor. El constă în valoarea acordată studierii realităţii ca bază ca oricărei acţiuni de dezvoltare; în punerea la punct a unui întreg şi coerent aparat teoretic şi metodologic pentru investigarea directă a realităţii, în realizarea unei ample cunoaşteri prin monografiile zonale şi de aşezare, ca şi prin studii de procese sociale. Este un aport cu atât mai important cu cât în urbanismul interbelic (cu excepţia lui Cincinat Sfinţescu, care a anunţat necesitatea şi a conceput realizarea unei documentări complexe urbanistice), sistematizarea s'a rezumat, dominant, la proiectări la planşetă de cadru construit.

In conturarea conţinutului activităţilor de dezvoltare sistematizată, contribuţiile s'au manifestat atât în stabilirea problematicii cât şi în realizarea acţiunilor de dezvoltare. Evantaiul larg al problematicii dezvoltării, care ţine de esenţa însăşi a planurilor de sistematizare, se întâlneşte şi în prospecţiunile efectuate în studiile sociologice ale şcolii de la Bucureşti (Anton Golopenţia), în cercetările privitoare la "plăşile model".

Sub raportul acţiunilor de dezvoltare desigur sistematizarea se preocupă de transpunerea în viaţă a soluţiilor. Dar centrarea pe momentul proiectării de dezvoltare face ca participarea la momentele de decizie şi de acţionare de dezvoltare să fie redusă. In schimb concepţia îmbinării strânse între cunoaştere şi acţiune enunţată de Dimitrie Gusti încă de la începuturile activităţii sale, ca o ideie de bază a şcolii sociologice româneşti şi tehnicile de lucru elaborate sub conducerea lui, constituie o experienţă a cărei utilizare în dezvoltarea teritoriilor şi aşezărilor este de natură a prezenta interes.

Abordarea dezvoltării la amândouă palierele - local şi teritorial - îşi găseşte prezentarea teoretică la Cincinat Sfinţescu, iar prima organizare efectivă a ei, la şcoala sociologică românească. Fără a se putea realiza integral (din cauza desfiinţării Serviciului Social), ea s'a conturat ca modalitate de realizare (prospecţiune prealabilă, elaborarea instrumentelor de investigaţie, organizarea şi declanşarea cercetărilor de teren) în 1939, în cadrul acţiunii "plăşilor-model".

Viziunea teritorială a problemelor de dezvoltare şi-a găsit la Dimitrie Gusti, iar în urbanism la Cincinat Sfinţescu, o clară exprimare a unuia din conceptele ei de bază; sistemele funcţionale de aşezări.

Aporturile metodologice au fost esenţiale în efectuarea primelor studii de sistematizare teritorială. Ceeace a constituit valoarea lor deosebită a fost faptul că nu s'a mărginit la enunţarea unor metode şi tehnici, ci s'au transmis experienţe extrem de bogate în cunoaşterea realităţii sociale, pe care le-a acumulat şcoala sociologică. Tehnicile organizării şi desfăşurării muncii interdisciplinare, tehnici şi instrumente de investigaţie, au fost transmise prin participarea directă a prof. H. H. Stahl în cadrul echipelor de sistematizare teritorială, mergând până la modalităţile de aplicare a lor.

b) Permanenta regândire a aşezărilor în cadrul unei abordări interdisciplinare.

Notă comună sociologiei şi urbanismului din ţara noastră, abordarea interdisciplinară a aşezărilor umane se datoreşte concepţiei şi acţiunii profesorului Dimitrie Gusti.

"Intâietatea pe care a avut-o prin el sociologia românească în lumea ştiinţifică /spune_ academicianul Henri H. Stahl/ se datoreşte faptului că în şcoala românească de sociologie a fost creată şi aplicată o metodă nouă de cercetare a realităţilor sociale, anume prin echipe monografice interdisciplinare, înfiinţate la noi în ţară încă din 1925. .... Asemenea cercetări, sub numele de 'Team work' se practică curent în toată lumea, deşi în forme pe care le socotim inferioare celor realizate în ţară la noi, unde se încearcă nu numai cercetări multidisciplinare, ci şi interdisciplinare, căutându-se modalităţi de a se opera o sinteză între toate disciplinele sociale particulare, nu doar o juxtapunere a lor, sinteză fundamentată nu numai empiric, ci pe baza unei teoriisociologice deplin constituite" (15).

- Abordarea interdisciplinară în studiile de sistematizare teritorială.

Experienţa abordării interdisciplinare s'a manifestat hotărâtor de la primele campanii de cercetări de sistematizare teritorială. Prezentăm aci (16) scopurile, modalităţile de alcătuire şi de lucru a primei echipe interdisciplinare de sistematizare teritorială, pentru a semnala posibilităţile de valorificare a experienţei acumulate.

In anul 1949, Secţia de urbanism a Ministerului Construcţiilor a organizat o campanie de cercetări în fostul judeţ al Hunedoarei, în vederea punerii la punct a metodelor de strângere a documentării necesare sistematizării regionale. Intr'o primă fază a lucrărilor, investigaţiile de teren aveau ca scop depistarea problemelor pe care le ridică realitatea (geografice, economice, demografice, de igienă şi sănătate, de organizare socială, de nivel de viaţă materială) precum şi determinarea potenţialului social-economic în vederea stabilirii măsurilor de creare a condiţiilor de viaţă pentru colectivităţile umane. Complexitatea problemelor a impus abordarea lor de către o echipă interdisciplinară, cuprinzând într'un singur colectiv pe toţi specialiştii în stare să analizeze aspectele particulare ale fiecărei probleme în parte, specialişti care însă nu se adaugă unul altuia, ci se sudează într'o singură muncă de sinteză permanentă.

Metoda echipei complexe astfel concepută, intra în tradiția lungii experiențe, de peste un sfert de veac, pe care a avut-o școala monografiei sociologice din București. Este de remarcat că necesitatea unei documentări complexe, interdisciplinare, l-a dus pe Cincinat Sfințescu la conceperea în urbanism a trei comisii: geografic - istorică, social - administrativă și de arhitectură, cu structuri apropiate echipelor interdisciplinare ale școlii sociologice.

c) O trăsătură valoroasă, comună celor două școli românești - de sociologie și de urbanism - o constituie viziunea integrării în teritoriu a așezărilor considerate (17).

Intrucât în mod curent s'a acreditat opinia greșită că școala lui Dimitrie Gusti este sinonimă cu "școala monografiilor de sate", considerăm necesar să st ăoruim asupra "concepției zonale" a acestei școli.

O cunoaștere de fond a sistemului conceptual precum și a activităților de cunoaștere și acțiune a școlii sociologice evidențiază faptul că, asemeni unui fir roșu, se punea accentul pe înțelegerea nu izolată, ci încadrată în teritoriu, a unităților și proceselor sociale studiate. Modul în care Dimitrie Gusti a conceput monografierea de sat, atestă concepția intergrării regionale: "un sat nu este niciodată izolat, el face parte dintr'un grup de sate care își împart folosirea unui teritoriu regional" (18).

Importanța viziunii regionale o regăsim în "Indrumări pentru monografiile sociologice" (19) (cu texte semnate de Ion Conea, Traian Herseni, H. H. Stahl și Petre Stănculescu). Modalitățile preconizate de școala sociologică pentru trecerea de la monografia de sat către o cuprindere zonală, se pot grupa în trei categorii:

- însumarea tuturor monografiilor satelor și orașelor în vederea unei sinteze pe țară. Practic irealizabilă (prin dificultățile ce le cuprinde) și inutilă (substituindu-se altor metode, mai eficiente), a fost abandonată. Dimitrie Gusti, care o concepuse inițial optează pentru soluția aplicată de Anton Golopenția;
- cuprinderea larg teritorială, prin studii statistice și utilizarea de monografii sumare. Modalitatea utilizată de Golopenția, îmbrățișată cu convingere de către Dimitrie Gusti (20) a constat în "cercetări comparative care să îngăduie justa exploatare a rezultatelor monografiilor prin studii regionale, statistice și cartografice" (21);
- cercetarea zonală, a cărei necesitate și-a avut o triplă explicație: formulă realizabilă (spre deosebire de generalizarea pe țară a monografiilor de sat), dând cunoașterea ariilor de răspândire a unui tip de sate sau a unor caracteristici, neizolând așezarea de sistemul din care face parte.

In cadrul cercetării zonale au fost folosite două procedee:

Procedeul satului pilot (inaugurat de Henri H. Stahl) în cercetările din Nerej) ales printr'o prospecțiune de teren, constituind o sumară considerare zonală - urmărindu-se printr'o cercetare intensivă cunoașterea unui anume tip de așezare și a caracteristicilor lui, ale cărui arealuri de răspândire erau apoi determinate prin cercetări extensive:

Procedeul studiului direct al zonei (fără intermediul unui sat-pilot) utlizat de Anton Golopenția și Mihai Pop în 1939 (22), urmărind de această dată cuprinderea problemelor de desvoltare teritoirilă și de localități. Adoptat și de alte echipe de cercetare (în zona Mureșului, a munților Apuseni, a Țării Făgărașului), el caracterizează această orientare a școlii sociologice către cuprinderea zonală, către preocupările de dezvoltare a teritoriilor și așezărilor, domeniu în care se va manifesta convergența cu școala urbanistică, viziunea teritorială permițând înțelegerea amenajării spațiale. Studiul direct al zonei a făcut posibilă întrunirea încă a unui element necesar orientării către problemele desvoltării sistematizate: înglobarea în activitatea organizată a administrației de stat. Calcarea acestei cunoașteri pe diviziunile administrativ-teritoriale, operativitatea ei, capacitatea de a furniza elementele necesare deciziilor de dezvoltare sânt tot atâtea atribute care vor permite mai târziu utilizarea în sistematizările teritoriale a experienței acumulate. Rapiditatea realizării investigațiilor de teren, centrarea pe probleme precis delimitate, utilizarea unui set de tehnici de investigație permițând culegerea unui material ușor prelucrabil statistic, sânt calități necesare investigațiilor de planificare a dezvoltării spațiale.

Este ceeace va semnifica acțiunea plășilor model, care dă acestui procedeu valențe de sistematizare teritorială (23).

Trecând de la cuprinderea zonală la abordarea nivelului național, școala sociologică românească avea două obiective, "știința națiunii" și Atlasul sociologic. Programul de cercetări pentru o știință a națiunii a fost avansat de Dimitrie Gusti încă din 1910, în primul său curs de sociologie, iar alcătuirea Atlasului sociologic al României, afirmată ca necesitate de prim ordin începând din 1934, l-a preocupat în mod constant. Ori, amândouă aceste proiecte corespund pe plan urbanistic sistematizării teritoriului național.

In 1948, Paul H. Stahl (care organizează o primă anchetă de opinie publică în mediul studențesc bucureștean) propune profesorului Gusti folosirea metodei statistice reprezentative în alegerea obiectivelor de cercetat, mod de a se ajunge la o viziune de ansamblu pe întreaga țară. Propunerea dă naștere la o vie discuție contradictorie, dar cum numai peste câteva luni sociologia avea să fie interzisă, iar Institutul Social și Fundația Culturală desființate, propunerea n'a putut fi urmată de nici o acțiune concretă (24).

d) Concepția zonală în sistematizarea teritorială (25).

Care sunt notele definitorii ale acestei ramuri a urbanismului? care este utilitatea unor decupaje teritoriale (26)? In dicționarul sociologic al lui Alain Birou (27), sistematizarea teritorială este considerată ca "organizarea economică a spațiului geografic, structurată pentru a pune în valoare resursele naturale... Sistematizarea teritoriului nu se poate face decât la scara marilor unități teritoriale". In dicționarul lui Gaston Bardet (28) găsim următoarele: "sistematizării regionale i se spune și urbanism regional"; la pagina 33 el precizează cuprinderea teritorială: "Urbanism regional: organizarea economică a spațiului geografic, structurată pentru a pune în valoare resursele naturale destinate satisfacerii nevoilor populației de pe acel teritoriu". In dicționarul lui Thomas Sauvet (29) sistematizarea teritoriului este definită ca "organizarea spațiului, în cadrul unităților teritoriale mai mult sau mai puțin largi... maniera de a pune în valoare prin echipamente apropriate și utilizând rațional mâna de lucru, resursele naturale și locale și a satisface cerințele populațiilor interesate". Insfârșit, dicționarul Hachette (ediția 1990) extinde sfera de cuprindere a amenajării teritoriului la nivel național: "Amenajarea teritoriului are ca obiect conservarea și punerea în valoare a patirmoniului național, dezvoltarea de infrastructuri și crearea de echipamente destinate să favorizeze dezvoltarea economică a țării, ținând seama de nevoile socio-economice ale națiunii".

Sociologia românească, beneficiind de participarea atât la cercetări de sistematizare teritorială, cât și la cercetări legate de organizarea serviciilor sociale, a ajuns la o nuanțată teoretizare de decupaje teritoriale, care să corespundă cerințelor de studiu, a celor de înscriere în teritoriu ca și a celor de dezvoltare a comunităților locale.

Bazat pe o tipologie funcțională a comunităților locale (funcțiuni interne și externe), decupajul ariilor de convergență (30) răspunde necesităților de înțelegere a modului în care comunitățile se constituie în sisteme care reprezintă însăși exprimarea pe plan teritorial a potențialităților și necesităților lor. Cuprinzând comunitățile locale ale căror interese le leagă precumpănitor de o anumită comunitate (centru de convergență), arie care exprimă teritorializarea unui sistem de relații funcționale (urbanistice și de organizare a rețelelor de servicii sociale). Este o abordare zonală (sociologică și urbanistică) având ca numitor comun relațiile funcționale dintre comunitățile locale.

e) A treia trăsătură comună sociologiei și urbanismului; acțiunea socială.

Inglobarea acțiunii sociale în sistemul decizional al administrației de stat (condiție indispensbailă în orientarea sistematizării către activități de dezvoltare a teritoriilor și localităților) are premise în însăși începuturile școlii sociologice românești: concepția de îmbinare strânsă între cunoaștere și acțiune a prezidat tot timpul în desfășurarea acțiunilor monografice. Intr'un articol care marca două decenii de la începerea acestor activități, Dimitrie Gusti preciza că munca monografică a îmbrățișat "dela început întreaga viață a satului, în vederea transformării ei în mai bine". Realizarea prin monografie a unei prealabile cunoașteri, constituie o modalitate menită să asigure activității sociologice capacitatea de a contribui la problemele dezvoltării (împlinind rolul căruia îi corespunde, în sistematizare, analiza critică a situației actuale).

Participarea locală la cercetarea și acțiunea echipelor monografice este realizată prin crearea unei serii "de procedee de luare de contact și de animare a locuitorilor unor sate, în forma unor 'cămine culturale' (asociații obștești pentru acțiune social-culturală și economică), concepute ca un mijloc de organziare și îndrumare a inițiativelor locale, în cadrul unei acțiuni culturale de masă" (31).

Participarea locală a constituit o componentă de bază în acitivitatea Serviciului social, a cărei realizare "Gusti a văzut-o pe calea organizării echipelor alcătuite din studenți de diferite profesiuni (medici, agronomi, veterinari, silvicultori, profesori, teologi, educatori fizici, maestre de menaj etc.) a căror sarcină era de a cerceta monografic satul, pentru a depista problemele lui reale, a le găsi soluția și a realiza aceste soluții prin muncă profesională directă și antrenarea inițiativelor satului" (32).

Integrarea în sistemele de decizie și acțiune ale organelor centrale și locale de stat era clar concepută, îmbrățișând și palierul teritorial, în momentul când se face trecerea către organizarea "plășii sociale model". Această etapă este deosebit de semnificativă pentru situația sociologiei în raport cu activitățile de sistematizare teritorială (33).

f) Probleme urbanistice în periodicele școlii sociologice.

Incă din primul număr al "Arhivei pentru știința și reforma socială" (apărută în 1919) este publicat studiul arhitectului Sp. Cegăneanu intitulat "Chestiunea îmbunătățirii locuințelor și a sistematizării Capitalei", urmat de studiul urbanistului inginer Cincinat I. Sfințescu intitulat "Cum să privim chestiunea sistematizării Bucureștiului" (34).

După zece ani, Cincinat Sfințescu revine cu articolul "cum să sistematizăm Bucureștiul". Referindu-se la primul articol, precizează că "sistematizarea unui oraș cum este Capitala țării noastre formează o problemă mai mult de ordin social și economic, decât de aplicare directă a regulilor artei urbanistice importate din Apus" (35). El adaugă, "transformarea unui oraș nu poate decât să urmeze schimbărilor sociale ale cetățenilor ei" (36).

Vorbind despre componența comisiei social-administrative (lista specialiștilor începe cu sociologul), Sfințescu pune un accent major pe aportul sociologiei. Comisiei îi revine sarcina de a alege directivele cele mai proprii în privința "amenajării dezvoltării viitoare a vieții sociale". Menționând ce revine diverșilor specialiști, Cincinat Sfințescu precizează că ei vor studia "îndeosebi cele ce se pun pentru o dezvoltare avantajoasă în viitor, pe care sociologul să o găsească conformă condițiilor sociale urmărite" (37).

Intr'un studiu intitulat "Problema sistematizării orașelor în România" (38), arhitectul Duiliu Marcu prezintă concepția de educare a publicului pentru înțelegerea (și implicit participarea) la activitățile de sistematizare, ajungând până la propunerea înființării unui muzeu social cu machete și planuri de orașe.

6) DISCIPLINE IN REFUGIU.

Față de condițiile impuse de regimurile extremiste, disciplinele umaniste în special au încercat să-și salveze existența, corectitudinea științifică, refugiindu-se, ciuntindu-și domeniul de activitate printr'o serie de renunțări, de automutilări. Refugiile au însemnat subordonări, abandonări de problematici și, ceeace e mai trist, uneori adevărate prostituări.

Situații relativ mai ușoare au avut disciplinele umaniste (39) refugiate în zone în care interdisciplinaritatea era un bun câștigat. Spunem "relativ mai ușoare" pentru că și în aceste zone refugiul era provizoriu, adesea trebuind abandonat în momentul în care cei investiți cu "comanda socială" deveneau "vigilenți" (sau primeau "indicații" venite "de sus"). Ilustrative au fost retragerile sociologiei în domeniul asistenței și prevederilor sociale, a problematicii medico-sociale, ca și în cercetările și proiectările de sistematizare a teritoriilor și localităților.

Alungată din domeniul universitar, sociologia (înlocuită cu socialismul științific) și-a găsit un timp refugiul în învățământul de asistență și prevederi sociale, unde doi sociologi (Henri H. Stahl și Ioan Matei), alături de un corp profesoral pregătit de Xenia Costa-Foru și Lucia Nasta, au putut să dezvolte sociologia familiei și teoria și practica investigației sociale.

Pentru a avea o imagine a "înțelegerii" de care se bucurau în cadrul Ministerului Muncii și Prevederilor Sociale (sub tutela căruia funcționa învățământul de asistență socială), este suficient să amintim că la o ședință a cadrelor didactice din fostul Institut de Prevederi Sociale, secretarul general al Ministerului Prevederilor Sociale din acea vreme a atras atenția că asistentele sociale trebuie educate pentru a lucra "cu baioneta la armă"; orice comentariu este de prisos, ținând seama că asistenții proveneau și din elemente ale "claselor nesănătoase". Și cum să interpretăm arderea volumelor Recensământului României din 1930 (sub direcția lui Sabin Manuilă) în curtea Institutului și în fața studenților, de către secretara ("de încredere") a Institutului? Acțiune justificată prin invocarea caracterul "reacționar" al publicației. Din fericire, învățământul de asistență socială păstra încă (și a păstrat până în 1956) tradiția imprimată de școala sociologică a lui Dimitrie Gusti.

Un al doilea refugiu pentru sociologi l-a constituit domeniul cercetărilor de sistematizare teritorială, unde grupa de urbanism (condusă de arhitectul Ștefan Popovici) era formația cea mai deschisă abordărilor interdisciplinare. Amintim compoziția grupei de arhitecți, ca o datorie față de contribuția lor de deosebită valoare în urbanism: Adrian Gheorghiu, Maria Lucescu, Mioara Matei, Tudor Oteteleșanu, Mircea Possa, Ion Sturdza, Gheorghe Iacovescu și Magdalena Iacovescu.

Desigur, și acest refugiu era supus atentei supravegheri a sistemului, cu atât mai mult cu cât era un domeniu care lucra cu date ale dezvoltării economice. De aceea în posturi de conducere erau aduși progresiv "oameni verificați". Unul dintre ei, om de încredere al unui ministru, repede impus șef al sistematizării, a venit (spre amuzamentul discret al colaboratorilor) cu propunerea considerată de el ca fiind de bază în amenajarea teritorială - valorificarea ciupercilor din păduri. Acest șef avea o stratagemă pentru a învăța problemele de sistematizare; contrazicerea subalternilor (specialiști în diverse domenii) pentru ca, silindu-i să-și argumenteze pozițiile să-i determine indirect să-i dea lecții.

Tot progresiv, "politica de cadre" a dus la plecarea sociologilor şi geografilor. Astfel, Vintilă Mihăilescu a fost obligat într'o şedinţă anume organizată să prezinte "determinismul geografic" cu intenţia nerealizată de provocare a unei critici aduse geografiei.

Un alt refugiu al sociologiei în perioada dictatorială a extremismelor politice (40) l-a constituit domeniul problematicii sociale a Igienei şi Sănătăţii Publice (unde subsista tradiţia şcolii sociologice prin doctorul Banu, continuată de Ion Ardeleanu), a Recuperării Capacităţii de Muncă, a Institutului de Geriatrie - unde s'au putut regrupa sociologi, psihologi, asistenţi sociali bine pregătiţi în învăţământul de prevederi sociale, şi mai târziu în cel al Şcolilor Sanitare din sistemul sănătăţii.

Nu insistăm asupra acestei perioade întrucât, din cauza condiţiilor nu s'au putut desfăşura cercetări interdisciplinare de amploare. Trebuie însă menţionate studiile valoroase din Delta Dunării, din Bazinul Mureşului (zona Răstoliţa) şi din zona Alexandria - Furculeşti. Este semnificativ faptul că aceste ultime cercetări (care au fost şi obiect de comunicări ştiinţifice) s'au datorat cadrelor formate în învăţământul de asistenţă socială, care au continuat tradiţiile şcolii sociologice româneşti.

Promovarea pe prim plan în cadrul Centrului de Cercetări Sociologice a "cercetărilor" impuse de propaganda ateistă şi pătrunderea masivă a activiştilor care se pretindeau sociologi, formaţi în Academia Ştefan Gheorghiu, a paralizat şi Academia de Ştiinţe Sociale unde preşedinte al Secţiei de Sociologie a fost, pentru scurt timp, remarcându-se în special prin absentarea demonstrativă dela şedinţe, profesorul Henri H. Stahl.

N O T E

1) Utilizarea în această perioadă a termenului de sistematizare, în sensul planurilor de desvoltare a localităţilor, este corespondentul termenului german de "Raumordnung" care defineşte rezultatul planurilor de "ordine spaţială".

2) La Facultatea de arhitectură din Bucureşti, cursul în două volume al lui Cincinat Sfinţescu, vol. I: Urbanistica generală, Ed. Bucovina, Bucureşti, 1933, 803 p. Vol. II: Urbanistica specială, Institutul Urbanistic al României, Bucureşti (fără dată). La Politehnica din Bucureşti, arh. Ion Al. Davidescu publică "Noţiuni de urbanism", Institutul Urbanistic al României, Bucureşti, 1937, 158 p.

3) Ne referim la termen, semnalarea preocupărilor de urbanism, mult mai vechi, depăşind economia lucrării de faţă. In cartea sa "L'Urbanisme", deosebit de documentată (Presses Universitaires de France, Paris, 1945) Gaston Bardet trece în revistă preocupările lui Napoleon al III-lea considerat drept "primul urbanist francez", pe cele ale altor autori francezi, cele din Anglia, metoda sociologului Patrick Geddes (1854-1932) (Regional Survey), pe cele din Germania, unde J. Stübben publică primul tratat de amenajare a oraşelor, pe cele din Austria, Belgia, Statele Unite ale Americii, Suedia (unde apare în 1874 prima lege care declară că orice oraş trebuie să aibă planul lui de extensiune), Ţările de Jos.

4) Urbanisme, utopies et réalités, une anthologie. Editions du Seuil, Paris, 1965, 445 p.

5) Presses Universitaires de France, Paris, 1959.

6) Urbanistica generală.

7) In prezent, datorită soluţiilor greşite adoptate în perioada dictatorială, el este nejustificat eliminat. Se confundă astfel erori de conţinut cu însăşi disciplina.

8) Limitarea definiţiei din dicţionarul Hachette la oraşe sărăceşte conţinutul noţiunii de urbanism care priveşte ansamblul aşezărilor, urbane şi rurale. Sociologul Placide Rambaud, referindu-se la urbanizare, o prezintă ca fiind o "mişcare complexă economică şi socială, intelectuală şi afectivă" care "pune oraşul şi satul nu ca două realităţi, dar ca proiecţia ecologică diferită a unei unici societăţi într'o comună inventare a ei însăşi" (Société rurale et urbanisation; Editions du Seuil, Paris, 1969, p.9).

9) Mioara Matei şi Ioan Matei - Sociologie şi sistematizare în procesele de dezvoltare; Editura Tehnică, Bucureşti, 1977, p. 30-31.

10) Şi această propunere, publicată, nu a fost luată în considerare: Mioara şi Ioan Matei, op. cit., p. 81.

11) Nu de mutare prin demolare.

12) Op. cit. p. 39.

F R U P T U L   O I I

Andrei Pandrea

Atrase de păşune, stânele satelor Găujani şi Boişoara se răspândesc în Munţii Făgăraşului, cât se cuprind ei între Suru şi Negoiu. In podul munţilor, acoperit de iarba groasă a firuţei şi torinei şi de cea lată, zisă buşişeu sau şuşarcă, păşunează la "plaiul văraticului" mulţime de turme mânate de păstori şi câini; din laptele mânzărilor date la uşă păstorii închiagă "brânzele" după străveche deprindere, numindu-le laolaltă cu întreaga suflare a Loviştei "fruptul oi".

Hotarele obştiilor moşneneşti, prelungi răzoare înierbate, semănate cu bolovani îngrămădiţi în "movile de grănăţuire", şerpuiesc "de-a pravăţu" peste dealuri repezi şi opintite, viroage surpate afund şi pâlcuri de pădure întunecată, aburcate voiniceşte spre culmile goale. Meterezul impetuos către care oamenii cutează din veacul vechi, ridicate semeţ deasupra Loviştei, sprijină miază-noaptea şi cerul nesfârşit cu lungi spinări zvârcolite în încremenire şi zbucniri de ţurţudane trufaşe. Valul de piatră străjuieşte neclintit ceţurile, furtunile, viscolele, zăpezile şi liniştea care împresoară umerii goi ai şteiurilor crăpate, până la surparea grozavă, plecată din geana bolovănoasă şi până în hăul Ţării Oltului, străbătută în şerpuială de meandrele leneşe ale marelui râu. Către aceste culmi urcam şi eu călare până la târle şi bordeie, întru alinarea suferinţelor ciobanilor din singurătate şi pentru a mă încredinţa de starea lor de igienă, aşa cum o înţeleg şi o impun legile sanitare; însă nu mi s'a întâmplat niciodată ca, din datoria de medic, să-mi stingherească observaţiile şi anchetele stârnite de curiozi tatea mea, ci dimpotrivă. Astfel, bacii lovişteni m'au putut convinge de moştenirea unui dar arhaic, sălăşuind în fiinţele lor, ca şi a unei măiestrii dovedite neîncetat, atunci când se apleacă îndemânatic asupra laptelui, chiagului, zăgărnei şi focului, iscând caşul şi urda. Toate cele ieşite din prefacerea laptelui de oaie în "frupt", continuă tenace şi fără întrerupere şi cu acelaşi înţeles de vorbe, o posibilă (deşi neatestată), surprinzătoare şi străveche sintagmă latină: "fructus ovis".

Păcurarii şi bacii care mi-au împărtăşit cu mândire şi mărinimie din "măiestria" lor, îşi însoţeau cârdurile oilor la 12 stâne, legate între ele de vechi hăţaşe şi poteci, "de picior" şi "de cal", împăienjenind preajma şi unindu-se după întortochieri doar aparent capricioase.

De obicei stânele iau numele "imobilului" în care se află, cu anumite precizări, toponimice şi ele. Terminologia economică şi administrativă folosită de obştii în documentele, hărţile şi planurile emise după introducerea Codului Silvic din 1912, a reţinut şi încetăţenit neologismul "imobil", atribuit "unităţilor orografice, toponimice şi de proprietate" în fapt denivelări ale reliefului delimitând natural sau artificial dealuri, muncei, munţi şi suprafeţe netede. Iată imobilele cu stânele lor:

CLABUCETU - cu stânele din: 1) Piciorul Clăbucetului (1541 m. alt. şi
2) Clăbucet (1560 m.)
ZANOAGA - cu 3) Stâna din Zănoaga (1575 m.)
CALUGARU - cu 4) Stâna din Călugăru (1710 m.)
DAESCU - având 7) Stâna din Dăescu (1760 m.)
MAZGAVU - cu 8) Stâna din Mâzgavu (1338 m) şi
Văcăria din Mâzgavu (1920 m.)
SCARA - cu 9) Stâna din Valea Scării (2285 m.)
TITESCU - având 10) Stâna din Titescu (1920 m.)
STANA MARE - cu 11) Stâna Mare (1828 m.)
CIOARECU - având 12) Stâna din Cioarecu (1880)

Din punct de vedere genetic, origina acestor nume de locuri şi-a aflat izvorul de inspiraţie în comparaţiile făcute de "Namengeber" cu diversele elemente şi aspecte oferite de realitatea înconjurătoare (geografică, climatică, socială etc) exprimată prin apelative (de fapt toponime potenţiale).

1) Apelative şi toponime oronime (referitoare la accidentele de relief): a) "clăbucet" (muncel rotunjit); "zănoagă" (prelucă, poiană; loc neted la poalele muntelui); c) "căldare" (găvan); d) lac glaciar (iezer, ochi de munte, ochi de mare, tău); "picior" (prelungire descrescând altitudinal a unui munte sau deal); f) "faţă" (partea însorită a dealului sau a muntelui orientată spre Sud, Est, Vest); g) "cur" (dos, partea umbrită a dealului sau muntelui, orientată spre Nord).

2) Apelative şi toponime hidrometeorologice (indicând umezeala, jilăveala, mâzgăreala); apelativ "mâzgav" - toponimul "Mâzgavu".

3) Apelative şi toponime provenind din comparaţia cu: a) detalii arhitectonice (apelativ scară, toponim Scara); b) detalii vestimentare (apelativ cioarec, toponim Cioarecu).

4) Antroponime indicând: a) proprietatea individuală de azi ("la Titu", "fagul lui Titu"; "la Dae", "livada lui Dae"); b) proprietatea de obşte -socionime (locul obştei lui Titu - Titeştii, stâna Titescu; locul cetei lui Dae - Dăeştii, stâna Dăescu).

5) Antroponime socio-profesionale sau de proprietate, precum Càlugàru. Acesta poate proveni fie: a) asemànarea cu un càiugàr ("muncelul e màtàhàlos ca un càlugàr"); b) din porecla proprietarului ("Gheorghe a lui Murariu e muieratic ràu, d'aia îl polecrim /sic!/ Càlugàru"); c) din numele de "neam mic" - familie "Càlugàru"; d) de la statutul socio-profesional al proprietarului, cum ar fi cel de càlugàr; e) sau, indicând-o la singular, proprietatea unor càlugàri, adicà a unei mânàstiri. Mânàstirile din preajmà, Cozia, Stânişoara, schitul Cornetu ca şi altele mai depàrtate, sunt resimţite drept posibile proprietate de odinioarà al "imobilului".

*

Sântilie, Zànoaga şi Clàbucetul fac parte geografic din masivul Ciortea, limitat la Vest de Boia Micà şi la Est de Topolog; stâna şi Valea Scàrii se aflà în masivul Scara, situat între Valea Avrigului şi Şaua Gârbovei la apus, şi Şaua Scàrii la ràsàrit; Mâzgavu din masivul Şerbota este cuprins între Şaua Scàrii la Vest şi Şaua Sàràţii la Est.

Trei din stânele amintite se bucurà de particularitàţi ieşite din comun. Dupà spusa ciobanilor: "bordeiul din Valea Scàrii" se aflà în cea mai înaltà stânà româneascà, fiind oricum cea mai ridicatà aşezare pàcuràreascà fàgàràşanà; stânele din Zànoaga şi Stâna Mare dovedesc cea mai veche atestare româneascà, fiinţând, alàturi de Boişoara, Gàujani, Intre Boile - azi Treboilea, adicà; între Boia (Mare) şi Boia (Micà) n.n. -, Arsurile şi Prislop, în acel faimos "hristov scris pà piele dà iepure, di la Domnu'nostru Vladislav...".

In Dicţionarul limbii române vechi (sfârşitul sec. X - începutul sec. XIV, Editura Enciclopedicà Românà, Bucureşti, 1974, p. 158) G. Mihàilà subliniazà cà cea mai veche menţiune scrisà, cunoscutà în româneşte a cuvântului "stânà" provine dintr'un document privitor la Ţara Loviştei. Este vorba de "hristovul" cu care se mândresc boişorenii şi gàujànenii, cel de-al treilea document cronologic menţionând Loviştea, un act de donaţie (sau de întàrire?) emis la leat 6959, adicà în iunie 1451, de càtre Vladislav al II-lea, fiul lui Dan al II_lea, cel de al 14-lea voievod şi domn al Ţàrii Româneşti aflat în scaun de douà ori; din Decembrie 1447 pânà în Octombrie 1448, şi din Decembrie 1448 pânà dupà 15 Aprilie (şi înainte de 3 iulie) 1456 (C. C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu - Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri pânà azi"; Editura Albatros, Bucureşti, 1971, p. 700). Prin acest hristov domnitorul i-ar fi "înzestrat pe moştenii /moşnenii/ din obştile satelor Boişoara şi Gàujani" (adicà pe dumnealor jupânii "slugi şi boieri ai domniei mele" spune Domnul), "Dragomir Ruhat şi feciorilor lui, lui Ion şi Vâlcu, şi nepoţilor lui, lui Dragomir şi lui Tatul cu feciorii sài, şi lui Micul cu feciorii sài, şi lui Bora cu feciorii sài.....

(de fapt Bârà, nume desigur precedent însemnând "oaie", care s'a pàstrat atât în albanezà - "bërr", cât şi în româneşte - "bâr". Oaia se îndeamnà "bârrr! In vorbirea boişoreanà existà şi tautologia "o bârà de oaie". De comparat analogic cu interjecţia "câţ" exclamaţie cu care se alungà în româneşte pisicile, relicvà împreunà cu "càtuşà" a etimonului latin "cattus", moştenit şi de francezà - "chat, chatte", de germanà - "Katze"; de italianà "gatto, gatta"; de spaniolà - gato, gata, etc.

.....şi încà lui Dragomir Ruhat şi fiului sàu Ion şi lui Vàlcul şi lui Dragomir peste Boişoara şi Gàujani între Boişoara. Şi muntele Mànàileasa, şi Stâna Mare, şi Zànoaga şi Prislop, şi Intre Boile, şi Arsurile, şi Bali..." (Hrisovul, rupt în acest loc, reteazà finalul toponimului. In cartea mea "Medic la Boişoara" am transcris integral documentul dupà Documenta Romlaniae Historica, B, I, 179).

In cele ce uremazà extrag o parte din însemàrile mele fàcute în vara anului 1974:

Luni 5 August 1974. Obositâ de iureşul infernal al trecutelor zile, Gloria /soţia/ doarme încà profund. Pe mine, cocoşul şi razele soarelui m'au trezit mai devreme... In bàtàtura plinà de pace a fostelor mele gazde, Chireaţa şi Dan Bolovan, am ràgazul rememoràrii acestei jinduite vacanţe, începutà la 13 Iulie. "Engramele" turnate în imagini vizuale defileazà; - convorbirea de la Collège de France cu Paul Stahl, profesorul meu şi conducàtorul tezei de doctorat pe care o pregàtesc; îi împàrtàşesc planul cercetàrii de teren, pe care o voi îndeplini între ciobani; încàrcat de daruri, cumpàrate din economiile agonisite pe seama bursei mele (ridicol de micà), decolez de pe aeroportul parizian Le Bourget. - Reperez între incredibilele turme de nori cumulus grozava surpàturà care este Loviştea. - Bucureştii: revederea Gloriei, a mamei, a prietenilor. - Chiolhanuri nesfârşite, îmbelşugate, cu amicii. - Alergàturi inutile pe la ministere şi institutii nàclàite în birocraţie şi mâncàtoare de timp. - Reculegere la mormântul tatii de la Bellu. Càlàtoria prin Piteşti şi peste Dealul Negru, spre Boişoara, cu maşina unei amice. Reîntâlnire mereu caldà şi turburàtoare cu boişorenii mei; deşi "i-am pàràsit" încà din iulie '63, constat cà nu m'au uitat. - Zile calme, împàrţite între ospitalitatea fostelor mele gazde, Iea Oara Chirilà şi Din Bolovan, şi plimbàrile prin coclaurii satelor Boişoara, Gàujani şi Bumbueşti - din fosta mea "parohie" - şi Perişanii şi Titeştii din vecini. - Cu echipa de tineri boişoreni (ansamblul "Florile dalbe") la Càlimàneşti, participând la Festivalul folcloric "Cântecele Oltului". - Innoptarea în camera 101 la

C.C. (Camping Cozia!). - Repetiții și spectacol somptuos la Călimănești, și la Muzeul Satului în preajma culei de la Bujoreni; boișorenii înving, spre mândria noastră. - Inapoierea cu boișorenii chiuind, cântând, rostind strigături și "producții" licențioase (precum "Capra muscurie") în autobuzul lor, hurducănind prin vârtoapele drumului Loviștei; în fine sosirea în satul adormit, cam "pe la miez de miez de noapte, de la miez de miază-noapte" (ceas al tenebrelor și în acleași timp definiție a negrului absolut), unde ne așteptau cu inima sărită și lămpile de gaz aprinse, Din și Chireața.....

.....Și acum, atrasă de vocea Gloriei care se trezea, lea Chireața, surâzătoare umbră tăcută murmură; - E voie? adăugând, -Bună dimineața, domnu'doctor și doamnă! Și întinzând ștergar curat de in, așază pe mescioară lipia caldă abia scoasă din țest și o oală de lut ars, zmălțuită, plină ochi de lapte bătut, rece. - Luați, mâncați, că-i ziua mea și v'o hi foame..... Răcoriți pe dinăuntru, ieșim întru întâmpinarea soarelui fierbinte și orbitor. Ne tolănim în iarbă și coborâm din când în când să ne bălăcim în Boișoara cea clipocitoare, chiar lângă "piatra scrisă de la lorga", acolo unde pârâul alcătuiește hotar curții curteanului (sau gospodăriei gospodarului) nostru, moșneanul Din Bolovan. După amiază, încinși de soare căutăm grădini umbrite; străbatem Groapa Mare, parcă mai umedă și tăinuită și opintim la surpăturile Uliței Mari, vârstată de torente și "pârao" (pronunță boișorenii pentru pâraie), în drumul spre lea Oara Chirilă, care ne aștepta cu brațele întinse. Ajunși, constatăm că nu-s pe acasă nici Nuța fie-sa și "mica mea prietenă dintr'a doua" de odinioară, și nici feciorii Nei și Rică (zis "fără frică" și "cap de muscă, picioare de lăcustă") spre a nu mai vorbi de nea Ion, "dus ca în toate verile" cu oile pe la Nocrich. In schimb se strâng în bătătură cât ai clipi vecinele: lea Maria Câmpeanu, mama Oarei, Aurica Rebegel - stăpâna inițială a Vopsitului, câinele care mă însoțea ca o umbră pe când mă aflam boișorean get-beget, și Gheorghița Stan cu fetele, Panseluța și Nela. Cât înnodăm vorbă, ne stingem în tihnă setea cu apa sălcie a fântânii, încercând mai ales niscai vin roșu, "tirază căpșunică" în carafă aburită, stors din ciorchinii de lăuruscă (viță de vie sălbatică, Vitis silvestris, latin "labrusca") cățărați în foișor și pe ziduri. Către asfințit ne cuată inginerul Erich Schell, însoțit de Sorin, un adolescent subțirel, rudă cu el.

Plănuim ieșirea la munte , mâine în zori. Intrebările sânt simple: cât timp? pe unde? cu caii cui? Ca și răspunsurile.....

Incropim bagaj sumar: îmi orânduiesc în rucsac rufărie de schimb (deși prevăd, nu mă voi dezlipi de pantalonii scurți), treningul, un pulover și hanoracul, traista cu de-ale igienei și farmaciei, aparatul de radio (la ce-mi trebuie, Doamne?), aparatul de fotografiat Zorki II (Leica sovietic) și un Voigtländer, casetofonul (cu baterii și casete), altimetrul și posometrul. La îndemână, în permanență, am carnetul de note ca și pixurile și creioanele, unele legate cu sfoară... Rucsacul Gloriei, cuprinzând un surplus de lucruri - poate utile - pare mai greu. Noroc cu caii, purtători resemnați ai poverilor noastre...

Marți 6 August 1974. Plecăm devreme la Măndică. Il găsim stând la taclale cu Dima Davel, anul acesta sterpar în Stâna Mare. Abia coborâse din munte și ne așteptau amândoi cu "prânzul ăl mic": o mămăligă cât roata carului, ochiuri cu cârnați afumați scoși din borcan, lapte dulce, lapte bătut, minciunele presărate cu zahăr tos și, bineînțeles, nelipsita țuică. Nea Dima trage cu ochiul la Gloria și, întors către mine, zice cu jumătate de gură: - Cam tânără nevasta, don'doctor... Pe la 8 sosesc și caii. Iapa poștașului o ia Gloria; cei doi cai ai gospodăriei ne revin nouă, lui Sorin și mie, iar armăsarul îl încalecă inginerul. Așezăm "ebâncă" aspră - "țolul calului" - și peste ea șeaua: strângem chingile; potrivim zăbala și căpăstrul, mai zgândărim potcoavele și... p'aci ni-e calea! Pe șleaul cotit stârnim glodurile Găujanilor. Un bărbat oftează din drum: - Bate-mă Doamne cu bâta, nu mă bate cu urâta... Vecinul îi răspunde aparent cam anapoda: - Cât e omul de bătrân, tot ar mânca măr din sân! Drumul e mai prost decât ne așteptam. Ultima ploaie l-a cam surpat și armăsarul lui Schell, încercându-l, se ferește îngrozit de orice șănțuleț. Trecem pe lângă stâna din Plaiul Clăbucetului și ajungem la STANA DIN ZANOAGA pe la 11,30. Oprim și descălecăm. Ne întâmpină câinii lătrând moale și dând din coadă cu prietenie. Cu carnețelul pregătit notez tot ce-mi comunică Sima Bunea Oniță, baciul și stăpânul stânei, venit doar pentru câteva ore între oi.

Turma, de 900 mânzări, alcătuind două ciopoare, aparține "colectivei" (Gospodăria agricolă de producție și Cooperativa agricolă de producție "Steagul Roșu" din Boișoara). Mai numărăm și 5 cai, 2 porci, 4 găini și un cocoș.

Ciobanii sânt toți din Găujani, ca și baciul: Nichita (Nica) Șandru, fie-sa, băciță (născută la 11 Noiembrie 1934), avându-l cu ea și pe coconul Aronică, feciorul ei de 3 ani; Achim I. Șandru, soț, ginere, tată și scutar (născut la 9 Mai 1936); Popa P. Petre (născut la 22 Ianuarie 1942); Ghiță Petru (născut la 6 Ianuarie 1945) și Muraru P. Aurel (născut la 3 Noiembrie 1951), tustrei mânători și mânzărari.

Clădirea stânei, construită ca o locuință, la altitudinea de 1555 M din bârne de molid, albe-argintii, este șițuită și măsoară 12,5 m pe 7,78 m. Are un ceardac și cinci încăperi, fierbătoarea, două celare, camera oaspeților și dormitorul. Ca într'o fișă tehnică scriu: "adăpost temporar, folosit în văratic; fix, închis; acoperit cu "coperiș" șițuit în patru ape" și în "șase colțuri, încheiate frânghiu în cheotori".

Temeliile sânt din piatră de râu şi ceardacul este deschis. Clădirea nu-i nici cercuită, nici tencuită şi vântul şuieră necontenit prin "vârghinile" dintre buştenii "murilor" (lat. murus zid). Număr şapte ferestre şi două uşi, amândouă încuiate cu "claţa", cheie de lemn.

Fierbătoarea, aproape pătrată 5,60 / 5,90 m) are vatră, crintă, un pat, o laviţă şi două "scăuiele" ciobăneşti alcătuite din trunchi de molid, cu patru cioturi de crengi făcute picioare. Vatra, deschisă, are vârtej şi crint; pop, lăstar şi bolovan (pentru scurgerea zărului prin apăsarea caşului). Pe "poliţa săpunului " se înşiră calupuri de săpun de casă, alături de "sărăriţă", amnar, gresie neagră şi o "mucăreaţă de seu", de fapt un opaiţ; mai sânt ace, aţă neagră şi un felinar. Intre laviţă şi fereastră se îngrămădesc piei de oaie, o sarică,"foile" ("burdufi" de oaie goi) şi "băşici" de porc. Deasupra patului de mălai, aflat între un pat de dormit şi crintă, se găseşte policioara de chiag, alături de "trăistele" de urdă. "Burdufii" sânt agăţaţi la zvântat deasupra grătarului din faţa crintei. In lungul peretelui se văd; un ciubăr de lemn cu urechi, o căldare de aramă de 60 l, un hârdău de apă de 30 l, 6 găleţi cu cupă ("făcute de ţigani"), o căldare de 20 l şi alta de 10 l, pline cu apă şi maşină de tocat carnea. - Pe altă poliţă, înfiptă în vârghini, este locul uneltelor: crestezul, cuţitul de ras "burduşi", făcăleţul de urzici, mestecăul de urdă (din "cetini belite") şi încă un făcău (mestecău). După uşă, sub "foarfecele de tuns oile" şi cele "de măgar", care sânt agăţate, stă pitit "maiul".

"Vantura" (există şi o bârnă cu acest nume - de la săsescul "Wandrut", germ. Wandrute) din şipci de brad legate cu nuiele, se clatină în bătaia vântului, la înălţimea "coperişului"; grătarul vanturei este din şase şipci; cel al crucii, pe care se aşază zăgârna, în gură de putină sau budacă, numai din patru. In primul celar se află "patul de caşi", cântarul şi sacii de urdă; în al doilea - paturile "brânzelor" (oricare) şi ai "burdufilor". "Staorul" (staulul) este folosit drept "casă bună" sau "cameră (odaie) de oaspeţi", cu paturi de dormit, ţundre, sarici şi îmbrăcăminte. Dormitorul celor cinci păstori cuprinde un pat mare, unul mic, o masă şi două laviţe.

Strunga, încăpătoare, "încăcărezată" toată, este năpădită de ştirigoaie (stirigoaie, steregoaie - Veratrum nigrum) şi urzici. Aşezată la peste 70 m de stână şi în susul ei, are ţarcul alcătuit din pari, bătuţi cu maiul, uniţi într'un "gard de lacre", făcut din blăni crăpate cu toporul, răzlogi, târşi, prăjini, crengi şi nuiele, în trei rânduri. Ţarcul este străpuns de "căput" (maghiar "kapu" - poartă), pe unde trec ciobanii, şi de comarnicul neacoperit, cu două strungi (uşi). "Drugii" (serbo-croat "drug") de sare gemă , bolovani translucizi verzui, aşezaţi în "sămuni" - cleşti şi ţărcuşi de lemn - sânt sculptaţi cu frenezie şi hărnicie de limba aspră a oilor.

Cu ancheta isprăvită, însetaţi, bem pe nerăsuflate câte un căuc de jintiţă acră şi urcăm în "capra" înaltă de 25 m (punct geodezic) marcând cota de 1575 m a muntelui Zănoaga. Iată ce notam mai de mult despre nemaipomenita perspectivă (în "Medic la Boişoara" Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967, pp. 178-182):

"De la cei 1600 m la cât ne aflăm, priveliştea are o lărgime fără seamăn. Privesc şi mă îmbăt! Senzaţia de infinit mă inundă, bucuria mă copleşeşte! Imi vin în minte cuvintele lui Shakespeare: "Tăcerea este interpretul cel mai elocvent al bucuriei". Plutim în tăcere.

Demonul curiozităţii nu-mi dă pace până când nu aflu de la nea Ion - bun cunoscător al locurilor - tot ce ştie despre munţii din jur.

Rămân singur. Vântul înălţimilor adie şi-mi răcoreşte mângâios obrajii. Aud din când în când talanga oilor destrămând liniştea cristalină. Spre zarea de apus, cât văd cu ochii, munţii îşi ridică semeţ crestele cenuşii, deasupra munceilor mărunţi, cu spinări line, acoperiţi catifelat cu pajişti verzi. Urmăresc zbuciumul Oltului - guşter cu solzi de argint - răzbătând trufaş în cetatea necuprinsei Lovişti, la Boiţa, de unde se ridică în cale-i Pietroasa, apriga stavilă. De la Turnu-Roşu la Câineni, vălmăşagul năvalnic al apelor bolboroseşte din bulboană în bulboană, spulegă şi se izbeşte în cremenea impasibilă a steiurilor verticale, până ce gâtlejul de piatră se lărgeşte într'o luncă vastă şi mătăsoasă.

Scăpat din strânsoare, Oltul se odihneşte. Istovit, se răsfaţă în meandre mâloase şi se lăţeşte murdar, albastru-verzui. Dar pe nesimţite, hoţeşte, culmile se-apropie iarăşi, silind apa la crâncena bătălie din defileul Coziei. Inaintea capcanei de piatră, cuprins de nelinişte, Oltul se încolăceşte în Cârlige zvârcolite - unul Mare, altul Mic - izbind din plin, cu şuvoaie violente, perfide şi înspumate, stârminele prăpăstioase şi severe ale Coziei şi ţurţudanele bolovănoase ale munţilor Căpăţânei, până ce-şi despică albia strâmtă dintre meterezele vertiginoase. De aci încolo, ieşind biruitor, Oltul se leneveşte, paşnic şi greoi. In lunca lui fertilă se răsfiră sate străvechi, semănate fără orânduială. Alăturate Oltului, ele se ivesc şi pier în aburii părelnici ai zării. Incerc de aici să le ghicesc locul şi numele, întrebând cu privirea dunga subţire şi neagră a fiecărui mal.

Robeştii, în dreapta râului, îşi adună gospodăriile pe-o limbă de pământ netedă ca'n palmă; Sărăcineştii par mai risipiţi, Bolovanu şi Cornetu au colibele mărunte şi albe - cioburi din găoacea unui ou; Ţuţuleştii - pâlc de case - urcă îndărătnic pe coaste năpraznice; Călineştii, Proienii şi Corbu, mai din luncă, mai pe sub streaşina pădurii,

desenează cu o caligrafie ciudată contururi vargi, în depărtare. Peste bulboanele adânci, în Loviştea veche, cirezile albe ale caselor, adăpându-se la Olt sau pascând sus, pe dealuri, se răspândesc pretutindeni. Zăresc Priloagele, cătun mititel, urcând voiniceşte colnicele, Racoviţa şi Copăcenii prefirându-se leneş în muncă, Drăgăneştii şi Văratica, aburcate sprinten sub Cozia, aproape de Gura Lotrului, dar dincoade de lăţimea apei. Caut din ochi pâraiele şi râurile mari, care se înfrăţesc aici cu Oltul - sub ochii mei şi-ai erelor, pe tot întinsul Loviştei...

Cibinul şi Sadul - departe'n zarea transilvană - cuprind Tălmaciul, dăruindu-se Oltului la Turnu-Roşu, în dreptul Porceştilor. Sprinţara Lotrioară, născută pe sub piscurile Voineagului, Sterpului şi Pârcălabului, coboară cu vlagă neostenită înainte de Râul Vadului, amestecat în aval cu apele spumegoase ale marelui râu, la Valea lui Frate. Pârâul Călineştilor şi Băiaşul aurifer, strecurat subţire pe sub stâncile Coziei, se împreună cu Oltul născând bulboane şi vârtejuri afunde, pururi rotitoare, în vreme ce, dintre versanţii prăpăstioşi ai munţilor dimpotrivă, curge limpede apa Lotrului. Incerc să ghicesc acolo, în haosul de piatră, "Valea cu o mie de poduri" şi Cheile Latoriţei, pururi visate guri de rai, şi să ajung cu dorul la cataractele vijelioase de submuntele Dobrunul. Ii caut Lotrului şi obârşia, în poiana unde se îmbină izvoarele sale, unul născut la miazăzi, din locul Gâlcescului - ochi de mare în Parâng -, iar celălalt, Pravăţul, venind şoptitor dinspre miazănoapte, de sub culmea Tartaraului... Lotrul e copilul alintat al unui ţinut vast, bogat în aur şi mică, locuit de oameni vechi, moştenind străbune tradiţii în ciobănie şi piuărit, lemnărit şi minerit. Satele: Brezoiu, Vasilatu, Valea lui Stan, Păscoaia, Săliştea, Malaia şi Voineasa, de mult locuite, apar şi în vechile hrisoave. Valea Latoriţei, izolată şi sălbatică, e mai săracă în oameni. Aici se află însă cea mai singuratică vatră de sat a bazinului lotrean: Ciungetul - sat păstrător de ciudate tradiţii arhaice. Lotrişoara, cel din urmă pârâu dinaintea trecerii Oltului prin Cheile Coziei, purcede cu apele sale tocmai din Dosul Pământului.

Iscodesc iar zarea de apus, spre culmile Sebeşului, cu piscuri puţine, dar vestite: Şurianul şi Vârful lui Pătru, cel cu cinci feţe, numite de când se ştie: Gura Potecului, Ghilele, Puru, Gosteasa şi Zănoaga. Mai spre miazăzi, năzuiesc spre cer munţii Cibinului şi ai Lotrului, masivi şi jgheburoşi, plini de şurloaie şi de grohotişuri, iar munţii Căpăţânei, semeţi încă spre Lotru, ca şi valea Oltului, descresc pe nesimţite în muncele şi dealuri ondulate, subcarpatine, în contopire cu ţinutul colinar, bogat, al Horezului.

Spre miazănoapte şi mult mai aproape de Poiana Zănoagei, munţii - aici aidoma unor dealuri verzi cu muchea prelungă şi lent, dar continuu urcătoare spre răsărit - se înşiruie în spinări paralele. Fruntea Ursului, desaupra Găujanilor, se sfârşeşte în Spechica. Din ea se desprinde Pleaşa Grebleştilor, cu tâmpla împădurită. O urmează Cerbeasa - lungă, joasă - şi Paltinul, cu creasta ciobită. In spatele lor, departe, se văd Arsurile - loc de străveche agricultură montană - pe când, aproape de noi şi dincoace de Bilceriu, cresc mătăhălos Mormântu, Olanu şi Olănelu, rotunjiţi şi împăduriţi până spre creştet, alături de Vemeşoaia; Galbena parcă s'ar anina cu un plai de Fundu' Boii, şi cu altul de Dăescu, în timp ce mai spre răsărit Pietriceaua şi Faţa lu' Sântu' Ilie se alătură Coarneşului. Călugărul şi Turtureaua, vecinii cei mai apropiaţi ai Zănoagei, se ascund după muchea rotundă, îmbrăcată în pădure de molid a Marginii şi a Poienii lui Dobrin, întinzându-se până spre sud-est. Şi dincolo, chiar în zarea răsăriteană, sub cerul albastru şi dens, apare într'o linişte gravă, telurică, grea, creasta celor mai înalţi munţi româneşti: Făgăraşii. Faţa lu' Sântu' Ilie, domoală la orizont, ascunde cu totul, de parcă n'ar fi, piscuri vestite ale Făgăraşilor răsăriteni: Suru, Ciortea, Budislavu, Şerbota şi Cureluşa. In schimb, Fundul Boii, cu jgheaburi adânci, torenţiale, excavate şi râpoase, te înfioară şi te ameţeşte, pe când Negoiul masiv, crenelat şi înalt, sever şi voievodal, încununează zarea definitiv. De peste marginea lui Dobrin se ivesc lin, prelungi şi întinse: Stâna Mare, Cioarecul şi Clăbucetele "cu buşteni" şi "spintean", munţii surpându-se apoi grozav, dintr'o dată, spre Cozia.

Inspre miazăzi şi apus, nevăzute de aici, sânt delaurile înverzite ale Leurdei şi Dragobratului, Strâmbului şi Orjiştilor, iar departe, în cealaltă zare, peste golul adânc şi scobit al Ţării Loviştei, apare ca o insulă ireală, de piatră compactă, spinarea de mistreţ a Coziei. Alăturându-i-se, mai scundă - ca un miel lângă oaia lui -, Cordoaia, verzuie-venuşie, se înclină repede spre Mamurile la răsărit şi spre Valea Oltului la apus. Defileul Perşanilor, lăsând greu cale slobodă spre Sălătruc, pe sub Mâglele şi Şutu, leagă Loviştea de plaiul Arefului.

Rezemat de ceardacul caprei, în bătaia vântului moale, nu mă mai satur. N'am mai văzut niciodată aşa ca azi întreaga Ţară a Loviştei dintr'o privire. Pot zări de aici până şi truda oamenilor din vale, cu urmele ei certe - peticele geometrice ale semănăturilor, înveselite de toate nuanţele verdelui şi galbenului -, câmpuri pline de porumb, in, grâu şi cartofi, livezi mari de pruni şi imaşuri de păşunat. Văd în vatra satelor gospodăriilor, fâneţele cu polog strâns şi cocoţat în arborii mai voinici, viroagele nemernice, galbene şi surpate, drumurile şi potecile subţirele împăienjenind muncelele.

Boişoara, fir de arnici verzui, abia despărţind pajiştile încărcate cu flori, călătoreşte cu puţinele-i ape prin chei, aci mai largi, aci mai înguste, grăbind în calea Boii..."

Pe potecă, de la Zănoaga la Leu, iapa poştaşului dovedeşte porniri sinucigaşe, încercând de mai multe ori saltul în prăpastie cu Gloria cu tot. Abia reuşim, cu calul meu şi armăsarul cel prudent al lui Erich să-i stăvilim iepei elanul morbid şi s'o silim la calea cea dreaptă. Incadrându-le, pe Gloria şi patrupedul de sub ea, continuăm să le ferim de tentaţia abisală a genunilor ademenitoare de iepe, până ce ieşim la şleaul neted, şerpuind cuminte spre Leu. Pe la două intrăm în stână. In afara măgarului, nu ne întâmpină nimeni. Doar că, din bordeiul umbrit se aud voci. Lăsăm caii împiedicaţi la iarbă şi intrăm. Incep imediat ancheta.

STANA DIN LEU. Deşi n'are decât 17 ani (născut în 1951), Valeria Piloiu - fiică de baci şi ajutoare de baci - este, în absenţa tatălui ei mai mare peste toţi. Pe lângă ea zburdă Nicu, fratele ei de 8 ani, adus ieri din sat "odată cu ceapa"? Mai sânt doi păstori din Bumbueşti, ca şi Valerica, şi doi din Boişoara: Mohanu P. Aurel (născut la 28.V.1933) şi Bucur Constantin (născut 1944) sânt mânzărari; boişorenii sânt "ajutori de mânzărari"; Mihai Petre (născut la 16.VI.1956), Dumitri Vasile (născut la 31.VII.1948), ca şi Paroş Constantin (având peste 25 de ani), de loc din Gruiul Lupului. La "cioporu' numa' de mânzări", însumând 875 capete, ajung - pe lângă "păcurari" - opt câini, doi cai şi măgarul. Mai guiţă şi un porc.

Aflând că avem de gând să înnoptăm aici, spre a-i vedea la treabă şi la "mulsul din zori", gazdele noastre, mândre nevoie mare, se bucură şi ne cer să le facem poze. Pe la două şi jumătate sântem poftiţi la masă. Din mămăliga aburindă se răscoc bulzii; o mâncăm şi cu caş frământat. Câte un "tăier" (germ. Teller - farfurie) de "ciorbă ciobănească" ("cu de toate"; apă, sare, jintiţă, unt de oaie, boia de ardei, ceapă, cartofi, morcovi, roşii, măcriş căpresc, aiul păstorului) nu ne taie pofta nici de janţă şi nici de jintiţă (ciobanii de aici pronunţă "jântiţă", "juntiţă"). Cu foamea potolită, dau ocol strungii.

Comarnicul acoperit are o poartă; două "despărţitori" cu loc mai larg între ele - care se poate bara - îl împart în două arii inegale: "ţarcul oilor" şi "ţărcuşul" în care se adună "oile rele". Intre apărătorile pălimarului, la ieşirea din ţărcuş, sânt două uşi batante, largi cât să treacă o mânzare, şi patru butuci; doi la mijloc, între uşi, şi câte unul alături de ele. Pe butuci şed "răscrăcăraţi" mulgătorii, când "se dau mânzările la uşă". "Acăţându-le de coadă" ei îndreaptă ţâşnitura laptelui "din pulpa oii" în cupa găleţii de mulsori. Fac măsurători: clădirea stânei, de 9,30 m / 7,60 m are ceardac şi trei încăperi: fierbătoarea, celarul şi dormitorul. In fierbătoare văd: vatra deschisă înconjurată de bolovani; vârtejul rotitor cu vârful înfipt într'un buştean găurit şi ursul strâns "între cracii furcii", la înălţime; crinta scobită în trunchi de arbore nerăşinos - ştejar, "dărâmat" din gorunetul de la Poiana Perişanilor - ; popul, lăstarul, bolovanul, grătarul; trei scăuiele; trei găleţi de muls, cu cupă şi, pe policioară, aţă, ace, amnar, cremene şi un piron de fier ruginit. Pe altă poliţă se află un felinar, un aparat de radio portativ cu tranzitori "Electronica" şi câteva baterii "lăsate la încărcat". Mai sânt: un putinei, patru găleţi ("ăli mai multe-s la oi..."); ceaunul, stricurele (zăgârnele), crestezul, linguri de mestecat în zăr, o cruce de zăgârnă, învelitori de caş, linguri de urdit, săculeţii de urdă, lopata de mestecat zărul, ulucul cu apă sărată pentru "caşul murătoare" (în Lovіştea nume comun dat brânzei telemea), un cuţit de telemea şi o mătură dintr'un vârf de brad retezat.

La îndemână cu carneţelul, casetofonul şi aparatul de fotografiat, încep ancheta preparării brânzeturilor şi a celorlalte derivate ale laptului de oaie, interogând pe toţi cei prezenţi. Păstorii din Leu nu se deosibesc de vecinii lor, cei răspândiţi în munţii împrejmuitori, pe la stânele din Poiana Zănoagei, Spechica (din "Spre chica" muntelui!), Fruntea Ursului, Pleaşa Grebleştilor (apelativul pleaşă are ca sinonime în Loviştea - pojorâtă, runc, arsură, arşiţă - şi înseamnă loc de agricultură obţinut prin runcuire, runcuială, adică prin incendierea pădurii; se şi spune "de pe runc nou se face brânza bună"), Cerbeasa (feminin rar), Paltinu, Arsurile (vezi mai sus), Bilceriu, Mormântu, Olanu (din pec.cum. "oglan" - fiu, este situat lângă Creasta lui Făt!), Olănelu, Vemeşoaia, Galbena, Pietriceao, Dăescu, Titescu, Faţa lu' Sântilie, Coarneşu, Călugăru, Turtureaoa, Şerbota, Cureluşa, Leurda (o plantă), Dragobratu, Strâmbu, Orjiştile (cu semănături de orz).

Ne-am împrietenit la toartă cu câinii. Le-am dat zăr şi mămăligă în troaca lor. Ne mârâie aucm cu bunăvoinţă. Ne culcăm în sarici grele, după căderea lină a nopţii, ciuruită de lumina vie a stelelor străpungând cerul de catran şi învăluindu-ne tainic.

Miercuri 7 August 1974. Valerica mă trezeşte pentru mulsul de dimineaţă şi nu-i decât patru şi jumătate! Timp de o oră şi jumătate, în behăit, zvon de "cloapete", lătrat de câine şi molcom grai ciobănesc, împletit în hohote de râs, au fost mulse toate cele 875 mânzări şi ţâşnitura laptelui lor a umplut ritmic găleţile.. Măsurat cu ţancul sau flotorul, se trece cantitatea de lapte mulsă în "fişa de mulsori". Laptelui i se dă chiag timp de o jumătate de oră; după ce se închiagă se strecoară; "caşul se frământă cu mâinile şi se adună"; se aşează în crintă; se stoarce şi se frământă încă de două ori; se stoarce din nou şi se lasă la dospit. Se frământă şi a treia oară, se freacă cu crestezul; se săreazǎ (între 3,33 % şi 2,85 %, adică 1 kg de sare la 30-35 kg de caş). Cu caşul sărat şi frământat se umplu "burdufii". Zerul (corect zărul)

se fierbe şi din el iese, miraculos, urda, mai albă decât zăpada.
Plecăm către Stâna Mare după zece şi ajungem către amiază.

STANA DIN STANA MARE. Am noroc să-i găsesc reuniţi pe toţi ciobanii; aflaseră că venim şi aşteptau răbdători. Cei doi baci sânt cuscri: Popa Z. Nicolae (născut în 1913) şi Chiţoiu C. Nicolae (născut 18.11.1922); mânzărari sânt patru: Nicolae Drăghicean (născut la 15.3.1939), Popescu A. Petre (născut la 19.10.1941), Antone D. Ion (născut la 11.2.1927) şi Bălteanu Gh. Ion (născut la 14.3.1932). Sterpari sânt: Dima Davel (născut la 13.4.1899), vechiul meu prieten şi Giupana I. Ion (născut la 23.7.1932), iar mânători "buni şi la mânzări şi la sterpe" - Menchiu C. Constantin (8.11.1915), Călina Gh. Ion (4.4.1940) şi Gavrilosu Petre, toţi din Boişoara. Cei unsprezece păstori ciobănesc la două cârduri; unul de 1100 mânzări, altul de 300 sterpe, ajutaţi de 14 câini. "Sterparul nu intră cu sterpele în stână". Dima Davel îşi are de aceia "bordeiul lui", o căsoaie la 5-6 km de stână, în acelaşi munte. Mai sânt 6 porci (toţi ai lui Chiţoiu) şi o pisică.

Deşi i se spune "mare", clădirea stânei este mică, numai cu fierbătoare, celar şi prispă (parte deschisă, parte închisă). Stâna măsoară 9/4,50 m (fierbătoarea 5,20/3,50 m şi celarul 3,80/4,50 m). Simplitatea planului, altitudinea (1828 m), relativa izolare, posibila continuare a unui model arhetipal (atestarea prezenţei stânei aici e mai veche de cinci secole) sugerează oricum străvechime şi dovedeşte ca şi suratele ei "primitivitate". Diagnosticul, în formulă tehnică este: adăpost sezonier fix, folosit în văratic; închis, acoperit; cu temelii de piatră, "în patru colţuri"; făcută din bârne de molid, rotunde, încheiate în cheotori (stâneşte) şi "în feţe încheiate în căţei"; are "coperiş cu culme", "în patru ape"(cline) "şiţuite" cu "şiţe fără scob"; prispă deschisă şi o uşă. N'are ferestre, n'are coş şi nici podele, ci pământ bătut cu maiul.

Fierbătoarea-dormitor are vatra deschisă, vârtej cu cârlig, crintă o pdicioară şi două paturi-laviţe; în celar sânt masa de dospit (1,80/0,80 m); un pat dublu, suprapus, de caşi; alt pat dublu şi el, suprapus, de brânză de burduf şi patul pentru sacii de urdă.

Nici cercuită, nici tencuită, clădirea este străbătută de vârghini inegale între bârne. Diverse obiecte şi unelte se află răspândite pe o policioară: un amnar, cremene şi iască; trei cutii de chibrituri (într'o folie de plastic); un felinar, o lanternă cu baterie; un aparat de radio portativ, cu tranzistori marca Turist (bateriile sânt în cenuşă ca să se încarce) şi un fluier ferecat cu sârmuliţă argintie (din nichel), având şase găuri. Lângă policioară, agăţată de un cui de lemn de tisă (Taxus baccata L.) se leagănă balanţa veche (măsurând în ocale!) deasupra unui cântar nou, marca Balanţa-Sibiu. Vatra n'are vârtej (bârnă rotitoare) aceasta fiind înlocuită cu un "cârlig" ("cracan", "cracan cu cârlig", înşurubat într'unul din braţele cracanului şi "cracanei"). Mai sânt încă: trei scăunele de molid cu patru picioare; o prăjină de uscat "trăistile", câteva traiste; trei ceaune şi un teanc de saci de nylon (că în ei "nu înfloreşte nici urda, nici brânza") şi, înşirate pe o sfoară de in, mai multe perechi din urechile potricălite ale oilor moarte; un cuţit de tăiat mămăliga şi aţa mămăligii; un alt cuţit de lemn "de mestecat străghiata"; o lopată de mestecat caşul proaspăt, un făcăleţ de urzici şi un făcăleţ de mestecat în zăr şi urdă; o căldare de lapte; o găleată pentru "juntiţă"; o cruce pentru căldarea de lapte; o stricură rotundă (zăgârnă). Lângă perete se află crinta cu lăstar, pop şi bolovan (pentru lăstar există locaş); un alt lăstar "de scos caşul" şi o putină cu crestez (trecut prin urechile putinei). Mai văd patru putini, câteva cuie de lemn şi un şuştar de scurs caşul lângă trei bâte ferecate, o caţă (lungă de trei metri) şi maşina de tocat carne.

Pentru o turmă de 1400 oi, strunga aflată între un molidiş şi stână (la nici 120 m de bordei) pare mică. Cei şase porci (foşti până de curând godaci) grohăie şi guiţă mulţumiţi, îmbulziţi cu râturile în zărul unei troace, scobite în trunchi de conifer (Picea excelsa L.,tăiat din molidişul aflat în preajmă). Ii fotografiez amuzat.

Isprăvind ancheta brânzei căutăm răcoarea apei Tăului din "faţă" ("a lu' Sântilie", pe unde se făcea târg pe vremuri) şi dăm de-a dreptul prin Coarneşu spre a ajunge iar la Stâna Mare. Dima Davel încropise tocmai o mămăligă ("când apa dă încrop pui sarea şi mălaiul"); o răsturnă aburindă pe o meşcioară şi tăind-o cu aţa, ne făcu semn amical zicând: "poftiţi încoa', don'doctor! luaţi şi mâncaţi că v'o hi foame". Ne aşezăm, care pe iarbă, care pe scăunele şi primim blide şi linguri de lemn; tăiem cu cuţitul mămăligii câte o "felie" aburindă şi ne dăm la "lăptării": lapte dulce, nefiert; "juntiţă" acră ţâşnită dintr'o piele crudă de ied; janţă unsuroasă; caş sărat şi urdă înnecăcioasă. Cu setea şi foamea potolite, ne întindem la soare aidoma pisicii, între câini şi cai.

Ne întoarcem la stâna din Leu unde-i vânzoleală mare. "Az' noapte luă ursu' porcu'" ... "Area (era) pe la doi de noapte, lângă stâna veiche din Leu. Costică Paroş s'o dus cu câinii după iel. Pe pârâu' Leului, in jos, porcu' mort. Am dat cu petri să scap dă urs". "Hoitu a rămas locului".

Pe seară Aurel Mohanu taie o mioară în cinstea noastră; o găteşte Valerica în ceaun cu unt şi ceapă, iar ficatul ni-l pârpăleşte în jar. Ne îmbătăm cu ţuica fiartă, îndulcită cu faguri de miere de "muscă" şi "dreasă" cu praf de cal, luat cu ţesala de pe bidiviii noştri! Ne culcăm în dormitor, pe paturi de scândură şi dormim duşi în hârjoana şi lătratul câinilor.

Joi 8 August 1974. La patru și jumătate ("în ziori"), sprijinti în bâtă și cu sarica'n spinare aștept, în frigul subțire, mulsul de dimineață din Leu. Aflu că mânzărarul Bucur a fost și mielar (în Budislavu); "Cea mai gingașă îndatorire păstorească" și că oile "botoașe" ("botușare"), adică bătrâne (zise și "babane", fiind știrbe), se dau la "reformă" (sic!) în sat, fiind asigurate la ADAS.

- Cum numiți oile? vreau eu să știu. - Inainte de prima fătare, oii îi zicem "mioară". O dăm la areți (berbeci "feciori", care n'au nuntit) s'o mârlească; acu-i "oaie plină", sau "oaie de fătat". După fătare e "mânzare"; "plecătoare" cât alăptează mielu ("se rupe de la țâță /pulpă/ la 7-8 săptămâni și se bagă în țarc, adecă "se'nțarcă"), și "mulgătoare" după înțărcare (=ablactare). O sug behăind noatenii și noatenele, "meii șî melele". "Strămioară" e oaia de 1, 2, 3 "mei și mele". Ea "se ține de prăsilă până la 7 mei". Până la 3 ani are "dinți de lapte"; peste 3 ani e "încheiată la gură"; când își pierde dinții e "brăcuită" (cf. fr. "brèche"); știrba, cum vă zisei, e "botoașă" ori "babană". Mai notez că între țâța oii și brânza de burduf iscată din laptele ei trec cel puțin 8 zile.

Din laptele oilor lui, muls fără intervenția baciului, curteanul stăpân își face în cursul primăverii cam 2-3 kg de caș de fiecare mânzare, sau 2-3 caș murătoare. Invățarea tainelor ciobăniei - meșteșug gingaș și anevoios - a fost ritualizată. Ca prag al unui rit de trecere "după legea din bătrâni, din bătrâni, din oameni buni", feciorii satelor ucenicesc la stână un văratic sau două, înainte de încorporarea în armată; "altfel n'am fi oameni cu rost". Deși fetele și femeile nu ascultă de un rit analog - ele fiind considerate impure și în consecință cu influență nefastă asupra producerii fruptului oii, din punct de vedere tradițional - destule dintre ele ar dori să devină păcurărițe, măcar pentru câte o jumătate de văratic, ceeace se și constată frecvent și în mod practic prin înfrângerea interdicției (admisă tacit, deși nu fără controverse).

In acel an, ciobanii din Leu s'au obligat prin contract să facă de văratic 2250 kg de brânză din laptele celor 875 mânzări, adică 2 1/2 kg de brânză de cap de oaie mulgătoare (mânzare); ceeace înseamnă câte doi cași de 12,5 kg fiecare (total 25 kg) pe zi, timp de 90 zile. Bácița din Leu este plătită la zeciuială (în brânză: "una din zece"); toți ceilalți sânt simbriași, plătiți după numărul oilor care le revin, înmulțite cu numărul zilelor, la care se adaugă "direptul la frupt". (Doar în tomnatic se schimbă simbria și valoarea ei scade).

Stâna primește "de-a valma" din partea stăpânilor câte 1 kg de mălai "pe cap de oaie și cap de câine" și câte "1 kg de sare pe cap de oaie" (trecute pe răboj), sau contravaloarea în bani; fiecărui cioban i se cuvine separat tutun și țuică, haine și încălțăminte "cât poate rupe fiecare".

A venit ceasul despărțirii... dăm binețe cu părere de rău și încălecăm. "La revedere don'doctor și mai poftiți pe la noi" îmi spun ciobanii.

Coborând spre Zănoaga, simt agățată de ciochina șeii o greutate necunoscută. Este o traistă aspră din păr de capră lovind calul peste oblânc. Opresc și-o salt spre mine: în ea se răsfață un burdușel lucios și pe el o hârtie unsă, ruptă din caietul cu fișele mulsorilor, pe care scrie cu creionul în litere tremurate: "Domnului doctor Andrei Marcu" și dedesubt, între linii, "doctoru nostru". Pe mine, care i-am părăsit - s'au împlinit de atunci 11 ani, în iulie - mă încearcă iarăși remușcările...

Drumul cotește învăluit în ceața subțire, risipită când și când de razele soarelui încins. Se ivește Zănoaga, zâmbind în lumină și alături, în poiană, zărim o femeie făcându-ne semne energice. Gândind că s'ar putea s'o apucăm pe vreo scurtătură, ne oprim. Nica (bácița Nichita Șandru) ne pândea... Aținându-ne calea, ea îi aduce Gloriei un burdușel de brânză în dar! O îmbrățișăm amândoi.

- Haideți pe la noi... rostește Nica Șandru cu voce șoptită.

Descălecăm și ne întindem la umbră. Insetați în permanență ca de aer, bem iar jintiță acră, cu înghițituri măsurate, ca într'un ritual milenar și nu ne mai dăm duși. Dar nechezatul insistent al calului ne reamintește: "călătorului îi stă bine cu drumul".

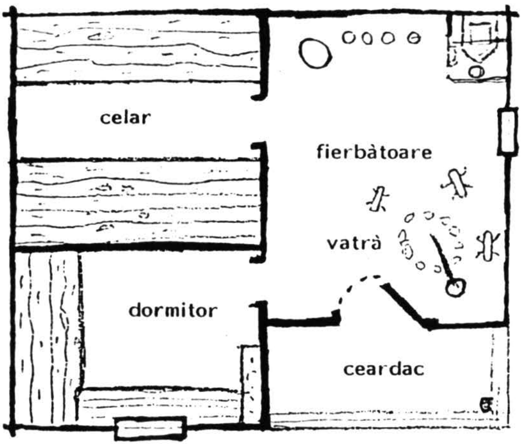
La revedere! ne spunem, drumeții depărtându-se în trap de cei rămași cu rosturi neclintite.

Intr'o poiană, abia umbrită, descoperim un vâlcel sec, năpădit de rugi de mure și afinișuri... Nu rezistăm tentației: pe brânci, făcând mâna pieptene, culegem "afinii" și mure, roade încinse și vag parfumate. Muruiți pe la gură, coborâm Coasta Tare; străbatem Găujanii pustii și, cum se ivește bulboana de la Moara Veche a Boișorii, ne lăsăm ademeniți de limpezimea ei înviorătoare. Domnul inginer Erich Schell ne privește zâmbind.

Răcoriți ne întoarcem de unde plecasem zilele trecute. Oara, curioasă, ne descose pe toate fețele.

Seara, târziu, în pacea necuprinsă a firii, îmi pun puțină ordine în anchete, fiindcă începând de mâine va avea loc confruntarea cu cei mai vestiți baci ai satelor, în fruntre cu Mitu Bradosu din Găujani. Norocul nostru; mai rămânem la Boișoara până la sfârșitul lunii, așa că n'avem de ce ne grăbi din cale afară...

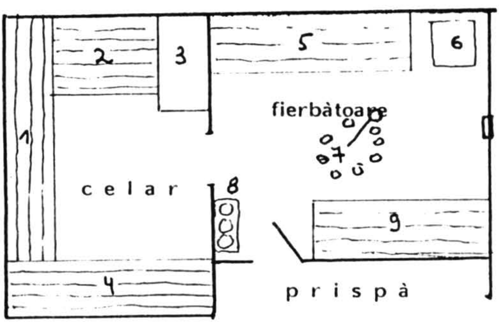
*

STÂNA DIN L E U (1778 m.)

temelii de piatrà
acoperiş în 4 ape ("cline")
"şiţuit" (şiţe în 6 colţuri)
Pereţi din bârne rotunde încheiate stâneşte ("în cheotori")
ceardac deschis
pereţii netencuiţi

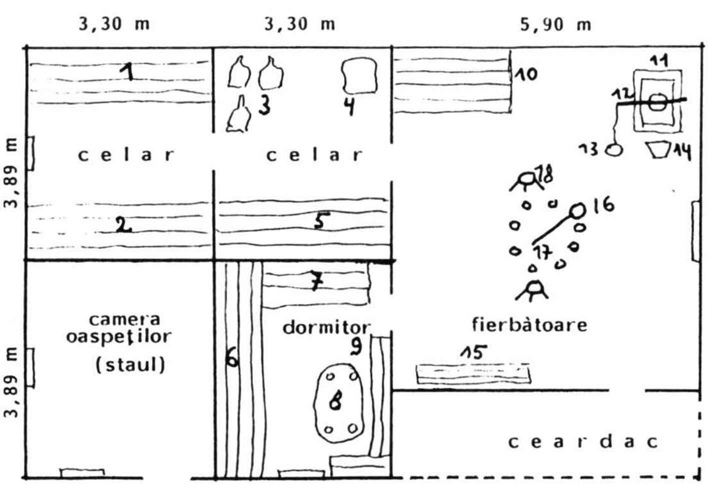
a) fierbàtoare cu vatrà, crintà, scàunele
b) celar cu pat de caşi şi de brânzà
c) dormitor cu laviţe-pat şi "meşcioarà"

STÂNA DIN STÂNA MARE (1828 m.)

1) pat dublu de brânzà (suprapus)
2) pat dublu de caşi (suprapus)
3) masà de dospit
4) pat pentru sacii de urdà
5) laviţà-pat
6) crintà
7) vatrà
8) policioarà
9) laviţà-pat

temelii de piatrà în 4 colţuri
pereţii din bârne rotunde de molid încheiate în cheotori ("stâneşte")
acoperiş în 4 ape ("cline") şiţuite
vatrà fàrà coş
pereţi netencuiţi cu vârghini între bârne

STANA DIN ZANOAGA (1575 m.)

1) pat de brânzà
2) burdufi
3) saci de urdà
4) cântar
5) pat de caşi
6 şi 7) pat
8) masà
9) bancà
10) pat
11) crintà
12) lastar
13) bolovan
14) gàleatà
15) laviţà
16) vârtej
17) vatrà
18) scàunel

temelii de piatrà
acoperiş în 4 ape şiţuite
bârne încheiate stâneşte (în cheotori)
pereţi netencuiţi, cu vârghini între bârne

INTRE LAPTE SI BRANZA

La Boişoara (comună din judeţul Vâlcea), în Ţara Loviştei, compusă din satele Boişoara, Găujani şi Bumbeşti), "laptele mânzării" (lapte de oaie) abia muls se numeşte "lapte crud", "lapte dulce", "lapte nefiert"; el se opune "laptelui nefiert". Laptele nefiert se poate "îmbrânzi" şi "serbezi" de la sine, mai ales "dacă ciobanii nu şi-au păstrat curăţia", "gustând din trup de muiere când nu trebuia" (adică la stână şi cât timp se face "fruptul oii"). Mânzarea este "pe lapte" intre "fătarea meilor şi melelor" din ianuarie...

> "11 Ianuarie 1962. Pe când mă spălam în curte, Dorina îmi arată primul miel fătat anul acesta: negru, cu blăniţa încreţită, are picioare lungi, şovăitoare şi priviri candide. Gazda îmi spune: - Aţi văzut miel negru, don'doctor. De-acu vă merge bine tot anu..." (Andrei Pandrea - Medic la Boişoara; Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967, p. 184).

şi ţine până la 8 noiembrie când "se mârleşte oaia".

> La "sorocul ciobanilor", de Sumedru (26.X) "se sparg intovărăşirile bacilor şi se aruncă turmele pe curţi, la stămâni", unde "de Rangheli" (Sfinţii Arhangheli), în 8 brumar, de Sân Mihai, se dă turta de mei şi grâu de toamnă areţilor şi "intră berbecii între ei". (Andrei Pandrea - "Când am fost iapă"; Buletinul Bibliotecii Române, vol. XVI (XX), 1990-1991, Freiburg i. Breisgau, p. 388).

După ce "a dat colţul ierbii" (15.III), de Blagoveştenie (25.III), se slobozesc pe livezi oile şi mieii şi, în vinerea dinaintea Sâmbetei Ursului ("cea de pe urmă din mărţişor") se înţarcă mieii şi se face "răvăşitul" în "răscolul de primăvară", când "se aleg meii dântre oi". Cei mai plăpânzi, născuţi "dincoace de soroc", ca şi cei "întârziaţi" născuţi dincoace de soroc, "sânt îngăduiţi să mai sugă", "întăriţi cu un stroh /germ. Stroh - fân/ de fân şi de flori", "cule în sărbători, de două fete surori".

La mulsorile zilnice (care încetează de Sânta Paraschiva - 14.X) - mânzarea dă 800-1000 ml lapte, ajungând într'o lactaţie de 210-300 zile la o cantitate de aproximativ 150-300 l. lapte/mânzare. "Oaia lăptoasă se ţine de prăsilă". Tot la Boişoara, o "capră de Loviştea" produce 3-4,5 l. lapte pe zi şi o vacă de-a locului, de obicei destul de pricăjită, între 8-20 l. pe zi.

Intre Sângiorz şi Sântămăria Mare sau Mică (15.VIII sau 8.IX) se fac două mulsori, şi între ziua Sântei Mării şi Sânta Paraschiva (14.X), după câtimea de lapte, 1-2 mulsori pe zi. Sfânta Maria, ca limită mobilă, depinde mai ales de condiţiile pedo-climatice (de sol, precipitaţii şi temperaturi), însumate şi răsfrânte asupra ierbii pajiştei alpine. Din laptele muls după Sfânta Maria Mare nu se mai face brânză ci numai lapte acru şi lapte de putină.

Prima mulsoare începe la ora 4 1/2 dimineaţa. După mărimea cioporului de mânzări şi numărul de mânzărari mulgători, mulsoarea poate dura între 25-30 secunde, cât ţine mulsul (mulgerea) unei mânzări (sau, de pildă, a cinci mânzări mulse concomitent de cinci mânzărari - între care se instalează o sincronie "de zbârcăieli" involuntară şi perfectă!) şi câteva ore. In cazul stânei din Leu, cele 875 mânzări au fost mulse de 4 mulgători într'un răstimp cronometrat de 90 minute, adică până la 6.

T e h n i c a m u l s u l u i : "mânzarea se dă la uşă".

Mulgătorul se aşază pe scăunel (butuc, bolovan etc) în "căputul ţarcului" (sau "comarnic"), ferit de părţi de "apărătorile pălimarului" aflate de o parte şi de alta a "strungii"; "uşa" - o portiţă batantă, este împinsă şi "învârtită în drugul ţâţânii" de oaia care iese din ţarc.

"Mânătorii" (strungarii) îndreaptă oaia către mulgător fluierând şi îndemnând: "nea la uşă". Mânzarea 1) "se acaţă de coadă" (este prinsă de coadă de către mulgător); 2) "se prinde pulpa (ugerul) cu mâna şi se strânge uşor"; 3) "se stoarce ţâţa'n sec"; 4) "se zbârcâie ţâţa şi se mulge" (a - între primele falange ale policelui şi arătătorului când sunt oi puţine - "muls"; sau b- între arătător şi unghia policelui - "muls cu nodu"; n.b. = articulaţia interfalangiană a policelui); 5) "ţâşnitura laptelui cade în cupă" (aceasta este fixată între două fire de lână toarsă, răsucite, alcătuind "strungăreaţa" din gura "şiştarului" (sinonim "şuştar", "găleată cu cupă", "găleată de muls", "găleată de strâns laptele"). 6) "Ţâţa şi degetele 'se udă' în laptele din cupă".

Laptele abia muls ("dulce", "crud") umple găleata cu cupă şi se toarnă în:

1)"Hârdău"(ciubăr"), căldare de aramă sau alamă de 50-70 l.

2) Se strecoară (lat. "stercorare"-"stercus" "căcărează") prin

3) "Stricură" ("zgârnă"), pânză rară, rezistentă, de lână, cânepă sau bumbac, aşezată pe "cruce" (cadru de formă pătrată, alcătuit din patru "laţi" egali, prinşi de capete câte doi, servind de suport stricurei) sau "vârzob" (grătar din sfoară de in sau cânepă, întins pe un cerc de nuia de alun cât gura hârdăului) în gura hârdăului.

4) Se măsoară "câtimea laptelui" (cantitatea) cu "ţancul" sau "flotorul".
5) Se însemnează volumul laptelui fie pe "răboj" ("ţăoncuş", "ştercă"), fie în "fişă de mulsori".

Se mai mulge şi "întrerupt". Pentru obţinerea "tăriei laptelui", sau a "frunţii laptelui", se "uşurează" la "mulsul dintâi" jumătate din laptele strâns în "pulpă" (ţâţă şi uger). Ce rămâne, la "mulsul de-al doilea", este "urma", sau "codina laptelui". "Tăria laptelui" este "laptele cel mai gros" - "se zbârcâie plinul pulpei de tăria laptelui", "lapte gros" (cf. jocul copiilor "lapte gros"). "Codina laptelui" este "hrana de peste zi a mânzărarului şi scutarului" şi cea care îi ţine de foame, tot lui, în "porneală", adică "păscutul de noapte". Păscutul nocturn, în jurul stânei - în "porneală mică" - este opus celui din transhumanţă, numită "porneală mare". Codina se obţine prin "mulgerea urmei din golul pulpii" (fr. - "reblocher").

Inchegarea laptelui.

Laptele se închiagă cu "chiag", "cheag" (lat. "coagulum"). El este secretat în una din cele patru despărţituri ale stomacului rumegătoarelor (rumen, reţea, foios, chiag) unde se şi concentrează: "chiagul", "rânza" sau "plotogul". La Boişoara chiagul se pregăteşte în două feluri:

1) Chiagul de "curastră" sau "jilav:
a) Se mulge laptele din primele zile după fătare ("curastra", "curasla", "corasla" lat. "colastra", "colostra") în "ciuberel".
b) Se sărează.
c) Se astupă.
d) "Se ţine la copt" (2-3 ore).
e) Se strecoară prin zăgârnă în alt ciuberel; acesta
f) - se "ceruieşte" cu "ceară de "muscă sălbatică din pădure" - albină (sălbatic - lat. "silvaticus", de pădure); sau - "se zmoleşte" (cu zmoală).
g) Se păstrează în stână "la răcoare".
h) Când se destupă "se moaie cu zăr cald" şi se obţine "chiag jilav". Se apreciază "iuţimea chiagului" la prima închegare după cantitatea şi timpul necesare coagulării laptelui.

2)"Chiagul uscat":
a) Se ia "rânză de chiag" (sau "plotog"), fie "spălată", fie "nespălată" de la: "mielul care n'a păscut"; "mielul cu hârşe" (scos prin cezariană şi sacrificarea oii); "mielul de lapte de o săptămână"; "ied"; "viţel"; "purcel de lapte".
b) Se amestecă (lat."amixticare) curastra cu sare.
c) Se frământă (lat. "fragmentare").
d) "Se ţine la copt" (lat. "coctus") cam 2-3 ore.
e) Se leagă cu aţă într'un sac şi "se dă la oţet sau ţuică" (se scufundă sacul o zi, într'unul din cele două lichide).
f) Se usucă (lat. "exsucare") timp de 2-3 zile.
g) Se afumă (lat. "affumare" = "ad fumare") o săptămână şi se obţine chiag uscat, care ţine 2-3 ani.
h) Se păstrează în "chiagnorniţă" ("botă", "sipet" = cutie de lemn). Se apreciază "iuţimea chiagului" după "repeziciunea închegatului".

Atât chiagul jilav cât şi cel uscat se ţin în "bordeiul stânei", pe "picioare de chiag", aproape de vatră. După temperatura ambiantă: - la "vreme caldă" " se dă chiag îndată"; - la "vreme răcoroasă" "se încălzeşte laptele lângă foc" şi "se dă chiag laptelui încălzit".
Pentru închegarea laptelui "se fărâmă (alb. "thërrime") 250 gr chiag uscat într'un blid cu zăr cald (sau apă caldă), pentru 100 l. lapte"; sau 250-1000 ml chiag jilav "după tărie" tot la 100 l. lapte dulce.

Metodele de apreciere practică a eficacităţii chiagului, uscat sau umed, sunt diferite. "Tăria" chiagului jilav se încearcă "pe dibuite", prin tentative repetate de închegare a unor "câtimi" de lapte,"cât se cuprinde în 'lingura' sau 'linguroiul' (de lemn) "de-o oca", turnat spre închegare în "cofa" sau"ulcica de închegat". Puterea de închegare a chiagului diferă de obicei de la o încercare la alta şi, după compararea acestora, este aleasă soluţia de chiag cea mai eficace, adică cea mai "tare". Se poate afirma că tăria chiagului jilav fluctuează.
Tăria chiagului uscat, spre deosebire de cea a chiagului umed, dovedeşte o invariabilitate remarcabilă, cu valoare constantă: "o parte de chiag uscat închiagă petru sute de părţi de lapte". Proporţia de 1/400 reprezintă un etalon, o măsură standard ciobănească.
Laptele şi chiagul din "închegătoare" ("găleată" - lat. "galleta"; sau "şteand", săs. "Stand") se amestecă cu linguroiul sau "lopeţica". (Paradoxal, în Ţara Loviştei, sufixul -oi,u este perceput ca augmentativ şi diminutiv în acelaşi timp. De exemplu lingurol este şi augmentativ şi/sau diminutiv (lingură - lat. "lingula"); pe când lopeţica nu este decât diminutivul din lopată (sl. "lopata").
Inchegarea laptelui se face în 30-40 minute (+-); "laptele a lua ut chiag dacă unge la deget".

F r u p t u l   f ă r ă   c h i a g .

Din laptele nefiert şi/sau fiert, neamestecat sau amestecat unul cu altul, se prepară fără chiag laptele acru şi "mărcatul".

I) L a p t e   a c r u se face astfel: a) Laptele muls se toarnă în "hârdău" (magh. "hordo") metalic; b) aşezat pe foc se fierbe; c) laptele fiert se toarnă în "budacă" (putinică de lemn strânsă la gură, acoperită cu capac zmolit); d) se păstrează "la loc ferit şi răcoros" (neacoperit se menţine proaspăt 6-8 săptămâni; acoperit se menţine 4-5 luni).

II) M ă r c a t u l (lapte de putină, lapte de iarnă, covăsit) se face aşa: a) se pune la fiert apă până la clocotire, într'un "tuci" (tc. "tuci", idem), adică ceaun de fontă; b) pentru a se evita afumarea se scufundă în apă clocotindă un căzănel de alamă umplut cu lapte, până la fierberea lui; se lasă la răcit; c) In alt ceaun umplut cu lichid apă, zăr, izvarnă, zară, dar nu lapte - se introduc cu "cleştele de bolovani" (făcut din oţel sau improvizat) ori cu "lopeţica de jăratic" mai mulţi bolovani (1-3) aduşi la incandescenţă, până când lichidul dă în clocot; d) se opăreşte cu apa clocotită o putină nouă (adică nefolosită); e) putina spălată şi zvântată "se acoperă cu o ţoală sau un sac, să nu dea murdării în ea"; f) în putină se toarnă lapte fiert, nefiert sau 1/2 fiert şi 1/2 nefiert şi se amestecă cu lopeţica; g) timp de 2-3 săptămâni se lasă laptele "să se hodinească"; h) "prins bine" şi "închegat fără chiag", i se scurge "zărul lăsat"; i) Putina se astupă cu grăsime (unt de oaie, untură de porc) şi i se fixează capacul cu răşină sau zmoală: "dacă nu se zmoleşte, înfloreşte"; (a înflori = a mucegăi). Şi totuşi "mărcatul prinde floarea de 1-2 cm); j) putina se destupă după "dulcele Crăciunului şi se consumă începând din "săptămâna brânzei" (a 9a după Sânvăsâi "cap de an"; mărcatul se taie cu cuţitul, se ia cu lingura şi se mănâncă cu "furcuţa"; este acrişor, răcoros şi săţios.

Producerea mărcatului, a urdei şi-a urdei seci cu ajutorul focului, prin fierberea zărului şi respectiv a izvarnei şi zarei, ne dezvăluie - graţie practicilor neîntrerupte, multimilenare, estivale şi zilnice ale cobanilor - supravieţuirea unei tehnici arhaice ingenioase în uz la stânele loviştenilor: fierberea lichidelor în vas de lemn.

Recipientele metalice obişnuite la stână precum vasele de aramă, alamă, fontă şi din aliaje feroase de tipul căldare, găleată, cazan (tc. "kazan"), ceaun (tăt. "čahon", ucr."čavum"), tuci (tc. "tuç"), şiştar (sl. "šestaru"), se bucură de proprietatea suportării temperaturilor înalte fără riscul topirii, datorită punctului ridicat de fuziune al elementelor constitutive. Vasele de lemn alcătuite din doage cercuite sau necercuite, cu sau fără capac, cu sau fără toarte, de tipul căldare, găleată, şiştar, buduroi (budur - trunchi de copac scorburos, et. necl.), doniţă (s.cr. "dojnika"), ciubăr (bg. "čebăr"), botă (et. necl.), bărdacă (tc. "bardak"), cofă (bg. şi s.cr. "kofa"), hârdău (magh. "hordo"), putină (lat. "putina") nu pot fi expuse direct focului care are "căldură uscată", datorită riscului combustiei.

F o c u l .

Insemnătatea focului la stână, dincolo de folosirea lui curentă (întreţinerea igienei personale, pregătirea hranei şi combaterea frigului) se mai demonstrează prin două tehnici curente:

a) Purificarea uneltelor brânzei care sânt de lemn, prin opărirea lor cu apă clocotită. De alfel, începutul văraticului în stână îmbrăcând o haină rituală, constă, împreună cu aprinderea "focului viu" şi în opărirea şi curăţirea meselor pe care se lucrează brânza, "linse şi zgâriate de gădină în pustietatea iernaticului", şi

b) facerea unor frupte din laptele mânzării, care cer în mod obligatoriu fierbinţeala focului uscat: lapte acru, mărcat, caş, urdă, urdă seacă.

Comportamentul ciobanului autohton, empiric şi comun multor păstori de oi din lumea largă, precede cu mult asepsia, definitită de baronul şi chirurgul britanic Sir Joseph lister (1827-1912), ca şi pasteurizarea introdusă de Louis Pasteur (1822-1895), savant francez descins şi el după nume din păstori, a împiedicat şi împiedică proliferarea florei microbiene nocive nu numai sănătăţii omului ci şi laptelui şi derivatelor acestuia. Din anchetele noastre de teren rezultă că ciobanii lovişteni produc fierberea apei, laptelui, zărului, izvarnei sau zarnei, folosindu-se de trei agenţi diferiţi, cu care obţin, conservă şi difuzează căldură; focul, apa şi piatra.

Loviştenii spun că focul (personificat - Focul) ar fi "zăpârstea Soarelui", adică mezinul (prâslea) dogoritorului astru. Luna, ca soră mai mică a soarelui, este sora mai mare a Focului. Şi în alt context, unde atât Soarele cât şi Luna coexistă cu Sora Soarelui - personaj feminin total absent de pe firmamentul astronomic - de bună seamă o soră mai mare a Lunii şi deci şi a Focului, acesta rămânând tot mezin. "Vara, focul coboară din cer pe pământ"; la secetă mare, când aprinde iarba şi pădurile pârjolite, şi la sorocul furtunilor, când trăznetul învăpăiază fără să aleagă tot ce-i stă în cale. Acest foc, "darul

lui Dumnezeu",este apreciat şi căutat de ciobani. Ei văd în el alternativa echivalentă a "focului viu". "Focul se iscă de la Domnul, sau îl aprinde omul; i se fură flacăra şi dogoarea; ajunge jăratic şi se stinge în scrum, ţiuind, în tăciuni". Procedeele de aprindere a focului sânt despărţite de cobani limpede; "pe vechi" şi "pe nou".

Pe vechi când se folosesc de:

a) Amnar. Instrumentul, făcut de fierar, prin "baterea la cald cu ciocanul pe nicovală şi potrivirea cu cleştii", constă dintr'un fir de oţel (sârmă) lung de 25-30 cm, cu secţiunea de 1-1,5 cm. El se îndoaie de patru ori în unghi drept spre a forma o ramă (deschisă, "neîncheiată") pe măsura lăţimii palmei. Amnarul se aşază cu latura lungă discontinuă în interiorul pumnului, expunând-o paralel pe cea întreagă în dreptul ultimelor patru degete (de la index la auricular), pe falanga a treia. Cu ea (sau de ea) se izbeşte bolovanul de cremene (silex) sau de gresie neagră, ţinut în cealaltă mână, pentru stârnirea scânteii care va aprinde iasca (lat. "esca" - hrană, medicament); fie o bucată întreagă, fie o şuviţă bătută şi subţiată de Fomes igniarius, Polyporus fomentarius sau Phellinus fomentarius.

b) "Focul viu". Acesta se obţine astfel; se ascute cu "biceacul" (pc, tc. "biciak" - briceag) un "fuscel" (lat. "fusticellus; "fusti" - băţ, ţăruş), vergea din lemn tare de corn, cu care se sfredeleşte în cioplitură groasă de "budur" (etim. necl.) un trunchi de copac scorburos sau într'o "ţandără" (săs. "Zänder", germ. "Zunder"), despicate cu securea (lat. "securis") din arbore cu lemn moale (plop, fag, arin, "plută" (de fapt scoarţa groasă, moale, uşoară şi inflamabilă a speciei de stejar "Quercus suber", numit plută) până la aprindere.

c) "Pălălaia trăznetului". "Când se nemereşte să fulgere trăznet /sic!/ prin preajmă". Verbul 'a trăzni' este cunoscut ca utilizat concomitent cu 'a fulgera' (fulger sau trăznet).

Pe nou se folosesc de:

a) Chibriturile (tc. "kibrit") şi brichetă, mulţi ciobani fiind fumători, ca şi de lupă sau ochelari (cu lentile convexe). Acest ultim procedeu iscând foc exclusiv din soare prin concentrarea razei cu lentila, în smoc de iarbă uscată, lemn putrezit, rumeguş de molid sau brad "înrăşinat", iască, hârtie ş.a., se află în curs de ritualizare, datorită caracterului miraculos al stârnirii focului, independent de orice rod omenesc în afara lentilei convexe. Aprinderea este limitată atât de nebulozitatea atmosferei cât şi de "puterea soarelui", mai importantă vara şi în jurul amiezii.

b) A p a. Cu apa care clocoteşte în vas metalic se poate fierbe şi alt lichid, dacă acesta este conţinut într'un vas mai mic, cufundat în cel mare; această căldură se numeşte "jilavă".

c) Bolovanul. Lichidul conţinut în vas de lemn se poate încălzi până la fierbere şi evaporare, dacă se introduc în el bolovani încinşi (aduşi la incandescenţă).

F A C E R E A   B R A N Z E I

Acest studiu este complementar textului "Oaia, ciobanul şi brânza), publicat în Buletinul Bibliotecii Române, vol. XVII (XXI), 1992-3, Freiburg i. Br., pp. 241-277.

Căldarea-i mare
Da' bagă'n ea ce are.
Chiag puţin şi sare potrivită.

Proverbe din Boişoara.

Laptele dulce (crud, nefiert) se amestecă cu linguroiul, lopăţica sau cuţitul de mestecat în lapte şi i se dă chiag; laptele se închiagă în 30-40-60 minute. Laptele închegat se toarnă în "străcătoare" (pânză rară din lână) aşezată pe şteandul sau buduroiul numit închegătoare sau "zăcător". Aceste "lapte plămădit" se numeşte:

III) S t r ă g h i a t ă (caş crud, caş verde, caş nestors de zăr).

După ce "se alege caşul" (străghiata): a) se "plămădeşte cu mâinile", "se frământă", "se rupe", "se zdrumică". Se "zdrobeşte" şi "se sparge" cu "brighidăul", "bădăul", "bătătorul", şi chiar cu "cuţitul de mestecat în lapte". Se frământă de 2-3 ori: b) "se adună cu mâna sau cu lingura de caş" în "zăgârnă" sau "învelitoarea caşului" (stricură, străcură) sau "sedilă", "sădilă" (săculeţ, săcuieţ, săcotei de caş) făcute din pânză rară de lână; c) "se ia caşul cu mâna şi se aşază în "crinta cu scoc" (o ladă sau un trunchi de arbore scobit); d) "se stoarce caşul": pe caş, învelit în

"învelitoarea caşului", se aşază o "cruce", un "pop" (greutate) şi "parul caşului", numit "zàvodar" sau "lăstar"; e) "Se apasă" cu "şezutul" sau cu bolovanul şi "se tescuieşte caşul"; f) "se întoarce zăgârna (săcoteiul) de două ori"; "se sfărâmă şi se stoarce caşul până nu mai curge, nu mai pică, nu mai lăcrimează zăr" în "şuştarul de scurs zărul" de lemn sau în "căldarea băciei" (găleată de metal de 20-25 l.).

Din străghiată se face:

IV) " C a ş m u r ă t o a r e " (telemea, brânză de Brăila).

Acest caş este o brânză fărâmicioasă, "untoasă", moale, albă ("ca varul", "ca neaua", "ca zăpada") cu savoare dulce. Tăiată în calupuri cubice, se conservă în putină cu saramură: "caşul murătoare cere putină". Se face din lapte de oaie, lapte de vacă, din lapte amestecat de vacă şi oaie şi din lapte de capră. Este un caş nedospit, de primăvară, făcut de obicei până la "urcarea turmelor la văratic" în propriile gospodării din sat, spre a evita transportul. Dar se face şi în stână, cu riscul fărâmării "la tulire" ("la buire"). Se prepară aşa:

a) străghiata (caşul crud) se aşază cu lingura de caş în învelitoare; b) se potriveşte în "crintă"; c) se tescuieşte cu popul (fără zăvodar şi bolovani); d) se taie de trei ori în cubuleţe cu cuţitul de caş; e) se scurge zărul prin scocul crintei în căldarea băciei; f) străghiata "se întipăreşte" în "lădiţă" de brad sau crintă mică; g) se sărează şi se scufundă în "ulucul de saramură" (uluc p.c., tc - "oluk"); g) se păstrează în putină (din doage cercuite, cu urechi).

Lichidul verzui rămas în şuştar după scoaterea caşului se numeşte:

V) Z ă r (zăr de caş, zăr dulce, zăr de străghiată, zărul străgeţii, zăr neurdit, zăr de urdă).

Inainte de strecurarea caşului crud se amestecă cu "lingura de mestecat zăr" (o lopeţică pătrată "cu fereastră pătrată" şi coadă de lemn) în şuştar. Zărul tot se scurge în căldarea băciei. "Zărul este urdă cu juntiţă" (jintiţa fiind "zăr cu boţuri de urdă"). "Zărul se desparte de străghiată când se strecoară prin stricură sau zăgârnă."

VI) C a ş d u l c e (caş stors, caş nedospit).

Caşul dulce este alb, moale, plin (compact), uniform şi fără goluri; pe "faţa caşului" se păstrează imprimat(ă) "tiparul sau urma zăgârnei". La gust este dulce ca laptele şi se face astfel: a) se mută "păpuşa de străghiată" din crintă pe masa caşilor; b) "se desveleşte caşul"(din învelitoare); c) "se lasă la zbicit, zvântat şi uscat pe patul de caş": "un caş peste alţii"; d) se stoarce întâi caşul de 2-3 ori; la stors caşul "jîntuieşte" şi iese:

VI) J â n t u i t sau j â n t u i a l ă: (zăr alb, gros şi gras, stors din caşul dulce).

e) "Se frământă întâi 'păpuşa' de străghiată de 2-3 ori (lat. "pupa" - fetiţă, păpuşă); f) "Se stoarce 'al doilea' păpuşa de străghiată de 1-2 ori. După frământare şi stoarcere caşul jănţuieşte" (lat. "fragmentare" - frământare; "extorquare" - stoarcere) şi iese:

VII) J a n ţ , j a n ţ ă (urma caşului dulce) .

Zăr untos "ca smântâna" care se scurge ultimul din caşul stors a doua oară. Din janţa proaspătă se prepară

VII a) J a n ţ s ă r a t (janţă sărată).

Janţa proaspătă se sărează în proporţie de 1/30-35, se toarnă în şteand şi se închide ermetic. Se păstrează 6 luni - 1 an.

VIII) S m â n t â n ă.

Se face numai din janţă şi din jântuială. Acestea se toarnă în putinei (bădău) şi se lasă să se îngroaşe fără a fi atinse de "bătător" (bâtă înfiptă întro "roată" plină de lemn, cu găuri pe margine, perforate radiar - "în cerc" - şi echidistant). Smântâna din bădău (putină mică, tronconică, înaltă şi strâmtă, din doage de lemn legate în cercuri şi capac găurit, pentru pătrunderea cozii bădăului), bătută cu bătătorul, lasă "zara" şi se face

IX) U n t .

Se mai prepară şi aşa: a) se toarnă smântâna la scurs (de zară) în "sădilă" sau "săculeţ de smântână"; b) se răstoarnă în "troci" şi se lasă la copt; c) se bagă în şteand. După o zi şi o noapte "iese untul".

Alt fel de "alegere a untului" din lapte de mânzare, vacă, capră: a) se toarnă laptele crud în troacă (germ.dial. "Trock"), trunchi scobit de arbore nerăşinos (tei); b) laptele prins se smântâneşte o zi şi o noapte cu "lingura untului" (care este de lemn şi întinsă); c) sedilele se golesc în mai mulţi troci şi se lasă la copt; d) smântâna coaptă se toarnă în "untariţă" ("untarniţă") sau în "bârdău" ("brădoaie" sau "târşie", vas scund de două palme, din doage de lemn cercuite, cu două urechi şi "gură mare" de zece palme), putină, doniţă, cofă (cu toartă), buduroi, bărbânţă, bădău; f) pentru alegerea untului se bate "smântâna coaptă" cu "untarul" (numit şi "bătător", "jântalău", "brighidău").

Din 2,5-3 l. se smântână coaptă, de mânzare, se alege 1 kg de unt și 1,5-2 l. de zară. Din smântâna de vacă iese unt mai puțin, din cea de capră mai mult.

De remarcat câteva particularități de vorbire constând în existența unor forme de plural neobișnuite. Astfel sg. troacă are plural dublu, troace (rar) și troci (curent și frecvent). "O troacă, doi troci" se află în același caz cu "o fragă, doi fragi", și "o desagă, doi desagi". Mai interesant îmi pare pluralul -ao,. pentru substantivele cu singularul -ău. Astfel bădău, bârdău, hârdău, pârău - au pluaralul bădao, bârdao, hârdao, pârao. Având în vedere străvechimea cuvântului pârău (cf. alb. "përrua"-râu), s'ar putea ca pluralul bădaie, bârdaie, hârdaie să fie refăcut după pluralul lexiei din substrat: pârao.

X) Z a r ă .

Se numește zară lichidul albicios, acrișor și răcoritor rămas după "alegerea untului".

XI) C a ș c o p t (caș uscat, caș dospit).

Cașul dulce (caș cu zăr) "dospește, se prăjește, se coace, se răscoace", se îngălbenește și capătă gust acrișor. Moale, elastic, unsuros, cu coajă gălbuie: "cașul se sfrumuiește când unge la degete" ("cașul se hârzobește dacă unge la degete"). A se hârzobi, sinonim cu a sfrumui, înseamnă "a fi frecat cu hârzobul, crestezul, răvarul sau tocat cu cuțitoaia". Răvarul este un lemn crestat "ca creasta cocoșului".

Cașul dospit "se lucrează" astfel: a) se curăță cașul de coajă cu cuțitul de cași; b) se taie în felii cu același cuțit; c) se opăresc feliile de caș cu apă clocotită în căldarea cașului ("ca să scoață chiagul"); d) se așază cașul la scurs în crintă; e) se sfrumuie (hârzobește), adică se freacă și se mărunțește cu crestezul (răvarul, hârzobul) sau cuțitoaia; f) Se frământă cu mâinile "până se face tare ca piatra", sau se dă prin "mașina de tocat carne, ca să se scurgă tot jântuitul și jința și din cașul dospit.

XII) C a ș s f r u m u i t (caș hârzobit, caș frământat, caș bătut).

Se trece cașul copt din crinte în putină; b) se frământă, se bate, se sfrumuie.

XIII) C a ș s ă r a t .

Se sărează cașul frământat adăugând 1 kg sare la 35 kg caș; b) se îndeasă în putină și se bate cu "pisălogul".

Din cașul sărat se face "brânză în coș", "brânză în coajă de brad" și "brânză de burduf".

XIII a) B r â n z ă î n c o ș .

Cașul sărat se scoate din putină cu cuțitul de cași și/sau cu lingura (de lemn sau de metal) și se așază în coșulețe (sl. "koši" - coș) - de 250 și 500 gr făcute din nuiele de salcie împletite. Modalitate extrem de rar folosită și numai la cerere. Se vinde "la prețul zilei".

XIII b) B r â n z ă î n c o a j ă (scoarță) d e b r a d .

Cașul sărat se scoate din putină și "se îndeasă" în "burdușel făcut din scoarță de brad tânăr, până la 10 ani" (Abies pectinata) și "brad alb" (Abies alba). Se face foarte rar și numai la cerere. Se vinde la "prețul zilei".

XIV) B r â n z ă d e p u t i n ă (caș de putină).

Este aproape echivalentă brânzei de burduf.Se prepară astfel: a) cașul dulce se zvântă pe "patul de cași"; b) cașul zvântat se lasă la dospit 7-8 zile; c) cașul dospit se sfrumuie; d) cașul sfrumuit (hârzobit) "se dă prin mașina de tocat carne"; e) cașul se frământă bine; f) cașul se sară - 2-4 % (1 kg sare la 50 kg brânză = 2 %; 1 kg sare la 25 kg brânză = 4 %). De obicei proporția este de 1 kg sare la 35 kg brânză (= 2,85 %) "ca să țâie brânza mai mult, dai sare mai multă"; g) cașul se îndeasă și se tescuiește în putină cu pisălogul; h) se astupă putina cu capac zmolit sau cu rășină. "Brânza de putină se 'maturizează' în 1-2 luni", la 6°-8°-10° Celsius.

XV) B r â n z a d e b u r d u f .

"Cea mai bună, mai gustoasă, mai prețuită și mai scumpă dintre 'brânzele' făcute în stână este brânza de burduf". Se face în felul următor: a) se scoate cașul sfrumuit și sărat din putină; b) se îndeasă cașul în burduf cu "drughineața", de la gât spre picioarele burdufului; c) burduful se așază pe patul de brânză din celar, cu gura în jos, "ca să se scurgă și ultima picătură de zăr"; d) după o săptămână "se mută din loc" și se așază "de pe o rână pe alta"; e) burduful "se răsuflă" prin înțepare cu acul și f) se lasă la zvântat; f) burduful se cântărește; g) greutatea se înseamnă" - pe țăncuși (prisme piramidale cu trei laturi); - pe scândurele triunghiulare înfipte în gura burdufului sau - pe răboj, prăjină de conifer necojită.

Dacă primăvara, în sat, o mânzare poate da lapte pentru 2-3 kg caș și 2-3 kg caș murătoare, în timpul văraticului, la stână, se obțin cam 2,5-3 kg brânză de burduf, și până la 10 kg de caș murătoare (mâncată mai mult pe loc), pe cap de mânzare.

Burduful (etim. necl.) se face din: a) pielea argăsită (n.gr. "argassa", aorist al lui "argazo") ori "dubită" (ucr. "dubyty"), dar netăbăcită (tc. "tabak") de miel,

ied, oaie, câine (sic! "brânză bună în burduf de câine" nu are numai sens aluziv, deşi... nu se exagerează!); b) foios (stomac) uscat (= "băşică") de oaie, capră, bou, bivol şi stomac de porc; c) coajă subţire de brad tânăr (7-10 ani).

Pielea se curăţă, se moaie în apă, se spală cu leşie de cenuşă şi nisip de râu. Leşia (lat. "lixiva") se face prin fierberea cu apă a cenuşii din lemn de fag, ştejar, alun şi molid. Amestecul cel mai eficient se dovedeşte cel al. cenuşii de alun cu cea de ştejar - lemne tari, având "cenuşa grea" - faţă de amestecul cenuşii de fag cu cea de molid - lemne slabe, care au "cenuşa uşoară"."Argăsirea pieii şi a stomacului uscat se face cu zăr, tărâţe şi piatră acră" (alaun; germ. "Alaun", suflat dublu de aluminiu şi potasiu). Pielea se rade cu "custura" (etim. necl.), se astupă "la ciupitură" cu coajă de brad şi se coase cu sfoară de in, şuviţe răsucite chiar din pielea burdufului, fir de lână toarsă şi răsucită etc. Burduful se umple cu caşul frământat, sărat şi îndesat, de la gât spre picioare. "Când brânza se călătoreşte şi trebe să ţâie mult, burduful se dubeşte".

XVI) U r d ă , u r d ă d u l c e , s f â c ă .

Urda (cf. alb. "urdhë") este o brânză apătoasă, zăroasă, care "se sfâcâie" (se alege) de izvernă (zăurdit), prin încălzirea domoală, fără a ajunge la clocotire, a zărului caşului; ea "se alege" (se separă) prin strecurarea cu zăgârna, de zăr: "sfâca rămâne în stricură". "A sfâcâi" - reproduce onomastic zgomotul abia perceptibil al urdei ieşind la suprafaţa zăurditului. ("Urdeală" se numeşte amestecarea jintuitului cu mestecăul de urzici, sau cu mătura de cetini de molid).

Urda se face astfel: a) zărul se toarnă din şiştar sau căldarea băciei în "căldarea de urdit" (din alamă spoită), în cazan de aramă, sau în ceaun (ceaon, "ţaon") de tuci; b) zărul se fierbe la foc domol "până a clocoti", cam 30 minute; c) cât fierbe zărul se rade fundul căldării cu cârligul (cf. bg. "kărlik") şi se amestecă cu "urdarul" (horpacul, brighidăul, mestecăul), lopeţica de urdit ("de mestecat urda în ceaun") şi "mătura de cetină", o creangă de molid; d) "zărul urdeşte", "lasă urdă", "se alege urda", "se ridică urda" deasupra zăurditului şi pluteşte "albă ca zăpada" (se şi întreabă: "urdit-a zărul?" - cf. "urzit-ai cânepa?" "tors-ai câlţii?" întrebarea pusă de Joimăriţa femeilor leneşe); e) "se urdeşte zărul"; se jintuieşte cu "lingura-găurită - de urdă"; se scoate urda din căldare cu căucul, sau cu "veşca" (ucr. "večka - putinică de urdă) cu fundul găurit, operaţie posibilă şi prin folosirea stricurei (la forma sa activă, verbul a jintui înseamnă scurgerea jintiţei; "urda dulce jintuieşte în stricură" adică îşi scurge jintiţa; la forma sa reflexivă, a se jintui semnifică strângerea urdei cu lingura; "se jintuieşte urda şi se scurge zăurditul"; cea mai bună urdă este cea răscoaptă, adică fiartă de două ori); f) urda se toarnă în "traista de urdă" (sac de urdă, săculeţ, stricură, zăgârnă), ca să i se scurgă toată jintiţa; g) din sacii de urdă, urda dulce se deşartă în putina de urdă (budurol, bârdău).

XVII) U r d ă c u z ă r .

Zărul luat de la foc când începe să urdească, se păstrează în putină şi se bea în consum curent. Seamănă la gust cu jintiţa, dar boţurile (etim. necl.) de urdă sânt mai mici.

XVIII) U r d ă c a l d ă c u z ă r f i e r t .

Soi de lapte bătut, se face din amestecul zărului fiert cu urda caldă; se bate cu urdarul (brighidăul) în putină şi se bea în loc de apă la stână.

XIX) U r d ă f r ă m â n t a t ă .

Urda dulce a) se stoarce în crintă, b) se tescuieşte în crintă (troacă), c) se răstoarnă în putină şi d) se frământă în putină (sau se dă prin maşina de tocat carne).

XIX a) U r d a s ă r a t ă .

Urda frământată a) se tescuieşte în troacă, b) se sărează în putină (1 kg. sare la 35 kg urdă), c) se frământă în putină (sau se trece prin maşina de tocat carne), d) se îndeasă în burduf, oală de lut ars şi zmălţuit, borcan de sticlă, sac de plastic.

XIX b) U r d ă d e t o a m n ă .

Urda sărată a) se stoarce în crintă (troacă), b) se tescuieşte în crintă, c) se frământă (sau se dă prin maşina de tocat carne), d) se îndeasă în putină.

XX) U r d ă c ă l c a t ă (şi u n t -IX) .

Urda frământată a) se calcă în putina urdei "ca strugurii la must"; b) se toarnă apă rece în putină, peste urdă; c) se freacă urda în palme până se alege untul; d) se spală untul în budacă (putină).

XX a) U r d ă s e a c ă .

Urda călcată: a) urda şi apa cu care s'a spălat untul se fierb a doua oară şi dau zăurdit fiert; b) zăurditul fiert se strecoară prin zăgârnă; c) zăgârna "alege urda seacă" de "jintiţa sarbădă" scursă în putină.

XXI) Z ă u r d t i , i z v e r n ă (zăr urdit, izvarnă) .

Zărul scurs în putină, după alegerea şi separarea urdei în zăgârnă, se numeşte

zàurdit (zàr urdit). Se foloseşte drept hranà pentru porci şi câini, ca şi la spàlatul (opàritul) meselor, vaselor şi uneltelor din stânà. Se pàstreazà în bàrbânţà.

XXI a) Zàurdit acrit ("oţetul pàcurarului").

Zàurditul din bàrbânţà (magh. "berbence") se lasà "la acrit" câteva zile şi se foloseşte la acidifierea bucatelor în stânà, satisfàcând astfel apetenţa fiziologicà pentru acru. Stânaşii l-au supranumit "oţetul pàcurarului".

XXII) Jintiţà, jintiţà dulce.

Dupà definiţia pàstorilor lovişteni, jintiţa este "zàr gros cu boţuri de urdà" sau "urdà cu zàr". Ea iese deasupra zàrului care fierbe, sau "se lasà" în fundul putinii (şteand, budacà sau càldare de lemn) sau al gàleţii de metal. Se pàstreazà dulce o zi în gàleatà sau putinà, dacà este cald, şi 2-3 zile când este ràcoare.

XXII a) Jintiţa acrà.

Dupà o fermentaţie de 2-4 zile, jintiţa dulce se acreşte în putina de lemn (budacà). Se pàstreazà, ca bàuturà obişnuità, în şteand şi în burduf de caprà (uneori crud, alteori ras, uscat şi dat la fum 3-4 zile).

*

Iatà, succint, rezultatele unei anchete efectuate printre pàcurarii din Boişoara, Gàujani şi Bumbueşti, urcaţi cu turmele lor la stânele Zàboaga, Leu şi Stâna Mare, undeva între Suru şi Negoiul Fàgàraşilor. Ele sânt fructul drumeţiei din zilele de 6, 7 şi 8 august 1974 şi màrturisesc despre meseria şi màiestria pàcurarului care, dintotdeauna, sprijinit în bâtà şi fluierând pe lângà ciopoare, la aripa turmei, "vede de oi, mici şi sterpe" iar în bordeiul afumat al stânei închiagà şi sàvârşeşte "brânzele".

Din expunerea precedentà, câteva observaţii generale se închiagà de la sine. Ele se referà la; cosntrucţia şi inventarul stânelor; organizarea ciobanilor şi a turmelor; transformarea şi conservarea variatelor produse obţinute din laptele mânzàrii, aspecte ale tehnologiei brânzei, influenţele turanice asupra mediului pàstoresc; elementele recente pàtrunse şi adoptate între procedeele şi inventarele arhaice; tipurile de unelte; unitàţile de màsurà şi constantele unanim admise, care ritmeazà şi ordoneazà activitàţi şi comportamente, etc.

Contactul meu cu ciobanii şi stânele lor - atunci şi acolo - nu era inedit; el continua o tradiţie determinatà de obligaţii profesionale anterioare - ca medic al Boişoarei între 1961 şi 1963, şi al comunei Teşila între 1963 şi 1967 - dar se prelungeşte cu mult peste timpul scurs, bizuindu-se pe dese càlàtorii în munţii şi stânele ţàrii. Cutreieraţi din Pàduroasa (Bucovina) pânà în Munţii Vrancei (cu toate satele care îi stàpânesc) şi din Bucegi pânà în Valea Cernei, am càutat stâne pretutindeni oprindu-mà la Valea Arieşului şi culmile înconjuràtoare. Din jurnalul acelor càlàtorii s'a ivit şi "Monografia stânei în România". Dar din nefericire şi acest manuscris (ca şi altele) s'a pierdut. De fapt, doar curiozitatea şi simpatia m'au îndemnat spre propria implicare empaticà în experienţa inedit了 a unei ocupaţii atât de puţin preţuità, dacà nu chiar dispreţuità în cugetul oràşenesc, aceea de cioban. Timp de douà vàratice, am ucenicit astfel în vacanţe la o stânà din Baiul Mare (culmea Gârbova), în anul 1952 şi la alta din Bucegi, în 1953, ajungând pe rând vàcar, berbecar, strungar, sterpar şi mânzàrar.

In vara şi toamna anului 1990, când împrejuràri create sub solstiţiul iernii 1989 mi-au permis ceeace statutul meu de refugiat politic îmi interzicea - reîntoarcerea în propria-mi ţarà! - am revenit şi în Lovişte. Aici, din pàcate, nu m'am putut reîntâlni cu toţi sàtenii în mijlocul càrora tràisem (între 1961 şi 1976) cu totul 1000 de zile bàtute pe muche. Unii - fie-le ţàrâna uşoarà! - trecuserà la cele veşnice, odihnind în pace sub crucile şi în ţàrâna cimitirelor, iar ceilalţi, fie cà lipseau temporar, fie cà se stràmutaserà definitiv din vatra stràbunà... Oricum, acei pe care am avut bucuria sà-i întâlnesc, îndatoritori şi binevoitori ca întotdeauna, mi-au oferit din nou prilejul 'sine qua non' al accesului nelimitat la comorile neamului, pàstrate de ei cu cheie cu tot şi uneori sub pecetea tainei. Şi numai împreunà cu ei am putut limpezi şi preciza câte unele din gândurile ràmase obscure în memoria mea şi în unele note luate pe teren. Le mulţumesc de aceea boişorenilor din tot sufletul, ràmânându-le în veci îndatorat.

Iatà aşadar câteva constatàri:

- Produsele indispensabile facerii "fruptului oii", începând cu treimea fundamentalà caş - zàr - urdà, sânt fàrà îndoialà laptele şi chiagul; pentru cosnervare şi gust se adaugà sarea (şi saramura).
- Procedeele elementare care intervin sânt strecurarea şi încàlzirea. Altfel spus, strecàtoarea (zàgârna) şi focul. Alte procedee folosite: amestecul, despàrţirea, stoarcerea, plàmàdirea, tescuirea, càlcarea, fràmântarea, sfrumuirea (hârzobirea), frecarea în palme, spàlarea ş.a., ca şi ceruirea şi zmolirea.
- Fenomene precum; alegerea smântânei şi a untului, acrirea şi dospirea - pràjirea, coptul, ràscoptul - datorate în parte fermeentàrii, sânt înlesnite, declanşate şi îndreptate în sensul necesar iscàrii fruptului.

- Uneltele și recipientele menționate - adică numai o parte din toate cele funcționale și în uz - le-am clasificat ad-hoc în câteva categorii. Ele se dovedesc adaptate tuturor consistențelor oferite de fruptul oii, de la lichide ca laptele și zărul, până la solide "tari ca piatra" (cașul) și sânt confecționate sau cumpărate de păstori din târguri (de Sântilie, Titești) sau piețe țărănești (Sibiu, Brezoiu, Râmnicu Vâlcea, Arefu), ori sânt aduse de ciobanii plecații cu turmele departe de casă. Iată-le:

Unelte de amestecat:
mestecău, făcăleț, făcău - de lapte, zăr, urdă; horpac, urdar, brighidău, bătător, bădău, jintalău, pisălog, etc.

Unelte de amestecat și tăiat:
lopeți de mestecat: zărul, cașul proaspăt; lopețica de urdit, etc. cuțite de lemn, de mestecat în lapte, străghiată, caș, caș murătoare; cuțitoaie, etc.; cuțite de metal; de ras "burduși", bricege, etc;

Unelte de deplasat și amestecat lichide;
lingură de mestecat zărul, de urdă, de unt; linguroi (de lemn) și linguri de lemn și metal, folosite pentru hrănire;

Unelte cu utilizare diversă:
crestez (răvar, hârzob), zăvodar, lăstar, veșcă, crintă, uluc; chiagorniță, sărăriță; sănune, clește, țărcuș, ștircă, răboj, etc.

- Vasele (recipientele) sunt indispensabile fierbierii lichidelor și realizării complexului proces tehnologic de preschimbare a laptelui în frupt, al conservării și transportului acestuia, dar și în conținerea apei potabile de preparare a hranei, destinată igienei și a celei uzate. Vasele sânt făcute fie din lemn, fie din metal. Simpla lor denumire, în accepția acestor păstori lovișteni (comună în parte atât altor ciobani cât și vocabularului românesc obișnuit) ne călăuzește spre înțelegerea mai nuanțată și mai deplină a unor aspecte ale vieții păstorești, prin furnizarea unui plus de informații. Așa de pildă, constatăm că există vase exclusiv de lemn, având nume diferit; vase de lemn și de metal care poartă același nume și vase exclusiv de metal, cu nume diferit.

Vase exclusiv de lemn, cu nume diferit:

a) provenind poate din substrat: botă (et.necl.), buduroi (et.necl.), budur (et.(necl.), târșie (et.necl.); târș (et.necl.), bădău (et.necl.), poate din rom."a bate"); tămânjer (et.necl.).
b) provenind din latină: putină ("putina") și cău ("caucus").
c) provenind din slava comună și din limbile actuale: vadră ("vedro"); budacă, ("budak"), doniță ("dojnika"),cofă (cf.bg., s.cr. "kofa").
d) provenind din turcă: bărdacă ("bardak" - ulcică smălțuită de pământ) dar sensul este schimbat referindu-se la un vas de lemn cu capacitate variabilă.

Vase de lemn și vase de metal cu nume identic:

a) provenind din latină: căldare ("caldaria"); găleată ("galleta").
b) provenind din slavă și limbi slave actuale: șiștar (sl. "šestaru"); ciubăr (bg. "čabur"; s.cr. "čabar").
c) provenind din maghiară: hârdău ("hordó").

Vase exclusiv de metal, cu nume diferit:

a) provenind din limbi turanice: ceaun (tăt. "ča/h/on"; ucr. "ča/v/un"); cazan (p.c., tc. "kazan"); tuci (tc."tuç"; tc.lit. "tunç").

O categorie particulară este cea a arhaicelor vase de lut ars și a modernelor vase de metal cu nume identic; oală (latin "olla").

Gruparea recipientelor după materialul de confecție ne dezvăluie că vasele de lemn, desigur cele mai variate și mai arhaice după tehnica producerii, provin (dacă ne orientăm după numele lor) din straturi cronologice succesive și etnice diferite. Ele mărturisesc și prin această continuitate despre o timpurie civilizație a lemnului, proprie populațiilor sedentare, care se prelungește uneori precum în stâna loviștean̆ă până în contemporaneitate. Ea depășește arealul getic.

Aceste vase cu numele lor provin, în perspectivă diacronică, de la predecesori genetici: geto-dacii (din substrat), latinii (din strat) și slavii meridionali sedentarizați între romanici (din adstratul principal) și, sincronic, din adstraturile secundare ale unor vecini de origine etnică diferită, așezați în înăuntrul sau în afara teritoriului românesc și în contact direct cu românii; sârbo-croați, bulgari și turci.

Vasele cu nume identic, atribuit atât recipientelor de lemn cât și celor de metal, demonstrează existența inițială a unui prototip agreat de păstori (devreme ce s'a impus ca model) ca și a unui mecanism al vorbirii, ilustrat prin lipsa de contrast pentru indicarea preferinței, astfel încât modelul inițial împreună cu numele lui s'au extins și asupra copiei, metalul substituind lemnul. Ne întrebăm totuși; cazul invers, al lemnului substituind metalul, există oare? In cadrul acestei categorii de vase, dispariția celor cu nume străvechi poate intriga, deși absența numelui lor nu înseamnă nicidecum că ele n'ar mai putea exista, semnalându-se numai cele atribuite de "namengeber"-i vorbind latina, slava comună, bulgara, sârbo-croata sau maghiara și provenind deci din stratul și adtsraturile limbii.

Categoria vaselor exclusiv metalice reuneşte recipiente cu nume diferite, precum ceaun, tuci şi cazan. Subliniem, tuci şi ceaun reprezintă două denumiri diferite pentru acelaşi tip de recipient, dar tuci mai are cel puţin încă un sens principal, cel de fontă. Aceste cuvinte, originare dintr'un izvor comun turan-altaic (în fapt două limbi care nu sânt nici europene nici semite, fiind însă mutual inteligibile) prezente în vorbirea păstorilor; cioban, uluc (p.c., tc. "oluk"), odaie, odâr, bârc, cadân, chisamur, conac, dângă, goz, olac, otâncea, tocan etc. Lor li se adaugă apelative; în Găujani am descoperit cuvântul "catalâc" - sinonim cu cătun. Toponime: Bărăgan, Tâncăvile, Olanu (p.c., tc. "oglan"), Basarab, Huluzu, Tausu. Antroponime: Teleabă, Alăman, Bărăgan, Coman, Ulul, Modruz, Berindea (aşa cum am arătat mai pe larg în studiul "Pecenegii şi cumanii în Ţara Loviştei"; Vatra, nr. 189, iunie 1991, Freiburg i. Breisgau, pp. 13-18).

In răstimpul mileniului cuprins între secolele IV-XIV, populaţiile romanice trăind în spaţiul carpato-ponto- danubian şi "de la Nistru pân' la Tisa" - străromâni sau protoromâni, până la năvălirea slavilor meridionali (580 e.n.), după definiţia specialiştilor şi români după asimilarea lor (sec. X), produsă în urma convieţuirii "proto româno - slave"- au intrat în contact nemijlocit cu migratorii asiatici, altaici şi turanici, atestaţi în spaţiul dacic: huni (375-454), avari (566-796), bulgari (sec. IX-XI), unguri (după 896), pecenegi (890-1122, cu ultima menţiune în 1260) şi cumani (1067-1385). Ultimele etnii migratoare sosite pe teritoriul românesc la finele acestui mileniu al migraţiilor, tătarii (1241-1758) şi turcii osmanlâi (1262-1359, cu influenţă notabilă până la ultimele domnii fanariote, la 1821), şi-au făcut simţită prezenţa şi autoritatea cu patru cinci secole în plus, prelungind astfel durata reală a contactelor autohtonilor cu migratorii, la peste 1500 de ani.

Revărsaţi asupra ţării, aceşti năvălitori călări, păstori şi războinici nomazi, dezlănţuiau pe neaşteptate incursiuni şi razii rapide. Aplicând tactici de intimidare, turanicii stârneau groaza şi, trecând prin foc şi sabie tot ce le stătea în cale, aduceau autohtonilor sânge şi moarte. Cu astfel de seminţii s'au înfruntat în nenumărate rânduri populaţiile statornice agro-pastorale ale românilor. Desăvârşiti cunoscători ai moşiei lor, cu şesurile, luncile, apele, codrii merei ai pădurilor şi munţii de păşune, ei se apărau cu îndârjire "sub streaşina pădurii", unde "codru-i frate cu românul" şi aplicau ocupanţilor o strategie defensivă eficace.

Aceşti turci vechi (prototurci din triburile pecenegilor, uzilor, berindeilor şi cumanilor) răspândind concomitent teroarea militară şi fiscală, manifestau un dezinteres şi o toleranţă neaşteptată faţă de structurile sociale, obiceiurile şi deprinderile religioase ale bătinaşilor, într'un original soi de etologie politică. Pecenegii s'au aşezat începând cu anul 1070 în aria românească intracarpatică, urmaţi de hoardele cumane pe la 1187, stabilite în ţările româneşti extracarpatice. (1)

Găsim încă neasimilate în noiembrie 1330 cumani în alianţă cu angevinul Carol Robert, riga ungurilor, luptând împotriva lui Basarab, fiul lui Tohomer sau Tihomir (iată trei nume provenite din antroponimiconul pecenego-cuman), domnitor şi întemeietor de ţară neatârnată, aliat cu tătarii în cruciala bătălie zisă de la Posada. (2)

1) Vezi Andrei Pandrea: "Unde s'a dat bătălia de la Posada", "Arhiva Argeş"; în Argeş, nr. 3 (70), martie 1972.

2) Vezi Andrei Pandrea: Contribution à l'étude ethnologique de la terminologie de la parenté au Pays de Loviştea (Roumanie); Teză de doctorat, Paris, 1982,susţinută la Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales; pp. 82-83; 187-188.

Românii, mult mai numeroşi decât turanicii, au reuşit în cinci secole şi peste 16 generaţii să absoarbă 12 generaţii de pecenegi şi 10 1/2 de cumani, adică să-şi nimicească duşmanii" (cuvânt pecenego-cuman), cei ajunşi stăpâni vremelnici ai moşiei străbune. I-au desfiinţat nu numai în cursul unor sângeroase bătălii ci mai ales, când şi de câte ori se putea, prin comportamente politice şi psiho-sociale care înlesneau îmbunătăţirea relaţiilor autohtonilor cu veneticii, având drept consecinţă scăderea agresivităţii militare a ocupanţilor şi împământenirea lor mai ales prin încuscriri. Covârşiţi de mulţimea băştinaşilor, aflaţi pe o treaptă de civilizaţie superioară celei a cavalerilor stepei, turanicii se vedeau siliţi să accepte, după o convieţuire de câteva generaţii, atât învăţarea limbii româneşti cât şi deprinderea obiceiurilor românilor, supunându-se "legii din bătrâni, din oameni buni", adică obiceiului pământului.

Dintre etniile turanice au supravieţuit neaculturate populaţii (astăzi din punct de vedere demografic, aproape simbolice) de găgăuzi; aceştia vorbesc o limbă aparţinând familiei altaice, ramura turcă de sud-vest, grupul oguz, varietatea veche câpceacă şi trăiesc în Basarabia, Dobrogea şi Bulgaria, dar mai ales în Kazahstan; din grupul tătarilor din Crimeea fac parte şi tătarii dobrogeni.

Această îndelungată convişuire româno-turanică nu putea rămâne fără urme în fiinţa, spiritul şi civilizaţia românilor. Printre achiziţiile cele mai însemnate sunt fără îndoială vasele indispensabile gospodăriei agro-pastorale; ceaunul şi cazanul, amândouă turanice. Ceaunul, făcut din fontă sau tuci, este sinonim cu tuciul; "vas de tuci de formă emisferică, cu două toarte unite printr'un mâner, folosit la fierberea

mămăligii şi a altor mâncări". Cazanul, făcut din aramă, alamă sau mai recent din aliaje feroase, este un "vas mare, deschis la gură, de formă cilindrică sau tronconică, folosit la încălzit sau fiert". Astfel, ţuica se face în cazan; porcul se pregăteşte şi se păstrează (parţial) în cazan; rufele se fierb în cazan iar prezenţa acestuia în inventarul stânei este constantă şi de neînlocuit.

Aceste două tipuri de recipiente s'au dovedit la fel de utile atât migratorilor (păstori turanici, călăreţi războinici, nomazi) cât şi sedentarilor (agricultori şi păstori români, locuind în străvechi cătune şi sate), întrucât şi unii şi alţii aveau în comun un acelaş tip de hrană; fiertura de cereale nepanificabile, mai ales de mei.

Dacii - strămoşii autohtoni ai românilor - se hrăneau, ca toate neamurile europene, cu fierturi (a lor era cea de mălai de mei), pe când grecii găteau din orz "maza"; romanii, din grâu "pulsum" (mâncat cu lapte) şi din mei "polentum" (continuat de italieni în "polenta"); sarmaţii amestecau meiul cu laptele de iapă; slavii fierbeau mei, orz şi hrişcă (ultima cereală, o arată şi numele "grčka" le-a venit prin greci, după cum francezii au aflat-o prin filieră arabă - "sarrazin"); scandinavii, helveţii şi scoţienii fierbeau ovăzul. "Migratorii mongoli, de la huni la cumani, fierbeau meiul abia decorticat cu lapte. Numită în cumană 'hälāšim' (Vladimir Drîmba - Syntaxe comane; Ed. Academiei, Bucureşti şi E. J. Brill - Leyden, 1973, pp. 204 şi 212) numele fierturii a trecut la ucrainieni, de la care - de nu cumva îl vom fi preluat şi noi tot direct de la sursă ar fi ajuns în româneşte sub forma "coleaşă". (Vezi Andrei Pandrea: "Identitatea hranei românilor"; Bul. Bibl. Rom., vol. XV (XIX), serie nouă, 1989, Freiburg I.Br., p.321).

Bizuit pe car şi "arabale" (căruţe), nomadismul turanic, ca oricare alt soi de nomadism similar, se dovedea incompatibil cu transportul oalelor de lut ars; riscul spargerii lor era prea mare. Este deci uşor de înţeles preferinţa pe care au manifestat-o din clipa însuşirii tehnicii de fabricare a recipientelor metalice, atât pecenegii, cumanii cât şi turcii pentru "kazan", turcii pentru "tuç" şi tătarii pentru "čahon", recipiente exclusiv metalice.

Exemplul analog al ţiganilor, nomazi şi corturari până la interzicerea nomadismului în România (acum vreo 30 de ani) ni se pare şi el edificator. Deplasându-se în căruţe, aşa cum puteau fi observate şetrele pe drumurile ţării, ţiganii îşi agăţau tuciul de mămăligă la îndemână sub "inimă" (scândura ce uneşte osiile carului sau căruţei) în bălăngăneală neîncetată, şi îşi transportau sub coviltir uneltele (cleşte, foale, nicovală) necesare meşteşugului lor de fierari (căldăraşi, cazangii, spoitori de cositor), împreună cu marfa aşteptată de ţărani; ceaune (tuciuri), cazane, tingiri, crătiţi. Ne putem întreba; cum ar fi putut căra ţiganii oalele de pământ în căruţă şi sub iei? Că doar nu erau "linguri, fuse şi copăi", precum cele cioplite în lemn de rudari.

Inovaţii în mediul stânei.

Calitatea incontestabilă a fruptului oii este garantată, ca urmare a unei lungi experienţe, de continuitatea şi constanţa proceselor de fabricare a produselor, care dovedesc un pronunţat caracter arhaic. Principala şi cea mai veche inovaţie în tehnologia uneltelor stânei ar putea fi introducerea recipientelor metalice: ceaunul (tuciul), căldarea, cazanul. De foarte curând maşina de tocat carne, care poate fi privită ca un intrus şi o ciudăţenie, dar de mare utilitate. Zăgărna de bumbac îşi îndeplineşte tot atât de bine menirea ca şi predecesoarele ei. Brânza se cântăreşte cu cântarul de ocale, cu balanţe şi cu cântare absolut noi (care se strică repede). Pungile şi sacii de plastic se dovedesc de o calitate excelentă pentru păstrarea urdei. La nevoie - dar rar se poate coase ciupitura burdufului cu acul şi aţa, menite cârpirii straielor. Câte o cană de metal ia locul căucului, adusă din sat odată cu lădiţele de lemn luate de la Aprozar.

Astăzi focul se aprinde cu chibriturile şi bricheta; dacă este vorba de focul viu, un ritual nou are sorţi de generalizare; prin el se încearcă substituirea aprinderii focului prin frecare, cu concentrarea focală a razei solare. Noaptea, alături de jarul din vatră şi de "facea" oarbă (o prăjină spintecată la un capăt, suport pentru iasca numai bună de aprins în jar, spre spaima lupilor deoarece, agitată, răspândeşte scântei). Cea mai obişnuită sursă de lumină, fără a uita lămpile de gaz şi petromaxurile, este lanterna cu baterii.

Legendara izolare a ciobanului se destramă şi ea datorită aparatelor de radio portative, cu baterii. Şcolarizarea obligatorie a înlesnit prezenţa creioanelor, pixurilor, carneţelelor şi caietelor în sumara gospodărie ciobănească. Ciobanii îşi fac însemnări legate nu numai de brânză (soi de răboj modern), ci şi de orice altceva, precum Dima Davel, cel abia ştiutor de carte, care ţinea conştiincios un jurnal meteorologic, întins pe răstimpul mai multor văratice!

Clişeele alb-negru şi color ale fotografiilor utilizate de ciobani cu aparatele lor de fotografiat - este drept destul de rare - reprezintă mărturii şi unghiuri de vedere autentice şi uneori surprinzătoare.

Constante ciobăneşti.

Sătenii Boişoarei - mai ales atunci când urcă la stâne ca păstori - folosesc încă sumedenie de unităţi de măsură ieşite din uzul curent, doar fiindcă sînt bine

adaptate mediului lor ambiant, economic şi socio-cultural. Printre ele pot fi amintite: degetul, palma, cotul, piciorul, pasul şi urma; prăjina, suliţa şi stânjenul, dramul mic de Boişoara şi cel mare de Găujani (dramul mare echivalează cu suprafaţa a trei dramuri mici, la păşune); boul - reprezentând suprafaţa pe care o poate paşte un bou într'o zi, subîmpărţită în patru picioare şi 8 unchii. Ar mai fi: ocaua, găleata, baniţa, ciubărul, vadra şi cofa, ca şi crosnia, povara, stânjenul şi claia, stogul şi carul.

In afara acestor sisteme şi referinţe, unele moştenite şi altele create în Ţara Loviştei, experienţa ciobănească a stabilit şi câteva raporturi specifice, cu valoare absolută de constantă. Astfel:

între cioban şi oi: raportul optim este de 1 cioban la 200 oi;
între cioban şi câine; raportul este de 2 câini la 1 cioban (minimum);
între câine şi oi; raportul este de 1 câine la 100 oi;
între berbec şi mânzări; raportul este de 1 berbec la 50 mânzări;
între chiagul uscat şi lapte: o parte de chiag uscat închiagă 400 părţi de lapte;
între brânză şi sare; raportul este de 1 kg sare la 35 kg brânză de sărat.

I n d r e p t a r   p ă s t o r e s c .

Numeroase sintagme - adevărate automatisme culturale - concentrează o experienţă păstorească arhaică. Le transcriem, grupate din textul precedent şi pentru valoarea de posibil îndreptar:

Oaia lăptoasă se ţine de prăsilă;
Dacă nu se zmoleşte(putina) înfloreşte (brânza) (A înflori este o frumoasă imagine folosită în locul mai prozaicului "a mucegăi");
Laptele a luat chiag dacă unge la degete;
Chiag puţin şi sare potrivită. (Când se greşeşte cantitatea de chiag, în plus, brânza se face "tare ca piatra"; spre a putea fi totuşi mâncată, "se sparge în bolovani, ori cu ciocanu" şi se pisează; cu mămăligă fierbinte, sau răscoaptă în bulz, se poate mânca fără a se deosebi de brânza obişnuită);
Căldarea-i mare, da' bagă'n ea ce are;
Vorbele caşului; se alege caşul; se plămădeşte, se frământă, se rupe, se zdrumică, se sparge, se adună, se stoarce, se tescuieşte, se dospeşte, se prăjeşte, se coase, se răscoace, se taie, se opăreşte, etc.;
Zărul este urdă cu jintiţă; juntiţa este zăr cu boţuri de urdă;
Zărul se desparte de străghiată când se stricură prin stricură;
Zărul se scurge în căldarea băciei;
Faţa caşului ia urma strecătorii;
Caşul e dulce ca laptele;
La stors - caşul jântuieşte (jintuitul sau jintuiala);
Jintuitul se scurge din caşul dospit;
La frământat, caşul jănţuieşte (janţă);
Caşul se hârzobeşte, dacă unge la deşte;
Caşul se sfrumuieşte, dacă unge le deşte;
Caşul se frământă până se face tare ca piatra;
Ca să taie brânza mai mult, dai sare mai multă;
Când brânza se călătoreşte (departe), trebuie să ţâie mult; ca să ţâie mult se sară bine şi se dubeşte burduful;
La fierbere, urda dulce se sfăcâie de zăurdit din zărul străgeţii;
Urda dulce jintuieşte în stricură;
Zărul sfăcâie, urdeşte, lasă urdă; zărul se urdeşte, se alege urda;
Jintiţa este zăr gros, cu boţuri de urdă;
Jintiţa este urdă cu zăr.

In cursul vorbirii, în scopul evitării confuziilor, păstorii folosesc cuvinte specifice puţin cunoscute în alte medii socio-profesionale şi numeroase sinonime. Exemplul celor trei lichide, separate de produsele laptelui mânzării este concludent: astfel caşul se alege de zăr, urda de zăurdit (izvernă, izvarnă) şi untul de zară. Contrastul dintre masculinul zăr, femininul zară şi zăurdit (cu sinonime) poate stârni îndoieli necunoscătorului, dar nu ciobanului. Din vocabularul păstoresc al acestei "Hirtensprache", privitor numai la fruptul oii, unii termeni aparţin substratului prelatin al limbii române (enumeraţi aici după ordinea folosirii lor în succesiunea operaţiilor necesare preschimbării laptelui), precum; mărcat, străghiată, zăr, jintuit (jântuit ?), jintuială (jântuială ?), janţ (janţă ?), zară, urdă, zăurdit, izvernă (izvarnă), jintiţă (juntiţă ?), sarbăd, burduf. Aceşti termeni demonstrează că strămoşilor autohtoni ai românilor, cele două ipostaze principaple ale brânzei (cuvântul aparţinând şi el substratului?) din treimea fundamentală a fruptului oii - caşul, zărul, urda - adică străghiata şi urda le erau cunoscute.

N'am inclus în această serie substratul sfăcă şi verbul corespunzător a sfăcâi şi nici verbele a sfrumui şi a hârzobi. Sfăcă şi a sfăcâi provin din sgomotul făcut de urdă atunci când se alege, reprodus onomatopeic şi par greu de atribuit unei limbi

sau alteia (deşi cocoşul 'gai' - lat."gallus", fem. "gallina" - rom. găină) cântă 'cucurigu' în româneşte, 'kikiriki' şi 'quiquiriqui' în nemţeşte şi spanioleşte, şi 'cocorico' în franţuzeşte).

In 'Dicţionarul explicativ al limbii române" (Ed. Academiei, 1977) n'au fost inseraţi decât termenii janţ (p. 477), a jintui, jintuială, jintiţă (p.479), urdă (p.999), zară (p. 1037) şi zer (p. 1043) explicaţi ca având etimologia neclară. I. I. Rusu (în Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic şi componenta latino-romanică; Editura Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1981, în capitolul intitulat 'Material lexical autohton' pp. 241-426) reţine următoarele cuvinte: burduf (p. 104), mărcat (p. 350), străghiată (p. 389), urdă (p. 411) şi zer (p. 1043) explicaţi ca având etimologii neclare. A jintui, janţă, jintiţă (p. 217) sânt considerate de Rusu ca având origine slavă.

N'am găsit în dicţionare nici sfâcă şi a sfâcâi, nici a sfrumui-sfrumuit.

Cu excepţia termenilor covăsit, dospit, hârzobit şi smântână - comuni etimologic cu sârbo-croata şi bulgara - vocabularul provine din fondul latin al românei: acru, bătut, călcat, copt, crud, dulce, fiert, frământat, murătoare, putină, sec, stors, toamnă, unt, urmă, uscat, verde, etc. Absenţa totală a termenilor de origină latină din seria urdei (compusă exclusiv din cuvinte ale substratului) pare neverosimilă. In procesul firesc de facere al brânzelor, nu se poate alege urda până nu s'a scurs zărul din caş. Dacă înlănţuirea naturală a preschimbărilor laptelui apare drept clară, constatăm că, din caşul latin provin zăr şi urdă autohtone, producând nedumeriri din punct de vedere lingvistic. Cu alte cuvinte, relaţia străghiată- urdă rămâne coerentă, fiindcă respectă criteriile naturalului şi etimologicului, pe când relaţia caş-urdă poate părea lipsită de coerenţă, prin nerespectarea lor.

Constatarea acestor relaţii are cel puţin meritul de a releva limpede absenţa numelui urdei în latineşte; întrucât, spre deosebire de autohtoni, care ştiau să facă urdă, romanii nu aveau habar şi o ignorau, măcar până la cucerirea şi ocupaţia Daciei (sec. II e.n.). tehnica preparării urdei prin fierberea zărului trebuie să fie comună populaţiilor de păstori, indiferent de timp şi spaţiu. Şi această dublă activitate, invariabilitatea şi uniformitatea ilustrând textura proteinică ar putea pretidne eventuale calităţi de originalitate şi specificitate terminologică, într'o exprimare neechivocă, univerbală. Ceeace se şi confirmă, cu o oarecare monotonie.

In româneşte de exemplu, urda se bucură de un nume original, calitate absentă atât în latină cât şi în italiană şi franceză, unde această brânză îşi ilustrează doar modalitatea de preparare; dubla fierbere (sau "coacere" - cu un cuvânt impropriu). După cum se remarcă, din presupusul latin "recocta" descind atât italianul "ricotta" cât şi franţuzescul "rigotte" (deşi în franceză influenţa italiană este vădită, întrucât urditul, adică fierberea zărului, se numeşte "recuite").

In schimb, terminologia latină a caşului (lat. "caseus, um") s'a impus (dar nu total) înlăturând termenii similari şi anteriori din substrat, cu excepţia unuia, rămas îna celaşi timp şi el "cap de serie": străghiata (caşul nestors, crud, verde).

O tehnică nouă de închegare a laptelui folosind chiag (lat. "clagum", "coagulum") introdusă de romani în Dacia, complimentară celei autohtone prin modalitatea necunoscută de preparare a fermentului, ar fi putut înlesni desigur această latinizare a terminologiei. Şi ce fel de chiag? obţinut simplu din corasiă? Sau, mai complicat şi mai eficient, utilizând rânză (chiagul sau plotogul) în stare 'uscată'? Terminologia latină a fazelor de preparare a chiagului uscat este nu numai exclusivă şi atât de amănunţită, ci şi atât de elementară ("ammixticare", "fragmentare", "coctus", "exsucare", "affumare").

Oricum, lat. "caseus, -um" are descendenţi romanici, şi nu numai termeni precum: sard. "casu"; rom. "caş", prov. "cacha" (numit şi "la tomme du Mont Ventoux"; 'tomme' înseamnează "coupe, réduction"; grec. "tomein", a tăia); oland. "Kaas"; germ. "Käse"; flam. "Kees"; span "queso"; port. "queiho", "quiho"; it. "caccio", en gl. "cheese". Se observă lesne că toate neamurile care au extins numele caşului asupra brânzei în general, veneau pentru prima oară în contact cu ea, prin intermediul romanilor.

Ca şi în româneşte, există similitudini terminologice: "caccio fresco (non salato)", "caccio salato", etc.

La rândul său, lat. "formaticus", din "caseus formaticus", a continuat şi s'a transmis în termeni din latina târzie: "formaticus"; franc. beche "formage"; ital. "formaggio"; prov. veche "forma"; dial.fr. auvergnat "fourme"; franc. modernă "fromage" (cu metateză). Insuşi tiparul brânzei - "la meule du fromage" - se numeşte în franceză "forme".

Deci, în cazul românesc şi loviştean, doar caşul provine cu siguranţă din latineşte; celelalte două cuvinte ale treimii au fost atribuite substratului (urda sigur). Deşi zăr, după unii specialişti ar putea proveni din substrat, fie din lat. "serum". Din cuplul eterogen unt-zară (latin-autohton), anacronic şi ilogic lingvistic, se poate deduce dispariţia cuvântului originar, tot autohton, denumind untul.

Patru verbe specifice, din care trei foarte apropiate ca formă au calitatea de a defini şi diferenţia corect caşul, zărul şi urda: a) caşul jintuieşte - jintuitul, şi jănţuieşte - janţa; b) zărul urdeşte (reflexiv "se urdeşte"; pasiv "este urdit') urda;

c) urda jinţuieşte jintiţa. Jintuieşte, jànţuieşte şi jinţuieşte - pretează sigur la confuzie, dacă nu ştim exact despre ce e vorba. Cele trei verbe par a proveni dintr'unul singur, întrucât contrastul este foarte slab. Şi, din păcate, deşi ar fi corect, nu se spune şi "a jintiţui".

Fruptul oii, inestimabil tezaur arhaic, mai vechi decât fiinţa românească pe care o precede, se înfăţişează lumii în hainele unei însemnnate sinonimii. Conferind exprimării pertinenţe şi fineţe, această abundenţă de sinonime folosită de ciobanii lovişteni aburcaţi în grebenii Făgăraşilor, pe lângă stânele lor din veac -doar trei, între multele care împânzesc ţara - îşi are credem explicaţia ei. După spusele locuitorilor din Boişoara şi Găujani, obştea lor de moşneni (bumbueştenii alcătuiau o ceată a obştei găujănenilor) a fost supusă unor echilibrări economice succesive, atât în secolul nostru cel zguduit de două războaie mondiale, cât şi în cea mai mare parte a celui precedent, datorită ameliorării standardului de viaţă din sate şi a unor evoluţii fireşti neîntrerupte a populaţiei şi a structurii ei sociale şi profesionale.

Paradoxal, şeptelul ovin n'a sporit într'un mod semnificativ cum ne-am fi putut aştepta, fiind împiedicat nu numai de posibilităţile limitate de aprovizionare locală cu nutreţ - conform ofertei propuse în teritoriul sătesc loviştean - ci şi de sporul însemnat al populaţiei. S'a produs astfel o micşorare sensibilă şi semnificativă a numărului mediu de capete de oaie îngrijite de un singur păcurar, o parte a acestor păstori fără oi fiind pusă în disponibilitate. In aceste condiţii, satele au devenit "exploatatoare de ciobani" prin fluxul unui grup socio-profesional de 150-200 păstori dispus la migraţie temporară, prin excelenţă apreciat dincolo de hotarele Loviştei ca o mână de lucru cu înaltă calificare, verificată ca atare şi solicitată cu insistenţă. Şi tocmai datorită acestei faime care îi precede, ciobanii găujăneni şi boişoreni sânt angajaţi cu contract şi simbrie bună, mai ales în Ardeal, Banat şi Dobrogea, dar şi în Oltenia şi Muntenia, după statisticile pe care le-am întocmit.

Unii dintre aceşti păstori, deplasându-se în "porneli mari", transhumante, anuale şi multianuale, au ajuns cu turmele până în Siberia şi Balcani (Bulgaria şi Grecia); precum la sfârşitul secolului al XIX-lea, practicând în punctele extreme "dubla gospodărie", "pe faţă" (în sistemul celor 'două curţi') şi o bigamie neconcomitentă, adică tăinuind mai mult sau mai puţin existenţa celeilalte femei; ţiitoarea ascunsă nevestei şi uneori nevasta ascunsă ibovnicei, de-un an sau de mai mulţi.

In aceste peregrinări sezoniere, anuale sau multianuale, mai apropiate sau mai depărtate de casă, păstorii lovişteni i-au învăţat pe alţii, aflaţi prin locurile călcate de ei, tehnici şi cuvinte specifice aparţinându-le; şi au deprins la rândul lor tot ce li se părea deosebit prin locurile cutreierate, îmbogăţind graiul loviştean şi civilizaţia agro-pastorală a străvechii Ţări.

Reflectând rezultatele parţiale ale unei anchete de teren, aceste câteva consideraţii privind fruptul oii şi pe creatorii lui, acolo, în mediul lor ambiant indispensabil, s'ar dori utile şi lămuritoare în domenii atât de vaste ca etnologia şi etologia alimentară etnică.

26 februarie 1992 - Paris

revăzut 28 mai 1994

UNE COUTUME D'EXOGAMIE VILLAGEOISE

(Département de Sàlaj - Transylvanie)

Gheorghe Siseştean

De nombreuses études ont signalé pour les villages roumains, de même que pour ceux d'autres régions européennes, la grande fréquence des mariages endogamiques. Serait-ce une règle générale? Pour répondre à cette question nous présentons dans les lignes qui suivent une coutume roumaine telle qu'elle était connue et qu'elle est encore pratiquée dans une région du nord-ouest de la Transylvanie.

Une pratique exogamique éntrée bien dans la tradition aggrandit l'espace du choix marital; il est le résultat de l'action des groupes de jeunes gens qui avaient jadis un rôle important dans l'organisation des fêtes comme aussi en d'autres occasions (1). Si en général ces groupes gardent jalousement les filles de leur village, ici ils désignent et délimitent un espace groupant plusieurs villages; sans avoir fait une recherche plus poussée, on peut affirmer qu'il s'agit de zones culturelles relativement homogènes.

La coutume dont il est question s'appelle en roumain "màrsul pà didic", ce qui pourrait se traduire par une périphrase - "aller chercher mariée ailleurs". Elle consiste dans les visites réciproques que se font les groupes de jeunes gens appartenant à plusieurs villages (constituant cette zone supra-villageoise). Ces visites se déroulent à l'occasion des fêtes et surtout des fêtes d'hiver. Quelles sont les zones qui se distinguent dans le département de Sàlaj?

La synthèse des informations que j'ai pu recueillir me permet de signaler les zones suivantes;

a) la zone de la vallée du Agrij (sous-zone Meseş), comprenant les villages de Ràstolţu mare, Buciumi, Bogdana, Treznea, Agrij, Ràstolţu-Desert et Bodia;

b) la deuxième est celle de la vallée de Zalàu comprenant les villages de Bocşa, Sàlàjeni, Câmpia et Badon;

c) enfin, la dernière est la zone comprenant les villages de Popeni, Creaca, Brebi, Moigrad, Stâna et Jac.

*

Le déroulement de la coutume comprend plusieurs étapes:

1- L'arrivée d'un groupe de jeunes hommes était annoncé à ceux du village voisin à l'occasion d'une fête. Dans quelques villages il y avait la tradition d'aller "pà didic" et d'accueillir les "didicani" à des dates déterminées, connues à l'avance et respectées d'une génération à l'autre. Par exemple, les jeunes du village de Stâna allaient "pà didic" à l'occasion de la Nouvelle Année et accueillaient les "didicani" des autres villages à l'Epiphanie.

2) Avant de partir, les jeunes hommes se réunissent le matin à l'endroit où ils se réunissent habituellement pour danser ("casa danţului"). Des fois ils sont accompagnés par des musiciens ("hegheduşi").

3) A l'arrivée dans le village voisin les visiteurs sont accueillis par les jeunes du village-hôte et invités dans une taverne ("crâşmà") ou dans une maison, déjeuner qui réunit exclusivement les deux groupes de jeunes garçons.

4) Ensuite ils vont à la danse, occasion à laquelle les visiteurs peuvent connaître les filles du village voisin. Les danses continuent jusqu'au soir lorsque les jeunes hommes-hôtes apportent des boissons et les filles de la nourriture.

5) Après la fête chaque visiteur est invité dans sa maison par un jeune homme hôte; de là ils vont ensemble à une veillée ("habà", "şezàtoare").

Lorsque à la suite de ces visites on veut conclure un mariage entre un "didican" et une fille du village voisin, les parents du jeune homme accompagnés par des proches vont dans le village de la fille connaître ses parents et négocier la dot ("fac târgul de zestre"). Ion Augustin Goia signale ce phénomène: "les mariages entre les jeunes des villages voisins ont été fréquents dans le nord de la zone 'sous-Mezeş'. Zilahi Karoly écrivait comment, vers la moitié du XIX-ie siècle, un jeune homme était fier d'avoir trouvé épouse dans un village lointain" (2).

Au-delà des aspects culturels de ces rencontres intercommunautaires, ces pratiques apparaissent comme une partie du rituel du mariage se déroulant non pas dans un mais en deux villages. Ces relations, où les danses et la musique interviennent régulièrement, sont la cause de mouvements démographiques importants.

*

On peut retenir les suivantes:

- Ces pratiques sont le fait uniquement de jeunes hommes car il n'y a pas de contacts entre les filles des villages voisins; ceci met en relief la prééminence du droit de sélection maritale des jeunes hommes. On peut considérer comme une compensation à cette situation, le fait que les jeunes filles, qui ne peuvent pas procéder comme les garçons, font appel à des procédés magiques pour trouver et influencer leur futur époux (3). Les jeunes hommes ne pratiquent pas la magie, les moyens sociaux leur étant suffisants et si jamais ils sont dans la situation de vouloir utiliser la magie, ils font appel à une femme qui s'y connait.

- Les relations entre les groupes de jeunes gens appartenant à des villages voisins semblent à première vue comme étant basées sur l'amitié; en réalité, chaque groupe qui reçoit est réticent, on n'aime pas que des jeunes "étrangers" viennent chercher épouse dans son propre village. On peut même en venir aux mains surtout si l'alcool intervient. Les disputes interrompent momentanément les relations amicales, mais elles reprennent. les besoins communs à tous de trouver femme étant plus forts.

- Les mêmes conflits peuvent se produire à l'occasion de la noce unissant un garçon et une fille originaire d'un autre village mais le mariage ne peut plus être annulé la cérémonie s'étant déjà déroulée. Encore une fois, le besoin d'élargir le choix marital impose d'aggrandir la zone de sélection au-delà des limites de son propre village et les conflits doivent être vite solutionnés, les contacts reprennant normalement.

- La région de sélection ne peut pas être étendue indéfiniment. Premièrement, elle est limitée par la distance géographique les mariages entre jeunes venant de villages lointains sont plutôt rares.

- L'espace régional favorisant les mariages inter-villageois ne signifie pas la disparition d'autres éléments d'exclusion: ainsi les différences de nationalité ou celles de religion constituent des empêchements majeurs car la communauté de chacun veille, et sanctionne celui qui veut passer outre.

1) Traian Herseni - Forme stràvechi de culturà poporanà româneascà. Cluj-Napoca, 1977. Ion Muşlea - Cercetàri etnografice şi de folclor. II; Bucureşti, 1972.

2) Ioan Augustin Goia - Zona etnograficà Meseş. Bucureşti, 1982, pp.145-146.

SURPAREA UNUI DEAL BUCUREŞTEAN

Conferinţa D-lui Prof. HENRI STAHL
la societatea "Bucureştii Noui"
13 Mai 1934

Doamnelor şi Domnilor,

Incercarea pe care a făcut-o societatea de a începe la ora militară fixă, constat cu multă părere de rău că n'a putut da rezultate apreciabile, însă totuşi sunt într'un progres de un sfert de ceas, pentrucă obişnuit începea la 11,30 şi astăzi încep la 11,15. Prin urmare, constatând acest progres, să-mi daţi voie să intru în subiectul conferinţei mele.

Nu numai cetatea Eternă şi Parisul sunt aşezate pe şapte coline, dar şi cetatea lui Bucur şi Iaşii sunt tot aşa aşezate pe şapte coline. Aceste şapte coline nu le puteţi şti mulţi şi de aceia să-mi daţi voie să le înşir. Prima este colina aceasta, dealul Mihai Vodă, pe care v'aţi urcat nu cu prea multă greutate, venind la această conferinţă. Dar pe acelaş deal îmi aduc aminte că, fiind copil, urcam destul de greu pe un mic drum îngust care mergea dealungul zidurilor exterioare ale mânăstirei.

Un al doilea deal este dealul Mitropoliei, ridicat la rangul de al Patriarhiei. Un alt deal este dealul Radu Vodă, dominat de mica clopotniţă a bisericei lui Bucur. Un alt deal este dealul de aici de alături, dealul Spirei, care răsună de dimineaţa până seara de goarnele soldaţilor şi de sirenele arsenalului. Un alt deal este dealul Filaret, pe care îl urcă morţii în ultima călătorie, înainte de a coborî în groapa veşniciei. Un alt deal este dealul Cotroceni, unde Tudor Vladimirescu îşi instalase trupele.

Şi este un al şaptelea deal care n'are astăzi nume propriu zis dar care este destul de înalt, este tot atât de înalt ca dealul Mitropoliei, este dealul care formează malul stâng al Dâmboviţei pe care te urci prin Schitul Măgureanu de pildă, prin Şelari, prin Smârdan şi prin Jigniţa, deal care este destul de înalt pentrucă dacă staţi pe dealul Mitropoliei şi priviţi biserica Sfântul..... /Nicolae Şelari?/ o să vedeţi că este pe acelaş plan vizual.

Acestea sunt cele şapte dealuri bucureştene. Dealurile acestea care aveau o mare importanţă astăzi au scăzut din importanţa lor. Au scăzut din importanţă pentrucă s'au micşorat, s'au piticit şi în comparaţie cu alte clădiri care se înalţă în jurul dealurilor şi care sunt mult mai înalte. Dealurile au avut altă dată o importanţă mult mai mare pentrucă dacă a fost aleasă Capitala în acest loc şes, pe lângă motive politice, au fost şi dealurile acestea înconjurate de două salbe de lacuri, care formau un loc destul de potrivit pentru carele de negoţ şi pentru armată, în acest punct central între munţi şi Dunăre.

Acum noi nu prea ne dăm seama că dealurile sunt înalte. Cel mult că, pe ploaie şi vânt, urcarea pe Schitul Măgureanu vedem că e alunecoasă şi e greu de mers în sus. Cine cunoaşte aceasta sunt caii, ultimii cai rahitici bucureşteni, pentrucă urcând cu povara carelor supra încărcate, fiecare metru de altitudine este însemnat pe răbojul pielei lor înroşite cu o lovitură de biciu.

Un bucureştean încă mai poate să-şi dea seama că dealurile sunt înalte. Dacă o luaţi de pildă pe strada de aici, din vecinătate, "Puţul cu apă rece", una din rarele străzi care n'au fost botezate şi răsbotezate, dacă o luaţi pe Puţul cu apă rece ajungeţi la un moment dat la o străduţă formată numai din trepte bolovănoase. Aceasta este vestita "Scăricica", pe care o cunoaşteţi Dumneavoastră. Urcând Scăricica ajungeţi la O.N.E.F. /Oficiul Naţional de Educaţie Fizică/. Şi este o altă stradă abruptă care este cunoscută foarte mult acum bucureştenilor, pentrucă se numeşte strada Militari, dar nu cunoscută pentrucă se numeşte aşa, ci pentrucă acolo a fost asasinată o cucoană de către un avocat "Gică Mică" - cam aşa ceva. De atunci bucureştenii, care habar n'aveau de ea, o cunosc. Strada începe cam în dreptul Schitului Maicilor din Strada Cazărmei şi e o stradă extrem de anevoios de urcat până sus la cazărmi.

Acum, vă spuneam că aceste străzi sunt puţin cunoscute pentrucă recunosc că este un defect al bucureşteanului: bucureşteanul care se respectă cunoaşte la perfecţie Parisul cu toate străzile lui, şi nu ştie unde e Scăricica, unde e Schitul Maicilor şi atâtea localităţi şi pitoreşti şi interesante ca monumente artistice. Şi propun ca societatea "Bucureştii Vechi" - care a început o serie de excursii foarte interesante, începând cu Snagovul şi astăzi mergând la Văcăreşti - ar trebui să facă o serie de excursii pentru cunoaşterea Bucureştilor. Să închirieze un autocar cum există în Budapesta, Viena şi alte oraşe şi cu acest autocar să vedem ce se poate vedea în acest Bucureşti, care are atâtea colţuri pitoreşti, interesante, de care habar n'avem noi, decât numai de Palatul Telefoanelor şi distincţia "Carului cu Bere".

Vă spuneam că aceste dealuri au fost mult mai înalte decât astăzi: de ce? Mai întâi fiindcă fiecare ploaie a scrijilit coama dealului şi treptat dealul a scăzut în înălţime. Apoi în decurs de secole, gândiţi-vă Dumneavoastră, câţi oameni au trecut şi bătătorit culmea dealurilor, câte mii şi mii de vite care au venit pentru hrana populaţiei bucureştene cu carele cu aproviziuni, n'au săpat dâre în coama dealului şi încetul cu încetul vântul şi ploaia au dus lutul la vale. Apoi fiecare gospodină a săpat dealul

ca să ia lutul galben, caracteristic dealurilor bucureştene şi nu numai gospodinele dar şi zidarii şi sobarii. Flecare a luat câte o parte din lut şi încetul cu încetul au surpat dealul care, din când în când s'a răzbunat prăvălindu-se pe acei care îndrăzneau să-i atace trufia de odinioară.

Apoi, însfârşit, o altă pricină esenţială a distrugerii este civilizaţia. Pentru nevoia de a elibera drumuri accesibile se taie mereu-mereu din dealuri. Dumneavoastră o să vedeţi în proiecţiuni cât de mult s'a tăiat bulevardul Mircea pentru ca să se poată urca în mod modern şi pietonul care n'are automobil la dispoziţie, să poată urca înspre Dealul Spirei. Dar în afară de aceasta, dealurile nu s'au prăbuşit aşa de mult ci par mai mici, pentrucă în jurul lor pământul s'a ridicat.

Inainte de vreme, spune de pildă L.. M.. /?/, pela 1869, că de aici din Mihai Vodă, aveai o vedere minunată asupra unei jumătăţi din oraş, că stânga dealurilor era abruptă, că era o pădure cu maluri verzi care venea şi uda poalele acestui deal şi vederea era minunată. Astăzi însă nu poţi să vezi nimic pentrucă Liga Culturală şi Facultatea de Medicină s'au ridicat mult mai sus decât este dealul cu mânăstire cu tot şi vederea care era altădată nu mai poţi să o ai astăzi. Şi acelaş lucru în toate părţile. După acela, se zideşte în Bucureşti dela o vreme încoace enorm de mult. Cea mai mică casă trebuie să aibă pivniţă; ca să faci o pivniţă trebuie să scoţi pământ şi unde o să se care tot acest pământ? O să se aşeze pe locurile joase, care în felul acesta se înalţă văzând cu ochii.

Apoi gândiţi-vă Dumneavoastră la canalizarea Dâmboviţei dela 1881. Toată lungimea aceasta a Dâmboviţei, împinsă la 15 metri adâncime, ca să nu poată surpa şi fărâma dealurile, ei bine, tot pământul acesta trebuia să fie aruncat undeva. Şi atunci s'a aruncat în locurile mai băltoase şi, aruncându-se acolo nivelul acestora s'a urcat. Gândiţi-vă Dumneavoastră apoi la incendiile cari au fost. Să luăm de pildă ultimul, cel dela 1847, din ajunul Paştelui, când jumătate din Bucureşti a fost distrus. Ei bine, toate dărâmăturile, tot molozul acesta a trebuit să fie aruncat undeva şi astfel încetul cu încetul nivelul iarăşi s'a ridicat din ce în ce mai mult.

Şi apoi, Bucureştii au astăzi 750.000 de locuitori. Aceşti locuitori trebuie să mănânce. Atunci gândiţi-vă câte sute de mii de vite, boi, viţei, oi, miei, se îndreaptă în fiecare dimineaţă în spre abator unde sunt supuse unui asasinat pentru nevoile de hrană ale populaţiei. Ei bine, toate oasele acestora, toate reziduurile alimentare, toate cutiile de conserve, toate acestea ce se fac? unde se aruncă? Evident că se aruncă în gropi şi aşa încetul cu încetul au dispărut vechile lacuri.

E un cartier întreg, cartierul Gramont de pildă, în care ştiţi că înainte de război nu puteai săpa fără să dai de apă; era un lac întreg. Ei, astăzi este o frumuseţe de cartier în formă de stea, cum o să vedeţi Dumneavoastră o proiecţiune pe care vă voiu arăta-o, proecţiune luată din aeroplan, nu de mine. Şi aşa, încetul cu încetul toate vechile lacuri sunt acoperite cu totul. Cartierul Sfântul Elefterie de pildă: biserica Sfântul Elefterie era într'o vreme într'o insulă în mijlocul unui lac. In tinereţe, ştiţi că făceam exerciţii de armată pe câmpul acesta al Sfântului Elefterie. Astăzi tot câmpul este acoperit cu cât se poate de frumoase clădiri într'un stil mai mult sau mai puţin original. După acela, gândiţi-vă Dumneavoastră că fiecare biserică avea în jurul ei un loc de înmormântare. Nu existau cimitire, fiecare biserică era cimitir. Ei bine, an de an şi morţii unul peste altul au făcut ca straturi din ce în ce mai înalte să îngroape vechea biserică.

Nu ştiu dacă cunoaşteţi Biserica Sfântul Spiridon cel Vechiu, de lângă ruinele Palatului lui Brâncoveanu. Pe locul unde era palatul lui Brâncoveanu, lângă Tribunal, acolo e o biserică în care, în loc să urci, trebuie să cobori cinci trepte ca să dai de nivelul bisericii. /Biserică dărâmată în ultimii ani ai regimului Ceauşescu, astăzi în reconstruire, folosind o parte din materialele salvate de la vechiul monument/. Dar nu trebuie să mergeţi până acolo, ci chiar aici, când o să ieşiţi dela conferinţă, o să vă rog să vedeţi ce se întâmplă în jurul Bisericei Mihai Vodă. E un mormânt care şade cu două zeci şi cinci centimetri deasupra nivelului primitiv al bisericei dinainte. Deci vedeţi, mort peste mort şi an de an, fără a mai socoti toate frunzele - în fiecare toamnă fiecare pom îşi plânge frunzele - care ridică şi acestea un strat mai modest pe pământul strămoşesc, aşa încât nu mai călcăm pe acelaş pământ ca strămoşii.

Dealtfel este un fenomen curent. Niciunul nu mai suntem ceeace eram acum şapte ani. Unghiile, părul - evident vorbesc de cei cari au - în fiecare an cresc şi peste câtva timp nu mai avem părul ca mai înainte. Şi fiecare părticică, fiecare moleculă din corpul nostru după şapte ani se schimbă, aşa că femeia frumoasă pe care am iubit-o acum şapte ani, chiar de va mai fi frumoasă, nu mai e deloc aceiaşi femeie, se schimbă complect, e altă femeie, cu totul alta.

Acum vedeţi Dumneavoastră, înainte vreme oriunde te urcai, pe oricare deal, puteai să ai o vedere frumoasă şi îmi pare rău de dispariţia acestor dealuri, pentrucă aveai o perspectivă, vedeai lucrurile mai mari dar şi mai mici, mai mari ca rezultate ale unei munci şi mai mici ca rezultatele unor ambiţii, aşa încât aveai o perspectivă globală asupra acestui mare şi plin de interes oraş. Astăzi nu mai poţi să vezi nimic. Inainte vreme dacă te urcai pe Scăricică aveai o vedere înspre Cotroceni de toată frumuseţea şi după ploaie vedeai munţii, recunoşteai perfect de bine silueta Caraimanului, a Bucegilor.

Astàzi dacà te urci pe dealul Mitropoliei, în partea stângà privirea ți-e împiedicatà de case, odatà cu trei, astàzi cu cinci etaje, fiindcà tàindu-se dealul, pentru ca sà poți face o plimbare cât se poate de occidentalà și americàneascà, casele au ràmas ca pe niște picioroange, și toatà vederea frumoasà în spre sud n'o mai ai și ca sà ai o vedere frumoasà trebuie sà te urci tocmai unde e restabilit provizoriu clopotul cel mare. In partea dreaptà a orașului nu mai vezi aproape nimic, pentrucà sunt case care au îngropat perfect bisericile. Astàzi fiecare bisericà și cimitir care are squar și gràdinà, se dau de càtre eforii inteligenți și practici pentru construirea unui apartament block, așa încât casele se ridicà mult deasupra bisericelor. Gândiți-và Dumneavoastrà la Biserica Doamnei. Biserica Doamnei este pe actualà stradà Marmorosch-Blank, care a înlocuit numele stràzii cu al lui. Acolo casele sunt așa de înghesuite încât nici o razà de soare nu poate sà pàtrundà sà mai dea viațà icoanelor. Și așa în toate pàrțile.

Cum và spuneam, pe dealul celàlalt ai o foarte slabà vedere abruptà, pe 20 de metri, o micà porțiune între vechea clopotnițà și actuala. Nu mai poți sà ai o vedere frumoasà înspre crematoriu, mai departe în spre azilul de nebuni și în fund de tot spre Vàcàrești. Nu mai ai vedere și dacà vrei sà ai o perspectivà degeaba te-ai urca pe Biserica ... /?/, n'ai vedea nimic, ci trebuie sà te urci pe palatul telefoanelor. De acolo sunt sigur cà ai vedea. Sau te urci cu aeroplanul. Atunci iar o sà ai o vedere de ansamblu asupra Bucureștilor.

Un scriitor englez de mare talent, Wallace, a scris un roman "Mașina de explorat timpul", mașinà în care dacà te urci pornești înapoi sau înainte în timp și poți sà reînvii epoci dispàrute. Sà ne închipuim cà aceastà salà de conferințe este o mașinà de aceasta și cu toți sà pornim înapoi sà vedem ce am vedea și ce ar ràmâne pornind înapoi în timp. Mai întâi ar începe sà disparà din clàdirile cele mari. Cred cà cel dintâi dispare palatul telefoanelor care n'are nici un rost astàzi prin înàlțimea lui când strada e îngustà. O sà ajungem o vreme când n'o sà mai știm ce sunt stelele și luna. Reclamele luminoase pe de o parte, clàdirile așa de multe pe de altà parte, au sà facà sà disparà noțiunea de stea și de lunà. Dispare întâi clàdirea aceasta mare și încetul cu încetul ar dispare și casele acestea monstruoase; am vedea dupà aceia din ce în ce mai multe gràdini, bisericile, am vedea pàdurile apropiindu-se tot mai mult de București. Fiindcà, știți Dumneavoastrà, pe vremea lui Matei Basarab, Biserica Sàrindar care era pe locul unde este Cercul Militar, era fàcutà la marginea unei pàduri și de acolo aveai o vedere minunatà asupra lacului Cișmigiu care era jos, și o vedere și mai frumoasà pe care o puteți avea și astàzi dacà priviți în spre Cotroceni pe apus de soare. Este o minunatà priveliște. Priveliștea aceea era și mai frumoasà când nu erau case pe malul drept al Dâmboviței și când erau sumedenie de lacuri tot așa de mari împrejurul lacului Cișimigiu și la Parcul Carol.

Privind așa în trecut, pàdurile s'ar tot apropia de București. Am avea o pàdure mare în strada Labirint, care se numește astàzi Mitropolitul Ghenadie, unde la 1821 ultimii revoluționari s'au închis acolo încât turcii au trebuit sà dea foc ca sà-i înlàture pe cei din urmà apàràtori ai acestor locuri. Deci s'ar tot apropia pàdurile de oraș, s'ar tot micșora acest oraș și ar dispàrea casele care sunt pe malul drept al Dâmboviței, pentrucà Dâmbovița înainte de 1881 inunda în fiecare primàvarà și mai toate locurile de pe aici erau locuri mlàștinoase supuse inundației și atunci nu s'a clàdit în aceastà parte.

Și dacà mai mergem nițel în timp în urmà, am vedea cà pe aceastà parte ar ràmâne numai trei dealuri, fiecare cu câte o mânàstire; ar fi dealul Mihai Vodà, ar fi dealul Mitropoliei și ar fi dealul Radu Vodà. Dintre aceste trei, dealul acesta este favorizat. Aici au fost pe rând mânàstirea, palatul domnesc, cazarmà, școalà militarà, depozit de armament și când a fost complect dàrâmat a ajuns sà fie arhivele statului, pentru arhivele cu vechituri. Prin voința profesorului Onciul, încetul cu încetul, cu multà ràbdare, s'a ridicat frumoasa clàdire pe care dorește Domnul Moisil sà o poatà desàvârși și sà complecteze opera începutà, dàrâmând casele dimprejur ca sà avem în jurul acestei clàdiri cea mai interesantà și veche din Capitalà, și datà unui scop așa de folositor cum sunt arhivele statului, sà avem mânàstirea înconjuratà de jur împrejur de gràdini, cum s'a fàcut în parte.

Celàlalt deal, peste care se înalțà Biserica Radu Vodà, a fost complect distrus. S'a fàcut o reparație mizerabilà și un seminar într'un stil barbar, fàrà nici o proporție și toatà vechea clàdire care ar fi putut ràmâne în picioare, cu tot aspectul atât de pitoresc, s'ar fi putut pàstra. Nu s'a pàstrat însà.

Al treilea deal amenințat cu dispariția este dealul Mitropoliei, astàzi al Patriarhiei, cu clàdiri prea înalte spre stânga care împiedicà vederea și dominat de Palatul parlamentului. Trebuia pàstrat acest deal cu vechea lui intrare, așa cum era, cu vechile chilii transformate în palat parlamentar, trebuia pàstrat pentru Sinod, sà ràmânà un fel de Vatican ortodox al Bucureștilor, o clàdire pur ecleziasticà, iar nu sà se facà acolo în stil egiptean, baroc, imensa clàdire care este actualul palat al parlamentului. Ca sà se înalțe palatul parlamentului a trebuit sà se taie o jumàtate din deal. Malul este acuma absolut abrupt, cu cràpàturi în toate pàrțile și ca mâine o sà cetiți cà s'a pràbușit peste gràdina de zarzavat care se cultivà pe locul vechiului deal dela poalele parlamentului. Apoi, clàdirea aceia este fàcutà pe patru etaje sub

pământ, patru etaje unde nu poate să pătrundă soarele deloc, unde totul putrezeşte şi mucegăieşte. Ar fi fost mai bine dacă clădirea se făcea într'un alt loc, sus. Atunci aveai perspectivă de jur împrejur, nu stricai un deal care aminteşte atâtea lucruri frumoase din trecut şi în acelaş timp puteai să ai, dacă o făceai sus, locuinţe pentru toţi funcţionarii; putea să se facă şi Camera şi Senatul - o clădire frumoasă. Astăzi nu poţi să vezi întreaga Cameră fiindcă te împiedică Patriarhia.

In planul primitiv este o altă combinaţie foarte ingenioasă. Mitropolia se dărâmă. O biată biserică făcută de Constantin Basarab, sau o punem pe roate, sau o dărâmăm complect şi o reclădim în locul vechei clopotniţe. Clopotniţa se dă la o parte şi în locul celor două ..... ? să se facă două campanile. In biblioteca camerei puteţi să vedeţi macheta viitorului palat al Parlamentului şi puteţi controla cele ce spun. Deci Mitropolia se dărâmă şi se reconstruieşte unde este vechea clopotniţă, se fac apoi două campanile sistem San Marco din Veneţia şi mai în fund se ridică din nou monumentul din Adam Clisi. Pietrele când au fost aduse au căzut în Dunăre cele mai multe, şi o parte se află la muzeul Militar. Se scot poate din Dunăre cele căzute, se mai scot câteva dela muzeu şi se reface monumentul din Adam Clisi şi în mijlocul monumentului se pune capul lui Mihai Viteazul! Sunt lucruri exacte.

De altfel, cu capul lui Mihai Viteazul se face o profanare fără de seamăn. Acest craniu, care este un simbol, se arată oricui la mânăstirea Dealului. In timpul războiului acest craniu în loc să fie înmormântat într'o mânăstire a fost plimbat prin toată Rusia, - a fost la Odesa, la Kerson, - de un om cumsecade, cu foarte bune intenţii, dar cred că este o profanare.

Vă închipuiţi câte mii şi mii de căruţe de pământ au trebuit să se scoată din dealul Mitropoliei ca să se ajungă la surparea unei jumătăţi de deal. Tot acest pământ a contribuit la înălţarea nivelului, dar şi a nivelului arhitectului, fiindcă la fiecare căruţă se câştigă ceva.

Acum, după un plan, trebuie să se taie încă niţel. A mai rămas încă un sfert. Nu se taie pentru motivul că este un conflict între Ministerul de Finanţe şi Patriarhie, fiecare crezând că locul îi aparţine. De partea cealaltă s'a făcut un palat, iar acum tot dealul ameninţă să se surpe. Sunt sigur că peste doi-trei ani o să cetim despre surparea aceasta şi atunci se va surpa şi vechea biserică.

De partea cealaltă în spre Bulevardul Maria, e vorba să se facă un drum şerpuit pentru automobile şi în vârful drumului, la poalele parlamentului, să se înalţe statuia Regelui Carol I. Dar acum dealul acesta ameninţă să se surpe din cauza clădirilor prea mari şi Primăria am auzit că pentru împiedicarea acestei surpări a hotărât să construiască o serie de mici dughene în care să se vândă zarzavat şi alte lucruri. Piaţa să fie aşezată de jur împrejulul poalelor Dealului Mitropoliei şi cu chipul acesta puţin estetic, cu aceste mici magazine, unul lângă altul, sprijinit de contra-forces, s'ar mai putea păstra întru câtva dealul. Nu ştiu dacă societatea noastră poate interveni, însă cred că cel puţin pentru a împiedica ridicarea acestor dughene pentru vânzarea zarzavaturilor ar putea să intervină cu succes.

Şi aceasta o doresc Domnului Preşedinte al societăţii, terminând această conferinţă.

(Text reprodus după o stenogramă necorectată).

CASELE DIN SATUL CIOCANEŞTI (BUCOVINA)

Vera Tàtaru

Satul Ciocàneşti, ca şi alte sate de pe Valea Bistriţei, se înşirà linear pe firul apei, formând grupuri de gospodàrii. Casa se construia pe un loc "bun, curat", în apropiere de izvoare, de pârae; deobicei era aşezatà în mijlocul proprietàţii fiind astfel înconjuratà de gràdinà, aproape de apà, nu departe de pàdure. Proprietatea are forma unui lot rectangular; înşirate paralel, una lângà alta, parcelele si gospodàriile pornesc de la drum şi ating pàşunea şi pàdurea învecinatà.

Casele sunt construite în partea de jos a terenurilor, pe mici platouri sau pe pante domoale; rar, pe culmi, pe coaste abrupte sau prea aproape de apà. Materialul tradiţional folosit este lemnul; cel mai rezistent este tàiat iarna, când bradul are sevà mai puţinà (1). Arta construirii caselor reprezintà un adevàrat dialog al omului cu lemnul.

Satele de munte reprezentau şi un sistem defensif; Nicolae Iorga spune cà oamenii acestor locuri sunt "adàpostiţi de desişul codrilor, locuind în sate ascunse, în vài pàzite care nu se vàd... în muntele înalt pânà la care nu poate ràzbate decât cel care-l cunoaşte bine". Aceastà legàturà a omului cu muntele a influenţat şi casele.

Al doilea material important de construcţie este piatra, adusà cu càruţa de la râu; se foloseşte la înàlţarea tàlpilor casei, amenajarea treptelor, a parapetelor.

Casele stau cu faţa la drum sau perpendicular pe el astfel încât sà fie bine orientate, cu faţada spre sud, având astfel cât mai multà luminà (2).

Meşterii constructori sunt localnici; ajutaţi de obicei de gazde care, fiind în majoritate lucràtori la pàdure, se pricep la mânuirea topoarelor, securilor şi feràstraelor. Materialele sunt aduse de cel care-şi construieşte casa; el îşi doboarà copacii, îi curàţà şi îi fasoneazà.

Construcţia începe cu sfinţirea locului. Se aranjeazà gràmezile de bolovani la colţurile casei şi se aşeazà tàlpile, lucrate din trunchiuri groase de brad, dintr'o singurà bucatà. Sunt folosite atâtea bârne câţi pereţi urmeazà sà aibà casa. Intotdeauna perimetrul casei este un dreptunghi.

In talpa casei se sfredelesc orificii în interiorul càrora se introduc bani, boabe de grâu, tàmâie, busuioc.

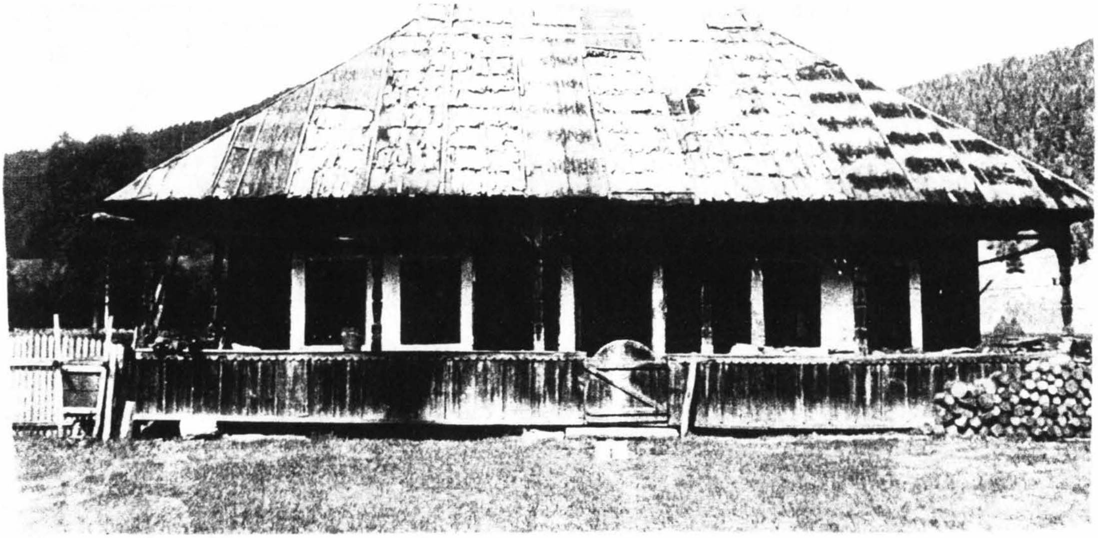
Pereţii sunt construiţi tot din bârne, dispuse în "cununi" orizontale şi încheiate în "cheotori"; aceste îmbinàri crestate asigurà stabilitatea construcţiei. Odatà pereţii ridicaţi, "càpriorii" deseneazà conturul viitorului acoperiş; în acel moment "se bea struţul" sau "se struţeşte" casa. In vârful casei, spre ràsàrit, se fixeazà un bràduţ împodobit cu panglici şi hârtii colorate şi se face un praznic mare.

La sfârşit, casa se acoperà cu "draniţà" sau "şindrilà" confecţionatà de meşterii locali. La casele mai vechi acoperişul are patru ape, douà mari spre faţà şi spate, şi douà mici laterale. La casele mai noi acoperişul este în douà ape. Draniţa se fixeazà cu cuie care în trecut era din lemn tare de tisà; acum se folosesc cuiele metalice.

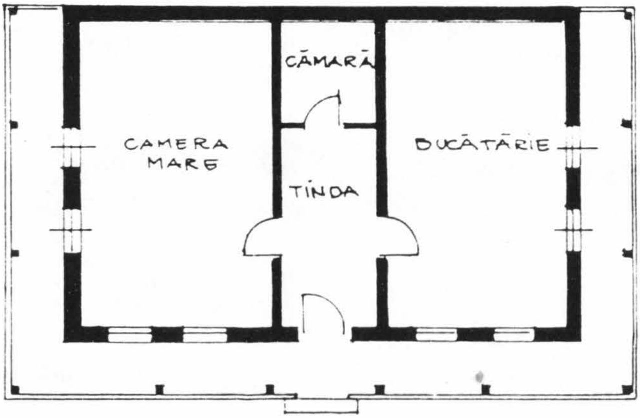
Inainte de podirea casei se taie un cocoş al càrui cap se pune sub podele ca sà dureze casa. Din cele mai vechi timpuri casa era legatà de ideea unui sacrificiu animal sau, în literatura oralà, chiar uman. Pânà la noi s'a pàstrat obiceiul sacrificàrii cocoşului càci, nimic nu poate dura dacà nu are un suflet afirmà Mircea Eliade (3). Sfeştania casei are loc dupà aceasta; preotul sfinţeşte toate încàperile iar gazdele organizeazà un praznic.

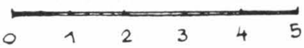
Decorarea exterioarà a casei are un loc deosebit, chiar şi la cele mai umile case. Ea evolueazà cu timpul şi e legatà de tehnicile de construcţie. La casele de tip vechi, decorul era lucrat din însàşi elementele construcţiei; astfel avem crestàturile în bârne şi în grinzi, a cerdacului cu balustradà. Mai târziu apare decorarea prin crestàturi sau traforaje a unor bucàţi de lemn plane şi subţiri ce ornamenteazà verandele sau balustradele. Bucàţile de lemn sunt crestate prin tàieturà; crestàturile sunt simple (unghiuri, arcuri); puse una lângà alta scândurelele astfel crestate dau impresia unui decor ajurat (4).

Schimbarea fundamentalà a decorului caselor din sat începe cu casa pe care şi-a construit-o Leontina Ţaran; ţarancà iubitoare de frumos, în 1942 ea îsi împodobeşte casa cu motive asemànàtoare celor cusute pe ii. Işi alcàtuieşte singurà un model şi-i cere zidarului (Dumitru Tomoiagà, astàzi în vârstà de 85 de ani) sà-i aducà la îndeplinire ideia. Acesta face un tipar şi realizeazà modelul solicitat, în relief, din mortar şi ciment. Dupà aşezarea lui pe pereţi modelul este colorat cu culori contrastante pentru a ieşi clar în evidenţà. Astfel, Leontina Ţaran şi Dumitru Tomoiagà au pus baza unui nou stil în decorarea caselor din sat, stil ce avea sà ducà pânà departe faima caselor

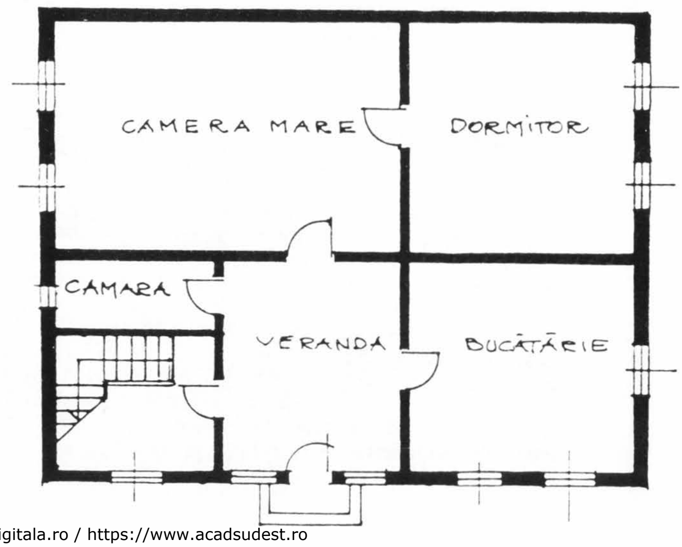

CASA LELIUC

CASA LELIUC - REFĂCUTĂ

ciocăneştene. Dumitru Tomoiagă şi-a însuşit ideia şi a ajuns să confecţioneze peste 30 de modele de bază cu care a decorat aproape în totalitate casele din sat. Astăzi, când nisipurile aurifere ale Bistriţei s'au epuizat şi nu mai pot învălui satul cu strălucirea lor, acesta a căpătat o nouă faimă prin frumuseţea caselor, "case cu pui" luaţ, de pe cusăturile naţionale şi transpuşi cu migală pe faţadele caselor (5).

Casa Leontinei Ţăran ăran este astăzi transformată în muzeu şi reprezintă cel mai vechi tip de casă din sat, datând de la sfârşitul secolului trecut. Intrarea se face printr'o tindă rece, de unde se trece în odaia locuită. Cu timpul tinda se transformă în bucătărie şi odaia în cameră bună. Tinda avea rolul de a proteja pe oameni de frig şi ploaie (6).

Planul cel mai răspândit în Ciocăneştii anilor 1900 este reprezentat de casa cu două odăi despărţite de o tindă rece şi cămară în spatele ei. Casa Vasile Morar face parte din acest tip de case. Dotată cu o mai bună diversificare a funcţiilor încăperilor, casa cu tindă la mijloc este specifică unor pături mai înstărite, care aveau o gospodărie mai mare şi în care spaţiul afectat vieţii de familie şi industriei casnice trebuia să fie mai mare. Astfel, "camera mare" sau "odaia bună" era despărţită de odaia de locuit prin tindă. Intrarea are loc totdeauna prin tindă, care este oarbă, fără geamuri (5).

Cuptorul şi vatra se află în camera de locuit. La cămara din spatele tindei se lasă bârnele pereţilor netencuite.

Pe scara evoluţiei locuinţelor ţărăneşti cerdacul a apărut mai ales la casa cu două odăi. Rostul principal al cerdacului era de a apăra de precipitaţii intrarea în casă; cu timpul a căpătat şi o funcţie estetică. La casele din Ciocăneşti cerdacul este amplasat la mijlocul faţadei.

Tot o casă cu două odăi şi tindă la mijloc este şi casa Simion Leliuc, dar care are gangul pe trei laturi ale casei. Iniţial casa fusese construité pe valea Brezuţei; de acolo a fost desfăcută şi reclădită pe valea Oratei; acum un an a fost din nou desfăcută şi din materialul existent, perfect păstrat, s'a început construirea unei noi case. La demolare s'au găsit în talpa casei busuioc, tămâie, boabe de grâu şi bani (monezi).

Intre cele două războaie mondiale au început să se construiască case cu mai multe încăperi. Acestea aparţineau ţăranilor înstăriţi, preotului, învăţătorului - şi erau influenţate de casele boiereşti. O astfel de casă este cea a învăţătorului Mihai Paşcanu, cel care a înfiinţat şi şcoala din Ciocăneşti. Casa are la parter cinci încăperi cu ferestre mari luminoase. Intrarea se face printr'o verandă ornamentată cu crestături şi traforaje din lemn. Casei i s'au mai adăugat un cat cu două odăi mansardate, pe lângă spaţiul atribuit podului. Pentru a se evita fumul şi murdăria în timpul verii, au început să se construiască bucătăriile de vară. Aceste dependinţe au ajuns cu timpul să devină ca o a doua casă.

Caracteristică pentru construcţiile din anii 1950-1960, este casa Grigore Clubelea. In ea se intră printr'o verandă de unde se trece înainte în odaia bună şi, la stânga, în bucătărie, de unde apoi se trece şi în cămară. Podului îi este adăogată o odaie mansardată. La exterior este decorată cu motive naţionale aşa cum începuseră să fie toate casele ridicate în această perioadă (7).

Casele înălţate în ultimii ani s'a modificat în sensul că sunt mult influenţate de cele orăşeneşti. Ele devin adevărate vile care ar putea sta în orice oraş al ţării. Singura trăsătură specifică oraşului a rămas decorarea exterioară cu motive naţionale, deşi colorate stins, ca să contrasteze puţin cu fondul.

Simţul artistic al ţăranului şi mai ales al ţărăncii din Ciocăneşti se simte la împodobirea interiorului. Din păcate casele contemporane nu mai au mobilier tradiţional, devenind mai mult urbanizate. Singură odaia bună mai păstrează specificul local şi constituie oglinda casei. Pereţii ei sunt îmbrăcaţi în scoarţe ţesute la războiul din casă în timpul iernii. Deoarece lâna se vopsea în culori vegetale, culorile ţesăturilor mai vechi sunt sobre, în tonuri potolite. Motivele dominante sunt cele geometrice. Scoarţele mai noi sunt pe fond negru, cu motive florale în culorii vii (8).

Tot ţesute în casă sunt şi ştergarele de perete precum şi feţele de masă. Tonurile sunt sobre cu vâstre negre, maronii, galbene. Cusăturile reprezentate în special prin năframele de perete completează şi înfrumuseţează pereţii casei bune în special în spaţiul dintre ferestre.

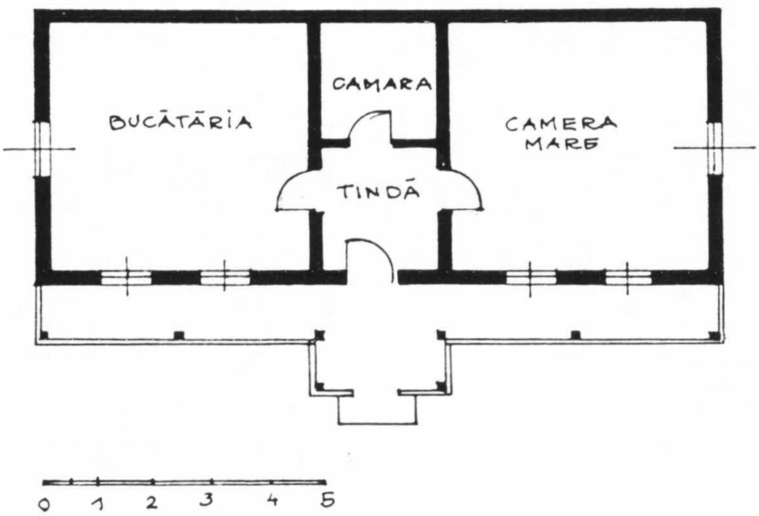
Ultima categorie de piese ornamentale o constituie trofeele de cerb montate pe panoplii sculptate în lemn. Cel mai cunoscut artist în sculptarea acestor panoplii şi cuiere este meşterul Costică Pop. O adevărată competiţie se stabileşte între ţărani în ceeace ce priveşte numărul de trofee ce le împodobesc casa, conferindu-i un plus de frumuseţe.

N O T E

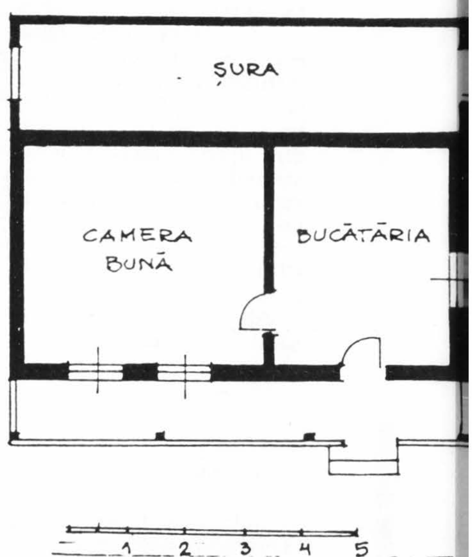
1) Paul Petrescu - "Arhitectura"; în Arta populară de pe Valea Bistriţei, de Fl. B. Florescu, Paul Petrescu şi Paul H. Stahl; Bucureşti, 1969.

CASA VASILE MORAR

CASA LEONTINA TARAN

2) Paul H. Stahl - "L'habitat humain sur la vallée de la Bistriţa, en Roumanie"; Ethnographica, vol. II, Brno; 1960.

3) De Zalmoxis à Gengis-Khan; Paris, 1970.

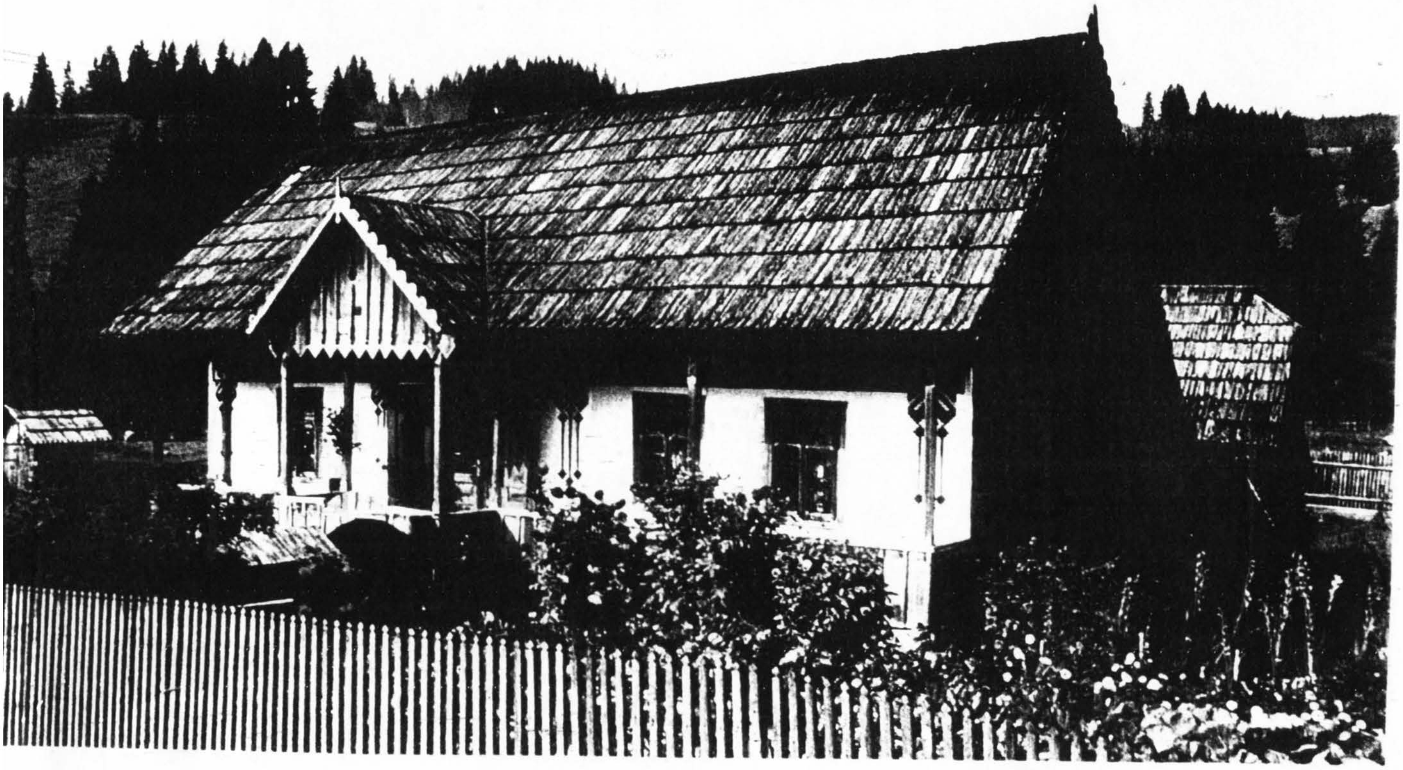
4) Paul H. Stahl şi Paul Petrescu - "Arhitectura populară din regiunea Suceava". Arhitectura R.P.R., n° 8, Bucureşti, 1956.

5) Paul Petrescu şi Paul H. Stahl - "Decorul în arhitectura populară românească". Studii şi cercetări de istoria artei, n° 1, 1960, Bucureşti.

6) Paul H. Stahl - "Organizarea interiorului casei"; în Florescu, Petrescu, Stahl, op.cit.

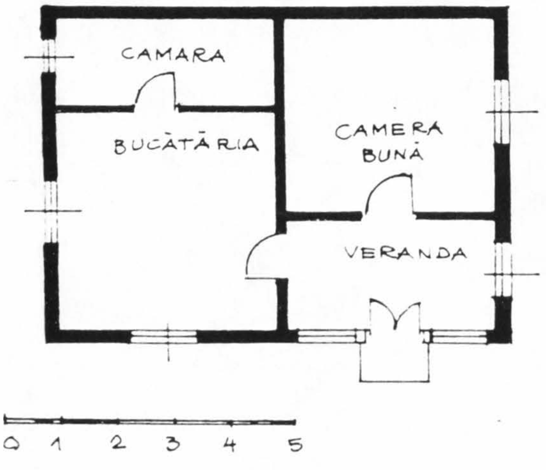
7) Paul H. Stahl - Planurile caselor româneşti ţărăneşti; Sibiu, 1958.

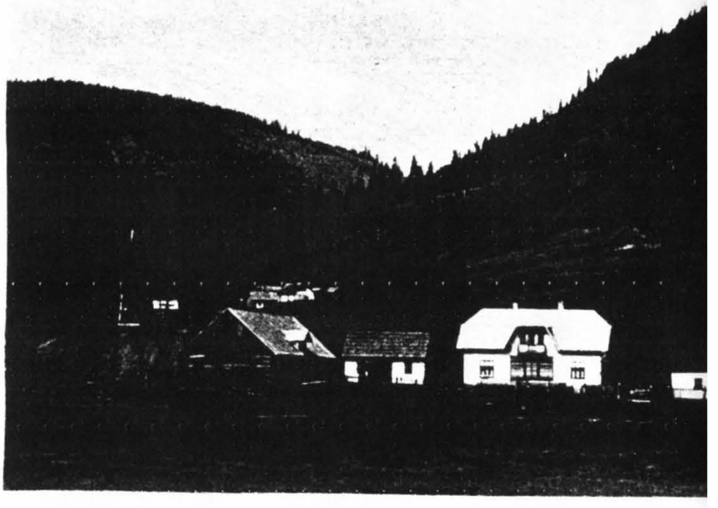
8) Paul Petrescu şi Paul H. Stahl - Scoarţe româneşti; Bucureşti, 1966.

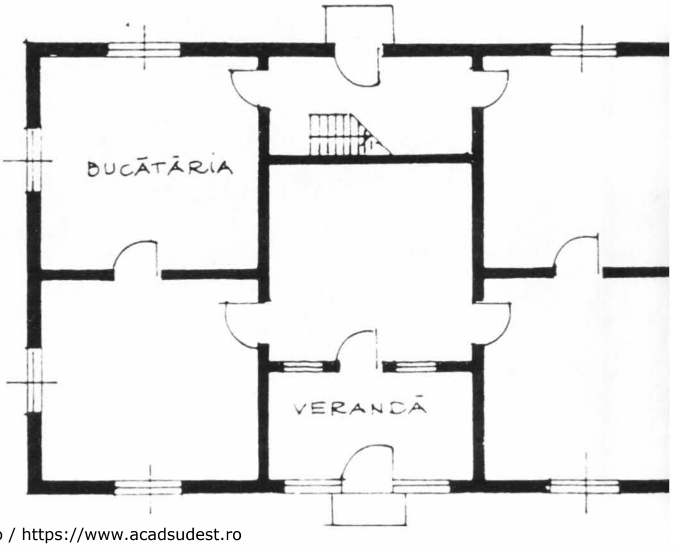

CASA GRIGORE CIUBELEA

CASA PAȘCANU

INMORMANTAREA LA COMOŞTENI (JUDEŢUL DOLJ)
Note de teren

Daniela şi Petre Tutunea

Semne care prevestesc moartea:

Familia sau rudele apropiate visează morţi (rude cu cel ce stă să moară), visează gropi, apă murdară (care înseamnă necaz) sau barcă pe apă. Dacă bolnavul (muribundul) visează că se îneacă sau că este cu barca pe apă, cei din jurul lui sunt convinşi că va muri în curând. Pe când satul nu era electrificat, spargerea sticlei de la lampa de gaz era semn de moarte apropiată; de asemenea spargerea ciudată a obiectelor din casă.

Inaintea morţii.

Familia muribundului, vecinii şi rudele apropiate stau de veghe. El estre îmbrăcat frumos, în haine noi; se pun cearceaf, macat şi perne noi (cu toate acestea va fi înmormântat). Când moare este aşezat cu faţa în sus, cu mâinile pe pietpt şi cu lumânarea aprinsă în mâini. Această lumânare a fost ţinută până atunci de un bărbat sau o femeie, un băiat sau o fată, în funcţie de sexul şi vârsta celui ce moare. Când şi-a dat duhul, se aprind toate luminile în casă iar cei care sunt în preajma lui ţin în mâini lumânări aprinse; tot lumânări aprinse se pun şi pe pragul uşii; deci, multă, multă lumină ca mortul să aibă lumină pe lumea cealalta.

Imediat ce a murit cineva.

In casă se întors oglinzile cu faţa spre perete. Câteva femei sau bărbaţi (după sexul mortului) de obicei trei, îl dezbracă şi îi fac baie. Ai casei le dau basmale albe ca să le pună pe cap, le pun bani (metalici) în vasele cu apă şi le plătesc munca efectuată. După baie, mortul este îmbrăcat în hainele pe care le-a purtat în momentul morţii, iar dacă a murit fără a putea fi pregătit pentru moarte prin îmbrăcarea cu haine noi, curate, peste hainele pe care le-a avut în momentul morţii se îmbracă hainele noi de înmormântare, în unele cazuri foarte rare aceste haine punându-se în coşciug sub mort.

Credinţa este că mortul, până la şase săptămâni rămâne îmbrăcat în hainele în care a murit, deci cei din jurul său nu pot să-l lase în tot acest timp în pielea goală. Astfel îmbrăcat, mortul este aşezat pe o masă acoperită cu cearceaful şi macatul cu care a murit, deoarece cu ele va fi pus în coşciug şi înmormântat. Membrii familiei încep să-l plângă şi încep să vină vecinii şi rudele apropiate să pregătească înmormântarea. Cât timp stă mortul în casă (2-3 zile) nu se mătură prin casă sau prin curte, nu se lucrează, nu se spală rufe. Se dă de două ori pe zi câte o masă la care iau parte cei ce sânt în preajma mortului. La fereastră, în camera mortului, se aşază un pahar de vin şi unul de apă care se împrospătează în fiecare dimineaţă (sunt băute de către cineva şi umplute din nou). In permanenţă, un sfeşnic cu lumânări aprinse şi cineva de veghe stau la capul mortului. Se fereşte să nu treacă peste el pisica, fiind pericol să devină strigoi. Dacă mortul se născuse cu tichie sau cămaşă (învelit într'o pieliţă placentară) ca să nu se facă strigoi este înţepat cu o andrea sau ac mare în stomac sau în dreptul inimii iar în coşciug sub el se pune o pernuţă umplută cu fire de lână, pieptene, oglindă, nouă pietre, nouă cioburi de porţelan.

Cât timp stă mortul în casă, începând imediat după moarte, de trei ori pe zi, o fetiţă cară apa cu cobiliţa la casa mortului şi la vecini. Fetiţei i se dă şi ei basma albă să şi-o pună pe cap. Ea cară apa şi imediat ce se pleacă cu mortul din casă precum şi în zilele următoare până "face" patruzeci şi patru de cobiliţe. Tot în zilele în care mortul stă în casă rudele sunt îmbrăcate în straie de doliu.

Preotul vine la capul muribundului şi înainte de moarte îl împărtăşeşte şi-l spovedeşte. Dacă citind o liturghie în biserică (în timpul în care muribundul încă nu şi-a dat duhul), grijania - fărâmături mici de pâine - cade la fundul linguriţei de vin şi nu stă plută deasupra vinului, este iar semn că muribundul va muri curând. După baia făcută mortului preotul vine la căpătâiul acestuia şi face imediat slujba "de ieşire a sufletului", apoi câte o dată pe zi vine şi îi citeşte.

In ziua înmormântării.

Se cheamă doi gornişti care sună prelung, dureros la poartă. In poartă se pune un steguleţ negru; la un stâlp al casei se leagă (se coase) o bucată lată de pânză neagră care rămâne acolo mult timp până cade singură. In ziua înmormântării se face o masă (o pomană) pe la orele 10-11 cu cei ce sunt la acea oră în preajma mortului, mortul fiind deja aşezat în siciu cu capul către apus, tot pe o masă într'o cameră împodobită cu covoare sau macaturi frumoase. Cei care vin la mort aduc flori şi lumânări iar în ultimul timp şi sticle de băutură, făină, cartofi, fasole, ceapă, păsări, fiecare ce are la îndemână. Toate acestea se aşează lângă mort, sunt tămâiate şi apoi dăruite rudelor mortului. Fiecare boceşte dacă se pricepe, dar fiecare îşi plânge propriile necazuri, uneori chiar lucruri banale lipsite de semnificaţie. Bocesc numai femeile şi de cele mai

multe ori numai cele care sunt rude apropiate ale mortului. Capacul coşciugului se îmbracă cu pânză roşie peste care se aplică tot din pânză dar albă, trei cruci dintre care cea din mijloc este mai mare.

Femeilor care vin la mort li se dă aproape la toate (în special rudelor) basmale negre, chiar cumpărate din comerţ, din pânză cu desene diferite pe ele dar cu culori închise. Acestea din urmă se dau femeilor mai tinere. La fetiţe se dau basmale din pânză albă. La bărbaţi li se coase o bandă de pânză neagră la mânecă şi se prinde pe piept un prosop sau o batistă. Bărbaţii vin la mort legaţi peste căciulă sau pălărie cu o bandă albă cusută de acasă (le fel peste basc sau şapcă se coase de acasă o bandă de pânză albă). Cei tineri pot veni cu capul descoperit. Gorniştilor li se prinde şi lor un prosop iar preotului sau preoţilor li se dau prosoape. Inainte, în locul prosoapelor cumpărate din comerţ care se dau astăzi, se dădeau ştergare lucrate la război în casă, cu motive populare foarte frumoase.

Când vine preotul să ia mortul.

Familia se strânge în jurul mortului şi asistă la slujbă. După ce citeşte preotul în casă mortul este scos afară în faţa casei de către patru bărbaţi de obicei. Familia boceşte şi trage cu mâna de coşciug înapoi. In bătătură - partea de curte din faţa casei - mortul în coşciug este aşezat pe nişte scaune şi preotul îi citeşte din nou, apoi este suit într'un car sau maşină frumos împodobite cu covoare. In car, sau camionul cu obloanele lăsate, se urcă şi rudele apropiate ale mortului bocind până la biserică. Se opresc din bocit numai la răspântii de drumuri, acolo unde se opreşte şi carul şi unde preotul cântă. La pornirea din nou a cortegiului, o femeie din car aruncă bani (metalici) în patru părţi sub formă de cruce, bani pe care îi culeg apoi copiii din cortegiu.

Bărbaţii nu se urcă în carul sau camionul cu care este dus mortul ci merg imediat în urma acestuia, urmaţi apoi de toată lumea. In faţa carului ce poartă mortul merge preotul cu dascălul iar înaintea lor o căruţă cu capacul sicriului si "stâlpul" (o cruce făcută din lemn de dud de obicei, vopsită cu roşu şi scris cu alb pe ea sau direct sculptat pe ea; numele mortului, data naşterii şi a morţii, vârsta lui). In faţa acestei căruţe merg gorniştii care sună din când în când prelung.

Imediat după plecarea mortului.

O bătrână rămasă în casă mătură cu o bucată de cojoc sau cu o mătură veche, stricată, întreaga casă. Sunt aşezate mese în curte pe care se pune băutură şi colaci. Se dă de pomană o strachină cu mălai iar în vârful ei o mână de sare vecnilor din spatele casei. Fetiţa care a cărat apa aduce din nou apă în casă. Casa nu e măturată de o femeie tânără deoarece există credinţa că cea care mătură prima după plecarea mortului casa, va muri repede.